zola

Abonamente la „Biblioteca pentru toți" pentru cititorii de la sate.

Doriți să vă asigurați obținerea tuturor volumelor ce apar în colecția noastră într-o perioadă de timp (șase luni, un an, sau permanent)?

Doriți să evitați căutarea îndelungată a unor numere grabnic epuizate?

Adresîndu-vă în scris

• **Librăriei «Cartea prin poștă»**

a Cooperației de consum din București, str. Serg. Nuțu Ion nr. 8—12

aveți posibilitatea să vă abonați la colecția «Biblioteca pentru toți», asigurîndu-vă în felul acesta primirea la domiciliu, lunar, a tuturor numerelor ce apar.

Plata valorii cărților și a transportului se face la primirea coletului.

În scrisoarea ce o adresați Librăriei «Cartea prin poștă» specificați dacă doriți abonamente la întreaga colecție (inclusiv reeditările) sau solicitați primirea numai a numerelor noi. Abonamentul este condiționat de acceptarea tuturor volumelor apărute în perioada de timp stabilită de dv.

În lunile iulie 1968 — ianuarie 1969 vor vedea lumina tiparului noi volume de mare interes din literatura română și universală, aparținînd scriitorilor: H. Hesse, Zaharia Stancu, Graham Greene, Valmiki, A. Camus, Al. Macedonski, M. Proust, Ch. Dickens, A. Gide, Plaut, Sienkiewicz, Fr. Kafka, E. Sue, E. Caldwell, Geo Bogza, D. Bolintineanu, R. Radiguet, I. Agârbiceanu, Iacob Negruzzi ș.a.

Nu ezitați! Abonați-vă într-un timp cît mai scurt posibil: numărul abonamentelor este limitat.

«Biblioteca pentru toți» — cartea preferată a întregii familii.

«Biblioteca pentru toți» oferă lecturi utile și agreabile pentru toate vîrstele și toate gusturile.

Abonați-vă neîntîrziat la «Biblioteca pentru toți»

editura pentru literatura

Vol. I și II lei 9

456

zola

zola

„la paradisul femeilor"

★★

AU BONHEUR DES DAMES

Ilustrația copertei : *Boboia Emilia*

émile zola

„la paradisul femeilor"

ROMAN

★★

ÎN ROMÂNEȘTE DE
SARINA CASSVAN

1968

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

ÉMILE ZOLA,
Au bonheur des dames,
Fasquelle, Paris
(Le Livre de Poche)

VIII

Întregul cartier nu vorbea decît de noua şi marea stradă ce avea să fie deschisă de la Operă pînă la Bursă, cu numele de strada Zece Decembrie. Hotărîrile de expropriere erau date, două echipe de lucrători care efectuau dărîmarea atacară la ambele capete deodată, una din ele doborînd vechile hoteluri particulare de pe strada Louis-le-Grand, cealaltă răsturnînd zidurile subţiri ale vechiului Vaudeville. Se auzea zgomotul cazmalelor care se apropiau ; străzile Choiseul şi de la Michodière nu vorbeau decît de casele lor sortite să dispară. În cel mult cincisprezece zile, străpungerea avea să facă o deschizătură mare plină de zgomot şi de soare.

Dar ceea ce punea şi mai mult în fierbere tot cartierul erau lucrările începute la „Paradisul femeilor". Se vorbea de o extindere considerabilă a localului, de magazine uriaşe pe cele trei faţade ale străzilor de la Michodière, Neuve-Saint-Augustin şi Monsigny. Se spunea că Mouret, în urma unei înţelegeri cu baronul Hartmann, preşedintele Creditului Imobiliar, va ocupa tot grupul de case afară de faţada viitoarei străzi Zece Decembrie, unde baronul voia să construiască un local care va concura cu „Grand Hotel". „Paradisul femeilor" răscumpăra toate contractele de închiriere, maga-

zinele îşi închideau porţile, vechii chiriaşi se mutau, şi, în imobilele goale, o armată de muncitori începea să lucreze la noile instalaţii, sub norii de praf din tencuială.

În mijlocul acestei agitaţii generale, numai dugheana îngustă a bătrînului Bourras stătea nemişcată, neştirbită, agăţată cu încăpăţînare de zidurile înalte, pline de zidari.

A doua zi, cînd Denise se duse cu Pépé la unchiul Baudu, găsi drumul tăiat de un rînd de căruţe basculante care descărcau cărămidă în faţa vechiului hotel „Duvillard". În picioare, în pragul prăvăliei, unchiul Baudu privea abătut spectacolul. Pe măsură ce „Paradisul femeilor" se lărgea, aveai impresia că „Vechiul Elbeuf" se făcea tot mai mic. Fata avea impresia că vitrinele lui sînt mai întunecate, mai strivite sub parterul înfundat parcă în pămînt, cu ferestrele lui rotunde ca de închisoare ; umezeala decolorase şi mai mult vechea firmă verde ; o tristeţe cădea pe întreaga faţadă, plumburie şi parcă mai îngustă.

— Iată-te, în sfîrşit ! zise Baudu. Fii atentă ! Sînt în stare să treacă peste noi !

Cînd intră în prăvălie, Denise simţi aceeaşi strîngere de inimă. O regăsi tot atît de întunecată, cuprinsă şi mai mult de somnolenţa ruinei ; unghiurile goale deschideau perspective întunecoase, praful acoperea tejghelele şi rafturile ; un miros de pivniţă şi de silitră se ridica din baloturile de stofă pe care nimeni nu le mai desfăcea. La casă, doamna Baudu şi Geneviève stăteau mute şi nemişcate, ca într-un loc singuratic, unde nimeni nu venea să le deranjeze. Mama tivea nişte cîrpe de bucătărie, iar fiica privea în gol cu mîinile încremenite pe genunchi.

— Bună seara, mătuşico, spuse Denise. Sînt fericită că te revăd şi dacă ţi-am făcut vreo supărare, te rog să mă ierţi.

Doamna Baudu o sărută, foarte emoţionată.

— Draga mea, răspunse dînsa, dacă n-aş avea alte griji, m-ai găsi azi mai veselă.

— Bună seara, verişoară, zise din nou Denise, sărutînd-o cea dintîi pe Geneviève.

Aceasta tresări ca din somn, o sărută şi ea, fără a găsi un cuvînt de spus. Cele două femei îl luară apoi pe Pépé, care întinsese mînuţele, şi împăcarea se făcu.

— E ora şase, să ne aşezăm la masă, zise Baudu. De ce nu l-ai adus şi pe Jean ?

— Trebuia să vină, murmură Denise stingherită. L-am văzut chiar în dimineaţa asta şi mi-a făgăduit solemn. Dar nu e nevoie să-l aşteptăm, îl va fi reţinut, desigur, stăpînul lui.

Denise bănuia că iar i s-o fi întîmplat cine ştie ce şi încerca să-l scuze.

— Atunci, să ne aşezăm la masă, repetă unchiul.

Apoi, întorcînd capul spre fundul întunecat al dughenei :

— Colomban, poţi să iei masa cu noi ! zise. N-are să mai vină nimeni.

Denise nu-l văzuse pe vînzător. Mătuşa îi spuse că fuseseră nevoiţi să-l concedieze pe celălalt vînzător şi pe domnişoară. Treburile mergeau atît de prost, încît Colomban ajungea ; şi încă şedea degeaba ore întregi, cu trupul lui greoi, pînă îl fura somnul, şi adormea cu ochii deschişi.

În sufragerie gazul ardea, cu toate că era una din acele zile de vară, lungi şi călduroase. Denise fu cuprinsă de un uşor tremur la intrare, pătrunsă de răcoarea pe care o răspîndeau zidurile. Regăsi aceeaşi masă rotundă, tacîmurile aşezate pe muşama, fereastra prin care intra aer şi lumină din fundul unei curţi mici şi rău mirositoare. Şi toate îi părea că s-au întunecat şi plîng, ca şi prăvălia.

Puţin stingherită de prezenţa Denisei, Geneviève spuse :

— Vrei să închid fereastra, tată ?... De afară vine un miros urît.

Baudu nu simţea nimic. Rămase surprins şi răspunse :

— Închide fereastra, dacă îţi face plăcere. Dar va fi prea cald.

Şi, într-adevăr, se sufocau. Cina era foarte simplă. După supă, jupîneasa veni cu rasolul. Era fatal ca unchiul s-aducă vorba despre cei de la „Paradisul femeilor". Se arătă la început foarte înţelegător, îngăduind nepoatei sale să fie de altă părere.

— Din partea mea eşti liberă să susţii marile magazine. Fiecare cu ideile lui, fata mea... Dacă nu te-a dezgustat că te-au dat afară cum te-au dat, înseamnă că ai motive serioase să-i iubeşti... Şi dacă te-ai întoarce la ei, îţi jur că nu ţi-aş purta pică... Nu-i aşa, dragii mei ? Nimeni aci nu i-ar purta pică.

— Vezi bine că nu, murmură doamna Baudu.

Denise, liniştită, îşi arătă motivele, aşa cum le arătase şi lui Robineau : evoluţia logică a comerţului, nevoile vremurilor noi, măreţia acestor noi înfăptuiri, în sfîrşit, cerinţele crescînde ale clientelei. Baudu, cu ochii holbaţi, cu gura căscată, o asculta cu o vizibilă încordare a inteligenţei. Dar după ce termină de vorbit, dete din cap.

— Toate acestea sînt fantasmagorii ! Comerţul este comerţ ! iată adevărul... Nu pot nega reuşita lor, dar nimic mai mult. Am crezut o vreme că se vor duce de rîpă. Îţi aminteşti ? Aşteptam cu răbdare sfîrşitul lor. Ei bine, nu ! au mers înainte, se pare că în ziua de astăzi hoţii fac avere, pe cînd oamenii cinstiţi mor în sărăcie... Iată unde am ajuns, sînt nevoit să mă plec în faţa acestor fapte. Şi mă plec ! mă plec !...

Dar furia surdă îl cuprindea încetul cu încetul. Deodată îşi ridică furculiţa.

— Firma „La Vechiul Elbeuf“ nu va face niciodată concesii. Ştii ce i-am spus lui Bourras : „Vecine, dumneata pactizezi cu şarlatanii, vopselele dumitale sînt o ruşine !“

— Lasă asta, mai bine mănîncă, îl întrerupse doamna Baudu îngrijorată, văzîndu-l atît de surescitat.

— Vreau ca nepoata mea să-mi cunoască deviza... Fii atentă la ceea ce îţi spun, fata mea : sînt ca o stîncă, nu mă mişc de aici. Dacă ei reuşesc, cu atît mai rău pentru dînşii ! Eu protestez, asta-i tot !

Jupîneasa adusese friptura de viţel. Cu mîinile tremurînde el o tăie, dar nu mai avea nici siguranţa ochiului, nici meticulozitatea de-altădată în cîntărirea porţiilor. Conştient de înfrîngere, îşi pierduse vechea lui încredere de patron respectat. Pépé crezu că unchiul s-a supărat ; pentru a-l linişti, fură nevoiţi să-i dea imediat desertul, nişte biscuiţi pe care îi avea lîngă farfurie. Unchiul coborî glasul, încercînd să schimbe subiectul. Vorbi o clipă despre casele în dărîmare, aprobă planul privitor la strada Zece Decembrie, a cărei străpungere avea să mărească, fără îndoială, comerţul cartierului. Dar cînd ajunse la punctul acesta, reveni iar la „Paradisul femeilor“ ; orice discuţie îl readucea la acest subiect, era ca un fel de obsesie bolnăvicioasă. Aerul era îmbîcsit de var, nu se mai putea face nici o vînzare de cînd căruţele cu materiale barau strada. De altfel, localul fiind prea mare, va părea ridicol ; clientele au să se rătăcească acolo ; de ce n-or fi închiriat Halele ? Şi, în ciuda privirilor rugătoare ale soţiei sale, în ciuda propriei sale strădanii de a se opri, trecu de la lucrări la cifra de afaceri a magazinului. Era de necrezut ! În mai puţin de patru ani, cifra fusese încincită : cîştigurile anuale,

altădată de opt milioane, ajunseseră la patruzeci de milioane, după ultimul inventar. Încă o nebunie, un lucru nemaiauzit şi împotriva căruia nu se mai poate lupta. Se îngrăşau mereu, erau acum o mie de funcţionari şi anunţau înfiinţarea a douăzeci şi opt de raioane. Cifra aceasta mai ales îl scotea din fire. Fără îndoială, cîteva din ele fuseseră împărţite în două, dar se anunţase formarea altora cu totul noi : de pildă, un raion de mobile şi un raion de articole pariziene. Mai înţelegi ceva ? Articole pariziene ! Sînt, într-adevăr, lipsiţi de cea mai elementară demnitate, pînă la urmă au să vîndă şi peşte ! În zadar se prefăcea că respectă ideile Denisei, căci tot sfîrşea prin a le combate.

— Nu zău, nu le poţi lua apărarea. Ce-ai zice dacă la comerţul meu de stofe m-ai vedea adăugînd un raion de tingiri ? N-ai spune că sînt nebun ?... Mărturiseşte, cel puţin, că n-ai nici o stimă pentru dînşii.

Stingherită, fata se mulţumi să zîmbească, dîndu-şi seama că era inutil să mai discute.

— După cum văd, Denise, eşti cu totul de partea lor. Să nu mai vorbim despre ei, căci e inutil să ne certăm iar. Ar fi culmea, să-i văd aşezîndu-se şi între mine şi familia mea. Întoarce-te la ei, dacă-ţi place, dar îţi interzic să-mi împuiezi urechile cu afacerile lor.

Un moment domni tăcerea. Vechea lui violenţă se transforma în resemnare mută. Servitoarea redeschise fereastra, altfel riscau să se sufoce în camera aceea strîmtă din pricina căldurii emanate de becul de gaz. Din curtea umedă pătrunse un miros urît. Pe masă se aflau nişte cartofi prăjiţi şi toţi se serviră tăcuţi, mîncînd pe îndelete.

— Ia te uită la ăştia doi, reîncepu Baudu, arătîndu-i cu cuţitul ridicat pe Geneviève şi Colomban. Întreabă-i şi pe ei dacă „Paradisul femeilor“ e pe placul lor !

Unul lîngă altul, pe locurile obişnuite unde de doisprezece ani se aşezau de două ori pe zi, Colomban şi Geneviève mîncau cu măsură, fără a scoate o vorbă. El, exagerînd bonomia vulgară a feţei sale, părea a ascunde, în dosul pleoapelor, flacăra lăuntrică care-l mistuia ; pe cînd fata, cu capul plecat sub greutatea părului ei des, îşi suporta soarta, ca roasă de o suferinţă tainică.

— Anul ce a trecut a fost dezastruos, explică unchiul. A trebuit să le amînăm căsătoria. Întreabă-i, însă, din simplă curiozitate, ce gîndesc ei despre prietenii tăi ?

Ca să-i fie pe plac unchiului, Denise le puse întrebarea :

— Eu nu pot să-i iubesc, verişoară, răspunse Geneviève. Dar, fii pe pace, nu îi urăşte toată lumea.

Şi se uită lung la Colomban care făcea cocoloaşe din miez de pîine, cu un aer absent. Dar cînd simţi asupra lui privirea fetei, începu să arunce cuvinte violente :

— Ce vrei să spun ? E o dugheană murdară ! Unii mai hoţi decît ceilalţi. În sfîrşit, o adevărată pacoste pentru cartier.

— Îl auzi ! Îl auzi ! striga Baudu în culmea fericirii. Iată unul care nu va fi niciodată de partea lor. Eşti ultimul... Ca tine nu se mai nasc !

Numai Geneviève, cu chipul sever şi îndurerat, nu înceta să-l urmărească cu privirea pe Colomban, pătrunzîndu-i pînă în adîncul sufletului. Tulburat, el înjură mai tare. Doamna Baudu trecea de la unul la altul, tăcută şi neliniştită, ca şi cum ar fi presimţit o nouă nenorocire. De la o vreme, o îngrozea tristeţea fiicei sale, o simţea sfîrşindu-se.

— În prăvălie nu e nimeni, spuse ea, în cele din urmă, pentru a pune capăt acestei scene penibile. Ia vezi, Colomban, mi se pare că aud pe cineva.

Masa se terminase, se ridicară. Baudu şi Colomban se duseră să stea de vorbă cu un misit, care venise după instrucţiuni. Doamna Baudu îl luă pe Pépé să-i arate nişte poze. Servitoarea strînsese masa în grabă, iar Denise întîrzia la fereastră, atrasă de priveliştea din curte, cînd, întorcîndu-se, o văzu pe Geneviève în aceeaşi poziţie, cu ochii ţintă la muşamaua încă umedă de buretele cu care fusese ştearsă.

— Eşti tristă, verişoară ? o întrebă Denise.

Tînăra fată nu răspunse. Se încăpăţîna să privească o crăpătură a muşamalei, năpădită de gîndurile care o frămîntau. Apoi îşi ridică încet capul şi privi chipul compătimitor al Denisei înclinat asupra ei. Toţi ceilalţi plecaseră. De ce rămăsese ea ca încremenită pe scaun ? Deodată fu scuturată de suspine. Lacrimile o sugrumau, capul îi căzu pe marginea mesei. Plîngea, udîndu-şi mîneca braţului de care era rezemată.

— Ce ai ? şopti Denise cutremurată. Ţi-e rău ? Vrei să chem pe cineva ?

Geneviève se agăţă cu nervozitate de braţul ei, bîlbîind :

— Nu, nu, rămîi, te rog, aici. Să nu afle mama. Cu tine îmi e tot una ; dar nu şi cu ceilalţi, nu, nu cu ceilalţi ! A fost fără voia mea, ţi-o jur. Poate fiindcă am rămas singură... Aşteaptă, uite mă simt mai bine... nu mai plîng.

Dar criza o cuprinse din nou, şi mari fiori îi zguduiră trupul firav. Cocul greu de păr negru parcă-i strivea ceafa. Şi cum capul ei bolnav se rostogolea pe braţe, un ac se desprinse şi părul îi căzu învăluind-o în bezna lui. Denise încercă s-o liniştească în tăcere, temîndu-se să nu atragă atenţia celorlalţi. Îi desfăcu rochia şi rămase îndurerată de slăbiciunea ei, biata fată avea un piept nedezvoltat, ca de copil, pieptul unei fecioare roasă de anemie. Îi luă părul cu amîn-

două mîinile, acele şuviţe minunate care îi sorbeau parcă viaţa, şi i le înnodă, strîngîndu-le tare, pentru a-i degaja ceafa şi a o răcori.

— Mulţumesc, eşti foarte bună, spuse Geneviève. Mă găseşti cam slabă, nu-i aşa ? Înainte eram ceva mai plină, dar acuma totul s-a dus... Prinde-mi din nou rochia, să nu-mi vadă mama umerii. Îi ascund starea mea, pe cît pot... Doamne ! nu mă simt bine, nu mă simt bine.

Criza luă totuşi sfîrşit. Fata rămase frîntă pe scaun, uitîndu-se ţintă la verişoara ei, şi după un răstimp întrebă :

— Spune-mi adevărul ! O iubeşte ?

Denise simţi o roşeaţă în obraji. Înţelesese foarte bine că este vorba de Colomban şi de Claire. Dar se prefăcu mirată :

— Despre cine este vorba, draga mea ?

Geneviève dădu din umeri, neîncrezătoare.

— Te rog, nu mă minţi. Fă-mi serviciul de a-mi da o certitudine. Simt că tu trebuie să ştii. Da, ai fost colegă cu această femeie şi l-am văzut pe Colomban urmărindu-te şi vorbindu-ţi în şoaptă. Te ruga, desigur, să vorbeşti pentru dînsul. Nu este aşa ? O, te rog, spune-mi adevărul... Îţi jur că îmi va face bine.

Denise nu mai fusese niciodată într-o asemenea încurcătură. Lăsă ochii în jos în faţa acestei copile tăcute, dar care ghicise totul. Avu totuşi puterea să o mintă.

— Dar numai pe dumneata te iubeşte !

Geneviève făcu un gest deznădăjduit.

— Am înţeles, nu vrei să-mi spui. De altfel, îmi e totuna... i-am văzut. El iese mereu pe trotuar s-o vadă. Iar ea, acolo sus, rîde ca o ticăloasă. Bineînţeles că se întîlnesc în oraş.

— O, asta nu, ţi-o jur ! exclamă Denise, trădîndu-se oarecum, în dorinţa de a-i da cel puţin această mîngîiere.

Fata respiră adînc. Pe buze i se ivi un zîmbet şters. Apoi, cu glas slăbit de convalescentă :

— Aş vrea un pahar cu apă. Vezi acolo, în bufet.

Şi cînd îi întinse sticla, goli dintr-o dată un pahar plin. O îndepărta cu mîna pe Denise, care se temea să nu-şi facă vreun rău.

— Nu, nu, lasă-mă. Îmi este mereu sete... Noaptea mă trezesc din somn să beau.

Se făcu din nou tăcere ; apoi vorbi cu glas domol :

— Dacă ai şti... m-am obişnuit, de zece ani, cu ideea acestei căsătorii. Încă de pe cînd purtam rochiţe scurte, Colomban îmi fusese hărăzit... Şi acuma nu-mi mai aduc aminte cum au evoluat lucrurile. Trăind tot timpul împreună, stînd aici, închişi în casă, unul lîngă altul, fără să existe vreodată o altă distracţie pentru noi, pînă la urmă l-am socotit soţul meu înainte de vreme. Nu ştiu dacă îl iubeam, eram soţia lui, şi atîta tot... Şi acum vrea să plece cu alta ! O, Doamne, mi-e inima frîntă. Vezi tu, este o suferinţă pe care n-o cunoşteam. Porneşte întîi din piept, trece prin cap, şi apoi pătrunde peste tot şi mă ucide.

Lacrimile îi umplură din nou ochii. Denise îşi simţi pleoapele umede.

— Mătuşa bănuieşte ceva ? o întrebă ea.

— Da, cred că mama îşi dă seama că se petrece ceva. În ceea ce îl priveşte pe tata, e prea chinuit de alte necazuri pentru a înţelege durerea ce mi-o pricinuieşte tot amînînd această căsătorie. Mama mi-a pus de mai multe ori întrebări. E îngrijorată văzîndu-mă lîncezind. Nici ea nu este prea sănătoasă. Îmi spune adesea : „Sărmana mea copilă, nu te-am făcut prea voinică !“ Şi apoi, în prăvăliile astea nu poţi să te

dezvolţi cum trebuie. Acum îşi dă seama că am slăbit din cale afară... Ia te uită ce braţe am! Sînt oare normale?

Cu mîinile tremurînde, luă din nou cana cu apă. Denise încercă s-o împiedice să bea.

— Lasă-mă. Prea mi-e sete!

Se auzi vocea lui Baudu. Cedînd unei porniri a inimii, Denise îngenunche şi o cuprinse pe Geneviève cu braţele ca pe o soră. O săruta, spunîndu-i că toate vor merge bine, că se va mărita cu Colomban, că se va însănătoşi şi că va fi fericită. Dar deodată se ridică. O chema unchiul.

— Vino repede, Jean e aici!

Într-adevăr, zăpăcit, Jean sosise la masă. Cînd i se spuse că e ora opt, rămase cu gura căscată. Imposibil, venea direct de la patronul său. Se glumi pe socoteala lui. Poate că o luase prin pădurea Vincennes.

Se strecură lîngă soră-sa şi îi şopti încetişor.

— E o mică spălătoreasă care-şi duce coşul cu rufe la clienţi. Am afară o trăsură tocmită cu ora. Dă-mi repede cinci franci.

Băiatul ieşi o clipă şi se întoarse să cineze, căci doamna Baudu n-ar fi vrut cu nici un preţ să-l lase să plece fără să mănînce măcar o farfurie cu supă. Geneviève se întorsese, tăcută şi neobservată ca de obicei. Colomban moţăia pe jumătate în dosul tejghelei. Seara trecu încet şi trist. Se auzeau doar paşii unchiului care se plimba de la un capăt la celălalt al prăvăliei pustii. Nu ardea decît un singur bec de gaz, şi umbrele de pe plafon cădeau ca nişte bulgări de pămînt negru deasupra unui mormînt.

Trecură cîteva luni. Denise intra aproape zilnic s-o înveselească o clipă pe Geneviève. Dar tristeţea devenea tot mai apăsătoare în casa familiei Baudu. Lucrările începute în faţă, la „Paradisul femeilor", erau un

chin neîncetat care le mărea durerea. Chiar cînd se ivea o clipă de nădejde, o bucurie neaşteptată, scrîşnetul unei basculante cu cărămizi, al unui fierăstrău de tăiat piatră sau strigătele unui zidar erau de ajuns ca să le-o întunece. De altminteri, tot cartierul era zguduit. În locul împrejmuit cu scînduri care cuprindea cele trei străzi, se desfăşura o activitate intensă, febrilă. Deşi arhitectul se servea de construcţiile existente, el le deschidea din toate părţile pentru amenajări ; şi la mijloc, în spărtură, se ridica o galerie centrală, cît o biserică, care avea să răspundă printr-o poartă principală în strada Neuve-Saint-Augustin, la centrul faţadei. Cu mare greutate fuseseră săpate subsolurile. Constructorii dăduseră acolo de nişte infiltraţii ale canalului şi de un pămînt de umplutură plin cu oseminte omeneşti. Apoi, forajul puţului îi preocupa serios pe toţi locuitorii caselor vecine, un puţ de o sută de metri, al cărui debit urma să fie de cinci sute de litri pe minut. Acum zidurile se înălţau pînă la primul etaj ; schele şi turnuri cu cherestele închideau întreaga insulă ; se auzeau, fără încetare, scrîşnetul scripetelor care ridicau lespezile, descărcarea bruscă a planşeelor de fier, zarva acestui popor de lucrători, însoţit de larma cazmalelor şi a ciocanelor. Dar, peste toate astea, ceea ce îi asurzea pe oameni era trepidaţia maşinilor ; totul funcţiona cu aburi, fluierături ascuţite sfîşiau aerul, iar, la cea mai mică adiere, un nor de praf din tencuială zbura peste acoperişurile învecinate, învăluindu-le ca într-o ninsoare deasă. Membrii familiei Baudu priveau disperaţi cum acest praf pătrundea pretutindeni neînduplecat, cum trecea chiar şi prin lemnăria cea mai bine încheiată, cum murdărea stofele din prăvălie alunecînd pînă pe sub paturile lor. Numai ideea că respirau acest praf, care pînă la urmă avea să-i ucidă, le otrăvea zilele.

De altfel, situaţia avea să se agraveze şi mai mult. În luna septembrie, arhitectul, temîndu-se că nu va fi gata la vreme, se hotărî să lucreze şi noaptea. Se instalară lămpi electrice uriaşe şi activitatea nu mai înceta o clipă : echipele se succedau, ciocanele nu mai conteneau, maşinile fluierau fără încetare şi larma se ridica tot mai sus, tîrînd şi împrăştiind parcă molozul după ea. Familia Baudu, exasperată, fu nevoită să renunţe la somn ; toţi erau zgîlţîiţi în paturi, zgomotul le dădea vise înfricoşătoare atunci cînd, în sfîrşit, adormeau, frînţi de oboseală. Şi dacă se dădeau jos din pat desculţi, spre a-şi linişti febra, cînd se uitau afară, rămîneau împietriţi în faţa „Paradisului femeilor“ care strălucea în beznă ca o torţă uriaşă făurind propria lor ruină. În mijlocul zidurilor pe jumătate construite, străpunse de goluri, lămpile electrice aruncau raze largi, albăstrii, de o intensitate orbitoare. Suna ora două după miezul nopţii, apoi trei, şi, în sfîrşit, ora patru. În somnul dureros al cartierului, şantierul mărit de această lumină stranie părea colosal, fantastic, cu umbre care mişunau şi lucrători zgomotoşi, ale căror siluete se vedeau gesticulînd pe ecranul alb al zidurilor noi.

După cum spusese unchiul Baudu, micul comerţ de pe străzile învecinate primea o lovitură îngrozitoare. De ctîe ori „Paradisul femeilor“ înfiinţa noi raioane, se produceau noi prăbuşiri la negustorii din împrejurimi. Dezastrul se întindea, simţeai cum se năruie firmele cele mai vechi. Domnişoara Tatin, lenjereasa din pasajul Choiseul, fusese declarată în stare de faliment ; Quinette, mănuşarul, abia dacă putea să mai reziste şase luni ; blănarii Vanpouille fură siliţi să subînchirieze o parte din magazinele lor ; iar dacă Bedoré şi soră-sa, negustori de mărunţişuri, mai rezistau, era numai pentru că îşi mîncau economiile făcute odinioară.

Şi acum alte prăbuşiri veneau să se adauge prăbuşirilor prevăzute de mult : raionul de articole pariziene ameninţa pe un fabricant de mărunţişuri de pe strada Saint-Roch, pe un anume Deslignières, un bărbat gras, sanguin ; iar raionul de mobile crea o concurenţă primejdioasă firmei Piot şi Rivoire, ale căror magazine se aflau în pasajul Saint-Anne. Pe fabricantul de mărunţişuri îl pîndea apoplexia, căci mînia lui nu se potolea o clipă văzînd cum „Paradisul femeilor" afişează portofele cu o reducere de treizeci la sută. Ceva mai calmi, negustorii de mobile făceau haz de aceşti bogasieri care voiau neapărat să vîndă mese şi dulapuri, dar unele cliente îi şi părăseau, iar succesul raionului se anunţa a fi formidabil. Totul se sfîrşise, nu mai rămînea decît să-şi plece capul : după aceştia, alţii vor fi măturaţi şi era de aşteptat ca toţi micii comercianţi să fie, rînd pe rînd, izgoniţi de la tejghelele lor. Într-o bună zi, „Paradisul femeilor" singur va cuprinde tot cartierul între zidurile sale.

Acum, dimineaţa şi seara, cînd cei o mie de funcţionari intrau şi ieşeau din magazin, se făcea un şir atît de lung în piaţa Gaillon, încît lumea se oprea să-i vadă, aşa cum te uiţi cînd trece un regiment. Trotuarele erau tixite timp de zece minute, iar micii negustori stăteau în faţa uşilor şi se gîndeau la unicul lor vînzător pe care nu ştiau cu ce îl vor mai hrăni. Ultimul inventar al marelui magazin, acea sumă de patruzeci de milioane cifră de afaceri revoluţionase toate împrejurimile. Vestea circula din casă în casă în mijlocul strigătelor de furie şi de uimire ale oamenilor. Patruzeci de milioane ! Cine s-ar fi putut gîndi la aşa ceva ? Fără îndoială, beneficiul net era de cel mult patru la sută, cu cheltuielile lor considerabile şi sistemul lor de vînzare la preţ redus. Dar un cîştig de un milion şase sute de mii de franci era totuşi o sumă destul de frumosă. Te

poţi mulţumi cu patru la sută, cînd lucrezi cu un astfel de capital. Se spunea că primul capital al lui Mouret, cei dintîi cinci sute de mii de franci, care creşteau în fiecare an cu totalitatea beneficiilor, reprezentau un capital care în prezent trebuia să fie de patru milioane, după ce trecuse de zece ori pînă acum în mărfuri aflate în raioane. După-masă, cînd începea să facă acest calcul în faţa Denisei, Robineau rămînea o clipă copleşit, cu ochii pironiţi în farfuria goală. Avea dreptate Denise ! Puterea noului comerţ consta în reînnoirea permanentă a capitalului. Bourras era singurul care nega faptele, refuza să înţeleagă, trufaş şi încremenit ca piatra. O bandă de tîlhari, atîta tot ! Nişte mincinoşi, nişte şarlatani care vor sfîrşi în stradă. Cu toată voinţa lor dîrză de a nu schimba nimic în tradiţia firmei „La Vechiul Elbeuf", membrii familiei Baudu încercau să susţină concurenţa. Şi fiindcă clientela nu mai venea la ei, încercau să ajungă la dînsa prin intermediul samsarilor. În timpul acela exista pe piaţa Parisului un misit care era în legătură cu toţi marii croitori, care, dacă accepta să le preia reprezentanţa, reuşea să salveze micile firme de stofe şi flanele. Se înţelege că negustorii se băteau să-l atragă, iar individul căpătase importanţa unui înalt personaj. Din nefericire, Baudu se tocmi cu el, aşa încît, spre nenorocul lui, acesta se înţelese cu firma Matignon de pe strada Croix-des-Petits-Champs. Apoi unul după altul, alţi doi misiţi îl păcăliră, iar al treilea, care era un om cinstit, nu-i făcu nici o treabă. Era o moarte lentă, fără zvîrcoliri, o stagnare continuă a afacerilor, clientele se pierdeau una cîte una. Veni şi ziua cînd scadenţele deveniră anevoioase. Pînă atunci s-a mai putut trăi din economiile de odinioară, dar acum începeau să curgă datoriile. În luna decembrie, Baudu, înspăimîntat de numărul poliţelor scadente, se hotărî să facă cea mai

grea dintre jertfe : îşi vîndu casa de la ţară, aflată la Rambouillet, o casă care-l costase cît ochii din cap, cu nenumăratele reparaţii pe care chiriaşii nici nu le plătiră cînd fu nevoit s-o valorifice. Această vînzare curma singurul vis al vieţii sale ; îi sîngera inima, ca şi cînd ar fi pierdut o fiinţă scumpă ; se văzu silit să dea pe şaptezeci de mii de franci ceea ce îl costase mai bine de două sute de mii. Ba a fost fericit cînd i-a găsit pe soţii Lhomme, vecinii săi, dornici să-şi extindă proprietatea. Cei şaptezeci de mii de franci aveau să susţină firma încă o bucată de vreme. În ciuda tuturor eşecurilor, dorinţa de luptă renăştea ; poate că ar mai putea învinge dacă ar proceda cu mai multă ordine.

În duminica în care soţii Lhomme au adus banii, familia Baudu i-a invitat la masă. Doamna Aurélie sosi cea dintîi : casierul se lăsă aşteptat, sosi, în sfîrşit, cu întîrziere, obosit de o după-amiază de muzică. Tînărul Albert acceptase şi el invitaţia, dar nu se arătase. A fost, de altfel, o seară penibilă. Pentru soţii Baudu, înghesuiţi în sufrageria lor strîmtă şi fără aer, intrarea năvalnică a perechii Lhomme, cu viaţa lor de familie destrămată şi gustul lor de libertate, însemna o adevărată suferinţă. Geneviève, jignită de aerele imperiale ale doamnei Aurélie, nu deschise gura ; iar Colomban o admira, plin de fiori la gîndul că este şefa Clairei.

Seara, înainte de a se culca, pe cînd doamna Baudu era în pat, Baudu se mai plimbă mult timp în sus şi în jos, prin cameră. Era o vreme călduţă, umedă, de dezgheţ. De afară, în ciuda ferestrelor închise şi a perdelelor trase, se auzea zbîrnîitul maşinilor care lucrau la clădirea din faţă.

— Ştii tu la ce mă gîndesc, Elisabeth ? spuse el în cele din urmă. Ei bine, deşi aceşti Lhommi cîştigă bani mulţi, n-aş vrea să fiu în pielea lor. Într-adevăr,

au reuşit în viaţă. Femeia ne-a spus că anul acesta a cîştigat aproape douăzeci de mii de franci, ceea ce i-a permis să-mi cumpere biata mea căscioară. Nu face nimic ! Nu mai am casa, dar cel puţin nu mă duc să fac muzică într-o parte, pe cînd tu hoinăreşti în altă parte... Socot că aceşti oameni nu pot fi fericiţi.

Prea plin de suferinţa jertfei sale, îi era ciudă pe aceşti oameni care îi cumpăraseră visul. Cînd ajungea lîngă pat gesticula, aplecat spre soţia lui, se întorcea iar în faţa ferestrei, tăcea o clipă, ascultînd vuietul şantierului. Apoi îşi relua vechile acuzaţii, doleanţele deznădăjduite cu privire la timpurile noi : cînd s-a mai văzut ca nişte simpli băieţi de prăvălie să cîştige mai mult decît negustorii ? Acum casierii răscumpără proprietăţile patronilor. În felul acesta totul se năruie, familia nu mai există, se trăieşte la hotel, în loc să-şi mănînce fiecare, cum se cuvine, ciorba la el acasă. Pînă la urmă, proroci că tînărul Albert va înghiţi mai tîrziu pămîntul de la Rambouillet, cheltuind banii cu actriţe.

Doamna Baudu îl asculta, culcată cu capul pe pernă, şi era atît de albă la faţă, încît chipul ei se confunda cu aşternutul.

— Dar oamenii ţi-au plătit, spuse ea în cele din urmă, cu glas domol.

Baudu amuţi deodată. Făcu vreo cîţiva paşi, cu ochii pironiţi în pămînt. Apoi vorbi din nou :

— Într-adevăr, mi-au plătit şi, în definitiv, banii lor sînt tot atît de buni ca ai altora... Ar fi bine să mă pot reface cu banii aceştia. A ! Dacă n-aş fi atît de bătrîn, atît de obosit !

Urmă o tăcere lungă. Bietul om era năpădit de zeci de proiecte nelămurite. Deodată femeia vorbi, stînd nemişcată, cu ochii în tavan :

— Tu te-ai uitat mai atent la fata noastră, de la o vreme încoace ?

— Nu, răspunse el.

— Ei bine, pe mine mă cam îngrijorează. E din ce în ce mai palidă, pare disperată.

Baudu sta în picioare, lîngă pat, şi părea uimit de ceea ce aude.

— Da ? Şi de ce, mă rog ! Dacă e bolnavă, ar trebui să ne-o spună. Chiar mîine va trebui să chemăm un medic.

Doamna Baudu rămase tot nemişcată. După o clipă de tăcere, spuse, dusă pe gînduri :

— Această căsătorie cu Colomban ar trebui făcută mai repede.

Baudu o privi lung, apoi începu din nou să se plimbe prin cameră. Îşi aminti de unele fapte... Să fie oare cu putinţă ? Fiica lui să se îmbolnăvească din cauza unui vînzător ? Îl iubea oare atît de mult, încît să nu mai poată aştepta ? Să-l pîndească vreo nenorocire şi de aici ? Faptul îl cutremură, cu atît mai mult cu cît avea idei bine stabilite în privinţa acestei căsătorii. N-ar fi vrut s-o facă în nici un caz în actualele condiţii. Totuşi, fu cuprins de nelinişte.

— Bine, spuse el în cele din urmă. Voi vorbi cu Colomban.

Şi îşi urmă plimbarea fără să mai adauge un singur cuvînt. Curînd ochii femeii se închiseră, dormea, cu faţa albă, ca o moartă. El tot mai umbla prin odaie. Înainte de a se culca, dădu perdelele la o parte şi aruncă o privire afară : de partea cealaltă a străzii, ferestrele căscate ale vechiului hotel „Duvillard“ păreau nişte găuri în mijlocul şantierului, unde lucrători umblau de colo pînă colo la lumina orbitoare a lămpilor electrice. Chiar în dimineaţa următoare, Baudu îl

chemă pe Colomban în fundul unei magazii strîmte de la parter. Pregătise din ajun ceea ce avea să-i spună.

— Băiete, începu el, ai aflat, desigur, că mi-am vîndut proprietatea de la Rambouillet. Aceasta ne va îngădui să mai facem o sforţare. Dar mai întîi, vreau să stau de vorbă cu tine.

Tînărul se temuse de această întrevedere şi aştepta stînjenit. Ochii lui mici clipeau des pe faţa-i largă, ţinea gura deschisă, ceea ce la el dovedea un semn de mare nelinişte.

— Ascultă-mă cu atenţie, reluă postăvarul. Cînd bătrînul Hauchecorne mi-a cedat firma „La Vechiul Elbeuf", întreprinderea era prosperă, el însuşi o primise odinioară, în plină înflorire, de la bătrînul Finet... Îmi cunoşti doar ideile : aş socoti că fac o faptă rea dacă aş preda copiilor mei acest bun de familie micşorat ; iată de ce am amînat mereu căsătoria ta cu Geneviève. Da, m-am încăpăţînat ; speram să readuc vechea prosperitate, să-ţi pun în mînă registrele şi să-ţi spun : „Iată, în anul în care am intrat aci, s-a vîndut atîta postav, şi în anul acesta cînd mă retrag, vînzarea a fost cu zece sau douăzeci de mii de franci mai mare..." În sfîrşit, cred că mă înţelegi, un jurămînt pe care-l făcusem din dorinţa firească de a-mi dovedi mie însumi că firma n-a pierdut nici cît a fost sub conducerea mea. Altfel, mi s-ar fi părut că vă jefuiesc.

Emoţia îi sugruma glasul. Îşi suflă zgomotos nasul pentru a-şi reveni, apoi întrebă :

— Tu nu spui nimic ?

Colomban nu avea nimic de spus. Dădea doar din cap şi aştepta din ce în ce mai tulburat, crezînd că ghiceşte unde vrea să ajungă patronul : căsătoria trebuia să aibă loc în termenul cel mai scurt. Cum să-l refuze ? N-ar fi avut niciodată puterea s-o facă. Dar cealaltă, aceea pe care o visa noaptea, cu trupul ars

de o flacără atît de vie, încît se arunca gol pe podea de teamă să nu moară ?

— Astăzi, urmă Baudu, avem aceşti bani care ne pot salva. Pe zi ce trece, situaţia se agravează, dar poate că făcînd o sforţare supremă... În fine, iată, am vrut să cunoşti situaţia. Vom risca totul pentru a cîştiga partida ! Dacă vom fi bătuţi, ei bine, lovitura va fi ucigătoare. Dar atunci, bietul meu băiat, căsătoria voastră va trebui să fie din nou amînată, căci nu vreau să vă arunc pe voi singuri în marea luptă... Ar fi o laşitate din partea mea, nu este aşa ?

Uşurat, Colomban se aşeză pe nişte baloturi de molton. Picioarele îi tremurau, dar se ferea să-şi arate bucuria. Îşi lăsă capul în jos, plimbîndu-şi degetele pe genunchi.

— Tu n-ai nimic de spus ? întrebă Baudu.

Nu, nu spunea nimic, nu găsea nimic de spus. Postăvarul reluă încetişor :

— Eram sigur că vei fi mîhnit. Îţi trebuie puţin curaj. Desmeticeşte-te ! Nu te lăsa copleşit. Trebuie mai cu seamă să înţelegi situaţia mea. Pot oare să vă leg de gît o asemenea greutate ? În loc să vă las o afacere bună, pot să vă las eventual una falimentară. Nu ! numai tîlharii îşi pot permite una ca asta. Desigur, nu doresc decît fericirea voastră, dar niciodată nu voi face un lucru cu care conştiinţa mea nu s-ar împăca.

Baudu vorbi în felul acesta multă vreme, zbătîndu-se într-un noian de fraze contradictorii, ca un om care ar fi dorit să i se ghicească gîndul, fără multă vorbă. Deoarece îi făgăduise fata şi magazinul, cinstea lui desăvîrşită îl obliga să i le dea pe amîndouă în bună stare, fără cusururi şi fără datorii. Dar se simţea ostenit, povara i se părea prea grea, o rugăminte se desluşea în vocea lui sugrumată. Cuvintele i se încîlceau din ce în

ce mai mult, aştepta de la Colomban un elan, un strigăt din inimă, care nu venea.

— Ştiu prea bine că bătrînilor le lipseşte entuziasmul. Cu tinerii, lucrurile se înviorează. Sînt plini de căldură, e firesc ! Dar nu, pe cuvîntul meu, nu pot. Dacă aş ceda mi-ai reproşa-o mai tîrziu.

Tăcu, cuprins de un fior, şi fiindcă tînărul ţinea capul plecat, fără o vorbă, îl întrebă pentru a treia oară, după o tăcere penibilă :

— Tu nu spui nimic ?

În cele din urmă, Colomban răspunse fără a-l privi în faţă :

— N-am nimic de spus... Dumneata eşti stăpînul, eşti mai înţelept decît noi toţi. Dacă ne ceri acest lucru, vom aştepta, vom căuta să fim rezonabili.

Totul fusese spus, deşi Baudu mai spera că avea să se arunce în braţele sale zicîndu-i „Odihneşte-te, tată, noi vom lupta la rîndul nostru, dă-ne prăvălia aşa cum este şi vom face minunea de-a o salva !" Apoi Baudu îl privi şi, cuprins de ruşine, se gîndi că a încercat să-şi înşele copiii. Vechea cinste maniacă a negustorului se redeştepta în el. Băiatul acesta cuminte avea dreptate, căci în comerţ nu există sentimente, ci numai cifre.

— Sărută-mă, băiete, spuse el pentru a încheia discuţia. Va să zică e un lucru hotărît, nu vom mai vorbi despre căsătorie decît peste un an. Înainte de toate, trebuie să ne gîndim la ce e mai important.

Seara, în camera lor, cînd doamna Baudu îl întrebă despre rezultatul întrevederii, Baudu îşi recăpătase voinţa de a lupta singur, pînă la sfîrşit. Îi aduse cele mai mari laude lui Colomban ; un băiat de caracter, cu idei sănătoase, de altfel crescut în principii serioase, incapabil, de pildă, să glumească cu clientele, cum fac filfizonii de la „Paradisul femeilor". Da, de-

sigur, un om cinstit. Ca tot neamul lor, nu specula cu vînzarea, cum speculezi la bursă cu o acţiune.

— Atunci, pe cînd căsătoria ? întrebă doamna Baudu.

— Mai tîrziu, răspunse el, cînd voi fi în măsură să-mi respect angajamentele.

Fără a face un gest, ea spuse doar atît :

— Fiica noastră se va prăpădi din pricina aceasta.

Baudu abia îşi reţinu furia. El va fi acela care se va prăpădi dacă vor să-l tulbure mereu. E oare vina lui ? Îşi iubea fiica, şi-ar fi dat viaţa pentru ea ; totuşi nu putea face treburile să meargă, cînd ele nu mergeau de loc. Geneviève trebuia să aibă puţină răbdare şi să aştepte pînă la un inventar mai bun. Ce dracu ! Colomban rămîne aici şi nimeni n-are să i-l fure.

— E de necrezut ! repeta Baudu, o fată atît de bine crescută !

Doamna Baudu nu mai adăugă nimic. Îşi dădea seama, fără îndoială, de gelozia chinuitoare a fetei ; dar nu îndrăzni să-i spună nimic soţului ei. O pudoare ciudată o împiedicase întotdeauna să discute cu el anumite subiecte delicate. Cînd văzu că tace, furia lui se îndreptă împotriva oamenilor din faţă, ridică pumnii, lovind în gol, spre şantier, unde fuseseră aşezate în noaptea aceea, cu lovituri puternice de ciocan, nişte schelete de metal.

Denise urma să se reîntoarcă la „Paradisul femeilor". Înţelesese că Robineau, nevoit să-şi restrîngă personalul, nu mai ştia ce mijloc să găsească pentru a o concedia. Spre a mai putea rezista, trebuiau să facă totul singuri. Încăpăţînat în ura lui împotriva „Paradisului", Gaujean îi mărea creditele, făgăduind chiar că-i va găsi capitaluri noi. Dar, cuprins de teamă, Robineau încerca să facă ordine şi economie. Vreo două săptămîni, Denise îi simţi pe soţii Robineau

stingheriţi faţă de dînsa ; se hotărî să deschidă ea vorba, spunîndu-le că a găsit un loc în altă parte. A fost ca o uşurare pentru ei, doamna Robineau o sărută foarte emoţionată, spunînd că o va regreta toată viaţa. Apoi, fiind întrebată, fata le spuse că se întoarce la Mouret ; Robineau îngălbeni.

— Ai dreptate ! strigă el violent.

Mai greu îi venea să i-o spună bătrînului Bourras. Totuşi, fata trebuia să-şi ia rămas bun de la dînsul, şi era foarte tulburată, căci îi păstra o adîncă recunoştinţă. Bourras era tocmai într-o furie continuă, trăind din plin în larma şantierului vecin. Căruţele cu materiale opreau în faţa prăvăliei, închizînd drumul, hîrleţele ciocăneau drept în zidurile lui ; şi totul, umbrelele, bastoanele dănţuiau în ritmul ciocanelor. Părea că dugheana, rămasă cu încăpăţînare în mijlocul acestor dărîmături, avea să se despice în două. Dar şi mai rău era că arhitectul, pentru a face legătura directă între raioanele existente ale magazinului şi raioanele ce se instalau în vechiul hotel „Duvillard", născocise construirea unui tunel chiar sub căscioara dintre cel două clădiri. Căsuţa aparţinea acum societăţii „Mouret et C-ie", iar contractul de închiriere stipulînd că locatarii trebuiau să suporte reparaţiile, nişte lucrători se înfiinţară într-o bună zi la el. Bourras era cît p-aci să aibă un atac de apoplexie. Nu era destul că fusese sugrumat din toate părţile, de la stînga, de la dreapta, din spate şi din faţă, mai trebuia să fie legat şi de picioare, iar pămîntul să fie scobit sub el ? Îi goni pe zidari, ţinea să se judece. Reparaţii, da ! dar acestea erau lucrări de înfrumuseţare şi nu reparaţii. Oamenii din cartier socoteau că va cîştiga procesul, fără a fi totuşi absolut siguri. În orice caz, procesul avea să dureze mult timp, şi lumea era cuprinsă de curiozitate în acest duel nesfîrşit.

În ziua în care Denise se hotărî să-şi ia rămas bun de la dînsul, Bourras se întorcea tocmai de la avocat.

— Ascultă o noutate ! îi strigă el. Acum spun că, nefiind casa solidă, este neapărată nevoie să se refacă fundaţiile. Desigur, s-au plictisit s-o tot zguduie cu maşinile lor blestemate. Nici nu e de mirare, au s-o distrugă.

Apoi, cînd fata îi anunţă plecarea şi reintrarea la „Paradisul femeilor" cu o mie de franci salariu, fu atît de surprins, încît îşi ridică spre cer mîinile lui zbîrcite şi tremurătoare. De emoţie, se lăsă pe un scaun.

— Dumneata ? şi dumneata ! bolborosi el. Aşadar, n-am mai rămas decît eu, n-am mai rămas decît eu ! repeta el în neştire.

Dar după o clipă de tăcere, întrebă :

— Şi copilul ?

— Se va întoarce la doamna Gras. Îl iubea foarte mult.

Tăcură din nou. Denise ar fi preferat să-l vadă înjurînd furios, lovind cu pumnii ; acest bătrîn atît de emoţionat, atît de zdrobit, îi sfîşia inima. Încetul cu încetul, Bourras îşi reveni şi reîncepu să urle :

— O mie de franci ? aşa ceva nu se refuză. Veţi merge toţi acolo. Haide, plecaţi, lăsaţi-mă singur ! Da, singur, ai auzit ? În felul acesta va fi unul care n-are să-şi plece capul niciodată... Şi te rog să le spui că voi cîştiga procesul, chiar dacă va trebui să-mi vînd şi ultima cămaşă !

Fata urma să plece de la Robineau abia la sfîrşitul lunii. Îl revăzuse pe Mouret, totul era în ordine. Într-o seară, pe cînd se întorcea acasă, Deloche, care o pîndise în stradă, o opri. Era fericit, aflase vestea cea mare despre care vorbea tot magazinul. Şi îi povesti vesel bîrfelile raioanelor.

— Dacă ai şti ce mutră fac vînzătoarele de la raionul de confecţii !

Apoi, întrerupîndu-se :

— Cred că-ţi aminteşti de Claire Prunaire ? Ei, bine, se zice că patronul ar fi... Mă înţelegi ?

Deloche roşi. Ea rosti, îngălbenind :

— Domnul Mouret ?

— Ce gust ciudat, nu e aşa ? reluă Deloche. O femeie care seamănă cu un cal. Mica lenjereasă, cu care a fost de două ori anul trecut, era cel puţin drăguţă. Mă rog, îl priveşte.

Cînd ajunse acasă, Denise simţi că-i vine rău. Urcase pesemne prea repede scările. Aşezată la fereastră, avu brusca viziune a orăşelului ei Valognes, a uliţei pustii, cu tufe de iarbă, spre care dădea camera ei de copil ; şi simţi din nou nevoia să retrăiască acele zile, să-şi găsească un adăpost în uitarea şi tihna provinciei. Parisul o scotea din fire, simţea că urăşte „Paradisul femeilor", nu înţelegea de ce consimţise să se întoarcă acolo. Desigur că va suferi din nou... De altfel începuse să sufere de un rău necunoscut, de cînd ascultase poveştile lui Deloche. Atunci, fără motiv, o criză de lacrimi o sili să plece de la fereastră. După ce plînse multă vreme, îşi regăsi curajul de a înfrunta din nou viaţa.

A doua zi pe la prînz, cum Robineau o trimisese în oraş după ceva, trecu prin faţa magazinului „Vechiul Elbeuf" şi deschise uşa. Îl văzu pe Colomban singur în prăvălie. Din fundul sălii celei mici, se auzea clinchetul furculiţelor : familia Baudu mînca.

— Poţi să intri, îi spuse vînzătorul. Sînt la masă.

Denise îi făcu semn să tacă ; îl atrase într-un colţ al încăperii şi coborînd glasul :

— Dumitale vreau să-ţi vorbesc... Eşti oare un om lipsit de inimă ? Nu-ţi dai seama că Geneviève te iubeşte şi că va muri din pricina dumitale ?

Denise tremura şi febra din ajun o zgîlţîia din nou. Speriat, mirat de acest atac brusc, băiatul nu ştia ce să răspundă.

— Ascultă ! continuă ea, Geneviève ştie că iubeşti pe alta. Mi-a spus-o, plîngînd în hohote ca o nenorocită... A ! biata fată, cît de mult a slăbit ! Dacă i-ai fi văzut braţele fără vlagă, i-ai fi plîns de milă. Spune-mi, poţi s-o laşi să moară ?

Băiatul vorbi, în cele din urmă, cutremurat :

— Exagerezi, nu e bolnavă. Nu-mi dau seama... Şi... de altfel tatăl ei a amînat căsătoria.

Denise contestă cu asprime minciuna aceasta. Îşi dăduse seama că cea mai mică stăruinţă a tînărului l-ar fi hotărît pe bătrîn. Cît despre mirarea lui Colomban, nu era prefăcută : nu observase niciodată lenta agonie a Genevièvei şi primea vestea ca pe ceva foarte neplăcut. Atît timp cît nu cunoştea adevărata situaţie, nu avea de ce să-şi facă prea mari reproşuri.

— Şi pentru cine o sacrifici ? reluă Denise, pentru o femeie de nimic ! Nu ştii oare pe cine iubeşti ? N-am vrut să te mîhnesc pînă acum, adesea am evitat să răspund la veşnicile dumitale întrebări. Ei bine, ea este a tuturor, îşi bate joc de dumneata, niciodată n-o vei avea, sau o vei avea ca toţi ceilalţi, o dată, în treacăt.

Colomban o asculta foarte palid, şi la fiecare din frazele pe care Denise i le azvîrlea printre dinţi, în faţă, buzele îi tremurau. Cuprinsă de un acces de cruzime, fata se lăsă pradă unei porniri de care nu-şi dădea nici ea seama.

— În sfîrşit, spuse ea, aducîndu-i un ultim argument, dacă vrei să afli cu tot dinadinsul, Claire trăieşte acum cu domnul Mouret !

Vocea îi era sugrumată şi devenise mai palidă la faţă decît el. Se priviră amîndoi în ochi.

Colomban bolborosi :

— O iubesc.

Denise se ruşină. De ce-i vorbea acestui tînăr în felul acesta, şi de unde atîta patimă ? Tăcu. Cuvîntul rostit de el îi răsuna în suflet ca un îndepărtat ecou de clopot care o ameţea. „O iubesc, o iubesc", şi zgomotul clopotului devenea tot mai puternic : avea dreptate, Colomban nu se putea căsători cu alta.

La un moment dat se întoarse, şi o zări pe Geneviève în pragul sufrageriei.

— Taci ! îi spuse ea în grabă.

Era prea tîrziu, desigur că Geneviève auzise totul. Îi pierise tot sîngele din faţă. În momentul acela o clientă intra pe uşă. Era doamna Bourdelais, una din ultimele cliente rămasă credincioasă magazinului „Vechiul Elbeuf", unde mai găsea articole trainice ; de mult, urmînd curentul modei, doamna de Boves nu mai cumpăra decît de la „Paradisul femeilor", şi nici doamna Marty nu mai venea, atrasă cu desăvîrşire de farmecul vitrinelor de peste drum. Geneviève fu silită s-o întîmpine şi o întrebă cu glasul scăzut :

— Ce doreşte doamna ?

Doamna Bourdelais dorea să vadă o stofă de flanelă. Colomban scoase un balot dintr-un raft, Geneviève îi arătă stofa şi se apropiară amîndoi unul de altul în dosul tejghelei, cu mîinile îngheţate. Baudu ieşi ultimul din sala cea mică în urma soţiei sale care luă loc la casă. Dar el nu se amestecă în vînzare, îi zîmbi nepoatei sale şi rămase în picioare, cu ochii la doamna Bourdelais.

— Nu-mi place, spuse aceasta. Arată-mi ceva mai rezistent.

Colomban coborî alt balot din raft. Doamna Bourdelais, tăcută, examină stofa.

— Şi cît costă ?

— Şase franci, doamnă, răspunse Geneviève.

Clienta făcu o mişcare bruscă.

— Şase franci! Dar pot să găsesc la cei din faţă aceeaşi marfă la cinci franci.

O umbră uşoară trecu pe chipul lui Baudu. Nu se putu abţine de a interveni politicos.

— Doamna face, fără îndoială, o confuzie ; articolul acesta ar trebui să se vîndă cu şase franci şi cincizeci, este imposibil să fie vîndut cu cinci franci. Este desigur vorba de alt articol.

— Nu, nu, răspunse clienta cu încăpăţînarea unei burgheze care vrea să aibă aerul că se pricepe. Stofa e aceeaşi, poate chiar mai plină.

Discuţia se învenina. Enervat la culme, Baudu se silea să zîmbească. Îl sugruma ura împotriva „Paradisului femeilor".

— Ar trebui, spuse, în sfîrşit, doamna Bourdelais, să fiţi ceva mai atenţi cu mine, altminteri voi merge şi eu la cei din faţă, ca şi celelalte!

Atunci, Baudu îşi ieşi din fire şi strigă, scuturat de o mînie îndelung stăpînită :

— Ei bine, n-aveţi decît!

Doamna se ridică foarte jignită şi plecă spunînd :

— Ceea ce şi fac, domnule!

Rămaseră cu toţii înnebuniţi. Erau speriaţi de violenţa patronului. El însuşi era îngrozit de ceea ce îndrăznise să spună. Cuvintele îi scăpaseră fără voia lui, ca o explozie a urei adunată de multă vreme. Şi acum, familia Baudu, înmărmurită, o urmărea cu privirea pe doamna Bourdelais care trecea strada. Aveau impresia că ia cu dînsa tot norocul lor. Şi cînd intră cu paşii siguri pe poarta înaltă a „Paradisului femeilor", cînd o văzură înghiţită de mulţime, parcă se smulse ceva din pieptul lor.

— Încă una pe care ne-o ia! şopti postăvarul.

Apoi, întorcîndu-se către Denise, de a cărei angajare aflase, spuse domol :

— Şi pe tine mi te-au luat... Dar nu-i nimic, nu sînt supărat... Ei au bani, ei sînt cei mai tari.

Dar Denise, în speranţa că Geneviève nu-l auzise pe Colomban, îi şopti acesteia la ureche :

— Fii mai veselă, el te iubeşte !

Fata îi răspunse încetişor, cu glasul sfîşiat de durere :

— De ce minţi ? Uită-te la el. Nu se poate stăpîni, stă cu ochii pironiţi acolo sus. Ştiu prea bine că mi l-au furat şi pe el, după cum ne-au furat totul.

Şi se aşeză la casă lîngă doamna Baudu, care ghicise, pesemne, noua lovitură primită de fiica ei, căci ochii ei îndureraţi se plimbau de la unul la altul, apoi privi către „Paradisul femeilor". Într-adevăr, ei îi furaseră totul : tatălui, averea ; mamei, copilul pe moarte ; fetei, un soţ pe care-l aştepta de zece ani. În faţa acestei familii nefericite, Denise, al cărei suflet era copleşit de milă, avea impresia că ea însăşi face o faptă rea. Oare nu va veni şi dînsa în ajutorul maşinii care zdrobea sărmana lume ? Dar se simţea ca tîrîtă de o forţă şi îşi dădea seama că nu face nimănui nici un rău.

— Ei ! reluă Baudu vorba ca să-şi dea curaj, n-o să murim din asta ! Am pierdut o clientă, vom căpăta două în loc. Auzi, Denise, am şaptezeci de mii de franci, care-i vor da de furcă lui Mouret al tău ! Iar voi, nu vă mai faceţi griji !... Haide, lăsaţi mutrele astea de înmormîntare !

În zadar, Baudu nu izbuti să-i înveselească ; el însuşi era cuprins de o consternare vizibilă ; şi toţi stăteau cu ochii la monstru, atraşi, stăpîniţi, hrănindu-se din propria lor nenorocire. Lucrările erau pe sfîrşite, faţada era curăţată de schele şi o parte din imensul edificiu îşi arăta zidurile albe, cu vitrine largi şi luminoase. De-a lungul trotuarului, redat, în sfîrşit, circulaţiei, tocmai se înşirau opt trăsuri pe care băieţii le

încărcau, una după alta, în fața biroului de expediții. Panourile verzi cu contururi galbene și roșii străluceau ca niște oglinzi sub soarele ale cărui raze inundau strada, trimițîndu-și reflexele orbitoare pînă în fundul magazinului „Vechiul Elbeuf". Vizitiii în vestminte negre țineau în frîu caii care își scuturau coamele, mușcîndu-și zăbalele argintii. Și de cîte ori o trăsură pornea încărcată, se auzea pe caldarîm un uruit sonor care cutremura zidurile micilor dughene dimprejur.

În fața acestei defilări triumfale pe care erau siliți s-o suporte de două ori pe zi, inimile familiei Baudu se sfîșiau. Tatăl se sfîrșea, se întreba încotro putea să se îndrepte acest flux continuu de mărfuri ; iar mama, bolnavă de zbuciumul fiicei sale, privea mereu fără să vadă, cu ochii înecați în lacrimi.

IX

Intr-o luni, 14 martie, „Paradisul femeilor“ îşi inaugura noile magazine printr-o expoziţie a noutăţilor de vară, care avea să ţină trei zile. Afară sufla un vînt rece. Trecătorii, surprinşi de reîntoarcerea iernii, umblau repede, încheindu-şi paltoanele pînă la gît. O emoţie generală cuprinsese dughenele învecinate. Se zăreau feţele palide ale micilor negustori lipite de geamuri, numărînd primele trăsuri care se opreau în faţa noii porţi principale din strada Neuve-Saint-Augustin. Această poartă, înaltă ca un portal de biserică, avea deasupra un grup ce reprezenta industria şi comerţul dîndu-şi mîna printre nişte atribute complicate ; peste ea se întindea o marchiză enormă, atît de aurită, încît tot trotuarul părea scăldat în soare. La dreapta, la stînga, faţadele de un alb strident se întindeau făcînd un ocol pe străzile Monsigny şi Michodière şi ocupînd totul în afară de partea din strada Zece Decembrie, unde urma să se clădească imobilul Creditului imobiliar. De-a lungul acestor întinderi ca de cazarmă, micii comercianţi cînd ridicau ochii zăreau îngrămădirea mărfurilor prin geamurile mari care, de la parter pînă la etajul al doilea, descopereau străzii clădirea. Şi aveau impresia că acest cub enorm, acest bazar colosal care le acoperea cerul, este vino-

vat de frigul ce-i zgîlţîia în fundul dughenelor îngheţate.

Mouret se afla acolo încă de la ora şase dimineaţa, dînd ultimile ordine. În centru, în axa porţii principale, o galerie largă pornea de la un capăt la celălalt, avînd la dreapta şi la stînga alte două galerii, mai strîmte, galeria Monsigny şi galeria Michodière. Curţile erau acoperite cu sticlă mată şi transformate în holuri, nişte scări de fier se înălţau de la parter, şi alte punţi de fier uneau ambele etaje de la un capăt la celălalt. Din fericire, arhitectul, un om inteligent şi tînăr, îndrăgostit de tot ce-i nou, nu utilizase piatra decît pentru subsol şi pentru stîlpi, apoi montase în fier toată osatura precum şi coloanele care susţineau înmănuncherea grinzilor şi stîlpilor. Bolţile, pardoseala şi pereţii interiori erau din cărămidă. Pretutindeni se cîştigase spaţiu, aerul şi lumina pătrundeau în voie, publicul circula comod, sub arcul îndrăzneţ al tavanelor înalte. Era o catedrală a comerţului modern, trainică şi uşoară, făcută pentru gloata de cliente. Jos, în galeria centrală, lîngă soldurile de lîngă uşă, se aflau cravatele, mănuşile, mătasea ; galeria Monsigny era ocupată de albituri şi de bumbac de Rouen. În galeria Michodière se aflau merceria, tricotajele, stofele şi lenajurile. Apoi, la etajul întîi erau confecţiile, lenjeria, şalurile, dantelele, precum şi alte raioane nou înfiinţate. La al doilea etaj fuseseră mutate lenjeria de pat, covoarele, stofele pentru mobile, toate articolele incomode şi greu de mînuit. În momentul acela existau în total treizeci şi nouă de raioane, o mie opt sute de funcţionari, din care două sute de femei. O lume se năştea acolo, în mijlocul răsunător al catedralei de fier.

Cea mai mare pasiune a lui Mouret era de a învinge femeia. O voia regină în casa lui, îi clădise acest tem-

plu pentru a o supune. Avea ca tactică s-o ameţească cu atenţii galante, apoi să-i negocieze dorinţele şi să-i exploateze înfrigurarea. Îşi bătea capul zi şi noapte să găsească mereu ceva nou. Pentru a le evita doamnelor delicate oboseala scărilor, instalase două ascensoare capitonate cu catifea. Mai înfiinţase un bufet, unde se ofereau gratuit siropuri şi biscuiţi, un salon de lectură, o galerie monumentală, prea luxoasă, în care încerca să facă expoziţii de pictură. Dar ideea lui cea mai subtilă pentru femeile lipsite de cochetărie era să cucerească mama prin copil. Mouret nu neglija nici o forţă, specula toate sentimentele omeneşti, crea raioane pentru băieţi şi fetiţe, unde mamele, în trecere, erau oprite o clipă ca să li se ofere copiilor poze şi baloane. Această primă de baloane oferită fiecărei cumpărătoare a fost o idee genială. Baloane roşii de cauciuc cu pieliţa fină purtînd numele magazinului în litere mari şi care, ţinute de o sfoară, plimbau pe străzi reclama vie a „Paradisului femeilor".

Marea lui putere era publicitatea. Mouret cheltuia trei sute de mii de franci pe an cu cataloage, anunţuri şi afişe. Pentru vînzarea noilor articole de vară, tipărise două sute de mii de cataloage, din care cincizeci de mii plecau în străinătate, traduse în toate limbile. Acum le scotea ilustrate cu gravuri şi cu mostre lipite în interior. Era o revărsare de reclamă, „Paradisul femeilor" lua ochii lumii întregi, năpădind zidurile, coloanele ziarelor, pînă şi cortinele teatrelor!

El susţinea că femeia îşi pierde orice rezistenţă în faţa reclamei şi sfîrşeşte prin a merge orbeşte acolo unde tărăboiul era mai mare. De altfel, ştia s-o atragă cu cele mai iscusite capcane, o analiza ca un moralist desăvîrşit. Nu-i fu greu să descopere că nu rezista în faţa mărfii ieftine, pe care o cumpăra chiar fără să aibă nevoie, crezînd că face o afacere avantajoasă.

Sprijinindu-se pe această observaţie, introduse sistemul de reducere a preţurilor ; micşora progresiv preţul articolelor nevîndute, preferînd să le dea în pierdere, credincios principiului de reînnoire rapidă a mărfurilor. Apoi, pătrunse şi mai adînc în sufletul femeii, născoci sistemul restituirii obiectelor, o capodoperă de atracţie iezuită. „Luaţi-l, doamnă, şi dacă nu vă mai place, ne daţi înapoi articolul !" Şi femeia care rezista găsea o scuză, posibilitatea de a reveni asupra unei nebunii de moment : cumpăra cu conştiinţa împăcată. „Restituirea obiectelor" şi „reducerea preţurilor" făceau parte din mersul clasic al noului comerţ.

Dar Mouret se dovedea a fi un maestru fără rival mai ales în amenajarea interioară a magazinelor. Avea el un principiu, o lege, ca nici un colţ al magazinului să nu rămînă neocupat. Voia ca pretutindeni să domnească zgomotul, forfota, viaţa ; căci viaţa — spunea el — atrage viaţă, creează şi înmulţeşte. Această lege avea aplicaţii diverse. Mai întîi, pentru a intra în magazin, trebuie să lupţi cu mulţimea ; era bine ca din stradă trecătorii să creadă că s-a întîmplat ceva şi să se oprească. Pentru a obţine această îmbulzeală, aşezase la porţile de intrare soldurile, rafturi şi coşuri încărcate care-şi revărsau articolele nespus de ieftine, astfel încît oamenii mărunţi se îngrămădeau, împiedicau trecerea şi dădeau impresia că magazinul geme de cumpărători, cînd de fapt nu era decît pe jumătate plin. În sfîrşit, de-a lungul galeriilor, Mouret avea arta de a ascunde privirilor raioanele care stagnau, de pildă, vara, şalurile, şi iarna, bumbăcăriile, pe care le înconjura cu raioane active, le îneca în zgomot. Numai lui îi venise ideea de a instala raioanele de covoare şi mobilă la al doilea etaj, raioane unde era clientelă mai puţină, ceea ce la parter ar

fi alcătuit goluri reci. Dacă i-ar fi fost posibil, ar fi tras şi strada prin magazinul său!

Mouret mai căzu pradă unei crize de inspiraţie. Într-o sîmbătă seara, pe cînd arunca o ultimă privire pregătirilor pentru marea vînzare de luni, de care se ocupa de cîteva săptămîni, îşi dădu deodată seama că greşise cu totul clasamentul raioanelor. Era totuşi un clasament de o logică absolută, ţesăturile într-o parte, obiectele confecţionate într-altă parte, o ordine inteligentă care permitea clientelor să se conducă singure. Se gîndise de mult la această ordine, încă de pe cînd se afla în prăvălia strîmtă a doamnei Hédouin; şi iată-l acuma, după ce a înfăptuit-o, cuprins de îndoială. Strigă deodată că totul trebuie „dat peste cap". Nu mai erau decît patruzeci şi opt de ore şi o parte din magazin trebuia mutată. Personalul zăpăcit, îmbrîncit, petrecu două nopţi şi toată ziua de duminică într-o învălmăşeală nemaipomenită. Chiar şi luni de dimineaţă, cu o oră înainte de deschidere, mai erau unele mărfuri care nu se aflau încă la locul lor. Ziceau că patronul a înnebunit, nimeni nu mai înţelegea nimic, domnea o consternare generală.

— Haide, mai repede! striga Mouret, cu liniştea şi siguranţa pe care i-o dădea scînteia de geniu. Iată, aici sînt nişte costume care trebuie duse acolo sus. Japonia a fost instalată pe palierul central? Haide, încă un efort, copii, şi veţi vedea în curînd ce vînzare vom avea!

Chiar şi Bourdoncle se afla acolo din zori. Ca şi ceilalţi, nu înţelegea nimic. Ochii lui îl urmăreau cu îngrijorare pe director. Nu îndrăznea să-i pună întrebări, ştia prea bine ce răspuns ar fi căpătat în aceste momente de criză. Se hotărî, totuşi, şi-l întrebă încet:

— Era oare necesar să răsturnăm totul în ajunul expoziţiei?

Mouret dădu din umeri, fără să răspundă, apoi, fiindcă celălalt stăruia, izbucni :

— Ce-ai fi vrut, ca toate clientele să se adune în acelaşi colţ ? Frumoasă idee de geometru am mai avut ! Nu mi-aş fi iertat-o niciodată. Înţelegi ? aş fi imobilizat mulţimea. O femeie ar fi intrat, mergînd drept acolo unde ar fi vrut să meargă, trecînd de la jupon la rochie, de la rochie la mantou, apoi s-ar fi retras, fără să se fi rătăcit niţeluş. Şi nici una dintre ele n-ar fi văzut în întregime magazinul nostru !

— În schimb, obiectă Bourdoncle, după ce ai încurcat totul şi ai făcut o întreagă harababură, vînzătorii îşi vor rupe picioarele conducînd pe cliente din raion în raion.

Mouret avu un gest de nepăsare.

— N-are importanţă ! Sînt tineri, nu le strică !... Cu atît mai bine dacă se plimbă ! Dau impresia că sînt mai mulţi şi creşte gloata ! Să se strivească între ei... şi totul va merge strună !

Rîdea, şi binevoi să-şi explice ideea, coborînd glasul :

— Iată, Bourdoncle, ascultă rezultatele... În primul rînd, acest du-te-vino permanent al clientelor le împrăştie cîte puţin prin toate locurile, le înmulţeşte şi le face să-şi piardă capul. În al doilea rînd, cum trebuie să fie conduse de la un capăt al magazinului la celălalt, dacă doresc să cumpere, de pildă, căptuşeala, după ce şi-au cumpărat rochia, aceste călătorii în toate sensurile dau o imagine măreaţă a magazinului nostru ; şi în al treilea rînd, vor fi silite să străbată unele raioane unde nici nu ar fi pus vreodată piciorul, iar tentaţiile numeroase întîlnite în cale le vor sili să-şi deschidă punga ; în al patrulea rînd...

Bourdoncle începu şi el să rîdă. Mouret, încîntat, se opri să le strige tinerilor :

— Foarte bine, copii ! Şi acum, daţi-i cu mătura şi va fi o frumuseţe.

Dar cînd se întoarse o zări pe Denise. Atît el cît şi Bourdoncle se aflau în faţa raionului de confecţii pe care îl împărţise în două, dînd ordin ca rochiile şi costumele să fie transportate la al doilea etaj, spre celălalt capăt al magazinului. Coborîtă cea dintîi, Denise privea mirată şi puţin dezorientată de noile schimbări.

— Ce se întîmplă ? întrebă ea, ne mutăm ?

Uimirea ei îl înveseli pe Mouret căruia îi plăceau aceste lovituri de teatru. Din primele zile ale lunii februarie Denise se întorsese la „Paradisul femeilor", unde avusese plăcuta surpriză să găsească personalul politicos, aproape respectuos. Doamna Aurélie, mai cu seamă, se arăta binevoitoare ; Marguerite şi Claire păreau resemnate ; pînă şi tata Jouve lăsa capul în jos cu un aer puţin încurcat, ca şi cum ar fi dorit să şteargă urîta amintire de odinioară. Fusese de ajuns ca Mouret să spună un cuvînt pentru ca toată lumea să şuşotească, urmărind-o cu privirea. În mijlocul acestei amabilităţi generale, n-o stingherea decît tristeţea ciudată a lui Deloche şi zîmbetele inexplicabile ale Paulinei.

Mouret o privea tot cu aerul său încîntat :

— Ce cauţi, domnişoară ? o întrebă el în cele din urmă.

Denise nu-l zărise. Roşi uşor. De cînd se întorsese primea de la el dovezi de simpatie care o mişcau. Pauline îi povestise cu lux de amănunte, fără a-şi da seama de ce, legătura dintre patron şi Claire, unde se întîlneau şi cu cît o plătea. Îi vorbea mereu despre asta, adăugînd chiar că mai are şi altă prietenă, acea doamnă Desforges, binecunoscută de tot magazinul. Toate aceste poveşti o tulburau, şi în prezenţa lui fu

din nou cuprinsă de temerile de altă dată şi de-o neliniştc în care recunoştinţa lupta cu mînia.

— Toată această mişcare, murmură Denise.

Mouret se apropie de ea şi-i spuse cu glasul puţin scăzut :

— Diseară, după vînzare, te rog să treci pe la biroul meu. Doresc să-ţi vorbesc.

Fata înclină capul, tulburată, fără a rosti un cuvînt şi intră în raion unde soseau şi celelalte vînzătoare. Dar Bourdoncle îl auzise şi se uita la el zîmbind. Cînd fură singuri, îndrăzni chiar să-i spuie :

— Iar fata asta ? Fii atent ! Pînă la urmă, să nu devină ceva serios !

Mouret se apără, ascunzîndu-şi emoţia sub o înfăţişare de superioară nepăsare.

— Fii fără grijă, nu-i decît o glumă ! Femeia care să pună stăpînire pe mine nu s-a născut încă, dragul meu.

Şi deoarece magazinele se deschideau, se repezi spre a arunca o ultimă privire la diferitele tejghele. Bourdoncle dădu din cap. Această Denise, atît de simplă şi blîndă, începea să-l îngrijoreze. Învinsese prima dată, printr-o concediere brutală. Dar apăruse din nou şi o socotea ca pe un adversar serios, nu spunea nimic dar aştepta.

Mouret, pe care îl ajunse din urmă, se afla la parter, în holul Saint-Augustin, în faţa porţii de intrare şi striga :

— Ce ? Vă bateţi joc de mine ? v-am spus să puneţi umbrelele albastre cu bordură mai la vedere ! Schimbaţi imediat totul — şi încă iute...

Nu voia să audă de nimic, o echipă de băieţi fu silită să schimbe expoziţia de umbrele. Şi văzînd clientele sosind, porunci să fie închise porţile pentru o clipă ; spunea că nu le va deschide pînă ce umbrelele albastre nu vor fi puse la locul indicat de el. Altmin-

teri i-ar fi compromisă toată compoziţia. Etalajişti renumiţi ca Hutin, Mignot şi alţii veneau să vadă, ridicau ochii, dar se făceau că nu înţeleg, aparţinînd unei şcoli diferite.

În sfîrşit, porţile se redeschiseră şi valul de lume năvăli în magazin. Chiar de la ora de deschidere se produse în vestibul o asemenea înghesuială, încît fu nevoie să se recurgă la sergenţi de stradă pentru restabilirea circulaţiei pe trotuare. Mouret nu-şi greşise calculul. Toate gospodinele, un regiment întreg, compus din mici-burgheze şi femei legate la cap, luă cu asalt articolele ieftine, soldurile şi cupoanele, aşezate ostentativ pînă în marginea trotuarului. Pipăiau mărfurile atîrnate la intrare, cu braţele întinse ; o stambă de şapte centime, un amestec gri de lînă cu bumbac de nouă centime şi mai ales o stofă „Orleans" de treizeci şi opt de centime făcură ravagii în pungile sărace. În jurul rafturilor şi coşurilor se produse o înghioldire a umerilor, o înghesuială febrilă, mai cu seamă acolo unde erau articolele cu preţ scăzut : dantele de zece centime, panglici de cinci centime, jartiere de trei centime, mănuşi, jupoane, cravate, şosete şi ciorapi de bumbac, care se rostogoleau, dispăreau înghiţite de mulţimea lacomă. În ciuda timpului rece, băieţii care vindeau în stradă nu mai prididea să servească. O femeie voluminoasă începu să strige. Două fetiţe erau cît p-aci să fie strivite.

Această îmbulzeală crescu în cursul dimineţii. Către ora unu, se înfiinţară cozi, strada fu blocată ca în vremea revoluţiei. Doamna de Boves şi fiica ei Blanche stăteau tocmai pe trotuarul din faţă, şovăind, cînd se apropie şi doamna Marty, întovărăşită de fiica ei Valentine.

— Ce zici, dragă ? ia te uită ce de lume ! spuse cea dintîi... Înăuntru e omor... N-ar fi trebuit să viu, eram la pat, dar am ieşit să iau puţin aer.

— Şi eu la fel, răspunse cealaltă. Îi făgăduisem soţului meu să merg în Montmartre, la sora lui. În trecere, mi-am reamintit că am nevoie de cîţiva metri de şiret. De ce l-aş cumpăra din altă parte şi nu de-aici, mi-am zis. Dar nu voi cheltui un ban mai mult. De altfel nu am nevoie de nimic altceva.

Totuşi, ochii celor două femei nu părăseau uşa de intrare, erau prinse şi purtate de valul mulţimii.

— Nu, nu, eu nu intru, mi-e teamă, şopti doamna de Boves. Să plecăm, Blanche, altfel riscăm să fim strivite.

Dar glasul îi slăbea, încetul cu încetul se lăsă pradă dorinţei de a pătrunde acolo unde intra lumea, şi toată teama ei se topi în faţa atracţiei irezistibile a mulţimii. Nici doamna Marty nu mai rezista. Striga mereu :

— Ţine-te de rochia mea, Valentine. N-am mai văzut una ca asta. Eşti luat pe sus. Doamne, şi ce trebuie să fie înăuntru !

Duse de curent, cele două doamne nu mai puteau da înapoi. Astfel după cum un fluviu trage după sine apele rătăcitoare ale unei văi, s-ar fi zis că valul clientelor, curgînd din plin prin vestibul, sorbea populaţia din toate colţurile Parisului. Femeile înaintau foarte încet, înghesuite pînă la sufocare, ţinute strîns între umeri, pătrunse de căldura moale a pîntecelor ; şi dorinţa lor satisfăcută se bucura de această apropiere penibilă care le biciuia şi mai mult curiozitatea. Era un iureş de doamne îmbrăcate în mătăsuri, de mici-burgheze în rochii sărace, de fete cu capul gol, toate înfrigurate, împinse de aceeaşi pasiune. Cîţiva bărbaţi, rătăciţi între bluzele revărsate ale femeilor, aruncau în jurul lor priviri îngrijorate. O doică, picată unde era înghesuiala mai mare, îşi ridică foarte sus pruncul, care rîdea de plăcere. Doar o femeie slăbănoagă

se supără, strigînd cuvinte răutăcioase şi învinuind o vecină că o striveşte.

— Mă tem că-mi voi pierde juponul, şopti doamna de Boves.

Tăcută, cu obrazul împrospătat de boarea dimineţii, doamna Marty se ridica în vîrful picioarelor să vadă înaintea celorlalte, deasupra capetelor, cum se lărgise şi se adîncise magazinul. Pupilele ochilor ei cenuşii se îngustaseră ca la pisici cînd le izbeşte o lumină prea mare ; era cu trupul odihnit şi privirea limpede asemenea cuiva care a dormit bine şi abia s-a trezit !

— A ! în sfîrşit, suspină ea.

Izbutiseră să se elibereze şi se aflau acum în holul Saint-Augustin. Dar mare le fu mirarea cînd îl găsiră aproape gol. Totuşi, se simţeau bine, li se părea că au intrat în primăvară după iarna din stradă. Pe cînd afară sufla un vînt rece însoţit de ploaie, primăvara din galeriile „Paradisului femeilor" se încropea din stofele uşoare, cu izbucnirea înflorată a nuanţelor delicate şi cu veselia rustică a modelor de vară şi a umbrelelor.

— Ia priveşte ! strigă entuziasmată doamna de Boves, pironită cu ochii în sus la expoziţia de umbrele. Deschise, rotunde ca nişte scuturi, ele acopereau holul de la luminatorul din plafon pînă la cornişa de stejar lustruit. În jurul arcadelor de la etajele de sus desenau festoane, de-a lungul coloanelor coborau în ghirlande ; pe balustradele galeriilor, pînă la rampele scărilor, porneau în linii strînse ; aşezate simetric pretutindeni, împestriţau zidurile cu verde, roşu şi galben, ca nişte lampioane veneţiene aprinse pentru o mare sărbătoare. Prin toate unghiurile se vedeau motive complicate, stele făcute din umbrele de un franc şi nouăzeci şi cinci, ale căror culori vii, albastru, crem sau roz-deschis, pîlpîiau ca nişte candele tihnite, iar deasupra, imensele umbrele japoneze, pe care cocori

de aur zburau într-un cer de purpură, îşi întindeau vîlvătaia.

Doamna Marty căuta o frază prin care să-şi exprime încîntarea, dar nu găsi decît :

— Ce feerie !

Apoi, încercînd să se orienteze, adăugă :

— Ia să vedem şireturile de care am nevoie... le găsesc la mercerie... le cumpăr şi o şterg...

— Te însoţesc, spuse doamna de Boves. Nu-i aşa, Blanche ? Străbatem magazinul şi nimic mai mult.

Dar o dată intrate pe uşă, îşi pierdură capul. O luară la stînga, şi fiindcă merceria fusese mutată în altă parte, nimeriră în raionul dantelelor, apoi la acela al podoabelor. Sub galeriile acoperite era foarte cald, o căldură de seră, umedă şi închisă, plină de mirosul fad al ţesăturilor, în care paşii mulţimii se înăbuşeau. Se reîntoarseră în faţa porţii de unde pornea valul celor care plecau, un şir nesfîrşit de femei şi copii peste care plutea un nor de baloane roşii. Patruzeci de mii de baloane fuseseră pregătite şi un personal special avea misiunea de a le distribui. Aşa cum plecau cumpărătoarele cu ele făceau impresia unui stol uriaş de baloane de săpun trase de fire nevăzute care oglindeau incendiul umbrelelor. Întregul magazin strălucea în lumina lor.

— E o lume ! exclamă doamna de Boves. Nu mai ştii unde te afli.

Nu puteau rămîne totuşi în vîltoarea din faţa uşii, în înghesuiala nebună de la intrare şi de la ieşire. Din fericire, inspectorul Jouve le veni în ajutor. El sta acolo în vestibul, cu aerul lui grav, mereu atent, examinînd fiecare femeie ce trecea. Însărcinat în mod special cu poliţia interioară, le mirosea de la o poştă pe acelea care furau, urmărind mai cu seamă femeile gravide, atunci cînd privirile lor febrile îi dădeau de gîndit.

— Căutaţi merceria, doamnelor ? le spuse el pe un ton amabil. Luaţi-o la stînga ! acolo, în spatele articolelor de lînă. Doamna de Boves îi mulţumi. Dar, întorcîndu-se, doamna Marty n-o mai găsi lîngă dînsa şi pe fiica ei Valentine. Se sperie, o zări însă mai departe, la capătul holului Saint-Augustin, contemplînd cu atenţie tejgheaua pe care se aflau maldăre de cravate pentru femei, la preţul de nouăzeci de centime. Mouret introdusese sistemul articolelor oferite cu glas tare. Cumpărătoarele erau ademenite şi jefuite. Căci Mouret întrebuinţa toate mijloacele de reclamă şi rîdea de discreţia anumitor confraţi care pretindeau că mărfurile trebuie să vorbească singure. Vînzători speciali, nişte parizieni leneşi şi glumeţi, izbuteau să vîndă o considerabilă cantitate de obiecte mici şi de proastă calitate.

— Ia te uită, mamă, murmură Valentine, la aceste cravate... Au o pasăre brodată în colţ.

Vînzătorul îşi lăuda marfa, spunînd cu convingere că erau din mătasea cea mai fină, că fabricantul de la care proveneau dăduse faliment şi niciodată nu se va mai ivi o asemenea ocazie.

— Nouăzeci şi cinci de centime, e posibil ? întrebă doamna Marty cucerită, ca şi fiica ei. Ei şi ce se va întîmpla dacă voi cumpăra două bucăţi ? Nu voi sărăci din atîta !

Doamna de Boves se ţinea tare. Un vînzător care o poftea în felul ăsta o punea pe fugă. Doamna Marty era surprinsă de acest dezgust pentru marfa oferită cu glas tare, căci ea avea alt temperament, făcea parte din categoria femeilor care erau fericite cînd erau provocate, o ispitea oferta ademenitoare, îi plăcea să-şi vîre mîinile peste tot şi să-şi piardă vremea în vorbărie inutilă.

— Şi acum, reluă ea, repede la şiretul meu... Nici nu vreau să mai văd altceva.

Totuşi, cînd străbăteau secţia de fulare şi de mănuşi, inima i se muie din nou. Sub lumina răspîndită din plin, se afla un etaj de culori vii şi vesele, de un efect încîntător. Raioanele aranjate simetric păreau nişte răzoare ce preschimbau holul într-un parter francez, unde zîmbea toată gama dulce şi minunată a florilor. Aşezate pur şi simplu pe lemn, în nişte cartoane deschise, scoase din rafturile prea încărcate, se revărsau fularele roşii ca muşcata, de un alb lăptos ca petuniile, galbene ca aurul crizantemelor sau albăstrui ca verbina ; iar mai sus, pe tije de alamă, se învolbura altă ghirlandă de şaluri zvîrlite, panglici desfăcute, un întreg şirag strălucitor care se prelungea, se căţăra în jurul coloanelor, se multiplica în oglinzile dimprejur. Dar ceea ce împingea mulţimea la secţia de mănuşi era o cabană elveţiană construită exclusiv din mănuşi : o capodoperă a lui Mignot, la care muncise două zile. Întîi veneau mănuşile negre care alcătuiau parterul ; apoi mănuşile de culoarea paiului, mănuşile roşu-sîngeriu [1], aşezate împrejurul ferestrelor, formînd balcoane sau ţinînd loc de ţigle.

— Ce doreşte doamna ? întrebă Mignot, zărind-o pe doamna Marty în faţa cabanei elveţiene. Avea mănuşi din piele de Suedia de primă calitate, a un franc şi şaptezeci şi cinci perechea.

Aşezat în faţa tejghelei, chema plin de îndîrjire trecătoarele, copleşindu-le cu politeţea lui. Şi cum dădeau din cap, refuzînd, striga mai departe :

— Mănuşi de Tyrol cu un franc şi douăzeci şi cinci... Mănuşi de Torino pentru copii, mănuşi brodate în toate culorile !...

— Nu, mulţumesc, n-am nevoie de nimic, spuse doamna Marty.

---

[1] In franceză, *sang de boeuf*.

Dar el simţi că vocea ei se moaie, şi atunci o atacă mai aprig, punîndu-i sub ochi mănuşile brodate; pierdută, fără putere, doamna Marty cumpără o pereche. Apoi roşi, căci doamna de Boves o privea cu un zîmbet.

— Ce copilăroasă sînt! Dacă nu mă grăbesc să-mi cumpăr şiretul şi s-o şterg, nu ştiu ce mă voi face!

Din nenorocire, la mercerie îmbulzeala era prea mare pentru a putea fi servită imediat. Aşteptau amîndouă de zece minute şi erau enervate cînd se întîlniră cu doamna Bourdelais şi cu cei trei copii ai ei. Le povesti cu aerul ei liniştit de femeie practică şi frumoasă că venise să le arate copiilor acest spectacol pentru a-şi mai trece timpul. Madeleine avea zece ani, Edmond — opt, Lucien — patru; ei se distrau grozav, era o petrecere necostisitoare care le fusese făgăduită de multă vreme.

— Sînt foarte nostime. Eu mă duc să cumpăr o umbrelă roşie, spuse deodată doamna Marty, care bătea pasul pe loc, plictisită să tot stea acolo.

Alese una de paisprezece franci şi cincizeci. Doamna Bourdelais, după ce o urmări cu o privire dojenitoare, îi spuse prieteneşte:

— Păcat că te-ai grăbit. Peste o lună ai fi cumpărat-o cu zece franci... Pe mine nu vor izbuti să mă păcălească!

Şi-i făcu o întreagă teorie de bună gospodină. Întrucît magazinele scădeau preţurile, trebuia să aştepţi. Ei nu-i plăcea să se lase exploatată, ştia să profite de adevăratele ocazii. Ducea chiar cu şiretenie o adevărată luptă cu negustorii, lăudîndu-se că niciodată nu-i lăsase să cîştige un gologan de pe urma ei.

— Dar, încheie dînsa, am făgăduit copiilor să le arăt nişte ilustraţii acolo sus, în salon. Veniţi cu noi, aveţi tot timpul.

Şi şiretul a fost dat uitării ; doamna Marty cedă imediat pe cînd doamna de Boves refuză, preferînd să facă mai întîi ocolul parterului. De altfel, doamnele sperau să se regăsească la etajul întîi. Doamna Bourdelais căuta scara, dar zări unul din ascensoare, în care îşi îngrămădi copiii, pentru a completa numărul de persoane. Doamna Marty şi Valentine intrară şi ele în cuşca îngustă, unde se simţiră foarte înghesuite ; dar oglinzile, banchetele de catifea, uşa de aramă lucrată cu artă, le preocupară atît de mult, încît ajunseră la primul etaj fără să fi simţit alunecarea lină a ascensorului. În preajma galeriei cu dantele, le aştepta o nouă bucurie. În trecere prin faţa bufetului, doamna Bourdelais nu pregetă să-şi îndoape mica ei familie cu siropuri. Bufetul era o sală pătrată, cu o tejghea largă de marmoră, avînd la ambele capete nişte fîntîni din care ţîşneau dîre subţiri de apă argintie. În spatele ei, pe rafturi, se înşirau diverse sticle. Trei chelneri ştergeau şi umpleau în permanenţă paharele. Pentru a stăpîni clientela însetată, se înfiinţase o coadă ca la porţile teatrelor, cu ajutorul unei bare învelite în catifea. Totuşi mulţimea se înghesuia. Unii, în faţa acestor bunătăţi oferite gratuit, riscau să li se facă rău.

— Acum unde s-or fi dus ? întrebă doamna Bourdelais, cînd scăpă din îmbulzeală, după ce îşi şterse copiii cu batista.

Dar o zări pe doamna Marty, însoţită de Valentine, în fundul unei galerii ; înecate amîndouă într-o avalanşă de jupoane, tot mai tîrguiau. Totul era pierdut, mama şi fiica se pierduseră în înfrigurarea cumpărăturilor, care le transporta.

Cînd ajunse, în sfîrşit, în salonul de lectură şi corespondenţă, doamna Bourdelais îi instală pe Madeleine, Edmond şi Lucien în faţa unei mese ; apoi scoase singură din bibliotecă nişte albume cu foto-

grafii pentru ei. Bolta acestei săli lungi era încărcată cu aurării ; la cele două extremităţi se aflau două sobe monumentale ; tablouri mediocre, dar somptuos înrămate, acopereau pereţii ; între coloane, în faţa fiecăreia dintre intrările cu arcade care dădeau în magazin, se înălţau plante verzi în vase de majolică. Un public tăcut înconjura masa cu reviste şi ziare, cu plicuri, hîrtie de scris şi călimări. Doamnele îşi scoteau mănuşile pentru a scrie scrisori pe hîrtia fină ce purta iniţialele magazinului, pe care le ştergeau cu o trăsătură de condei. Cîţiva bărbaţi, aşezaţi comod în fotolii, citeau ziare. Dar multe persoane şedeau acolo fără să facă nimic : unii bărbaţi îşi aşteptau soţiile care mai rătăceau prin raioane, doamne tinere pîndeau discret sosirea unui iubit, rude bătrîne erau depuse acolo ca un obiect la garderobă, pentru a fi reluate la plecare. Şi toată această lume şedea leneş în fotolii, se odihnea, aruncînd o privire prin spaţiile libere către fundul galeriilor şi holurilor, al căror vuiet îndepărtat urca prin zgomotul uşor al peniţelor şi foşnetul ziarelor.

— Cum ? Ia te uită ! spuse foarte surprinsă doamna Bourdelais. Nu te recunoşteam.

Alături de cei trei copii, o doamnă îşi ascundea chipul între paginile unei reviste. Era doamna Guibal. Părea cam nemulţumită de această întîlnire, dar îşi reveni numaidecît, povestind că urcase pînă aici pentru a scăpa un moment de înghesuiala de jos ; şi fiindcă doamna Bourdelais o întreba dacă avea intenţia să tîrguiască ceva, răspunse cu aerul ei de femeie blazată, ascunzînd sub pleoapele lăsate asprimea şi egoismul din privirile ei.

— O ! nu... Dimpotrivă, am venit să restitui nişte draperii de care nu sînt mulţumită. Da' e atît de multă lume, încît sînt nevoită să aştept pentru a mă putea apropia de raion.

Apoi spuse că era foarte practică măsura restituirii mărfurilor ; înainte nu cumpăra niciodată, pe cînd acum se lăsa cîteodată ispitită. În realitate, ea înapoia patru obiecte din cinci, începuse să fie cunoscută la toate raioanele pentru ciudatele negoţuri ce bănuiau că se ascund sub veşnicele ei nemulţumiri care o făceau să aducă înapoi articolele, unul după altul, după ce le păstrase cîteva zile. Dar pe cînd vorbea, nu părăsea din ochi uşa, şi păru uşurată cînd doamna Bourdelais se întoarse spre copii pentru a le da explicaţii la fotografii. Aproape în aceeaşi clipă îşi făcu apariţia domnul de Boves, însoţit de Paul Vallagnosc ; contele, care se prefăcea că-i arată tînărului noul magazin, schimbă o privire rapidă cu ea, care se cufundă din nou în lectură, ca şi cum nu l-ar fi văzut.

— Iată-l pe Paul ! răsună o voce în spatele domnilor.

Era glasul lui Mouret care tocmai arunca o privire asupra diverselor servicii. Mîinile se întinseră, apoi întrebă :

— Doamna de Boves nu ne-a făcut cinstea de-a veni ?

— O, din păcate nu, răspunse contele, spre marele ei regret. E cam suferindă... Din fericire, nimic grav.

Dar deodată se prefăcu că a zărit-o pe doamna Guibal. Părăsi grupul prietenilor, se apropie de ea, îşi scoase pălăria, pe cînd ceilalţi se mulţumeau s-o salute de departe. Se prefăcu şi ea surprinsă. Paul schiţă un zîmbet ; pricepuse, în sfîrşit, şi îi povesti în şoaptă lui Mouret cum contele pe care-l întîlnise pe strada Richelieu încercase să scape de el şi, în cele din urmă, îl antrenase să meargă la „Paradisul femeilor“, sub pretextul că are ce vedea acolo. De un an de zile, această doamnă storcea cît putea de la domnul de Boves, plăceri şi bani, fără să-i scrie vreodată, dîndu-i

întîlnire numai în localuri publice, prin biserici, prin muzee, în magazine, unde îşi aranjau întîlnirile.

— Cred că de fiecare dată schimbă camera de hotel, spuse printre dinţi tînărul. Luna trecută, pe cînd era, zice-se, în inspecţii, îi scria la fiecare două zile soţiei sale de la Blois, Libourne şi Tarbes, şi sînt totuşi sigur că l-am văzut la Paris, intrînd într-o pensiune din cartierul Batignolles... Dar, ia priveşte-l ! cît e de frumos, în faţa ei, cu înfăţişarea lui de funcţionar corect ! Vechea Franţă, dragul meu ! Vechea Franţă !

— Şi căsătoria ta ? întrebă Mouret.

Paul, tot cu ochii la conte, răspunse că se aştepta mereu moartea mătuşii. Apoi cu un aer victorios :

— Ei, l-ai văzut ? S-a aplecat. I-a strecurat o adresă. Uite-o cum acceptă cu aerul cel mai cumsecade din lume ; e o femeie teribilă această roşcovană, cu înfăţişarea ei nepăsătoare. N-am ce zice, frumoase lucruri se petrec pe la tine !

— O, răspunse zîmbid Mouret, aceste doamne nu sînt aici la mine, ci la ele !

Apoi glumi. Dragostea e ca rîndunelele, poartă noroc caselor unde se aciuiază. Le cunoştea, fără îndoială, pe aceste femei uşoare care băteau podelele magazinelor, pe doamnele care cutreierau prăvăliile şi întîlneau, din întîmplare, un prieten ; dar chiar dacă nu cumpărau nimic, măreau numărul vizitatoarelor şi încălzeau atmosfera magazinului. Tot vorbind, porni cu fostul său coleg de şcoală şi se opriră în pragul salonului, în faţa marii galerii centrale, ale cărei holuri se succedau pînă la etajele de jos. În spatele lor, salonul îşi păstrase liniştea cu zgomotele uşoare ale peniţelor, cu foşnetele ziarelor. Un domn bătrîn adormise cu jurnalul *Le Moniteur* în mîini. Domnul de Boves examina tablourile — evident, cu gîndul de a-şi pierde viitorul ginere prin mulţime. Şi singură în mijlocul acestei atmosfere calme, doamna

Bourdelais continua să-şi înveselească copiii în gura mare, ca într-o ţară cucerită.

— Le vezi? se simt ca la ele acasă, repeta Mouret arătînd cu un gest larg aglomeraţia femeilor care umpleau pînă la refuz raioanele.

În clipa aceea, doamna Desforges, care era cît p-aci să-şi piardă mantoul în mulţime, intră străbătînd primul hol. Apoi, ajungînd în marea galerie, ridică ochii. Totul era ca interiorul unei gări, înconjurată de rampele celor două etaje, întretăiată de scări suspendate şi străbătută de punţi mobile. Scările de fier, cu întorsătură dublă, prin curbele lor îndrăzneţe măreau palierele; punţile metalice, aruncate în gol, porneau drept, foarte sus; şi acest fier închipuia aci, sub lumina albă a vitrourilor, o arhitectură uşoară, o dantelă complicată prin care se strecura lumina zilei — realizare modernă a unui palat de vis, a unui turn Babel cu multe etaje şi săli largi care deschideau orizonturi spre alte etaje şi alte săli, la infinit. De altfel, pretutindeni domnea fierul, tînărul arhitect avusese curajul să nu-l ascundă sub un strat de var care să imite piatra sau lemnul. Jos, pentru ca atenţia să se îndrepte numai asupra mărfurilor, decoraţia era sobră, cu mari suprafeţe netede, de culoare neutră; apoi, pe măsură ce schelele metalice urcau, capitelele coloanelor erau mai bogate, niturile formau flori, consolele gemeau de sculpturi; sus, în fund, izbucnea culoarea, verdele şi roşul şerpuiau într-o risipă de aur, în valuri de aur, într-un belşug de aur revărsat pînă pe sticla tavanului care părea suflată, incrustată cu aur. Sub galeriile acoperite, cărămizile aparente ale arcadelor erau şi ele emailate în culori vii. În ornamentaţie intrau mozaicurile şi faianţele, înviorînd frizele, luminînd cu nota lor proaspătă severitatea ansamblului; iar scările cu rampele de catifea roşie erau împodobite cu

o bandă de fier decupat şi lustruit, sclipitor ca oţelul unei armuri.

Deşi cunoştea noua instalaţie, doamna Desforges se opri, impresionată de puternica viaţă ce însufleţea în ziua aceea imensul hol. Jos, în jurul ei, continua vîrtejul mulţimii, al cărei dublu şir de intrare şi ieşire se resimţea pînă la raionul cu mătăsuri. Mulţimea era încă foarte amestecată, deşi după-amiaza veneau şi doamne printre micile-burgheze şi gospodine din cartier ; erau foarte multe femei în doliu, cu vălurile lor lungi, şi doici care se abăteau din drum, ocrotindu-şi pruncii cu coatele. Şi această mare, aceste pălării bălţate şi capete cu păr blond sau negru se rostogoleau de la un capăt al galeriei la celălalt, confuze şi decolorate în vîlvătaia stridentă a stofelor. Doamna Desforges nu vedea pretutindeni decît imensele pancarte cu cifre enorme, ale căror pete crude se reliefau pe indienele vii, pe mătăsurile lucioase şi pe lenajurile închise. Grămezi de panglici se ridicau deasupra capetelor, un zid de flanelă înainta ca un promontoriu, peste tot oglinzile măreau perspectiva, reflectau tejghelele, colţuri cu public, capete răsturnate, jumătăţi de umeri şi de braţe ; iar la stînga, la dreapta, galeriile laterale deschideau spaţii, bolta înzăpezită a albiturilor, colţurile împestriţate ale mărunţişurilor, depărtări pierdute, fulgerate de scînteia unui geam şi unde mulţimea nu mai era altceva decît o pulbere umană. Apoi, cînd ridică ochii, doamna Desforges văzu de-a lungul scărilor, pe punţile mobile, în jurul rampelor de la etaje, un urcuş neîncetat, zumzuitor, un întreg popor în aer, urmîndu-şi calea în decupajul enormei serpentine metalice, desenîndu-se în negru pe luciul difuz al geamurilor emailate. Din plafon coborau lustre mari aurite ; o cascadă de covoare, de mătăsuri brodate, de stofe stropite cu aur se lăsa în jos, împodobea balustrada

ca nişte stindarde sclipitoare ; se vedeau, de la un capăt la altul, zboruri de dantele, palpitări de museline, trofee de mătase, apoteoze de manechine pe jumătate îmbrăcate, iar deasupra acestei învălmăşeli, sus de tot, la raionul aşternuturilor se puseseră nişte paturi mici de fier aproape suspendate, cu saltele şi cu perdele albe, un dormitor de elevi care dormeau în tropăitul clientelei, mai rare pe măsură ce raioanele urcau mai sus.

— Doamna doreşte o pereche de jartiere ieftine? îi spuse un vînzător doamnei Desforges zărind-o nemişcată. Mătase pură, numai douăzeci şi nouă de centime.

Doamna nu binevoi să răspundă. În jurul ei vînzătorii se înfierbîntau din ce în ce mai mult, oferindu-şi mărfurile. Dar ea dorea să se orienteze. Casa lui Albert Lhomme se afla la stînga, o cunoştea din vedere, îşi îngădui un surîs amabil, liniştit, în vraful de facturi ce-l asaltau ; în timpul acesta, Joseph lupta cu ghemul de sfoară, şi nu pridideа cu împachetatul articolelor. Abia atunci doamna Desforges îşi dădu seama că mătăsurile trebuie să fie chiar în faţa ei. Dar îi trebuiră zece minute pînă să ajungă, căci gloata creştea mereu. În aer, susţinute de fire invizibile, baloanele roşii se înmulţiseră şi formau ca un nor de purpură care pornea încetişor spre ieşire, revărsîndu-se în tot Parisul şi fu silită să-şi plece capul sub unduirea baloanelor cu sforile înfăşurate în jurul mînuţelor de copii.

— O, doamnă! cum aţi avut curajul să veniţi pînă aici ? întrebă vesel Bouthemont, cînd o zări.

Acum şeful de serviciu, introdus în casa ei de însuşi Mouret, se ducea uneori să ia ceaiul la dînsa. Doamna Desforges îl socotea vulgar, totuşi destul de amabil, cu un umor sanguin care o surprindea şi o amuza. De altfel, îi povestise cu o zi înainte pe şleau

legătura dintre Mouret şi Claire, fără nici un gînd ascuns, doar din nerozia lui de grăsun căruia îi place să rîdă, şi, roasă de gelozie, ascunzîndu-şi rana sub aere de dispreţ, venise s-o descopere pe fata aceea, o domnişoară de la confecţii, spusese el simplu, fără să-i dea numele.

— Vă putem servi cu ceva ? o întrebă Bouthemont.

— Bineînţeles, altminteri de ce aş fi venit ? Aveţi cumva o mătase subţire pentru o rochie de casă ?

Simţea nevoia s-o vadă pe fata aceea şi spera să-i afle de la el şi numele. Îl chemă imediat pe Favier ; apoi îşi reluă convorbirea întreruptă, în aşteptarea vînzătorului care servea o clientă, tocmai pe „frumoasa doamnă", acea blondă drăguţă despre care vorbea uneori tot raionul fără a-i cunoaşte viaţa, nici numele. De data aceasta „frumoasa doamnă" era în doliu mare. Pe cine pierduse oare ? soţul, sau tatăl? Fără îndoială că nu-şi pierduse tatăl, căci ar fi fost mai tristă. Atunci, de ce se şoptea ? nu era o cocotă? avusese un soţ adevărat ? Afară de cazul cînd ar fi în doliu după mama ei. Cîteva minute, cu toată munca grea, raionul făcu fel de fel de ipoteze.

— Grăbeşte-te ! e insuportabil, strigă Hutin către Favier, care se întorcea după ce îşi condusese clienta la casă... Cînd vine doamna aceasta, nu mai termini... Şi ea îşi bate joc de dumneata.

— Nu atît cît îmi bat eu joc de dînsa, răspunse vînzătorul jignit.

Dar Hutin ameninţă că-l va reclama direcţiei, dacă nu-şi respectă mai mult clientele. Devenise teribil, de o severitate arţăgoasă de cînd raionul se solidarizase cu el pentru a-l ajuta să-i ia locul lui Robineau. Era chiar atît de nesuferit, după toate făgăduielile de bună camaraderie cu care îi amăgise pe colegi, încît, pe ascuns, aceştia îl susţineau pe Favier împotriva lui.

— Haide, nu mai răspunde, reluă el cu asprime. Domnul Bouthemont îţi cere o mătase subţire cu desenele cele mai deschise.

În mijlocul raionului, o expoziţie de mătăsuri estivale lumina holul ca sclipirea aurorei, ca răsăritul unui astru, cu cele mai delicate nuanţe ale luminii, roz-pal, galben-şters, albastru-limpede, toată eşarfa fîlfîitoare a lui Iris. Erau fulare de o fineţe de nouri, surauri mai uşoare decît puful care zbura de pe copaci, pekin-uri satinate ca pielea suplă a fecioarei chineze. Şi mai erau acolo *ponje*-uri japoneze, *tussor*-uri şi coraliuri indiene, fără să mai vorbim de mătăsurile noastre uşoare, cele în o mie de dungi, cele în pătrăţele, cele presărate cu flori şi alte desene ale fanteziei, care aminteau de doamne în rochii cu volane, sub copacii unui parc unde se plimbau într-o zi de mai.

— Mă voi opri la mătasea aceasta Louis XIV cu bucheţele de trandafiri, spuse în cele din urmă doamna Desforges.

Şi pe cînd Favier măsura materialul, ea făcu o ultimă încercare pe lîngă Bouthemont, rămas lîngă dînsa.

— Voi urca la confecţii să văd mantalele de călătorie. Spune-mi, e blondă domnişoara din povestea dumitale ?

Şeful de serviciu, pe care această stăruinţă începuse să-l îngrijoreze, se mulţumi doar să zîmbească. Dar Denise trecea tocmai pe acolo. Lăsase la secţia de merinos, în mîinile lui Liénard, pe doamna Boutarel, provinciala care venea de două ori pe an la Paris să-şi risipească la toate raioanele „Paradisului femeilor" banii economisiţi cu greu în gospodărie. Şi fiindcă Favier luase tocmai materialul doamnei Desforges, Hutin, crezînd că-i poate face o neplăcere, îl opri :

— Nu te mai osteni, domnişoara va avea amabilitatea s-o însoţească pe doamna.

Puţin tulburată, Denise luă în primire pachetul şi nota de plată. Nu-l putea întîlni pe acest tînăr fără a se ruşina, ca şi cum i-ar fi amintit de o veche greşală. Dar ea nu păcătuise decît în vis.

— Ia spune-mi, îl întrebă, în şoaptă, doamna Desforges pe Bouthemont, nu cumva este vorba de fata aceasta atît de stîngace ? A luat-o înapoi ?... Atunci ea este eroina aventurii !

— Poate, răspunse şeful secţiei, tot zîmbitor, dar hotărît să nu spună adevărul.

Doamna Desforges urcă încet, precedată de Denise. Era silită să se oprească la fiecare trei secunde spre a nu fi luată de valul care cobora. În vibraţia vie de care era cuprinsă toată clădirea, plămădeala ei metalică avea o mişcare sensibilă, ca şi cum ar fi tremurat la respiraţia mulţimii. La fiecare treaptă, un manechin bine fixat prezenta un vestmînt: costume, paltoane, halate, şi semănau cu două şiruri de soldaţi pregătiţi pentru o defilare triumfală, cu micul mîner de lemn înfipt ca un pumnal în moltonul roşu ce sîngera tăietura proaspătă a gîtului.

Doamna Desforges ajunse, în sfîrşit, la primul etaj, cînd o năvală mai puternică decît celelalte o ţinu o clipă locului. Avea acum sub dînsa raioanele de la parter pe care le străbătuse cu noianul de cliente împrăştiate. Era un spectacol nou, un ocean de capete văzute în perspectivă, ascunzînd corsajele, colcăind într-o agitaţie de furnicar. Pancartele albe nu mai erau decît nişte linii subţiri, vrafurile de panglici se turteau, promontoriul de flanele tăia galeria ca un zid îngust, iar covoarele şi mătăsurile brodate care pavoazau balustradele atîrnau la picioarele ei ca nişte steaguri de procesiune agăţate sub amvonul unei biserici. În depărtare, zărea unghiurile

galeriilor laterale, aşa cum de pe o clopotniţă ghiceşti cîte un crîmpei de stradă pe care mişună trecătorii ca nişte pete mici negre. Dar ceea ce o uimea mai cu seamă era că atunci cînd închidea ochii obosiţi de amestecul orbitor al culorilor, simţea şi mai mult mulţimea, după zgomotul ei surd de maree în creştere şi după căldura umană pe care o exala. Din podele se ridica un praf fin, încărcat cu miros de femeie, care pornea din rufărie, din ceafa ei, din fustele şi din părul ei, un miros pătrunzător, răscolitor, care părea a fi tămîia acestui templu ridicat în cultul trupului ei.

În timpul acesta, Mouret, tot în picioare, lîngă salonul de lectură, împreună cu Vallagnosc, respira acest parfum, se îmbăta de el, repetînd :

— Sînt aici ca la ele acasă, cunosc unele care îşi petrec aici toată ziua, mănîncă prăjituri, îşi fac corespondenţa. Nu îmi mai rămîne decît să le culc...

Gluma aceasta îl făcu pe Paul să surîdă, pe el, care, în plictiseala pesimismului său, continua să găsească stupidă turbulenţa acestei omeniri pentru nişte zdrenţe. Cînd venea să strîngă mîna fostului său camarad, pleca aproape jignit văzîndu-l vibrînd de viaţă în mijlocul poporului său de cochete. Oare nu-i va arăta vreuna din ele, cu creierul şi inima goală, prostia şi zădărnicia existenţei ? Şi tocmai în ziua aceea Octave părea a-şi pierde frumosul său echilibru ; el, care de obicei susţinea neastîmpărul clientelor cu eleganţa liniştită a unui chirurg, era parcă înşfăcat de criza pătimaşă care, încetul cu încetul, mistuia tot magazinul. De cînd o văzuse pe Denise cu doamna Desforges urcînd scara cea mare, vorbea mai tare, gesticula fără a-şi da seama ; şi făcîndu-se că nu le vede, se însufleţea tot mai mult pe măsură ce le simţea apropiindu-se. Chipul i se colora, ochii

căpătaseră ceva din încîntarea pătimaşă care tremura în privirile cumpărătoarelor.

— Trebuie să vă fure îngrozitor, murmură Vallagnosc, care găsea în mulţimea aceasta intenţii criminale.

Mouret deschise larg braţele şi răspunse :

— Nici nu-ţi poţi închipui !... dragul meu, asta întrece orice imaginaţie.

Şi cu nervozitate, încîntat de a avea un subiect, dădu amănunte, povesti fapte, înşiră generalităţi. Mai întîi cită hoaţele de meserie, care făceau cel mai puţin rău, căci poliţia le cunoştea aproape pe toate. Apoi urmau acelea care furau din manie, o perversiune a dorinţei, o nevroză pe care un alienist o clasase, constatînd că este rezultatul tentaţiei oferite de marile magazine. Mai erau apoi femeile însărcinate, ale căror furturi se specializau în anumite obiecte. Astfel, la una dintre ele, comisarul de poliţie descoperise două sute patruzeci şi opt de perechi de mănuşi roz, furate din toate magazinele Parisului.

— Aşa se explică de ce femeile au aici ochi atît de ciudaţi, murmură Vallagnosc. Observasem aerul lor lacom şi ruşinat de creaturi înnebunite. Frumoasă şcoală a cinstei !

— Ce vrei ! răspunse Mouret, poţi să le faci să se simtă aici ca la ele acasă, dar totuşi nu le poţi lăsa să plece cu mărfurile sub mantouri !... Şi unele sînt persoane foarte distinse. Săptămîna trecută am prins pe sora unui farmacist şi pe soţia unui consilier de la Curte. Încercăm însă să aranjăm lucrurile.

Se întrerupse o clipă, şi îi arătă pe inspectorul Jouve, care tocmai urmărea la parter, la raionul de panglici, o femeie însărcinată. Această femeie, al cărui pîntec enorm suferea mult din pricina înghesuielii, era întovărăşită de o prietenă, al cărei rol era, pesemne, s-o apere de loviturile prea brutale ; de cîte ori se oprea în faţa unui raion, Jouve n-o slăbea

din ochi, pe cînd prietena de lîngă dînsa cotrobăia nestingherită prin toate rafturile.

— O, va pune mîna pe ea, spuse Mouret; Jouve le cunoaşte toate şiretlicurile.

Dar deodată glasul îi tremură, avu un rîs silit. Denise şi Henriette, pe care nu încetase să le pîndească, trecuseră, în sfîrşit, în spatele lui, după ce reuşiseră cu mare greutate să scape de valul mulţimii. Mouret se întoarse, salutîndu-şi clienta ca un amic discret care nu voieşte să compromită o femeie, oprind-o în mijlocul lumii. Dar ea, prevenită, văzuse foarte bine privirea cu care o învăluise întîi pe Denise. Fără îndoială, această fată trebuie să fie rivala pe care avusese curiozitatea s-o cunoască.

La confecţiuni, vînzătoarele îşi pierduseră capul. Două din ele se îmbolnăviseră, iar doamna Frédéric, secunda, îşi dăduse pur şi simplu demisia în ajun, trecînd pe la casă pentru a i se face socoteala. Dăduse cu piciorul „Paradisului" fără prea multă vorbă, după cum şi „Paradisul" însuşi dădea cu piciorul funcţionarilor săi. Cu toată înfrigurarea vînzărilor, nu se vorbea de dimineaţă decît de această întîmplare. Claire, menţinută la raion dintr-un capriciu al lui Mouret, găsea că asta este foarte „şic" ; Marguerite povestea despre exasperarea lui Bourdoncle; pe cînd doamna Aurélie, jignită, declara că doamna Frédéric ar fi trebuit măcar s-o anunţe, o asemenea prefăcătorie era de necrezut. Deşi aceasta nu făcuse nimănui vreo destăinuire, se credea că părăsise raionul de noutăţi spre a se mărita cu proprietarul unui stabiliment de băi din apropierea halelor.

— Doamna doreşte un mantou de călătorie ? o întrebă Denise pe doamna Desforges, după ce-i oferi un scaun.

— Mda, răspunse, înţepat, aceasta, hotărîtă să fie nepoliticoasă.

Noua înfăţişare a raionului era de-o bogăţie sobră, cu dulapuri înalte de stejar sculptat, cu oglinzi ce acopereau toată lărgimea panourilor, jos avea o mochetă roşie care înăbuşea paşii clientelor. Pe cînd Denise se dusese să caute mantourile de călătorie, doamna Desforges, care privea în jurul ei, se zări într-o oglindă şi rămase astfel privindu-şi chipul. Să fi îmbătrînit oare într-atît încît să fie înşelată cu prima fată întîlnită ? Oglinda reflecta întregul raion cu forfota lui ; dar doamna Desforges nu vedea decît chipul ei palid, n-o auzea în spatele ei pe Claire povestind Margueritei una din tainele doamnei Frédéric, felul cum aceasta făcea dimineaţa şi seara ocolul, luînd-o prin pasajul Choiseul, spre a da celorlalţi impresia că locuieşte pe malul stîng al Senei.

— Iată ultimele noastre modele, spuse Denise. Le avem în diferite culori.

Şi-i prezentă patru-cinci mantouri. Doamna Desforges le cerceta dispreţuitoare şi în faţa fiecăruia devenea mai agresivă. De ce aceste încreţituri care strîmtau vestmîntul ? Şi acesta cu umerii pătraţi, de parcă ar fi fost croit cu toporul. Nici chiar în călătorie nu trebuie să te îmbraci ca o gheretă !

— Arată-mi altceva, domnişoară.

Denise despăturea alte haine, le împăturea la loc, fără a trăda cel mai mic gest de nervozitate. Şi această seninătate răbdătoare o exaspera şi mai mult pe doamna Desforges. Privirile i se întorceau neîncetat la oglinda din faţa ei. Acum se privea alături de Denise, făcînd în minte comparaţii. Era cu putinţă să o fi preferat în locul ei pe această fiinţă neînsemnată? Îşi aminti: era aceea pe care o văzuse odinioară făcîndu-şi debutul atît de prostănacă şi de neîndemînatecă, parcă abia venită de la gîşte, din satul ei. Fireşte că astăzi avea o înfăţişare mai bună,

cu aerul ei înţepat şi corect în rochia de mătase neagră. Dar ce sărăcie, ce banalitate !

— Îi voi arăta doamnei şi alte modele, vorbi domol Denise.

Dar la întoarcere, scena se repetă. Urmară apoi stofele prea grele şi de proastă calitate. Doamna Desforges se întorcea, ridica glasul, încercînd să atragă atenţia doamnei Aurélie, în nădejdea că fata va primi o observaţie. Dar de cînd se întorsese în magazin, Denise izbutise încetul cu încetul să cucerească simpatia raionului ; se simţea acum ca la ea acasă, iar premiera recunoştea că avea însuşiri deosebite de vînzătoare: blîndeţe, răbdare şi o surîzătoare artă de a convinge. De aceea, doamna Aurélie ridică uşor din umeri, ferindu-se de a interveni.

— Dacă doamna ar binevoi să-mi indice genul? întrebă din nou fata cu o stăruinţă politicoasă, pe care nimic n-o putea descuraja.

— Dar dacă n-aveţi nimic! exclamă doamna Desforges.

Se întrerupse mirată. Simţise o mînă atingîndu-i umărul. Era mîna doamnei Marty, pe care furia ei de a cheltui o purta de-a lungul şi de-a latul magazinului. Cumpărăturile sale se înmulţiseră atît de mult de la cravate, mănuşile brodate şi umbrela roşie, încît ultimul vînzător se hotărîse să aşeze pachetul, care i-ar fi frînt braţele, pe un scaun ; şi mergea înaintea ei împingînd scaunul pe care erau îngrămădite jupoane, prosoape, perdele, o lampă, trei rogojini.

— Ia te uită, spuse ea, îţi cumperi un mantou de călătorie ?

— O, Doamne, nu, răspunse doamna Desforges. Sînt oribile !

Dar doamna Marty dăduse de un mantou în dungi, pe care nu-l găsea totuşi urît, iar fiica ei Valentine

începuse să-l și cerceteze. Denise o chemă pe Marguerite pentru a scăpa raionul de acest articol, un model din anul trecut. La un semn făcut cu ochiul, îl prezentă drept o ocazie excepțională și cînd îi jură că prețul fusese de două ori micșorat, că de la o sută cincizeci de franci fusese scăzut la o sută treizeci și că acum se vinde cu o sută zece, doamna Marty nu mai putu rezista în fața unei asemenea ispite a ieftinătății și îl cumpără. Vînzătorul care o întovărășise lăsă scaunul și tot pachetul notelor de debit împreună cu mărfurile în seama vînzătoarei de la confecții.

Între timp, în spatele acestor doamne, în mijlocul înghesuielii clientelei, bîrfelile raionului în legătură cu doamna Frédéric continuau.

— E adevărat, avea pe cineva? spunea o mică vînzătoare nou venită în magazin.

— Omul cu băile, desigur! răspunse Claire. Să nu ai niciodată încredere în văduvele acestea liniștite.

Atunci, pe cînd Marguerite făcea nota mantoului, doamna Marty întoarse capul și, arătînd-o pe Claire cu o ușoară mișcare a pleoapelor, îi spuse foarte încet doamnei Desforges :

— Știi, ăsta e capriciul domnului Mouret.

Mirată, cealaltă o privi pe Claire și își aruncă din nou ochii la Denise, răspunzînd :

— Dar nu cu cea mare ; cu cea mică.

Și fiindcă doamna Marty nu mai îndrăznea să afirme nimic, doamna Desforges adăugă cu glas tare și cu disprețul unei doamne pentru jupîneasa ei :

— Poate că și cea mică și cea mare, toate cele care vor.

Denise auzise. Ridică ochii ei mari și limpezi spre această doamnă care o jignea în acest fel și pe care n-o cunoștea. Fără îndoială, este persoana despre

care se vorbea, acea prietenă cu care patronul se întîlneşte în afară. În privirea pe care cele două o schimbară, Denise au avu o demnitate atît de tristă, o nevinovăţie atît de sinceră, încît Henriette rămase descumpănită.

— Fiindcă n-ai nimic ca lumea să-mi arăţi, spuse ea brusc, condu-mă la rochii şi taioare!

— E o idee! zise doamna Marty, merg şi eu cu dumneata. Aş dori să văd un taior pentru Valentine.

Marguerite apucă scaunul de spătar şi îl trase, răsturnat pe picioarele din spate — tot cărat în felul acesta risca să se frîngă. Denise nu ducea cu sine decît cei cîţiva metri de mătase cumpărată de doamna Desforges. Era o adevărată călătorie, căci rochiile şi taioarele se aflau la etajul al doilea, în celălalt capăt al magazinelor.

Şi marea călătorie începu, de-a lungul galeriilor pline. În capul convoiului mergea Marguerite, trăgînd scaunul ca pe o trăsurică, deschizînd drumul cu încetineală. De la lenjerie, doamna Desforges începu să se plîngă: cît de ridicole sînt aceste bazare unde trebuie să faci două poşte ca să pui mîna pe cel mai neînsemnat articol! Şi doamna Marty se simţea moartă de oboseală, dar nu mai puţin se bucura de această moarte lentă în mijlocul unei asemenea risipe de mărfuri. Lovitura de geniu a lui Mouret o stăpînea toată. În drum, se oprea la fiecare raion. Prima haltă o făcu la raionul de trusouri, ispitită de nişte cămăşi pe care i le vîndu Pauline, şi Marguerite scăpă de scaunul pe care trebui să-l ia în primire Pauline. Doamna Desforges şi-ar fi putut continua mersul pentru a o elibera mai curînd pe Denise; dar părea fericită să o simtă în spatele ei, supusă şi răbdătoare, în timp ce se oprea pentru a se sfătui cu prietena ei. La raionul de lenjerie pentru copii, doamnele se extaziară fără să cumpere nimic. Apoi, năravul doam-

nei Marty ieşi din nou la iveală : îşi pierdu cumpătul în faţa unui corset de saten negru, a unor manşete de blană vîndute cu preţ redus din pricina anotimpului şi a unor dantele ruseşti cu care se împodobeau pe atunci feţele de masă. Toate acestea se îngrămădeau pe scaun, pachetele creşteau, lemnăria scîrţîia şi vînzătorii care se succedau îl manevrau din ce în ce mai anevoie, pe măsură ce încărcătura devenea mai grea.

— Pe aici, doamnă, vă rog, spunea Denise după fiecare oprire, fără a se plînge.

— Dar e stupid ! strigă doamna Desforges. Nu vom mai ajunge niciodată. De ce n-or fi aşezat rochiile lîngă raionul de confecţii ? Ce zăpăceală !

Doamna Marty, cu ochii măriţi, îmbătată de defilarea atîtor lucruri bogate ce i se perindau pe dinaintea ochilor, repeta cu glasul frînt :

— Doamne ! ce-o să zică bărbatul meu ? Ai dreptate, draga mea, nu e ordine în acest magazin. Te pierzi şi faci numai prostii.

În coridorul central, scaunul trecu foarte greu. Mouret îngrămădise pe coridor o mulţime de articole pariziene : cupe cu montură de metal aurit, truse şi servicii de lichior de proastă calitate ; găsea că se circulă prea liber pe acolo şi că nu este destulă îmbulzeală. Şi tot acolo autorizase pe unul din vînzătorii săi să expună pe o mescioară articole exotice, chinezeşti şi japoneze, bibelouri ieftine, pe care clientele şi le smulgeau una alteia. Era un succes neaşteptat şi se gîndea să extindă acest gen de vînzare. Pe cînd doi băieţi urcau scaunul la etajul al doilea, doamna Marty mai cumpără şase nasturi de fildeş, nişte şoareci de mătase şi o chibritelniţă de smalţ cloazonat.

La al doilea, cursa reîncepu. Denise, care îşi plimba astfel clientele de dis-de-dimineaţă, pica de

oboseală, dar rămînea mereu corectă, cu blîndețea ei politicoasă. Mai fu silită să le aştepte pe doamne la raionul de stofe pentru mobile, unde un creton minunat o atrăsese pe doamna Marty. Apoi, la raionul de mobile îi plăcu o masă pentru lucrul de mînă. Îi tremurau mîinile. Se ruga, rîzînd, de doamna Desforges să n-o lase să mai cheltuiască, cînd se întîlniră cu doamna Guibal. Era la raionul de covoare, unde aceasta venise să înapoieze un lot întreg de draperii orientale, luate cu cinci zile în urmă. Şi vorbea în picioare cu vînzătorul, un vlăjgan ale cărui brațe de gladiator ridicau de dimineața şi pînă seara greutăți ce-ar fi putut ucide şi un bou. Era necăjit, fără îndoială, din pricina acestor „restituiri" care îl făceau să piardă comisionul şi încerca să-şi pună clienta în încurcătură, mirosind o manevră suspectă, vreun bal dat cu aceste draperii luate de la „Paradisul femeilor" pentru a economisi închirierea lor de la vreun tapițer. Ştia că asemenea lucruri se practicau în familiile burgheze, din motive de economie. Fără îndoială că doamna are motive să le restituie ; dacă cumva desenele sau culorile nu-i plac doamnei, i se poate arăta altceva, avem un sortiment foarte bogat. La toate aceste insinuări, doamna Guibal răspundea, cu aerul ei liniştit de femeie-regină, că nu-i mai plăceau aceste draperii, fără a catadixi să dea altă explicație. Refuză să mai vadă altceva şi vînzătorul fu nevoit să accepte situația, căci primise ordinul de a reprimi orice mărfuri, chiar dacă îşi dădeau seama că clienții se serviseră de ele.

Cum cele trei doamne se depărtau împreună, doamna Marty îşi veni în fire şi avu remuşcări în privința mesei de lucru de care n-avea de fel nevoie ; doamna Guibal îi spuse cu glasul ei liniştit :

— Ei bine, n-ai decît s-o restitui... Ai văzut ? nu e chiar atît de greu. Lasă-i s-o transporte la dum-

neata. O pui în salon, o priveşti şi apoi, după ce te-ai plictisit de ea, o restitui.

— E o idee ! exclamă doamna Marty. Dacă soţul meu se supără, le restitui totul.

Şi aceasta fu pentru ea scuza supremă. Din clipa aceea, nu mai ţinu socoteală, făcu şi alte cumpărături, cu gîndul ascuns de a le păstra pe toate, căci ea nu făcea parte din categoria femeilor care restituie.

Ajunseră, în sfîrşit, la rochii şi taioare. Dar în clipa cînd Denise era gata să treacă unor vînzătoare fularul cumpărat de doamna Desforges, aceasta se răzgîndi, spunînd că pînă la urmă va lua unul din mantourile de călătorie încercate, şi, anume, pe acela gri-deschis. Şi Denise fu silită să aştepte, îndatoritoare, pentru a o conduce înapoi la confecţii. Fata înţelese intenţia acestei femei de a o trata ca pe o slugă — capriciu de clientă arogantă ; dar îşi jurase să rămînă la datorie şi-şi păstră atitudinea calmă în ciuda zvîcnirilor inimii şi cu toată revolta mîndriei rănite. Doamna Desforges nu cumpără nimic la rochii şi nici la taioare.

— Vai, mamă! exclamă Valentine, dacă acest taioraş ar fi pe măsura mea !

Doamna Guibal îi explică în şoaptă doamnei Marty sistemul ei. Cînd îi plăcea o rochie, cerea să-i fie expediată acasă, îi copia modelul şi apoi o restituia. Doamna Marty cumpără taiorul pentru fata ei, murmurînd :

— Bună idee ! Eşti practică, scumpă doamnă !

Scaunul trebui să fie părăsit. Rămăsese, nenorocit, la raionul de mobile, lîngă masa de lucru. Greutatea devenise prea mare, picioarele stăteau gata să se rupă. Fusese convenit ca toate cumpărăturile să se centralizeze la o singură casă, spre a fi coborîte în cele din urmă la serviciul de expediţie.

Doamnele porniră din nou, mereu conduse de De-

nise. Fură văzute din nou pe la toate raioanele. Nu mai erau decît ele pe treptele scărilor şi de-a lungul galeriilor. Se întîlneau la tot pasul cu cunoştinţe cu care stăteau de vorbă. Aşa se făcu că, ajungînd aproape de salonul de lectură, o regăsiră pe doamna Bourdelais şi pe cei trei copii ai ei. Mititeii erau încărcaţi cu pachete : Madeleine avea sub braţ o rochiţă pentru ea, Edmond o colecţie de pantofiori, iar cel mai mic, Lucien, purta pe cap un chipiu nou.

— Şi tu ! spuse rîzînd doamna Desforges colegei sale de pension.

— Nu-mi mai vorbi ! exclamă doamna Bourdelais, sînt furioasă. Ne atrag prin micuţii aceştia acum. Ştii că nu fac nebunii pentru mine ! Dar cum poţi rezista acestor copilaşi care doresc tot ce văd ? Venisem doar să-i plimb şi iată, acum golesc magazinul.

Mouret, care se afla acolo împreună cu Vallagnosc şi domnul de Boves, o asculta zîmbind. Cum îl zări, se plînse cu un aer glumeţ, care ascundea o enervare reală, de aceste capcane în care cădeau mamele ce-şi iubeau copiii ; gîndul că cedase ispitei unei reclame ingenioase o revolta, şi el se înclina mereu, bucuros de această izbîndă. Domnul de Boves manevrase în aşa fel, încît să se apropie de doamna Guibal ; se luă după dînsa, încercînd pentru a doua oară să scape de Vallagnosc ; dar acesta, obosit de furnicarul mulţimii, se grăbi să-l ajungă. Denise se oprise din nou să-şi aştepte doamnele. Stăteau cu spatele, Mouret se prefăcea, de asemenea, că nu o vede. Din clipa aceea, cu perspicacitatea femeii geloase, doamna Desforges nu mai avu nici o îndoială. Şi pe cînd îi făcea complimente, întovărăşind-o cîţiva paşi ca o gazdă amabilă, ea se tot gîndea, se tot întreba cum să-l convingă de trădarea lui.

În timpul acesta, domnul de Boves şi Vallagnosc, care mergeau înaintea doamnei Guibal, sosiră la ra-

ionul de dantele. Acesta se afla lîngă raionul de confecţii, un salon luxos, plin de rafturi ale căror sertare de stejar sculptat se lăsau şi se ridicau. În jurul coloanelor acoperite cu catifea roşie urcau spirale de dantele albe şi de la un capăt la celălalt al încăperii porneau zboruri de guipură; iar pe tejghele se prăvăleau cartoane încărcate cu valansiene, malinuri şi poanlasuri. În fund şedeau două doamne, în faţa unui transparent de mătase liliachie, peste care Deloche arunca bucăţi de chantilly ; şi ele priveau în tăcere, fără a se hotărî.

— Ia te uită ! Spuneai că doamna de Boves e suferindă ? zise Vallagnosc. Iat-o acolo, în picioare, cu domnişoara Blanche.

Contele nu putu să-şi stăpînească o tresărire, aruncînd o privire piezişă spre doamna Guibal.

— Zău, pe legea mea ! ea e, zise el.

În salon era foarte cald. Clientele care se înăbuşeau aveau obrajii palizi şi ochii sclipitori. S-ar fi zis că toate ispitele magazinului sfîrşesc în această tentaţie supremă, că acolo este alcovul depărtat al căderii, colţul perdiţiei, unde şi cele mai tari cedaseră pînă la urmă. Mîinile lor se cufundau printre dantelele revărsate şi erau cuprinse de un tremur ca de beţie.

— Cred că doamnele acestea vă ruinează, reluă Vallagnosc, pe care această întîlnire îl distra.

Domnul de Boves avu gestul unui soţ cu atît mai sigur de cuminţenia soţiei sale, cu cît nu-i dădea nici un ban. Iar ea, după ce cutreierase toate raioanele, împreună cu fiica ei, fără să cumpere nimic, ajunsese, în cele din urmă, la dantele, cuprinsă de furia dorinţelor neîmplinite. Frîntă de oboseală, sta totuşi în picioare în faţa unei tejghele, scotocind într-un maldăr de dantele. Mîinile i se umeziră, valuri de căldură i se urcau spre umeri. Apoi, brusc, pe cînd

fiica ei întoarse capul iar vînzătorul se depărtase, încercă să ascundă sub mantou o bucată de dantelă de Alençon. Dar tresări şi-i dădu drumul cînd auzi glasul lui Vallagnosc, care spunea voios :

— Vă surprindem, doamnă.

Timp de cîteva secunde rămase fără grai, faţa îi era albă ca varul. Apoi spuse că simţindu-se mult mai bine ieşise să ia puţin aer. Şi observînd, în sfîrşit, că soţul ei se afla cu doamna Guibal, îşi reveni complet şi o privi cu un aer atît de demn, încît aceasta se crezu obligată să-i explice :

— Eram tocmai cu doamna Desforges, cînd domnii aceştia ne-au întîlnit.

Într-adevăr, soseau şi celelalte doamne. Le întovărăşise Mouret, care le mai reţinu o clipă, spre a le arăta pe inspectorul Jouve urmărind-o mereu pe femeia însărcinată şi pe prietena ei. E foarte ciudat ! Nu vă puteţi închipui numărul hoaţelor prinse la raionul de dantele. Doamna de Boves, care îl asculta, se şi vedea între doi jandarmi, în ciuda celor patruzeci şi cinci de ani ai săi, cu tot luxul şi înalta situaţie ce-o avea soţul ei ; dar nu simţea nici o remuşcare, se gîndea numai că ar fi trebuit să bage bucata de dantelă în mîneca hainei. În timpul acesta, Jouve se hotărîse să pună mîna pe femeia însărcinată, deşi n-o prinsese în flagrant delict, căci bănuia că-şi umpluse buzunarele într-un fel atît de îndemînatec, încît nu putuse vedea nimic. Dar cînd o duse într-un colţ mai retras şi o cercetă, rămase uluit ; nu găsi nimic asupra ei, nici o cravată, nici măcar un nasture. Prietena ei dispăruse însă. Şi deodată înţelese : femeia însărcinată nu se afla acolo decît pentru a-l ocupa pe vînzător, de furat fura prietena.

Doamnele rîseră cu poftă auzind povestea aceasta. Mouret, puţin jignit, se mulţumi să spună :

— Tata Jouve a fost păcălit de data aceasta. Dar nu-i nimic, își va lua el revanșa.

— O, trase concluzia Vallagnosc, mi se pare că nu e tocmai la înălțime... De altfel, de ce scoateți la iveală atîta marfă ? Foarte bine că vă fură, nu trebuie să ispitiți în halul acesta niște biete femei fără apărare. A fost ultimul cuvînt care a răsunat ca nota cea mai înaltă a acelei zile în înfrigurarea crescîndă a magazinului. Doamnele se despărțiră, străbătînd pentru ultima oară raioanele tixite. Era ora patru după-amiază, razele soarelui la asfințit intrau oblic prin deschizăturile largi ale fațadei, luminînd pieziș vitrourile holurilor; și în această lumină de un roșu incendiar, se ridica, aidoma ca o pulbere de aur, praful dens, stîrnit în primele ore ale dimineții de tropăiala mulțimii. Un val de lumină pornea spre marea galerie centrală, scoțînd în evidență, pe un fond învăpăiat, scările, punțile mobile, toată broderia de fier suspendată. Mozaicurile și faianța frizelor sclipeau, culorile verzi și roșii se aprindeau în vîlvătaia aurului. Era ca un jăratic viu unde se mistuiau acuma vitrinele, palatele de mănuși și de cravate, șirurile de panglici și dantelă, teancurile de lenajuri și de pînză, răzoarele bălțate unde înfloreau mătăsurile ușoare și imprimeurile. Oglinzile scînteiau. Expoziția de umbrele, rotunde ca niște scuturi, aruncau reflexe metalice. În depărtări, dincolo de petele de umbră, erau tejghelele pierdute, strălucitoare, mișunînd de năvala unui soare blond.

Și în această ultimă oră, în mijlocul acestei atmosfere supraîncărcate, domneau femeile. Luaseră cu asalt magazinul, stăpîneau totul ca într-o țară cucerită, ca o hoardă năvălitoare. Vînzătorii asurziți, zdrobiți nu mai erau decît prada lor de care dispuneau cu o tiranie de suverane. Doamne voluminoase îmbrînceau lumea. Cele mai subțiri ocupau loc, deveneau

arogante. Toate ţineau capul sus, aveau gesturi violente, erau la ele acasă, fără politeţe unele faţă de celelalte, profitînd cît mai mult de totul, dorind parcă să ia cu ele pînă şi praful de pe ziduri. Doamna Bourdelais, vrînd să-şi ieftinească oarecum cumpărăturile, îşi duse din nou cei trei copii la bufet ; acum clientela năvălea ca apucată de o furie lacomă, chiar şi mamele se ghiftuiau cu malaga. De la deschiderea magazinului, se băuseră optzeci de litri de sirop şi şaptezeci de sticle de vin. După cumpărarea mantoului de călătorie, doamnei Desforges i se oferise la casă nişte litografii, şi acum se gîndea cum s-o aducă pe Denise la ea acasă, unde s-o umilească chiar în prezenţa lui Mouret, pentru a le vedea figurile şi a trage concluzii. Pe cînd domnul de Boves reuşise, în sfîrşit, să se piardă în mulţime şi să dispară cu doamna Guibal, doamna de Boves, urmată de Blanche şi de Vallagnosc, avu capriciul, cu toate că nu cumpărase nimic, să ceară un balon roşu. Tot era ceva, nu va pleca de acolo cu mîinile goale, şi apoi şi-o va apropia pe fetiţa portăresei. La secţia de distribuiri, se dăduseră patruzeci de mii de baloane. Într-adevăr, patruzeci de mii de baloane roşii îşi luaseră zborul în aerul cald al magazinului, nori de baloane care la ora aceea pluteau deasupra Parisului, de la un capăt la altul, purtînd spre cer numele firmei „La Paradisul femeilor“ !

Sunară orele cinci. Din toate doamnele, numai doamna Marty şi fiica ei mai rămăseseră în zvîrcolirea din urmă a vînzării. Nu se putea desprinde de acolo. Era moartă de oboseală, dar o reţineau legături atît de puternice, încît se întorcea mereu colindînd raioanele fără nici o treabă, mînată de o curiozitate nesăţioasă. Era ora cînd mulţimea, atrasă de reclamă, umbla înnebunită. Cei şaizeci de mii de franci plătiţi ziarelor, cele zece mii de afişe lipite pe

ziduri, cele două sute de mii de cataloage puse în circulaţie, după ce le goliseră pungile, zdruncinaseră aceşti nervi de femei cu beţia lor ; şi mai erau zguduite şi de toate născocirile acelea ingenioase ale lui Mouret — reducerea preţurilor, restituirea mărfurilor, amabilităţile mereu reînnoite. Doamna Marty întîrzia încă în faţa tarabelor cu mărfurile oferite cu glas tare, în strigătele răguşite ale vînzătorilor, în zgomotul monedelor care se rostogoleau la case şi al pachetelor care lunecau în subsoluri. Străbătu încă o dată parterul cu raioanele de albituri, de mătăsuri, de mănuşi, de lenajuri ; apoi sui din nou, atrasă de vibraţia metalică a scărilor suspendate şi a punţilor mobile, se reîntoarse la confecţii, la articolele de lenjerie, la dantele ; reveni la etajul al doilea, la înălţimile aşternuturilor şi al mobilelor ; şi peste tot vînzătorii, Hutin şi Favier, Mignot şi Liénard, Deloche, Pauline, Denise, cu picioarele amorţite, smulgeau victorii din ultima înfrigurare a clientelor. De dimineaţă, această înfrigurare crescuse, puţin cîte puţin, ca o beţie, ce se desprindea, parcă, din stofele răvăşite. Mulţimea se perpelea sub văpaia soarelui de la ora cinci. Acum, doamna Marty avea chipul animat şi nervos al unui copil care a băut vin curat. Intrată cu ochii senini, cu faţa împrospătată de frigul de afară, i se stinseseră încet, încet privirea şi tenul la vederea acestui lux, a acestor culori violente, al căror galop neîncetat îi aprindea pasiunea. Cînd plecă, în sfîrşit, spunînd că va plăti acasă, înspăimîntată de cifra facturii, avea chipul răvăşit, ochii dilataţi ai unei bolnave. Trebui să se bată pentru a ieşi din îmbulzeala înverşunată de la poartă ; era omor în mijlocul unui adevărat măcel de solduri. Apoi, pe trotuar, cînd îşi regăsi fiica de care se rătăcise, se cutremură venind în contact cu aerul proaspăt, înspăimîntată în sminteala acestei nevroze de bazar.

In seara aceea, pe cînd Denise se înapoia de la cină, un băiat veni s-o înştiinţeze că era chemată la direcţie.

Uitase de ordinul ce i-l dăduse de dimineaţă Mouret, de a trece pe la biroul său, după închidere. O aştepta în pcioare. Intrînd, Denise nu împinse uşa, care rămase deschisă:

— Sîntem mulţumiţi de dumneata, domnişoară, spuse el, şi ne-am gîndit să ne arătăm această mulţumire... Ştii prea bine în ce fel ne-a părăsit doamna Frédéric. Cu începere de mîine, îi vei lua locul în calitate de secundă.

Denise îl ascultă mişcată de emoţie, apoi murmură cu glas tremurător :

— Dar, domnule, sînt în acest raion vînzătoare mult mai vechi decît mine.

— Ei şi ? ce-are a face ? reluă Mouret. Eşti cea mai capabilă, cea mai serioasă dintre ele. Te-am ales, e foarte natural... Nu eşti mulţumită ?

Fata roşi. Se stîrnise în ea o fericire şi o nedumerire delicioasă în care prima ei spaimă se pierdea. Dar de ce se gîndea oare în clipa aceea la bănuielile pe care le va prilejui această favoare neaşteptată ? Rămase oarecum încurcată, cu tot elanul recunoştinţei sale. Mouret o privea zîmbind, aşa cum sta în faţa lui în rochia ei simplă de mătase, fără nici o podoabă în afară de bogăţia părului ei blond. Denise căpătase o anume fineţe, avea pielea albă, înfăţişarea delicată şi gravă ; sfioasă şi plăpîndă cum era, căpătase un farmec de o discreţie pătrunzătoare.

— Sînteţi prea bun, domnule ! se bîlbîi ea. Nu ştiu cum să vă spun...

Dar glasul i se frînse. În cadrul uşii, în picioare, se afla Lhomme. Ţinea în mîna-i validă o geantă mare de piele, iar braţu-i mutilat strîngea la piept un

voluminos portofel ; în spatele lui, fiul său Albert tîra o încărcătură de saci care îi zdrobea membrele.

— Cinci sute optzeci şi şapte de mii două sute zece franci şi treizeci de centime ! strigă casierul al cărui chip molîu şi uzat parcă se luminase de o rază de soare la reflexul acestei sume.

Era încasarea zilei, cea mai mare pe care o făcuse vreodată „Paradisul". De departe, din fundul magazinului pe care Lhomme îl străbătuse încet cu mersul greoi al unei vite prea împovărate, se auzea volbura larmei produsă de mirarea şi veselia stîrnită de această încasare uriaşă.

— Dar e minunat ! spuse încîntat Mouret. Dragul meu Lhomme, depune povara aici şi odihneşte-te, căci nu mai poţi. Voi da ordin ca aceşti bani să fie duşi la casa centrală... Da, da, pune totul pe biroul meu. Vreau să văd grămada.

Şi se veseli ca un copil. Casierul şi fiul său descărcară banii. Geanta produse un sunet limpede de aur, doi dintre saci, rupîndu-se, răspîndiră revărsări întregi de argint şi aramă, în timp ce din portofel ieşeau la iveală colţuri de bilete de bancă. Tot capătul biroului cel mare fu acoperit, era acolo prăbuşită o avere adunată numai în zece ore.

După ce Lhomme şi Albert se retraseră, ştergîndu-şi obrajii de sudoare, Mouret rămase o clipă nemişcat, pierdut, cu ochii la bani. Apoi, cînd îi ridică, o zări pe Denise care se dăduse puţin în lături. Surîsul îi reveni pe buze, o sili să se apropie, şi pînă la urmă îi spuse că i-ar da atît cît ar putea cuprinde în pumnii ei; sub această glumă se ascundea un tîrg de dragoste.

— Poftim! ia din geanta aceasta. Pariez că nu vei putea lua nici măcar o mie de franci... cu o mînă atît de mică !

Dar Denise se mai dădu cu un pas înapoi. Deci, o iubea ? Şi deodată înţelese, simţi flacăra crescîndă a dorinţei în care o învăluia de cînd se întorsese la raionul de confecţii. Ceea ce o tulbura însă mai mult era inima ei care bătea să se frîngă. De ce o jignea cu aceşti bani, cînd ea era plină de recunoştinţă şi ar fi fost destul să-i spună o vorbă prietenoasă pentru a o cîştiga ? Mouret se apropie, continuînd să glumească, dar, spre marea lui nemulţumire, Bourdoncle îşi făcu apariţia sub pretextul că voia să-i comunice cifra încasărilor şi numărul enorm de şaptezeci de mii de cliente venite la „Paradis“ în ziua aceea. Şi ea se grăbi să plece, după ce mulţumi din nou.

X

În prima duminică a lunii august se făcea inventarul, care trebuia să fie încheiat chiar în seara aceea. Ca în orice zi a săptămînii, toţi salariaţii se aflau la posturile lor, şi munca începu cu uşile închise, în magazinul gol de cliente.

Denise nu coborîse la ora opt, o dată cu celelalte vînzătoare. Fusese reţinută de joi în camera ei din pricină că îşi scrîntise piciorul pe cînd urca la ateliere. Acum îi mergea mult mai bine, dar fiindcă doamna Aurélie o răsfăţa, nu se grăbea, se încălţa anevoie, hotărîtă, totuşi, să-şi reînceapă activitatea în raion. Acum camerele domnişoarelor se aflau la etajul al V-lea al noilor clădiri, de-a lungul străzii Monsigny ; erau în număr de şaizeci, situate de o parte şi de alta a unui coridor, şi cu mai mult confort, deşi mobilate cu acelaşi pat de fier, cu acelaşi dulap mare şi cu mica masă de toaletă din lemn de nuc. Viaţa intimă a vînzătoarelor era mai igienică şi mai elegantă ; afişau o preferinţă pentru săpunurile scumpe şi pentru rufăria fină, era un urcuş natural către burghezie pe măsură ce soarta lor se îmbunătăţea, cu toate că se mai auzeau încă zburînd cuvinte urîte şi porţi trîntite, în iureşul de hotel care le învîrtejea de dimineaţă şi pînă seara. De altfel, în calitate de secundă, Denise

avea una din cele mai mari odăi, ale cărei ferestre mansardate dădeau în stradă. Bogată acum, își îngăduise luxul unei plăpumi de mătase roșie, acoperită cu un voal de guipură, un covoraș în fața dulapului, două vaze de sticlă albastră pe masa de toaletă, în care se ofileau cîțiva trandafiri.

După ce se încălță, încercă să facă vreo cîțiva pași prin cameră. Va trebui să se sprijine de mobile, fiindcă mai șchiopăta încă. Dar va merge. Bine făcuse că refuzase o invitație la masă din partea unchiului Baudu pentru seara aceea și că o rugase pe mătușă să-l scoată la plimbare pe Pépé, care fusese din nou dat în pensiune la doamna Gras. Jean, care venise s-o vadă în ajun, cina și el la unchiul Baudu. Încerca să umble binișor, făgăduindu-și să se culce devreme, spre a-și mai odihni piciorul, cînd supraveghetoarea, doamna Cabin, ciocăni în ușă, înmînîndu-i, cu un aer misterios, o scrisoare.

După ce se închise ușa, mirată de surîsul discret al acelei femei, Denise deschise scrisoarea, apoi căzu deodată pe scaun. Era din partea lui Mouret, care se arăta fericit de însănătoșirea ei și o ruga să coboare spre a cina cu el, deoarece ea nu putea încă ieși în oraș. Tonul biletului, familiar și părintesc totodată, nu avea nimic jignitor ; dar Denise nu se putea înșela, „Paradisul femeilor" cunoștea bine adevăratul înțeles al acestor invitații : și Claire fusese invitată la cină, și altele, toate femeile pe care le remarcase patronul. Și după cină — după cum spuneau vînzătorii glumeți — urma desertul... Și în obrajii albi ai fetei năvăli un val de sînge.

Cu scrisoarea ce-i lunecase pe genunchi, cu inima bătînd să-i rupă pieptul, Denise rămase cu ochii pironiți la lumina orbitoare a uneia dintre ferestre. Trebuia să-și facă o mărturisire, chiar în camera aceasta, în clipele de insomnie : dacă mai tremura de cîte ori

trecea el, acum știa că nu era de teamă. Și sfîrșeala care o cuprindea altădată, vechea teamă de odinioară nu putea fi altceva decît spaima față de dragostea încă necunoscută, tulburarea iubirii născînde în toată sălbăticia ei de copil. Nu mai putea să judece, simțea numai că îl iubise din totdeauna, din clipa cînd tremurase și se bîlbîise în fața lui. Îl iubea și atunci cînd se temea de el ca de un stăpîn fără milă, îl iubea și cînd sufletul ei frămîntat se îndrepta către Hutin, inconștient, numai din nevoia de a îndrăgi pe cineva. Poate că s-ar fi dăruit altcuiva, dar din totdeauna nu-l iubise decît pe acest bărbat, care o înfricoșa numai cu privirea. Și trecutul reînvia, se desfășura în lumina acestei ferestre : asprimile din primele vremuri, acea plimbare atît de duioasă sub copacii întunecați din grădina Tuileries, în sfîrșit, dorințele cu care el o învăluia din clipa cînd revenise la „Paradisul femeilor"...

Scrisoarea alunecă jos, Denise privea mereu fereastra, al cărui soare o atrăgea.

Cineva bătu deodată în ușă. Denise se grăbi să ridice scrisoarea, s-o ascundă în buzunar. Era Pauline, care plecase sub un pretext oarecare de la raionul ei, pentru a mai sta puțin de vorbă cu dînsa.

— Te simți mai bine, draga mea ? Nu ne mai vedem de loc.

Dar, cum nu era voie să se urce în camere, și mai cu seamă să se închidă acolo, Denise o duse la capătul coridorului unde se afla salonul de reuniune — o atenție a directorului față de funcționarele sale, care puteau vorbi sau lucra acolo, pînă la ora unsprezece. Încăperea, în alb și bronz, avea nuditatea unei banale săli de hotel și era mobilată cu un pian, o mescioară la mijloc, cîteva fotolii și canapele acoperite cu huse albe. De altfel, după cîteva seri petrecute împreună în primul elan al „noutății", vînzătoarele nu se mai

întîlneau acolo fără să ajungă a-şi arunca în obraz cuvinte neplăcute. Era nevoie să li se facă o întreagă educaţie, căci în mica cetate falansteriană domnea o lipsă totală de armonie. Deocamdată, nu se afla acolo, seara, decît secunda de la raionul de corsete, miss Powell, care lovea clapele pianului cîntînd din Chopin fără pic de sensibilitate, dar al cărei talent, deşi gelozit, le punea pe celelalte pe fugă.

— Vezi ? piciorul meu merge mai bine. Coboram.

— A ! bine, exclamă lenjereasa. Ia te uită ce zel !... Ce m-aş mai lăsa eu răsfăţată dacă aş avea un pretext !

Se aşezaseră amîndouă pe o canapea. Pauline îşi schimbase atitudinea de cînd prietena ei era secundă la confecţii. În prietenia ei de fată bună se strecurase o nuanţă de respect, de surpriză, văzînd cum vînzătoarea slăbuţă de odinioară o ia pe calea norocului. Totuşi, Denise o iubea mult pe Pauline şi nu i se destăinuia decît ei în mijlocul goanei neîncetate a celor două sute de femei care ocupau acum casa.

— Dar ce ai azi ? o întrebă Pauline cînd observă tulburarea fetei.

— Nimic, o asigură ea cu un zîmbet încurcat.

— Ba da, ba da, ai ceva... Te fereşti de mine ? nu mai vrei să-mi împărtăşeşti grijile dumitale ?

Atunci, Denise, în emoţia care-i umplea sufletul şi care nu se putea linişti, se destăinui. Îi întinse scrisoarea, bolborosind :

— Iată ! îmi scrie !

Nu vorbiseră încă niciodată între ele făţiş despre Mouret. Dar tocmai această tăcere era un fel de mărturisire a preocupărilor lor tainice. Pauline ştia totul. După ce citi scrisoarea, se lipi de Denise, o cuprinse de mijloc şi şopti încetişor :

— Dacă vrei să fiu sinceră, eu credeam că s-a şi făcut... Nu te revolta, te asigur că tot magazinul tre-

buie să gîndească ca mine. Doamne ! te-a numit atît de repede secundă, apoi se ţine tot timpul după dumneata... Asta sare în ochi !

O sărută zgomotos pe obraz, apoi o întrebă :

— Desigur, vei merge diseară ?

Denise o privi fără să-i răspundă, şi deodată izbucni în plîns, cu capul plecat pe umărul prietenei sale. Aceasta rămase uimită.

— Haide, linişteşte-te ! N-ai de ce să te tulburi atîta.

— Nu, nu, lasă-mă, bolborosi Denise. Dacă ai şti cît sînt de mîhnită ! De cînd am primit scrisoarea asta nu mai trăiesc... Lasă-mă să plîng, asta mă uşurează !

Foarte compătimitoare, fără ca totuşi să înţeleagă, lenjereasa căută s-o liniştească. Mai întîi, el nu mai avea nimic cu Claire. Se vorbeşte că ar avea o legătură cu o doamnă din afară, dar lucrul acesta nu e dovedit. Apoi, îi explică că n-are nici un rost să fie geloasă pe un bărbat într-o asemenea situaţie. Avea prea mulţi bani şi, la urma urmelor, el era stăpînul.

Denise o asculta, şi, dacă nu-şi dăduse încă seama că îl iubeşte, acum nu se mai îndoia, simţind durerea ce-i strîngea inima cînd auzi numele Clairei şi aluzia la doamna Desforges. Îi răsuna în urechi glasul răutăcios al Clairei, o revedea pe doamna Desforges tîrînd-o prin magazin cu dispreţul ei de femeie bogată.

— Atunci... Spune-mi, dumneata te-ai duce ?

Pauline, fără să stea pe gînduri, strigă :

— Fără îndoială ! S-ar putea face altfel ?

Apoi, mai gîndindu-se, adăugă :

— Altădată da, dar acum nu, fiindcă mă voi căsători cu Baugé, şi ar fi totuşi urît.

Într-adevăr, Baugé, care părăsise de scurt timp firma „Au Bon Marché" spre a se angaja la „Paradisul femeilor", urma să se însoare cu ea cam pe la mijlocul lunii. Lui Bourdoncle nu-i plăceau de loc pere-

chile, totuşi, căpătară învoirea şi nădăjduiau chiar să obţină un concediu de 15 zile.

— Vezi deci, spuse Denise, cînd un bărbat te iubeşte, te ia în căsătorie... Baugé se însoară cu dumneata.

Pauline rîse din toată inima.

— Dar nu e acelaşi lucru, draga mea. Baugé se căsătoreşte cu mine fiindcă este Baugé. E egalul meu, se înţelege de la sine. Pe cînd domnul Mouret... Oare domnul Mouret se poate căsători cu vînzătoarele sale ?

— O, nu ! O, nu ! exclamă fata revoltată de absurditatea întrebării, iată de ce n-ar fi trebuit să-mi scrie !

Acest fel de a gîndi o uimi mai mult pe lenjereasă. Chipul ei vulgar, cu ochii mici şi sentimentali, reflecta o milă maternă. Apoi se ridică, deschise pianul, cîntă încet, cu un singur deget, *Regele Dagobert* pentru a înveseli, desigur, atmosfera. În goliciunea salonului cu huse albe care îi măreau parcă golul se auzeau zgomotele străzii, melopeea îndepărtată a unei precupeţe care striga : Mazăre ! Denise se cuibărise în fundul canapelei, cu capul rezemat de spetează, zguduită de o nouă criză de suspine pe care încerca să le înăbuşe în batistă.

— Iar începi ? întrebă Pauline, întorcîndu-se către dînsa. Zău că nu eşti cuminte... De ce m-ai chemat aici ? Ar fi fost mai bine dacă rămîneam în camera dumitale.

Se aşeză în genunchi în faţa ei şi reîncepu s-o judece. Cîte n-ar fi vrut să fie în locul ei ! De altfel, dacă lucrul acesta nu-i place, e foarte simplu : n-are decît să spună nu, fără să-şi facă atîta sînge rău. Dar ea s-ar mai gîndi înainte de a-şi risca situaţia printr-un refuz nemotivat, dacă n-are un angajament aiurea. Este oare ceva atît de îngrozitor ? Şi totul se sfîrşea prin cîteva

glume şoptite cu voioşie, cînd se auzi un zgomot de paşi venind din coridor.

Pauline alergă către uşă să arunce o privire.

— Sst ! E doamna Aurélie ! murmură ea. Eu plec... Iar dumneata, şterge-ţi ochii !... Nu e nevoie să se ştie.

Cînd fu singură, Denise se ridică în picioare, stăpînindu-şi lacrimile, şi, cu mîinile încă tremurînde de teama de-a fi fost surprinsă astfel, închise pianul, pe care prietena ei îl lăsase deschis. Dar o auzi pe doamna Aurélie bătînd la uşa ei, şi părăsi salonul.

— Cum ? Te-ai sculat din pat ! exclamă premiera. E o imprudenţă, dragă copilă. Venisem tocmai să te întreb cum te mai simţi şi să-ţi spun că n-avem nevoie de dumneata jos.

Denise îi răspunse că se simte mai bine şi că i-ar face plăcere să se ocupe cu ceva... s-ar mai distra.

— Nu mă voi obosi, doamnă. Mă veţi instala pe un scaun, voi lucra la scripte.

Coborîră împreună. Doamna Aurélie, foarte prevenitoare, o silea să se sprijine de umărul ei. Observase probabil ochii ei roşii, căci o examina pe furiş. Ştia, fără îndoială, multe...

Era o izbîndă neaşteptată : Denise cucerise, în sfîrşit, raionul. După ce se zbătuse timp de zece luni în chinurile „calului de bătaie", fără a înfrînge reaua voinţă a camaradelor sale, ajunsese în cîteva săptămîni să le domine, să le vadă în jurul ei slugarnice, respectuoase. Brusca afecţiune a doamnei Aurélie o ajutase mult în munca ingrată de a-şi atrage sufletele, se şoptea că premiera era binevoitoare lui Mouret şi că-i făcea tot felul de servicii delicate ; şi dacă o luase atît de călduros pe tînara fată sub ocrotirea ei, probabil că-i fusese recomandată în mod special. Dar şi Denise lucrase, punînd la contribuţie tot farmecul ei, pentru a-şi dezarma adversarele. Sarcina era cu atît mai grea, cu cît trebuia să-şi facă iertată numirea ei în postul de

secundă. Colegele strigau că s-a comis o nedreptate și o învinuiau de a-și fi cîștigat funcția la „desert", cu patronul, adăugînd chiar și amănunte dezgustătoare. În pofida acestor revolte, titlul de secundă avea totuși o influență asupra lor, iar Denise căpătase o autoritate care uimea și încovoia chiar și pe cele mai ostile dintre colege. Nu trecu mult și se văzu înconjurată de lingușitoare, dintre noile venite. Blîndețea și modestia ei le cuceri pînă la urmă pe toate, chiar și pe Marguerite. Numai Claire continua să fie răutăcioasă, riscînd cîteodată vechea poreclă de „nețesălata", care acum nu mai înveselea pe nimeni. În timpul scurtului capriciu al lui Mouret, ea abuzase, lăsînd lucrul baltă, cu o lene și o limbuție vanitoasă ; apoi, cum se plictisise imediat de dînsa, nu reacționa de loc, incapabilă de gelozie în debandada existenței sale galante, mulțumindu-se cu avantajul de a lenevi fără ca nimeni să-i spună ceva. Considera doar că Denise îi furase succesiunea doamnei Frédéric. N-ar fi primit-o niciodată, din pricina bătăilor de cap ce i-ar fi dat, dar era jignită de această lipsă de politețe, căci avea aceleași drepturi ca și cealaltă, ba îi fusese chiar predecesoare.

— Ia priviți, lăuza a fost scoasă la plimbare, șopti ea cînd o zări pe doamna Aurélie ducînd-o pe Denise de braț.

Marguerite ridică din umeri și răspunse :

— Dacă crezi că ai haz, te-nșeli.

Era ora nouă dimineața. Afară, un cer de un albastru arzător învăpăia străzile, birjile se îndreptau spre gări, toată populația duminicală a Parisului, în șiruri lungi, lua drumul pădurilor din împrejurimi. În magazinul inundat de soarele care pătrundea prin ferestrele mari deschise, personalul închis acolo începuse inventarul. Clanțele ușilor fuseseră scoase, trecătorii se opreau pe trotuar, privind mirați prin vitrine la această închidere a magazinului, cînd în interior se distingea o

activitate febrilă. De la un capăt la celălalt al galeriilor, de la etajele de sus la cele de jos, era un du-te-vino de funcţionari, de braţe ridicate în aer, de pachete care zburau pe deasupra capetelor, în mijlocul unui uragan de strigăte, de cifre aruncate, într-un ritm ce urca şi cobora frîngîndu-se într-o larmă asurzitoare. Fiecare din cele treizeci şi nouă de raioane lucra separat, fără să se sinchisească de raioanele vecine. De altfel, rafturile abia începeau a fi cercetate, nu erau pe jos decît cîteva baloturi de stofă. Maşina trebuia să se înfierbînte dacă voiau să termine pînă seara.

— De ce cobori ? o întrebă prietenos Marguerite, adresîndu-se Denisei. Are să-ţi facă rău şi noi avem oameni destui.

— I-am spus şi eu, interveni doamna Aurélie. Şi totuşi a vrut să vină să ne ajute.

Toate domnişoarele se foiau pe lîngă Denise. Lăsaseră lucrul, îi făceau complimente, ascultau cu exclamaţii povestea scrîntirii piciorului. În sfîrşit, doamna Aurélie îi făcu loc la o masă, şi se înţeleseră că nu va face altceva decît să înscrie articolele care se strigau. De obicei, în duminica inventarului erau rechiziţionaţi toţi funcţionarii capabili de a ţine un condei în mînă : inspectorii, casierii, contabilii, pînă şi băieţii de prăvălie ; apoi diferitele raioane îşi împărţeau aceste ajutoare de o zi, ca să dea gata treaba mai repede. Astfel că Denise se află aşezată între casierul Lhomme şi băiatul de prăvălie Joseph, şi unul şi altul plecaţi asupra unor coale mari de hîrtie.

— Cinci mantale, stofă cu blană, mărimea a treia, a două sute patruzeci ! strigă Marguerite. Patru, idem, mărimea întîi a două sute douăzeci !

Munca reîncepu. În spatele Margueritei, trei vînzătoare goleau dulapurile, clasau articolele, i le dădeau în teancuri, şi după ce le anunţau, le aruncau pe mese unde se grămădeau încetul cu încetul în mormane

enorme. Lhomme le înscria, Joseph întocmea altă listă pentru control. În timpul acesta, doamna Aurélie, ajutată de alte vînzătoare, număra separat hainele de mătase pe care Denise le trecea pe foi. Claire avea misiunea să supravegheze grămezile, să le aşeze şi să le pună unele peste altele în aşa fel, încît să ocupe cît mai puţin loc posibil, de-a lungul meselor. Dar nu era cu gîndul la treabă şi grămezile ei începuseră să se prăbuşească.

— Ia spune-mi, o întrebă ea pe o mică vînzătoare ce se angajase în timpul iernii, ţi-au mărit salariul ? Ştii că secunda va primi două mii de franci, ceea ce împreună cu procentele va face aproape şapte mii.

Fără a înceta să-i întindă rotondele [1], mica vînzătoare răspunse că dacă nu i se dă opt sute de franci, părăseşte baraca. Măririle de salariu aveau loc a doua zi după inventar. În acelaşi timp se dădea şi cifra de afaceri realizată în timpul anului ; o dată cunoscută, şefii de raioane îşi încasau procentele în raport cu mărimea acestei cifre prin comparaţie cu cifra anului precedent. Aşa încît, în ciuda larmei şi a harababurei lucrului, palavrele pline de patimă îşi urmau cursul. Între două articole strigate nu se discuta decît despre bani. Se zvonea că doamna Aurélie va depăşi douăzeci şi cinci de mii de franci şi o atare sumă le întărîta grozav pe aceste domnişoare. Marguerite, cea mai bună vînzătoare după Denise, cîştigase patru mii cinci sute de franci, o mie cinci sute de franci salariu fix şi vreo trei mii de franci din procente, în timp ce Claire nu ajungea nici la două mii cinci sute, una peste alta.

— Nu mai pot eu de măririle lor de salariu, reîncepu ea adresîndu-se micii vînzătoare. Dacă tăticul meu ar muri, ce i-aş mai lăsa baltă ! Dar ceea ce mă

[1] Un fel de cape.

scoate din sărite sînt aceşti şapte mii de franci ai acestui boţ de femeie. Dar dumneata ?

Doamna Aurélie întrerupse violent discuţia. Se întoarse cu aerul ei măreţ :

— Dar mai tăceţi din gură, domnişoarelor ! Nu se mai aude nimic, pe onoarea mea !

Apoi reîncepu să strige :

— Şapte mantii de siciliană antică, de prima mărime, a o sută treizeci ! Trei blănuri surah, mărimea a doua, a o sută cincizeci !... Mă urmăreşti, domnişoară Baudu ?

— Da, doamnă.

Atunci Claire fu nevoită să se ocupe de teancurile de veşminte îngrămădite pe mese. Le răvăşi, pentru a cîştiga loc, dar le dădu deodată drumul spre a răspunde unui vînzător care o căuta. Era mănuşarul Mignot care o ştersese de la raionul său. Îi cerea în şoaptă un împrumut de douăzeci de franci, îi mai datora treizeci, împrumut contractat într-o zi după curse, cînd îşi pierduse salariul săptămînal pontînd pe un cal ; de data aceasta îşi mîncase anticipat procentul încasat în ajun, nu mai avea decît zece gologani pentru duminică. Claire n-avea la ea decît zece franci pe care îi dădu cu destulă bunăvoinţă, apoi vorbiră despre o partidă în şase pe care o făcuseră într-un birt de la Bougival, unde femeile îşi plătiseră partea lor ; era mai bine aşa şi toată lumea fusese mulţumită. Apoi Mignot, care vroia cu orice preţ douăzeci de franci, se plecă, mai departe, la urechea lui Lhomme. Acesta, scos din scriptele lui, păru cuprins de o mare nelinişte, dar, neîndrăznind să-l refuze, căută o piesă de zece franci în portofel, cînd doamna Aurélie, mirată că nu mai aude vocea Margueritei, care fusese nevoită să se întrerupă, îl zări pe Mignot şi pricepu totul. Îl trimise energic înapoi la raionul său, n-avea voie să vie să le tulbure

pe aceste domnişoare. Adevărul era altul ; se temea de acest tînăr, mare prieten al fiului său Albert, complicele farselor suspecte de care tremura că se vor sfîrşi urît într-o bună zi. Astfel că după ce Mignot căpătă cei zece franci şi pleeă, nu se putu abţine să-i spună soţului ei :

— Se poate una ca asta ? Să te laşi dus de nas în felul ăsta !

— Dar, draga mea, era imposibil să-l refuz pe băiatul ăsta... Ea îi închise gura ridicînd din umerii masivi. Şi cum vînzătoarele se distrau auzind aceste hărţuieli familiale, doamna Aurélie reluă cu asprime :

— Haide, domnişoară Vadon, să nu adormim !

— Douăzeci de paltoane, caşmir dublu, mărimea a patra, a optsprezece franci cincizeci ! strigă Marguerite cu glasul ei sonor.

Cu capul plecat, Lhomme scria din nou. Încetul cu încetul, salariul său fusese urcat la nouă mii de franci, dar continua a fi timid faţă de doamna Aurélie care aducea în gospodărie aproape de trei ori pe atît.

O bucată de vreme lucrul merse strună. Cifrele zburau, iar pachetele se îngrămădeau pe mese. Dar Claire născocise o altă distracţie : îl necăjea pe băiatul de prăvălie Joseph în legătură cu pasiunea de care se vorbea că o are pentru o domnişoară de la raionul de eşantioane. Această domnişoară, în vîrstă de douăzeci şi opt de ani, slabă şi palidă, era o protejată a doamnei Desforges, care-i ceruse lui Mouret s-o angajeze ca vînzătoare, istorisindu-i o poveste mişcătoare : era o orfană, ultima spiţă din neamul Fontenailles, nobleţe veche din Poitou, azvîrlită pe caldarîmul Parisului, cu un tată beţiv, şi totuşi rămasă cinstită în decăderea ei... Avea însă o cultură prea rudimentară pentru a fi guvernantă sau pentru a da lecţii de pian. De obicei, Mouret se înfuria cînd cineva îi recomanda fete sărace din lumea aristocrată ; nu există, spunea el, fiinţe mai

nepricepute, mai nesuferite, cu o judecată mai greşită ; şi, de altfel, nu te poţi improviza vînzătoare, trebuie să faci o ucenicie, căci este o meserie complicată şi delicată. O primi totuşi pe protejata doamnei Desforges, dar o puse doar la serviciul eşantioanelor, după cum mai numise — pentru a fi pe placul unor prieteni — două contese şi o baroană la serviciul de publicitate, unde lipeau banderole şi plicuri. Domnişoara de Fontenailles cîştiga trei franci pe zi, ceea ce îi îngăduia să-şi ducă traiul într-o cămăruţă de pe strada d'Argenteuil. Întîlnind-o mereu, îmbrăcată sărăcăcios şi cu înfăţişarea ei tristă, inima lui Joseph, care avea un temperament cald, cu toată rezerva-i rigidă de fost soldat, sfîrşi prin a se înduioşa. Nu se destăinuia, dar roşea de cîte ori domnişoarele de la confecţii făceau glume pe socoteala lui, căci serviciul de eşantioane se afla într-o sală vecină cu raionul şi ele observaseră cum se tot învîrteşte în faţa uşii ei.

— Joseph este distrat, murmură Claire, îşi tot întoarce capul către raionul de lenjerie.

Domnişoara Fontenailles fusese rechiziţionată pentru a da ajutor la inventarul serviciului de trusouri. Şi cum tînărul tot arunca priviri spre acest raion, vînzătoarele se porniră pe rîs. Băiatul se tulbură, înfundîndu-se în foile lui, pe cînd Marguerite, pentru a-şi înăbuşi hohotele de rîs care îi gîdilau gîtlejul, striga şi mai tare :

— Paisprezece jachete, postav englezesc, mărimea a doua, a cincisprezece franci !

Deodată, doamna Aurélie, care striga preţul unor rotonde, coborî glasul. Rosti cu un aer jignit, dar maiestos :

— Puţin mai încet, domnişoară, că nu ne aflăm la hale... Şi sînteţi toate lipsite de judecată... vă ţineţi de copilării, cînd timpul nostru e atît de preţios.

În momentul acela Claire nu mai supraveghea pachetele şi se întîmplă o catastrofă. Mantourile se prăvăliră, toate vrafurile de pe masă fură tîrîte, căzură unele peste altele şi se împrăştiară pe covor.

— Poftim! Ce spuneam? strigă scoasă din fire premiera. Fii mai atentă, domnişoară Prunaire! La urma urmei aşa nu se mai poate!

Se produse un freamăt general: Mouret şi Bourdoncle, care îşi făceau turneul de inspecţie, apărură. Glasurile se porniră iar, peniţele scîrţîiau, în timp ce Claire se grăbea să ridice hainele de jos. Patronul nu întrerupse lucrul. Rămase cîtva timp tăcut, surîzător, doar buzele îi tremurară uşor pe chipul vesel şi victorios al zilelor de inventar. Cînd o zări pe Denise, era cît p-aci să lase a-i scăpa un gest de mirare. Coborîse deci? Ochii lui se întîlniră cu ai doamnei Aurélie, apoi, după o scurtă şovăire, se îndepărtă şi intră la serviciul de trusouri.

Intrigată de rumoarea produsă, Denise ridicase capul. Cînd îl recunoscu pe Mouret, se aplecă din nou asupra foilor. De cînd scria maşinal în mijlocul apelului regulat al articolelor inventariate, se simţea uşurată. Întotdeauna i se întîmpla să cedeze astfel primelor excese de sensibilitate; o înăbuşeau lacrimile, patima îi dubla chinurile; apoi îşi recăpătă judecata, regăsindu-şi curajul, calmul şi o putere de voinţă blîndă dar neînfrîntă. Acum, cu ochii limpezi, cu chipul foarte palid, nu tremura, se dădea cu totul muncii, hotărîtă să-şi zdrobească inima şi să nu facă decît după voinţa ei.

Sună ora zece, zgomotul inventarului sporea în agitaţia raioanelor. Şi, în mijlocul strigătelor aruncate fără încetare care se încrucişau de pretutindeni, circula cu o rapiditate surprinzătoare vestea: toţi vînzătorii ştiau că Mouret îi scrisese în dimineaţa aceea Denisei pentru a o pofti la cină. Indiscreţia venea de la Pauline. Cobo-

rînd sub impresia celor aflate, îl întîlnise pe Deloche la dantele şi, fără să bage de seamă că Liénard vorbeşte cu el, Pauline se descărcă :

— S-a făcut, dragul meu ! A primit scrisoarea. O invită pentru diseară.

Deloche îngălbeni. Înţelesese, căci o iscodise adesea pe Pauline, discutau amîndoi zilnic despre prietena lor comună, de brusca afecţiune a lui Mouret şi de faimoasa invitaţie care va sfîrşi, desigur, prin a dezlănţui aventura. De altfel, ea îl certa adesea pentru că o iubeşte în taină pe Denise, de la care nu va avea niciodată nimic, şi ridica din umeri cînd el îi spunea că fata face bine că îi rezistă patronului.

— Cu piciorul merge mai bine, coboară, urmă ea. Şi nu mai face mutra asta de înmormîntare... E un noroc pentru ea ceea ce se întîmplă.

Apoi se grăbi să se întoarcă la raionul ei.

— Ah ! murmură Liénard, este vorba despre domnişoara cu piciorul scrîntit. Ei bine, aveai dreptate să te repezi să-i iei apărarea aseară, la cafenea !

Şi plecă la rîndul său, dar pînă să se întoarcă la raionul cu lenajuri, istorisise povestea scrisorii la patru sau cinci vînzători. Şi de aci, vestea făcuse în mai puţin de zece minute ocolul magazinului.

În ultima frază a lui Liénard era vorba de o scenă petrecută în ajun la cafeneaua Saint-Roch. Acum el şi Deloche nu se mai despărţeau. Cel dintîi preluase la „Hotel de Smyrne" camera lui Hutin, cînd acesta, fiind avansat secund, închiriase o mică locuinţă compusă din trei camere ; şi cei doi vînzători veneau dimineaţa împreună la „Paradis" iar seara se aşteptau unul pe altul pentru a pleca împreună. Camerele lor învecinate dădeau spre aceeaşi curte interioară întunecată şi îngustă ca un puţ, ale cărei mirosuri grele otrăveau atmosfera. Se aveau bine amîndoi, cu toată deosebirea dintre ei ; unul cheltuind cu nepăsare banii pe care-i

storcea de la tatăl său, celălalt fără un ban şi chinuit de dorinţa de a face economii. Aveau totuşi un punct comun : stîngăcia lor ca vînzători, care-i făcea să vegeteze la tejghele, fără mărire de salariu. După ce ieşeau din magazin, îşi petreceau timpul la cafeneaua Saint-Roch. Lipsit de clienţi în timpul zilei, localul se umplea către ora opt şi jumătate de un puhoi revărsat de funcţionari comerciali, de puhoiul azvîrlit în stradă prin poarta înaltă a pieţei Gaillon. Din clipa aceea izbucnea un zgomot asurzitor de domino, de rîsete, de glasuri ascuţite în fumul des de pipă. Berea şi cafeaua curgeau gîrlă. În colţul din stînga, Liénard comanda lucruri scumpe, pe cînd Deloche se mulţumea cu un ţap din care trăgea vreo patru ore. Acolo îl auzise pe Favier povestind lucruri dezgustătoare despre Denise, felul cum îl „dusese“ pe patron, ridicîndu-şi fustele pe cînd urca scara înaintea lui. Deloche abia se stăpînea să nu-l plesnească. Acum, cînd îl auzi spunînd că mititica cobora în fiecare noapte pentru a se întîlni cu amantul ei, nebun de furie îl tratã de mincinos.

— Ce individ murdar... Minte ! Minte ! auziţi ?

Şi în emoţia care îl zguduia, îi scăpară destăinuiri, îşi descărcă inima, cu glas încîlcit.

— O cunosc ! N-a avut niciodată prietenie decît pentru un singur bărbat : da, pentru domnul Hutin şi el nici măcar n-a băgat de seamă, nu se poate lăuda că a atins-o măcar cu vîrful degetului.

Se vorbea de gîlceava asta, şi întîmplarea, îngroşată, denaturată, înveselise de-acum magazinul, cînd începu să circule povestea cu scrisoarea lui Mouret. Liénard încredinţase mai întîi vestea unui vînzător de la mătăsuri. La mătăsuri inventarul mergea strună. Favier şi doi funcţionari urcaţi pe scăunele goleau rafturile, apoi îi treceau una după alta fiecare bucată de mătase lui Hutin, care, în picioare în faţa unei mese, striga cifrele după ce examina etichetele ; apoi arunca bucăţile jos,

unde, încet, încet, acopereau parchetul ca o maree de toamnă. Alţi funcţionari scriau ajutaţi de Albert Lhomme, care arăta rău după o noapte albă petrecută într-o cîrciumioară din La Chapelle.

Prin ferestrele holului, razele soarelui cădeau puzderie, lăsînd să se zărească albastrul unui cer arzător.

— Dar trageţi storurile ! strigă Bouthemont, foarte ocupat să supravegheze munca. Soarele ăsta te omoară !

Favier, care se întindea să prindă o bucată de mătase, mormăi :

— Spuneţi şi voi dacă îţi este permis să ţii oamenii închişi pe o vreme ca asta. Nici gînd să plouă într-o zi de inventar !... Şi ne ţine sub zăvor ca pe ocnaşi, cînd tot Parisul se plimbă !

Îi dădu o bucată lui Hutin. Pe etichetă se afla notat metrajul, micşorat la fiecare vînzare cu cantitatea vîndută, ceea ce uşura simţitor munca. Secundul striga :

— Mătase fantezi, carouri mici, douăzeci şi unu de metri, a şase franci şi cincizeci !

Şi mătasea pornea să îngroaşe grămada de pe jos. Apoi continuă o convorbire începută, spunîndu-i lui Favier :

— Atunci, a vrut să te bată ?

— Da. Eu îmi beam în tihnă ţapul... Meritam chiar să mă facă mincinos ; mititica a primit o scrisoare de la patron, care o pofteşte la cină... Toată baraca vorbeşte de asta !

— Cum ! Încă nu se făcuse ?!

Favier îi întinse o nouă bucată.

— Nu e aşa ? Mi-aş fi băgat mîna în foc. Părea o legătură veche.

— Idem, douăzeci şi cinci de metri ! strigă Hutin.

Se auzi căderea surdă a bucăţii, cînd adăugă ceva mai încet :

— Ştii că şi-a făcut de cap la smintitul ăla bătrîn de Bourras.

Acum tot raionul petrecea pe chestia asta, fără ca munca să se întrerupă o clipă. Peste tot se rostea în şoaptă numele fetei, spinările se încovoiau, nările se dilatau adulmecînd trufandaua. Pînă şi Bouthemont, mare amator de poveşti picante, nu s-a putut opri de-a da drumul unei glume de prost gust care îi făcu să hohotească. Trezit, Albert jură că o zărise pe secunda de la confecţii între doi militari la „Gros-Caillou". În clipa aceea, tocmai cobora Mignot cu cei douăzeci de franci împrumutaţi ; se opri şi strecură zece franci în palma lui Albert, dîndu-i întîlnire pentru seara aceea la un chef proiectat şi zădărnicit din lipsă de bani, dar acum posibil, cu toate că suma era cam mică. Dar cînd află de scrisoarea trimisă de patron, frumosul Mignot făcu o reflecţie atît de grosolană, încît Bouthemont se văzu nevoit să intervină :

— Hai, destul, domnilor ! Asta nu ne priveşte... Ia, dă-i drumul, domnule Hutin !

— Mătase fantezi, carouri mici, treizeci şi doi de metri, a şase franci şi cincizeci ! strigă acesta din urmă.

Peniţele porniră din nou, pachetele cădeau cu regularitate, teancul de stofe creştea mereu, ca apele unui fluviu care s-ar fi revărsat. Şi apelul mătăsurilor fantezi nu mai înceta. Favier făcu atunci pe şoptite constatarea că stocul va fi frumos ; direcţia avea de ce să fie mulţumită. Prostănacul de Bouthemont era poate cel mai bun cumpărător din Paris, dar ca vînzător nu s-a mai pomenit o asemenea cizmă. Hutin zîmbi încîntat, aprobînd cu o privire amicală, căci după ce odinioară îl introdusese chiar el pe Bouthemont la „Paradisul femeilor", pentru a-l torpila pe Robineau, îl săpa, la rîndul său, cu scopul îndărătnic de a-i ocupa locul. Era aceeaşi luptă de altădată, cu insinuări perfide strecu-

rate şefilor la ureche, cu excese de zel pentru a se scoate în evidenţă o luptă dusă cu o viclenie plină de amabilităţi. Dar Favier, faţă de care Hutin era din nou condescendent, îl privea pe sub sprîncene, rece, plin de venin, ca şi cum i-ar fi numărat înghiţiturile în aşteptarea clipei cînd colegul său scund şi îndesat îl va fi înghiţit pe Bouthemont, pentru ca apoi să-l înghită el pe dînsul. Nădăjduia să obţină locul de secund, dacă celălalt va fi numit şef de serviciu. Apoi, vom mai vedea! Şi amîndoi, cuprinşi de înfrigurarea ce pusese stăpînire pe magazin de la un capăt la celălalt, discutau despre sporirile de salariu, fără a înceta să anunţe stocul mătăsurilor fantezi: se prevedea că Bouthemont va realiza, în anul acela, vreo treizeci de mii de franci; Hutin va depăşi zece mii; Favier îşi socotea salariul fix şi procentele la cinci mii cinci sute. În fiecare anotimp afacerile raionului sporeau, vînzătorii urcau în grad dublîndu-şi lefurile, ca ofiţerii în vreme de război.

— Dar nu s-a mai terminat cu mătăsurile? spuse brusc Bouthemont, cu un aer plictisit. Şi ce primăvară a dracului... Plouă mereu. Nu s-a cumpărat decît mătase neagră.

Chipul lui lătăreţ, surîzător, se întunecă, se uita cum creşte maldărul de jos, pe cînd Hutin repeta tot mai tare, cu o voce sonoră prin care răzbea victoria:

— Mătase fantezi, carouri mici, douăzeci şi opt de metri a şase franci şi cincizeci!

Şi mai era încă un raft întreg. Favier, cu braţele frînte, lucra încet. Pe cînd îi dădea lui Hutin ultimele bucăţi, reluă pe şoptite:

— Ia spune... era cît p-aci să uit... Ţi s-a povestit că secunda de la confecţii te-a plăcut cîndva?

Tînărul păru foarte mirat.

— Ia te uită! Cînd?

— Prostănacul acela de Deloche ne-a mărturisit-o. Acum îmi amintesc cum te sorbea din ochi.

De cînd era secund, Hutin nu mai frecventa artistele de varieteu, umbla numai cu institutoare. Deşi se simţea foarte măgulit, răspunse cu dispreţ :

— Mie îmi plac mai plinuţe, dragul meu, şi apoi eu nu umblu cu oricine, ca patronul.

Se opri şi strigă :

— Mătase albă, treizeci şi cinci de metri, a opt franci şi şaptezeci şi cinci !

— A, în sfîrşit ! murmură uşurat Bouthemont.

Dar un clopot sună anunţînd a doua masă, din care făcea parte Favier. Coborî de pe scăunel, şi un alt vînzător îi luă locul. Fu silit să sară peste maldărul de stofe, care se mai înălţase pe parchet. Acum în toate raioanele se îngrămădeau pe jos asemenea maldăre de stofe ; rafturile, cartoanele, dulapurile se goleau încetul cu încetul, în timp ce mărfurile se revărsau din toate părţile, pe sub picioare, între mese, într-o continuă creştere. La raionul de albituri se auzea căderea grea a maldărelor de stambă ; la mercerie, un uşor zăngănit de cutii, iar de la raionul de mobile răzbătea un uruit îndepărtat. Toate glasurile răsunau deodată, glasuri ascuţite, glasuri groase, cifrele şuierau prin aer, o larmă asurzitoare umplea holul imens, ca larma pădurilor, în ianuarie, cînd vîntul urla prin crengile copacilor.

Favier reuşi, în sfîrşit, să scape, şi o luă pe scara ce ducea către sălile de mese. De cînd cu mărirea magazinului, sufrageriile se găseau tocmai la al patrulea etaj, în clădirile cele noi. În graba lui îi ajunse din urmă pe Deloche şi Liénard, care urcaseră înaintea lui ; îşi încetini pasul şi se apropie de Mignot, care venea în urma lui.

— Drace ! spuse el în coridorul bucătăriei, în faţa meniului care era scris pe o tablă neagră, se cunoaşte

că sîntem în inventar. O adevărată sărbătoare ! Pui sau felii de pulpă de berbec, anghinare în untdelemn... Berbecul lor va avea, desigur, un mare succes !

Mignot rînjea, murmurînd :

— Să fi dat oare molima în păsări ?

În timpul acesta, Deloche şi Liénard îşi luaseră porţiile şi plecaseră. Aplecîndu-se către ghişeu, Favier spuse cu glas tare :

— Pui.

Dar fu silit să aştepte ; unul din băieţii care tăiau porţiile se rănise la un deget cu cuţitul, producînd o perturbare. Rămase cu faţa spre ferestruică, uitîndu-se în bucătăria cu o instalaţie uriaşă, cu maşina de gătit centrală, pe deasupra căreia două şine fixate în plafon aduceau — printr-un sistem de scripete şi lanţuri — cratiţele colosale pe care nici patru oameni n-ar fi fost în stare să le ridice. Bucătari în alb, pe roşul închis al fontei, supravegheau supa şi rasolul de seară, urcaţi pe nişte scări de fier şi înarmaţi cu linguri de luat spuma, cu cozi foarte lungi. Sprijinite de ziduri, se aflau grătare pe care s-ar fi putut frige zeci de martiri, tigăi ce-ar fi putut cuprinde cîte un miel întreg, un aparat monumental pentru încălzitul farfuriilor, un bazin de marmură care se umplea neîncetat cu apă. Şi se mai zăreau, în stînga, un spălător, mese de bucătărie şi alte bazine de piatră, ca nişte piscine ; iar în partea cealaltă, la dreapta, se afla o cămară pentru păstrarea alimentelor, unde atîrnau, de cîrlige de oţel, diferite cărnuri sîngerii. O maşină de curăţat cartofi funcţiona cu un tic-tac ca de moară. Două trăsurele pline cu salată curăţată treceau trase de ajutoarele de bucătar, care se duceau să le împrospăteze sub o fîntînă.

— Pui, repetă Favier, cuprins de nerăbdare.

Apoi, întorcîndu-se către ceilalţi, adăugă pe şoptite :

— E unul care s-a tăiat. E dezgustător, curge în mîncare.

Mignot vru să vadă. Se formă o coadă de funcţionari care creştea, se auzeau rîsete, îmbrînceli. Şi cei doi tineri, cu capul la ghişeu, îşi comunicau observaţiile în faţa acestei bucătării de falanster, în care cele mai mici instrumente, de la frigări pînă la acele de împănat, erau uriaşe. Trebuiau servite două mii de prînzuri şi două mii de cine, afară de faptul că numărul funcţionarilor sporea de la o săptămînă la alta. Era un abis care înghiţea zilnic şaisprezece chintale de cartofi, şaizeci de kilograme de unt, şase sute de kilograme de carne, şi la fiecare prînz se desfundau trei butoaie, aproape şapte sute de litri se scurgeau pe tejgheaua barului.

— A, în sfîrşit ! exclamă Faxier cînd apăru bucătarul de serviciu cu o tigaie, în care împunse o pulpă pentru a i-o da.

— Pui, spuse Mignot în spatele lui.

Şi amîndoi intrară în sala de mese ţinîndu-şi farfuriile, după ce-şi luaseră porţia de vin de la bar, în timp ce în spatele lor suna fără încetare cuvîntul „pui". Cu regularitate, se auzea furculiţa bucătarului înfigîndu-se în bucăţi, cu un zgomot mic, rapid şi cadenţat.

Acum, sala de mese a funcţionarilor era o imensă încăpere în care cele cinci sute de tacîmuri ale celor trei serii puteau sta nestingherite. Aceste tacîmuri erau înşirate pe mese lungi de mahon, aşezate paralel de-a latul ; la ambele capete ale sălii se aflau mese identice, rezervate inspectorilor şi şefilor de raioane ; la mijloc, o tejghea pentru suplimente. Prin ferestrele mari din dreapta şi din stînga, o lumină albă lumina această galerie, al cărei plafon, în ciuda celor patru metri înălţime, părea prea scund, strivit de întinderea nemăsurată a celorlalte dimensiuni. Pe pereţii zugrăviţi cu ulei într-un galben-deschis, rafturile pentru şervete erau singurele ornamente. După această sală de mese, urma alta, aceea a băieţilor de serviciu şi a birjarilor, unde

se mînca fără nici un program fix, după necesităţile serviciului.

— Cum, Mignot, şi dumneata ai luat o pulpă ? întrebă Favier, după ce se aşeză la una din mese, în faţa colegului său.

În jurul lor se instalară şi alţi vînzători. Feţe de mese nu erau, farfuriile sunau metalic pe masa de mahon, şi se mirau cu toţii, căci numărul pulpelor de pui era, într-adevăr, prodigios.

— Iată nişte orătănii care n-au avut decît labe ! remarcă Mignot.

Cei care aveau spinările se supărau ; totuşi, hrana se îmbunătăţise mult de cînd cu noile clădiri. Mouret nu mai dăduse bucătăria în antrepriză pentru o sumă fixă ; se ocupa tot el şi de bucătărie, făcuse din ea un serviciu organizat ca unul din raioanele sale, cu un şef, sub-şefi, un inspector, şi chiar dacă cheltuiala era mai mare, obţinea, în schimb, un randament mai bun de la un personal bine hrănit, calcul de un umanitarism practic, care îl îngrijorase o vreme pe Bourdoncle.

— Friptura mea e totuşi fragedă, spuse Mignot. Dă-mi, te rog, pîinea.

Pîinea cea mare făcea ocolul. După ce îşi tăie felia de pîine, Mignot înfipse din nou cuţitul în coajă.

Întîrziaţii soseau rînd pe rînd. O foame sălbatecă, mărită de efortul făcut în dimineaţa aceea, se abătu asupra meselor lungi care se întindeau de la un capăt la celălalt al sufrageriei. Era un clinchet asurzitor de furculiţe, un gîlgîit de sticle golite în ciocănitul zgomotos al paharelor trîntite, un zgomot ca de moară al celor cinci sute de maxilare solide care mestecau cu toată energia. Cuvintele, foarte rare, sunau înăbuşit în gurile pline.

Deloche, aşezat între Baugé şi Liénard, se afla aproape în faţa lui Favier, la o distanţă de numai cîteva locuri. Amîndoi schimbaseră priviri duşmănoase.

Vecinii şuşoteau între ei, aflaseră de cearta lor din ajun şi făceau haz de nenorocitul de Deloche, veşnic flămînd, care, printr-o soartă blestemată, avea întotdeauna parte de cea mai proastă bucată de la masă. De data asta nimerise un gît de pui şi cîteva bucăţi de spinare. Înghiţea în tăcere dumicaţi mari de pîine, jupuind gîtul puiului cu arta deosebită a unui băiat care dădea respectul cuvenit cărnii, lăsînd să se glumească.

— De ce nu reclami ? îi spuse Baugé.

Dar el ridică din umeri, spunînd :

— La ce bun ? Nu iese niciodată bine. Dacă nu ştii să te resemnezi, lucrurile merg şi mai prost.

— Ştiţi că bobinatorii îşi au acum clubul lor, spuse deodată Mignot. Se numeşte „Bobin-Club". Sediul se află la un cîrciumar de pe strada Saint-Honoré, care le închiriază sîmbăta o cameră.

Era vorba de vînzătorii de la secţia de mercerie. Şi toată masa începu să rîdă. Fiecare rostea cîte o frază, cu gura plină, între două înghiţituri, adăugînd cîte un amănunt ; numai cititorii încăpăţînaţi tăceau, pierduţi, cu nasul înfundat în cîte-un ziar. Erau toţi de acord că pe măsură ce anii trec, funcţionarii comerciali capătă oarecare distincţie. În prezent, aproape jumătate din ei vorbeau nemţeşte sau englezeşte. Nu mai era elegant să faci tărăboi la Bullier, să cutreieri varieteurile pentru a fluiera cîntăreţele urîte. Nu ! acum se adunau cîte douăzeci şi fondau un club.

— Au şi un pian, ca pînzarii ? întrebă Liénard.

— Mai întrebi dacă „Bobin-Club" are un pian ! Cred şi eu ! strigă Mignot. Se cîntă la pian şi din gură ! Mai e şi unul, micul Bavoux, care citeşte versuri.

Voia bună crescu, se glumea pe socoteala micului Bavoux ; totuşi, sub aceste rîsete se ascundea o mare admiraţie. Se discută apoi despre o piesă jucată la Vaudeville, unde un funcţionar comercial juca un rol dubios. Unii din ei erau supăraţi, alţii se întrebau îngri-

jorați cînd li se va da drumul în seara aceea, căci erau invitați la sindrofii în familii. Şi din toate colțurile sălii porneau discuții asemănătoare, în mijlocul zgomotului din ce în ce mai mare al veseliei. Pentru a îndepărta mirosul de mîncare și aburul cald pe care îl răspîndeau cele cinci sute de tacîmuri, se deschiseră ferestrele, ale căror storuri erau încinse de soarele puternic al lunii august. Din stradă veneau efluvii de zăpușeală, reflexe de aur poleiau plafonul și învăluiau într-o lumină roșiatică mesenii asudați.

— Cum e cu putință să fii închis ca în cușcă într-o zi de duminică, pe o vreme atît de frumoasă ! repetă Favier.

Reflecția aceasta readuse în discuție chestiunea inventarului. Fusese un an minunat. Şi se întoarseră la salarii, la urcări, eternul subiect, problema cea mai interesantă care îi preocupa pe toți. Asta se întîmpla întotdeauna în ziua fripturii de pasăre, toți erau agitați, pînă la urmă zgomotul devenea asurzitor. Cînd chelnerii aduseră anghinarea cu untdelemn, nu te mai puteai înțelege. Inspectorul de serviciu avea ordin să fie îngăduitor.

— Ați aflat vestea cea mare ? întrebă Favier. Dar glasul îi fu acoperit de vocea lui Mignot care întreba :

— Cui nu-i place anghinarea ? Vînd desertul în schimbul anghinarei.

Nimeni nu răspunse, tuturor le plăcea anghinarea. Prînzul acesta avea să fie socotit printre cele mai bune, căci văzuseră niște piersici ca desert.

— A poftit-o la cină, dragul meu, spuse Favier vecinului său din dreapta, isprăvindu-și povestirea. Cum ? încă n-ai aflat ?

Toți cei de față aflaseră și se plictisiseră să tot vorbească de același lucru de dimineață și pînă la ora aceea. Şi aceleași glume trecură din gură în gură. De-

loche tremura tot şi, pînă la urmă, ochii săi îl pironiră pe Favier, care repeta cu îndîrjire :

— Dacă n-a avut-o, o va avea ! Dar nu va fi primul, o, desigur, nu va fi primul.

Şi privi şi el la Deloche. Apoi adăugă cu un aer provocator :

— Cei cărora le plac oasele o pot avea pentru cinci franci !

Dar deodată, lăsă capul în jos. Deloche, nemaiputîndu-se stăpîni, îi aruncase în obraz ultimul pahar cu vin, bolborosind :

— Ţine ! Mincinos neruşinat. Ar fi trebuit să ţi-l arunc de ieri !

Se produse scandal. Cîteva picături îi stropiseră pe vecinii lui Favier ; el se alesese numai cu părul puţin cam ud. Vinul, azvîrlit cu violenţă, se vărsase de partea cealaltă a mesei. Dar faptul îi supărase. Se culca, oare, cu ea, de o apără în felul acesta ? Ce brută ! Ar fi meritat cîteva palme, ca să înveţe cum să se poarte. Dar glasurile coborîră, se semnalase ivirea unui inspector şi nu era cuminte să amestece conducerea în cearta aceasta. Favier se mulţumi să spună :

— Dacă mă nimerea, aţi fi văzut voi ce l-aş mai fi jucat !

Apoi totul se soldă cu cîteva glume. Cînd Deloche, tremurînd, încercă să bea pentru a-şi ascunde tulburarea, luă cu o mînă nesigură paharul gol şi toţi începură să rîdă. Stîngaci, băiatul puse paharul pe masă şi se porni să sugă frunzele de anghinare, pe care le mai supsese o dată.

— Daţi-i sticla lui Deloche, spuse calm Mignot. Îi e sete !

Rîsetele începură din nou. Luară cu toţii farfurii curate din vrafurile aşezate pe masă din distanţă în distanţă, în timp ce chelnerii plimbau desertul — pier-

sici aşezate în coşuleţe ; şi toţi se prăpădiră de rîs cînd Mignot adăugă :

— Fiecare cu gustul lui ! Deloche mănîncă piersici cu vin.

Dar el nu se clinti. Stătea cu capul plecat, ca un surd, parcă nici nu auzea glumele, regreta cu disperare ceea ce făcuse. Aveau dreptate oamenii aceştia, în ce calitate o apăra ? S-ar fi putut crede tot felul de lucruri urîte. Îi venea să-şi cîrpească palme, căci îşi dădea seama că o compromisese vrînd să-i scoată la iveală nevinovăţia. Hotărît, era un om lipsit de noroc, o ştia din totdeauna, mai bine să fi crăpat pe loc, căci făcea numai prostii, chiar şi cînd urma imboldurile inimii. Ochii i se umeziră. Da, el era de vină dacă magazinul vorbea despre scrisoarea trimisă de patron. Îi auzea rînjind şi rostind cuvinte fără perdea despre această invitaţie, de care doar Liénard avusese cunoştinţă ; şi-şi făcea reproşuri : n-ar fi trebuit s-o lase pe Pauline să vorbească faţă de Liénard, el este răspunzător de indiscreţia săvîrşită.

— De ce ai povestit toate astea ? murmură el cu un glas îndurerat. E foarte urît !

— Eu ! răspunse Liénard, dar n-am vorbit decît cu una sau două persoane, cerîndu-le discreţie. Nici nu ştii cum se răspîndesc zvonurile !

Şi cînd Deloche se hotărî, în sfîrşit, să bea un pahar cu apă, toţi mesenii izbucniră în rîs.

Masa luase sfîrşit. Funcţionarii stăteau comod pe scaune, în aşteptarea clopotului care trebuia să sune reintrarea în magazin. Vorbeau de departe, cuprinşi de moleşeala de după-masă. Se cerură puţine suplimente la marele ghişeu central, căci în ziua aceea cafeaua o plătea direcţia. Ceştile pline fumegau, feţele năduşite străluceau în aburul uşor ce plutea în norii albaştri ai ţigărilor. La ferestre, storurile atîrnau nemişcate, fără o pîlpîire. Unul se ridică, şi o dîră de lumină străbătu

sala, incendiind plafonul. Zarva glasurilor era atît de mare, încît nu se auzi sunetul clopotului decît de către acei care ocupau mesele de lîngă uşă. Se ridicară, şi debandada ieşirii lor răsună îndelung de-a lungul coridorului.

Deloche rămăsese în urmă pentru a scăpa de glumele care continuau. Pînă şi Baugé ieşi înaintea lui, deşi, de obicei, părăsea cel din urmă sala şi făcea un ocol ca s-o întîlnească pe Pauline cînd aceasta se îndrepta spre sala de mese a femeilor ; era o manevră a lor, singura posibilitate de a se vedea un minut în timpul orelor de muncă. Dar în ziua aceea, pe cînd se sărutau de zor într-un colţ al coridorului, fură surprinşi de Denise care se ducea şi ea la masă. Fata înainta greoi din pricina piciorului.

— O ! draga mea, se bîlbîi Pauline roşie la faţă, nu vei spune nimănui nimic, nu este aşa ?

Cu spinarea lui de uriaş, cu mîinile şi picioarele mari, Baugé tremura ca un copil, bolborosind :

— Ar fi în stare să ne zvîrle afară... Cu toate că am anunţat căsătoria noastră, dobitocii ăştia nu admit să te săruţi.

Mişcată pînă în adîncul inimii, Denise se prefăcu a nu-i fi văzut. Baugé se grăbi să plece, cînd Deloche, care o luase pe drumul cel mai lung, îi ieşi la rîndul său înainte. Încercă să se scuze, bolborosi fraze al căror înţeles Denise nu-l pricepu la început. Apoi, cînd îi reproşă Paulinei că vorbise în faţa lui Liénard şi aceasta se zăpăci, avu, în sfîrşit, explicaţia cuvintelor pe care le auzise toată dimineaţa şoptite în spatele ei. Circula povestea cu scrisoarea. O cuprinse din nou înfrigurarea pricinuită de primirea scrisorii, se simţea parcă dezbrăcată de toţi aceşti bărbaţi.

— Dar nu ştiam nimic, repeta Pauline. De altfel nu e nimic rău în asta. Lasă-i să pălăvrăgească... Turbează cu toţii... n-ai grijă !

— Draga mea, spuse în cele din urmă Denise cu aerul ei înțelept, nu sînt supărată pe dumneata. N-ai spus decît adevărul, am primit o scrisoare, eu trebuie să răspund.

Deloche plecă amărît, înțelegînd că fata accepta situația și că se va duce în seara aceea la întîlnire. Cînd cele două vînzătoare își terminară prînzul într-o sală mică alături de cea mare, unde femeile erau servite mai cu grijă, Pauline trebui s-o ajute pe Denise să coboare, fiindcă își obosise piciorul.

Jos, în zăpușeala după-amiezii, zgomotul inventarului se auzea și mai vîrtos. Sosise ora supremei sforțări cînd, în fața muncii prea puțin avansate din timpul dimineții, toate forțele se încordau pentru ca totul să se termine pînă seara. Vocile creșteau, nu se vedea decît mișcarea brațelor golind mereu rafturile, zvîrlind mărfurile și nici nu se mai putea umbla, căci maldărele de baloturi se înălțaseră pe parchet pînă la nivelul tejghelelor. Talazuri de capete, de pumni întinși, de brațe ridicate păreau a se pierde în fundul raioanelor, într-un zgomot confuz de răzmeriță. Era cea din urmă înfrigurare a luptei, mașina sta gata să sară în aer, iar de-a lungul geamurilor mari, în jurul magazinului închis, treceau mereu rarii plimbăreți, cu chipurile trase de plictiseala înăbușitoare a duminicii. Pe trotuarul de pe strada Neuve-Saint-Augustin, trei fete, cu capul gol, cam neglijente, stăteau acolo, înfipte și obraznice, cu nasul lipit de geamuri, ca să vadă ce se învîrtește acolo înăuntru.

Cînd Denise se întoarse la confecții, doamna Aurélie o lăsă pe Marguerite să termine apelul veșmintelor. Mai rămăsese de executat un control pentru care, dornică de liniște, se retrase în sala de eșantioane, luînd-o pe fată cu ea.

— Vino cu mine, vom face împreună verificarea. Apoi dumneata vei aduna.

Dar lăsă uşa deschisă pentru a supraveghea domnişoarele, şi larma pătrundea aci, de nu se mai auzea nimic nici în această încăpere. Era o cameră vastă, pătrată, mobilată numai cu scaune şi cu trei mese lungi. Într-un colţ erau cuţite mari mecanice pentru tăierea eşantioanelor. Bucăţi întregi de stofe, în valoare de şaizeci de mii de franci, erau ciopîrţite în fîşii şi trimise în afară. De dimineaţa şi pînă seara cuţitele tocau mătase, lînă, pînză, cu un zgomot ca de seceră. Apoi, se făceau caiete în care se lipeau sau se coseau eşantioanele. Între cele două ferestre se afla şi o mică tipografie, pentru tipărirea etichetelor.

— Mai încet ! striga din cînd în cînd doamna Aurélie care n-o auzea pe Denise citind articolele.

Cînd verificarea primelor liste luă sfîrşit, o lăsă pe fată în faţa unei mese, cufundată în socoteli. Apoi se întoarse aproape imediat, instalînd-o acolo pe domnişoara de Fontenailles, de care „trusourile" nu mai avea nevoie şi i-o puneau la dispoziţie. Avea să adune şi ea, şi astfel se va cîştiga timp. Dar apariţia „marchizei" — cum o poreclise Claire, făcu senzaţie în raion. Se rîdea, se făceau glume, ironizîndu-l pe Joseph. Cuvinte răutăcioase se auzeau prin uşa întredeschisă.

— Nu te da înapoi, nu mă stinghereşti de loc, îi spuse Denise cuprinsă de o mare milă pentru biata fată. Poftim ! Călimara mea ne ajunge la amîndouă, vom lua împreună din cerneală !

Domnişoara de Fontenailles, năucită de decăderea ei, nu găsea măcar un cuvînt de recunoştinţă. Se poate să fi început să bea, slăbiciunea ei căpătase o culoare plumburie, doar mîinile, albe şi fine, mai vorbeau de nobleţea rasei din care făcea parte.

Rîsetele încetară brusc, lucrul reîncepu să-şi ia ritmul normal. Mouret făcea din nou înconjurul raioanelor. Dar deodată se opri, o căuta pe Denise, surprins de a nu o mai vedea. Cu un semn o chemă pe doamna

Aurélie, apoi se retraseră amîndoi o clipă, vorbind în şoaptă. O întreba pesemne unde era fata. Aceasta îi arătă din ochi sala eşantioanelor, apoi avu aerul că-i face un raport. Îi spunea desigur că Denise plînsese în dimineaţa aceea.

— Perfect! spuse cu glas tare Mouret, apropiindu-se de dînsa. Arată-mi listele.

— Poftiţi pe aici, domnule! răspunse premiera. Am fugit de zgomot.

O urmă în camera alăturată. Claire observă manevra; bombăni că ar fi mai bine să se ducă imediat în pat. Dar Marguerite îi aruncă veşmintele într-un ritm mai grăbit, pentru a-i da de lucru şi a-i închide gura. Secunda nu era oare o colegă bună? Treburile ei particulare nu priveau pe nimeni. Raionul devenise complice, vînzătoarele se agitau şi mai mult, iar Lhomme şi Joseph, cu spinările încovoiate, se făceau că nu aud. Inspectorul Jouve, observînd de departe tactica doamnei Aurélie, se aşeză ca o santinelă în faţa uşii serviciului de eşantioane, cu pasul regulat al unui soldat care păzeşte capriciile superiorului său.

— Dă-i, te rog, listele domnului Mouret, îi spuse premiera Denisei, intrînd.

Denise i le dădu, şi nu mai plecă privirea. Avusese o uşoară tresărire, dar se stăpînise; o seninătate desăvîrşită se oglindea pe chipul ei palid. O clipă, Mouret păru absorbit de enumerarea articolelor, neavînd nici o privire pentru fată. Se aşternuse tăcerea. Doamna Aurélie, apropiindu-se de domnişoara de Fontenailles, care nici nu întorsese capul, se arătă nemulţumită de socotelile ei şi îi spuse cu glas scăzut:

— Du-te de ajută la pachete! Nu ai deprinderea cifrelor.

Aceasta se ridică şi se întoarse la raion, unde fu primită cu şuşotiri. Sub privirile ironice ale domnişoare-

lor, Joseph începuse să scrie alandala. Încîntată de ajutorul care-i sosise, Claire o bruftui cu ura pe care o avea pentru toate femeile din magazin. Ce idioţie să cazi astfel pe capul unui om de rînd, cînd eşti marchiză ! Şi era geloasă de această iubire.

— Foarte bine ! Foarte bine ! repeta Mouret prefăcîndu-se mereu că citeşte.

Doamna Aurélie nu ştia cum să iasă şi ea în chip decent din cameră. Bătea pasul pe loc, se duse să vadă cum funcţionează cuţitele mecanice, furioasă că soţul ei nu născoceşte ceva pentru a o chema ; dar el nu era cu capul la lucrurile serioase, ar fi murit de sete chiar lîngă o fîntînă. Numai Marguerite avu ideea să-i ceară o lămurire.

— Vin îndată ! răspunse premiera.

Şi demnitatea ei fiind acum acoperită, avînd un pretext faţă de domnişoarele care o pîndeau, îl lăsă, în sfîrşit, singur pe Mouret cu Denise — pe care îi apropiase —, ieşind cu un pas atît de maiestos, cu un profil atît de nobil, încît vînzătoarele nu îndrăzniră să-şi îngăduie măcar un zîmbet.

Mouret puse încet listele pe masă. O privea pe fată, care rămăsese pe scaun cu tocul în mînă, fără a-şi întoarce privirile. Era doar ceva mai palidă.

— Spune-mi, vii diseară ? o întrebă el cu glas scăzut.

— Nu, domnule, răspunse ea, nu voi putea. Fraţii mei sînt la unchiul meu şi le-am promis să cinez cu ei.

— Dar piciorul ? Umbli foarte greu.

— O ! voi putea merge pînă acolo. Mă simt mult mai bine în dimineaţa asta.

La rîndul său, Mouret păli în faţa acestui refuz atît de liniştit. Buzele îi tremurau de o revoltă nervoasă. Se reţinu, totuşi, şi reluă tonul patronului grijuliu care se interesează, pur şi simplu, de una din funcţionarele sale.

— Hai, dacă te-aş ruga... Ştii cît de mult te stimez.

Denise îşi păstră atitudinea respectuoasă.

— Sînt foarte mişcată de bunătatea ce-mi arătaţi, domnule, şi vă mulţumesc pentru această invitaţie. Dar, repet, îmi e imposibil, fraţii mei mă aşteaptă în seara aceasta.

Se încăpăţîna să nu înţeleagă. Uşa rămăsese deschisă şi simţea cum tot magazinul o îndemna să primească. Pauline o tratase prieteneşte de mare nătîngă, ceilalţi îşi vor bate joc de dînsa dacă va refuza invitaţia. Doamna Aurélie care plecase, Marguerite al cărei glas le acoperea pe celelalte, spinarea lui Lhomme, pe care-l zărea nemişcat şi discret, toţi doreau căderea ei, toţi o aruncau în braţele stăpînului. Şi uruitul îndepărtat al inventarului, aceste milioane de mărfuri strigate cu glasuri puternice, purtate pe braţe, totul era ca un vînt cald care purta patima pînă la dînsa.

Urmă o clipă de tăcere. Uneori zgomotul acoperea cuvintele lui Mouret, întovărăşindu-le de larma uriaşă a unei averi regeşti cîştigată în războaie.

— Atunci, cînd vii ? întrebă el din nou. Mîine ?

Această întrebare simplă o tulbură pe Denise. Îşi pierdu o clipă calmul şi bolborosi :

— Nu ştiu... Nu pot !...

El surîse şi încercă să-i dea o mînă pe care ea şi-o retrase.

— De ce ţi-e frică oare ?

Dar ea ridică capul şi privindu-l în faţă îi spuse zîmbind cu aerul ei blînd şi curajos :

— Nu mi-e frică de nimic, domnule. Omul face numai ceea ce vrea să facă, nu-i aşa ? Şi eu nu vreau. Asta e tot !

Nu mai spuse nimic, o surprinse un scîrţîit. Se întoarse şi văzu uşa închizîndu-se încet. Era inspectorul Jouve care luase această iniţiativă. Uşile intrau în atribuţia lui şi nici una nu trebuia să rămînă deschisă.

Apoi se porni să păzească cu gravitate uşa. Se părea că nimeni nu observase închiderea acestei uşi cu un gest atît de natural. Numai Claire zvîrli o vorbă deşănţată în urechea domnişoarei de Fontenailles, care deveni palidă la faţă ca o moartă.

Între timp, Denise se ridicase. Mouret îi spuse cu glas scăzut, tremurător :

— Ascultă-mă, te iubesc. O ştii de mult, nu fi crudă cu mine, nu te face că nu ştii ! Şi nu te teme. De douăzeci de ori am dorit să te chem în biroul meu. Am fi fost singuri şi n-aş fi avut decît să trag zăvorul. Dar n-am vrut... Vezi că-ţi vorbesc aici unde poate intra oricine... Te iubesc, Denise...

Era în picioare, albă la faţă, îl asculta şi-l privea drept în faţă.

— Spune, de ce refuzi ? Nu ai atîtea nevoi ? Fraţii dumitale sînt o povară grea ! Tot ceea ce îmi vei cere, tot ceea ce vei pretinde de la mine...

Îl întrerupse cu un cuvînt :

— Mulţumesc, cîştig acum mai mult decît îmi trebuie !

— Dar îţi ofer libertatea, o viaţă de plăceri şi de lux... Te voi instala în casa dumitale, îţi voi asigura o mică avere...

— Nu, mulţumesc, m-aş plictisi să nu fac nimic. N-aveam încă zece ani cînd am început să-mi cîştig singură existenţa.

Mouret avu un gest de nebun. Era cea dintîi femeie care nu-i ceda. N-avea decît să se aplece ca să le ia pe toate, toate îi aşteptau capriciile ca nişte roabe. Şi aceasta spunea nu, fără a invoca măcar un pretext serios. Dorinţa lui stăpînită de multă vreme, biciuită de rezistenţă, era din ce în ce mai înverşunată. Poate că nu oferea destul ; îi făcu oferte şi mai ispititoare, stărui şi mai mult.

— Nu, nu, mulţumesc, răspundea de fiecare dată Denise, cu dîrzenie.

Atunci, îi scăpă acest strigăt al inimii :

— Dar nu vezi cît sufăr !... Da, e ridicol, sufăr ca un copil !

Ochii i se umeziră de lacrimi. Tăcerea coborî din nou. Se mai auzea încă în dosul uşii uruitul din ce în ce mai potolit al inventarului. Era ca un zgomot de sfîrşit al triumfului, acompaniamentul se făcea discret în această înfrîngere a stăpînului.

— Şi totuşi, dacă aş vrea ! spuse el cu glasul fierbinte, prinzîndu-i mîinile.

I le lăsă. Ochii ei îşi pierdeau strălucirea, puterea o părăsea. O căldură pornită din mîinile acestui bărbat o năpădea, o umplea de o moleşeală delicioasă. Doamne ! cît de mult îl iubea şi cu cîtă duioşie i-ar fi cuprins gîtul şi ar fi rămas la pieptul lui !

— Vreau ! Vreau ! repeta el, înnebunit. Te aştept diseară, sau voi lua măsuri !

Devenea brutal. Denise scoase un strigăt uşor, durerea strînsorii o făcu să-şi recapete curajul. Cu o smucitură se eliberă, apoi, dreaptă, parcă mai mare în slăbiciunea ei :

— Nu, daţi-mi drumul... Nu sînt o Claire pe care o poţi părăsi a doua zi. Şi apoi, domnule, dumneavoastră sînteţi îndrăgostit de o persoană, da, doamna aceea care vine pe aici... Rămîneţi cu dînsa... Eu nu împart cu nimeni.

Uimirea îl încremeni. Ce spunea oare, şi ce voia ? Niciodată fetele culese din magazin nu se sinchisiseră să fie iubite. Ar fi trebuit să rîdă, dar această atitudine duioasă şi demnă îi tulbură adînc inima.

— Vă rog, domnule, reluă Denise, deschideţi uşa ! Nu este cuviincios să stăm astfel împreună.

Mouret se supuse şi, cu tîmplele vîjîind, neştiind cum să-şi ascundă tulburarea, o rechemă pe doamna

Aurélie, se înfurie pe stocul de pelerine, spunînd că va fi nevoie să se scadă preţurile pînă nu va mai rămîne nici una în magazin. Era regula casei, o lichidare generală în fiecare an ; mai degrabă se vindea cu şaizeci la sută în pierdere decît să rămînă mereu modele vechi sau o stofă decolorată. Tocmai atunci, Bourdoncle, în căutarea directorului, îl aştepta de cîteva clipe în faţa uşii închise, oprit de Jouve, care, cu un aer grav, îi şoptise un cuvînt la ureche. Era nerăbdător, dar n-avusese îndrăzneala să tulbure această întrevedere. Era oare cu putinţă ? într-o astfel de zi şi cu această prăpădită ! Şi cînd uşa se redeschise, în sfîrşit, Bourdoncle vorbi despre mătăsurile fantezi, al căror stoc avea să fie enorm. A fost o uşurare pentru Mouret să poată striga în voie. La ce se gîndeşte oare Bouthemont ? Se îndepărtă, declarînd că nu admite ca un achizitor să fie atît de lipsit de perspicacitate, încît să facă prostia de a se aproviziona peste cerinţele vînzării.

— Ce are ? murmura doamna Aurélie, foarte tulburată de aceste reproşuri.

Domnişoarele, uimite, se uitau unele la altele. La ora şase, inventarul luase sfîrşit. Soarele strălucea încă, un soare blînd de vară, ale cărui reflexe de aur pătrundeau prin ferestrele holului. În aerul greoi al străzilor, familii obosite se întorceau de prin împrejurimile oraşului, încărcate cu buchete de flori, tîrîndu-şi copiii. Raioanele tăcuseră, unul cîte unul. În fundul galeriilor nu se mai auzeau decît chemările tîrzii ale unor vînzători care goleau un ultim raft. Apoi, chiar şi aceste glasuri se stinseră, nemairămînînd din larma zilei decît un ultim fior peste învălmăşeala formidabilă a mărfurilor. Acum, tejghelele, dulapurile, cartoanele, cutiile zăceau goale : nici un metru de stofă, nici cel mai mic obiect nu rămăsese la locul său. Vastul magazin nu oferea decît scheletul amenajamente-

lor, tîmplăriile absolut netede, ca în prima zi a instalației. Această nuditate constituia dovada vizibilă, completă și reală a inventarului. Iar pe jos se îngrămădeau șaisprezece milioane de mărfuri, un val în urcare care sfîrșise prin a năpădi mesele și tejghelele. Funcționarii, înecați pînă la umeri, începeau să așeze fiecare articol la locul lui. Sperau ca totul să fie gata pînă la ora zece.

Doamna Aurélie, care lua masa în prima serie, coborî din sufragerie și comunică cifra de afaceri realizată în acest an, o cifră pe care diversele raioane o calculaseră pe loc. Totalul era de optzeci de milioane, zece milioane mai mult decît în anul trecut. Nu fusese o scădere reală decît la mătăsurile fantezi.

— Dacă domnul Mouret nu e mulțumit, eu nu știu ce-i mai trebuie, adăugă premiera. Priviți-l ! E sus, pe scara principală și are un aer furios.

Domnișoarele se duseră să-l vadă. Era singur, în picioare, cu chipul întunecat peste milioanele prăbușite la picioarele lui.

— Doamnă, spuse în momentul acela Denise, sînteți atît de bună să-mi îngăduiți să mă retrag ? Nu mai sînt bună la nimic din pricina piciorului, și deoarece trebuie să cinez la unchiul meu, cu frații mei...

Se produse o uimire generală. Va să zică nu cedase ? Doamna Aurélie șovăi, era pe punctul de a-i interzice să plece, cu vocea tăioasă și nemulțumită, iar Claire ridică din umeri, neîncrezătoare : „Lăsați ! e simplu, n-o mai vrea !" Cînd Pauline află acest deznodămînt se găsea împreună cu Deloche la raionul de rufărie pentru copii. Veselia bruscă a tînărului o înfurie : ce mare scofală găsea în asta ? Se bucura fiindcă prietena ei era atît de proastă să dea norocului cu piciorul ? Și Bourdoncle, care nu îndrăznea să-l deranjeze pe Mouret în sălbateca lui izolare, se plimba

în mijlocul zarvei aceleia, mîhnit el însuşi, cuprins de nelinişte.

În timpul acesta Denise coborî. Şi cînd ajunse la capătul scării din dreapta, sprijinindu-se de rampă, dădu de un grup de vînzători care făceau haz. Îşi auzi numele şi simţi că se mai vorbeşte încă de întîmplarea ei. Nu o zărise nimeni.

— Haida de ! mofturi ! spunea Favier. E putredă de vicii. Da, cunosc eu unul pe care a vrut să-l ia cu sila.

Şi privea spre Hutin care, spre a-şi păstra demnitatea de secund, stătea la patru paşi mai încolo, fără să ia parte la glumele lor. Dar se simţi atît de măgulit de privirile invidioase ale celorlalţi, încît binevoi să mormăie :

— Cît m-a plictisit femeia asta !

Denise, lovită drept în inimă, se sprijini de rampă. O văzură, probabil, căci se împrăştiară făcînd haz. Aveau dreptate ; se învinuia pentru vremea cînd, neştiutoare, se gîndise la dînsul. Dar cît e de netrebnic şi cît îl dispreţuia acum ! Era foarte tulburată : nu părea oare ciudat că găsise, cu o clipă înainte, atîta putere pentru a respinge un bărbat pe care îl adora, cînd altădată fusese atît de slabă în faţa acestui mizerabil a cărui dragoste o visase ? Raţiunea şi curajul ei se cufundau în aceste contradicţii ale fiinţei sale pe care nu le mai înţelegea. Se grăbi să traverseze holul.

Apoi, instinctiv, ridică fruntea, în timp ce un inspector deschidea uşa care fusese zăvorîtă toată dimineaţa, şi îl zări pe Mouret. Era tot în capul scării, pe marele coridor central care domina galeria. Dar uitase de inventar, nu-şi mai vedea imperiul, acest magazin plesnind de bogăţii. Totul dispăruse, izbînzile zgomotoase de ieri, averea colosală de mîine. O urmări pe Denise cu o privire disperată, şi cînd o văzu ieşind pe uşă, totul se nărui, clădirea se întunecă.

XI

În ziua aceea, Bouthemont sosi cel dintîi la ceaiul de la ora patru al doamnei Desforges. Era încă singură în marele salon Louis XVI, ale cărui alămuri şi brocaturi aveau un aer vesel şi luminos. Se ridică brusc şi-l întrebă nerăbdătoare :

— Ei ?

— Ei, răspunse tînărul, cînd i-am spus că voi merge negreşit să vă prezint omagiile mele, mi-a făgăduit că va veni şi el.

— L-ai lăsat să înţeleagă că-l aştept astăzi şi pe baron ?

— Evident... Se pare că asta l-a şi hotărît.

Era vorba de Mouret. Cu un an înainte, acesta îl îndrăgise brusc pe Bouthemont în aşa măsură, încît îl făcuse părtaşul plăcerilor lui, ba chiar îl introdusese şi la Henriette, bucuros să fie cineva care să înveselească atmosfera acestei legături care începuse să-l obosească. Şi în felul acesta şeful raionului mătăsuri devenise confidentul patronului şi al frumoasei văduve, le făcea micile comisioane, vorbea cu unul despre celălalt, îi împăca uneori. În crizele ei de gelozie, Henriette devenea de o intimitate care îl surprindea şi-l stingherea, căci îşi pierdea prudenţa ei

de femeie de lume care îşi punea în joc toată arta pentru a salva aparenţele.

Strigă brusc :

— Trebuia să mi-l aduci. Eram sigură că mi-l vei aduce.

— O ! spuse el cu rîsul acela de băiat bun, nu e vina mea dacă acum se tot eschivează. Ţine totuşi foarte mult la mine. Fără el aş avea mari neplăceri acolo...

Într-adevăr, situaţia lui la „Paradisul femeilor" era ameninţată de la ultimul inventar. În zadar invocase pretextul anotimpului ploios, nu i se ierta stocul prea mare de mătăsuri fantezi ; şi fiindcă Hutin exploata faptul, încondeindu-l faţă de şefi cu o furie ascunsă, simţea pămîntul fugindu-i de sub picioare. Mouret îl condamnase, plictisit probabil de un martor care îl deranja acum cînd voia să termine cu această legătură, dezgustat de o intimitate nefolositoare. Dar după tactica lui obişnuită, îl împingea înainte pe Bourdoncle ; Bourdoncle şi ceilalţi interesaţi cereau îndepărtarea lui, la fiecare consiliu, pe cînd el rezista, zicea, apărîndu-şi cu energie prietenul cu riscul celor mai mari neplăceri.

— Îl voi aştepta, spuse doamna Desforges... Ştii că fata aceea va fi aici la ora cinci... Vreau să-i pun faţă în faţă. Trebuie cu orice preţ să le pătrund taina.

Şi îi vorbi din nou despre planul chibzuit, îi repetă înfrigurată că o rugase pe doamna Aurélie să i-o trimită pe Denise pentru un mantou care nu-i venea bine. Cînd o va avea în cameră, va găsi mijlocul să-l atragă acolo şi pe Mouret ; apoi, va vedea ce are de făcut.

Aşezat în faţa ei, Bouthemont o privea cu ochii lui frumoşi şi veseli, deşi încerca să pară serios. Acest chefliu cu barba neagră ca funinginea, acest noctambul zgomotos, al cărui sînge cald de gascon îi împur-

pura faţa, gîndea acum că femeile din aşa-zisa lume bună nu erau de loc mărinimoase şi că scoteau la iveală lucruri nu tocmai elegante cînd apucau să-şi golească sacul. Desigur, iubitele prietenilor lui, fete de prăvălie, nu-şi îngăduiau destăinuiri atît de complete.

— Dar, se hotărî el, în sfîrşit, să spună, de ce vă supără acest lucru, de vreme ce vă jur că nu este absolut nimic între ei.

— Tocmai de aceea ! strigă ea, pe asta o iubeşte... Puţin îmi pasă de celelalte, iubiri trecătoare, de o zi !

Vorbi cu dispreţ de Claire. Aflase că, după refuzul Denisei, Mouret se azvîrlise asupra acestei roşcate cu cap de cal, desigur cu o socoteală, căci o menţinea în raion pentru a se afişa cu ea, copleşind-o cu daruri. De altfel, de trei luni de zile ducea o viaţă teribilă de plăceri, cu o risipă de bani despre care vorbea toată lumea : cumpărase o casă unei lepădături de culise şi totodată îl mai tocau şi alte două, trei femei pierdute, care se întreceau în capricii stupide şi costisitoare.

— E vina acestei creaturi, repeta înfuriată Henriette. Simt că se ruinează cu altele fiindcă ea îl respinge. De altfel, puţin îmi pasă de banii lui ! L-aş iubi mai mult sărac. Ştii prea bine cît îl iubesc, dumneata care ai devenit prietenul nostru.

Se opri, gîtuită de emoţie, gata să izbucnească în lacrimi ; şi cu o mişcare deznădăjduită, îi întinse amîndouă mîinile. Într-adevăr, îl iubea pe Mouret, pentru tinereţea şi izbînzile sale, nici un bărbat nu o stăpînise într-atît înfiorîndu-i trupul şi mîndria ; înnebunea la gîndul că l-ar putea pierde. Apoi mai auzea sunînd şi clopotul de alarmă ai celor patruzeci de ani şi se gîndea înspăimîntată cum ar putea înlocui această mare dragoste.

— O, mă voi răzbuna ! mă voi răzbuna ! dacă nu va şti să se poarte !

Bouthemont îi ţinea mereu mîinile într-ale sale. Era încă frumoasă. Ar fi fost însă o legătură supărătoare şi nu-i plăcea acest gen de încurcături. Totuşi, merita să se gîndească, poate că ar fi interesant, cu tot riscul unor neplăceri.

— De ce nu te stabileşti pe cont propriu ? spuse ea deodată, eliberîndu-şi mîinile.

El rămase mirat, apoi răspunse :

— Fiindcă mi-ar trebui fonduri considerabile. Anul trecut m-a frămîntat această idee. Sînt convins că s-ar mai putea găsi în Paris destulă clientelă pentru unul sau două magazine ; dar trebuie ales cartierul. „Bon Marché“ pe ţărmul stîng al Senei, „Louvre“-ul deţine centrul, noi cu „Paradisul femeilor“ acaparăm cartierele bogate din vest. Rămîne nordul, unde s-ar putea crea o concurenţă pieţei Clichy. Şi descoperisem o poziţie admirabilă lîngă Operă...

— Ei şi ?

Începu să rîdă zgomotos :

— Închipuiţi-vă că am făcut prostia să vorbesc despre asta cu tatăl meu. Da, am fost atît de naiv încît l-am rugat să-mi caute acţionari la Toulouse.

Şi povesti cu haz furia care îl apucase pe tatăl său, din fundul dughenii lui provinciale, împotriva marilor bazare pariziene. Bătrînul Bouthemont, pe care cei treizeci de mii de franci cîştigaţi de fiul său îl înnebuneau, răspunse că ar da mai curînd banii săi şi ai prietenilor pentru ospicii, decît să contribuie cu un singur gologan la înfiinţarea acestor mari magazine care nu erau decît nişte case de prostituţie ale comerţului.

— De altfel, încheie tînărul, mi-ar trebui milioane.

— Şi dacă s-ar găsi ? spuse simplu doamna Desforges.

El o privi deodată cu toată seriozitatea. Să fie oare o vorbă goală aruncată de o femeie geloasă ? Dar ea nu-i dădu timp să o întrebe şi adăugă :

— În sfîrşit, ştii cît de mult mă interesezi... Vom mai sta de vorbă !

Se auzi soneria în anticameră. Doamna Desforges se ridică, el îşi îndreptă scaunul cu o mişcare instinctivă, ca şi cum i-ar fi şi putut surprinde. Urmă o tăcere în salonul cu nuanţe vesele, împodobit cu o asemenea profuziune de plante verzi, încît formau ca o pădurice între cele două ferestre. În picioare, cu urechea aţintită spre uşă, Henriette aştepta.

— El e, murmură ea.

Servitorul anunţă :

— Domnul Mouret, domnul de Vallagnosc.

Ea nu-şi putu reţine un mic gest de enervare. De ce nu vine singur ? Se dusese, desigur, să-şi ia prietenul de teama unei întrevederi între patru ochi. Apoi, cu un zîmbet le întinse celor doi bărbaţi mîna.

— Cît de rar veniţi ! o spun şi pentru dumneata, domnule de Vallagnosc.

Era disperată că se îngraşă, se strîngea în rochii de mătase neagră pentru a-şi ascunde formele din ce în ce mai pline. Totuşi, capul ei frumos cu părul negru îşi păstra distincţia şi graţia. Mouret îi spuse cu familiaritate, învăluind-o într-o privire admirativă :

— E inutil să te întreb cum îţi merge... Eşti proaspătă ca o roză.

— O ! îmi merge destul de bine, răspunse ea. De altfel, aş fi putut muri şi n-ai fi ştiut nimic.

Îl cerceta şi ea cu privirea ; îl găsi nervos şi obosit, cu cearcăne sub ochi şi cu tenul cenuşiu.

— Ei bine, reluă ea pe un ton pe care-l vroia glumeţ nu-ţi voi întoarce complimentul, nu arăţi bine în seara asta.

— Ce vreţi, munca ! răspunse Vallagnosc în locul lui.

Mouret făcu un gest vag, fără să spună nimic. Îl zărise pe Bouthemont şi schiţă din cap un salut prietenesc. În epoca lor de mare intimitate îl lua chiar el de la raion, în timpul muncii grele de după-amiază, şi-l aducea la Henriette. Dar timpurile se schimbaseră, acum îi şopti cu glasul scăzut :

— Ai şters-o cam devreme... Ştii că ăia au observat plecarea dumitale şi sînt furioşi.

Vorbea de Bourdoncle şi de ceilalţi asociaţi, ca şi cum n-ar fi fost el stăpînul.

— A ! murmură Bouthemont îngrijorat.

— Da, am să-ţi vorbesc. Aşteaptă-mă, vom pleca împreună.

În timpul acesta Henriette se aşezase din nou, şi, pe cînd îl asculta pe Vallagnosc care îi anunţa vizita probabilă a doamnei de Boves, nu-l slăbea din ochi pe Mouret. Redevenise tăcut, privea mobilele, părea că cercetează plafonul. Apoi, cum ea se plîngea, glumind, că n-are decît bărbaţi la ceaiul ei de la ora patru, Mouret se pierdu o clipă şi-i scăpă :

— Credeam că îl voi găsi şi pe baronul Hartmann.

Henriette păli. Ştia, fără îndoială, că nu vine la ea decît pentru a-l întîlni pe baron, dar ar fi putut să nu-i arunce astfel în faţă indiferenţa lui. Uşa se deschise, şi servitorul intrat rămase în picioare în spatele ei. Îl întrebă printr-un gest. Acesta se aplecă şi îi şopti :

— E pentru mantoul acela. Doamna mi-a poruncit s-o previn... Domnişoara e aici.

Atunci ea ridică vocea în aşa fel încît să fie auzită. Şi toată suferinţa ei de femeie geloasă se uşură în aceste cuvinte seci şi pline de dispreţ.

— Să aştepte !

— Pot s-o poftesc în camera doamnei ?

— A, nu, nu, să rămînă în vestibul!

Şi după ce ieşi servitorul, îşi reluă în linişte convorbirea cu Vallagnosc. Obosit, Mouret ascultase distrat şi nu înţelesese nimic. Bouthemont, pe care îl interesa aventura, căzuse pe gînduri. Dar uşa se redeschise aproape imediat şi două doamne fură introduse în salon.

— Închipuiţi-vă, spuse doamna Marty, coboram tocmai din trăsură, cînd am zărit-o pe sub arcade pe doamna de Boves.

— Da, se grăbi aceasta să explice, e o vreme atît de frumoasă... şi cum medicul mi-a recomandat să umblu pe jos...

Şi după un schimb de strîngeri de mîini, o întrebă pe Henriette :

— Eşti pe punctul de a angaja o nouă fată în casă ?

— Nu, răspunse aceasta, mirată. De ce ?

— Fiindcă am zărit în anticameră o fată...

Henriette o întrerupse rîzînd :

— Toate fetele astea de prăvălie seamănă cu nişte slujnice, nu-i aşa ?... Da, am chemat-o să-mi corijeze un mantou.

Mouret o privi ţintă, cuprins de o bănuială. Henriette continuă să povestească cu o veselie silită cum a cumpărat un mantou de la „Paradisul femeilor" săptămîna trecută.

— Ia te uită ! o întrerupse doamna Marty, nu te mai îmbraci la „Sauveur" ?

— Ba da, draga mea, am vrut numai să fac o experienţă. Şi am fost destul de mulţumită de o primă cumpărătură, un mantou de călătorie. Dar, de data aceasta, n-a mers de loc. Orice ai spune, în magazinele noastre nu te poţi îmbrăca bine. O ! nu mă jenez să vorbesc în faţa domnului Mouret. Nu veţi reuşi niciodată să îmbrăcaţi o femeie puţin mai distinsă.

Mouret, cu ochii mereu aţintiţi asupra ei, nu lua apărarea magazinului, căutînd să se liniştească, socotind că Henriette n-ar fi putut îndrăzni...

Şi Bouthemont fu acela care pledă cauza „Paradisului".

— Dacă toate femeile din lumea bună care se îmbracă la noi s-ar lăuda, spuse el cu voioşie, aţi fi foarte mirată de clientela noastră... N-aveţi decît să comandaţi la noi o haină pe măsură şi veţi vedea că e tot atît de bună ca şi aceea de la „Sauveur", şi la jumătate preţ. Dar iată, tocmai ăsta e motivul : nu e bună fiindcă este mai ieftină.

— Deci, confecţia aceea nu-ţi vine bine ? reluă doamna de Boves. Acum o recunosc pe domnişoara... E cam întuneric în anticamera dumitale.

— Da, adăugă doamna Marty, îmi părea o figură cunoscută. Nu ştiam unde o mai văzusem... Dar, dacă vrei, du-te, draga mea, nu trebuie să te jenezi de noi.

Henriette făcu un gest de dispreţuitoare nepăsare :

— O ! Mă voi duce imediat. Poate să mai aştepte.

Doamnele continuară discuţia despre îmbrăcămintea cumpărată în marile magazine. Apoi, doamna de Boves vorbi despre soţul ei care, spunea ea, plecase în inspecţie la herghelia de armăsari din Saint-Lô, iar Henriette povesti că boala unei mătuşi reclamase prezenţa doamnei Guibal în Franche-Conté. De altfel, pe ziua de azi nu va fi prezentă nici doamna Bourdelais, căci la fiece sfîrşit de lună se închidea în casă cu o lenjereasă care repara rufăria copiilor. Doamna Marty părea chinuită de o îngrijorare apăsătoare. Situaţia soţului ei era ameninţată la liceul „Bonaparte", din pricină că bietul om dădea lecţii particulare la nişte instituţii suspecte, unde se făceau fel de fel de afaceri cu diplomele de bacalaureat ;

lucra cu înfrigurare unde putea, pentru a face față cheltuielilor nesăbuite ale soției sale. Și într-o seară, văzîndu-l plîngînd de teama destituirii, avusese ideea să o roage pe prietena ei Henriette să intervină pe lîngă un director din Ministerul Instrucțiunii Publice, cunoscut de dînsa. Cu un cuvînt, Henriette o liniști. De altfel, domnul Marty avea să vie personal pentru a-și cunoaște soarta și pentru a-i mulțumi.

— Păreți cam indispus, domnule Mouret, observă doamna de Boves.

— Munca ! repetă Vallagnosc cu calmul lui plin de ironie.

Mouret se ridică repede, amărît de a se fi lăsat astfel copleșit de gînduri. Își luă locul obișnuit în mijlocul doamnelor, recăpătîndu-și buna dispoziție. Îl preocupau noutățile de iarnă, vorbi despre un transport important de dantele. Doamna de Boves îl întrebă care este prețul dantelei de Alençon fiindcă avea de gînd să cumpere. Acum era nevoită să economisească un franc și cincizeci, cît costa o cursă cu trăsura, și se îmbolnăvea de cîte ori se oprea în fața vitrinelor. Drapată într-un mantou de acum doi ani, încerca, în vis, pe umerii ei de regină toate stofele scumpe pe care le vedea ; apoi, avea impresia că i le smulge cineva de pe trup, cînd se trezea în rochiile ei întoarse, fără posibilitatea de a-și putea satisface vreodată patima.

— Domnul baron Hartmann, anunță servitorul.

Henriette observă cu ce bucuroasă strîngere de mînă îl primi Mouret pe noul venit. Acesta le salută pe doamne și aruncă spre tînărul bărbat acea privire isteață, care lumina din cînd în cînd chipul său enorm de alsacian.

— Mereu preocupat de zorzoane ! murmură el cu un zîmbet.

Apoi, în calitate de intim al casei, îşi permise să adauge :

— Am zărit în anticameră o fată încîntătoare... Cine este ?

— O ! nimeni, răspunse doamna Desforges, cu vocea ei de clipe rele. O fată de prăvălie care aşteaptă.

Dar uşa rămase întredeschisă, servitorul servi ceaiul. Ieşea, intra din nou, aşeza pe masă serviciul chinezesc, apoi farfuriile cu gustări şi biscuiţi. În salonul vast, o lumină vie, atenuată de plantele verzi, strălucea pe alămuri, scălda într-o dulce armonie mătasea mobilelor ; şi de cîte ori se deschidea uşa, se zărea un colţ întunecat al anticamerei, luminat numai de nişte geamuri mate. Acolo, în întuneric, apărea o formă întunecată, nemişcată şi răbdătoare. Denise sta în picioare, deşi se afla acolo o banchetă îmbrăcată în piele, mîndria ei o împiedica să se aşeze. Îşi dădea seama că este umilită. De o jumătate de oră sta acolo, fără un gest, fără un cuvînt ; atît doamnele cît şi baronul o priviseră în treacăt, vocile din salon ajungeau la urechea ei ca nişte adieri uşoare, acest lux plăcut la vedere o pălmuia cu indiferenţa lui, dar ea totuşi stătea nemişcată. Deodată, prin crăpătura uşii îl recunoscu pe Mouret, care ghicise, în sfîrşit, că era vorba de ea.

— E una din vînzătoarele dumitale ? întrebă baronul Hartmann.

Mouret izbutise să-şi ascundă marea lui tulburare. Dar glasul îi tremura de emoţie.

— Fără îndoială, dar nu ştiu care anume.

— E fata aceea mică, blondă, de la confecţii, se grăbi să răspundă doamna Marty, care e acum secundă, cred.

Henriette, la rîndul ei, îl privea.

— A ! spuse el simplu.

Şi încercă să vorbească despre serbările date în cin-

stea regelui Prusiei, sosit din ajun la Paris. Dar baronul reveni cu malițiozitate asupra domnișoarelor din marile magazine. Se prefăcea că dorește să se documenteze, punea întrebări : de undeva veneau ele în general ? Erau într-adevăr atît de ușuratice pe cît se spunea ? Şi o întreagă discuție se porni în jurul lor.

— Într-adevăr, repetă el, le credeți cuminți ?

Mouret le apăra virtutea cu o convingere care stîrnea hazul lui Vallagnosc. Atunci, pentru a-l salva pe șef, interveni Bouthemont... Doamne ! Sînt printre ele cîte puțin din toate : unele mai rele, altele fete foarte cumsecade. De altfel, nivelul moralității lor se ridicase. Altădată, nu aveai de a face decît cu declasatele comerțului, fetele fără căpătîi și sărace veneau la noutăți, pe cînd acum familiile din strada de Sèvres, de pildă, își creșteau fetișcanele anume pentru „Bon Marché". În definitiv, cînd voiau să se poarte bine, puteau, fiindcă nu erau silite, ca lucrătoarele de pe trotuarele pariziene, să se hrănească și să-și plătească singure locuința : aveau locuință și masă, existența le era asigurată, o existență foarte grea, desigur. Tristă era însă situația aceasta neutră, nedeterminată, între fată de magazin și doamnă. Astfel azvîrlite în plin lux, adesea lipsite de orice cultură, alcătuiau o clasă aparte, nespecificată. De acolo și mizeria și viciile lor.

— Eu, zise doamna de Boves, nu cunosc făpturi mai nesuferite ; uneori îți vine să le pălmuiești.

Şi doamnele dădură frîu liber pizmei. În fața tejghelelor, femeile se sfîșiau una pe alta, într-o rivalitate aprinsă de bani și frumusețe. O gelozie mocnea în sufletul vînzătoarelor împotriva clientelor bine îmbrăcate, împotriva acelor doamne pe care ele căutau să le maimuțărească, și o gelozie și mai aprigă le cuprindea pe clientele îmbrăcate modest, pe micile burgheze, împotriva vînzătoarelor înveșmîntate în mătase,

de la care aşteptau o plecăciune de slugi pentru o cumpărătură de zece centime.

— Dar lăsaţi-le în pace! încheie Henriette, toate nişte nenorocite. Se vînd cum îşi vînd mărfurile!

Mouret avu puterea să surîdă. Baronul îl examina, admirîndu-i puterea de a se înfrîna. Schimbă deci conversaţia, vorbind din nou despre serbările date în onoarea regelui Prusiei: vor fi minunate şi întregul comerţ parizian va profita de pe urma lor! Henriette tăcea, visătoare, luptînd între dorinţa de a o lăsa pe Denise cît mai mult în anticameră, şi teama ca nu cumva Mouret, acum prevenit, să plece. Aşa încît se hotărî să-şi părăsească fotoliul.

— Îmi daţi voie?

— Desigur, draga mea! spuse doamna Marty. Iată! Voi face eu pe gazda în lipsa dumitale.

Şi se ridică, luă ceainicul, umplu ceştile, în timp ce Henriette se întoarse către baronul Hartmann.

— Vei mai rămîne sper, cîteva minute.

— Da, am de vorbit cu domnul Mouret. Vom invada salonul dumitale cel mic.

Henriette ieşi şi rochia ei de mătase neagră trecu pe lîngă uşă cu un foşnet de năpîrcă ce se strecoară prin frunziş.

Baronul operă în aşa fel încît îl luă imediat cu el pe Mouret, lăsîndu-le pe doamne în grija lui Bouthemont şi a lui Vallagnosc. Apoi, vorbiră în faţa ferestrei salonului vecin, în picioare, coborînd glasurile. Era în joc o afacere nouă. Mouret plănuia de mult să-şi realizeze vechiul său proiect: ocuparea de către „Paradis" a întregului cartier, din strada Monsigny pînă în strada Michodière şi din strada Neuve-Saint-Augustin pînă în strada Zece Decembrie. În acest quartal enorm se mai afla încă un teren vast, în bordura celei din urmă străzi, pe care nu-l stăpînea; şi asta era de-ajuns ca să-i întunece izbînda, era chinuit de dorinţa de a-şi

completa cucerirea, de a înălţa acolo, ca o apoteoză, o faţadă monumentală. Atîta timp cît intrarea principală se afla pe strada Neuve-Saint-Augustin, o stradă întunecată a vechiului Paris, opera lui rămînea neisprăvită, lipsită de logică, ar fi vrut să o afişeze în faţa noului Paris, pe unul din acele tinere bulevarde pe care se perinda în soare mulţimea sfîrşitului de veac. O vedea înălţîndu-se ca un uriaş palat al negoţului, şi aruncînd asupra metropolei mai multă umbră decît bătrînul Louvre. Dar pînă acum se izbise de încăpăţînarea Creditului imobiliar, care ţinea la prima sa idee de a ridica, de-a lungul terenului din margine, o concurenţă „Grand Hôtel"-ului. Planurile erau gata, se aştepta numai curăţirea de dărîmături a străzii Zece Decembrie pentru a săpa fundaţiile. Într-o ultimă sforţare, Mouret aproape că îl convinsese pe baronul Hartmann.

— Ei bine, începu acesta, am avut ieri un consiliu şi am venit cu gîndul să te-ntîlnesc şi cu dorinţa să te ţin la curent. Ei mai rezistă.

Tînărului îi scăpă un gest de nervozitate.

— Dar nu e logic ! Şi ce spun ?

— Doamne ! spun ceea ce ţi-am spus şi eu, şi la care mă mai gîndesc puţin... Faţada dumitale nu e decît un ornament, noile construcţii nu vor mări decît cu a zecea parte suprafaţa magazinelor dumneavoastră... Şi ar însemna să azvîrli sume destul de importante pentru o simplă reclamă.

Mouret izbucni :

— O reclamă ! o reclamă ! În orice caz, această reclamă va fi durată din piatră şi ne va îngropa pe toţi. Înţelegeţi, afacerile se vor înzeci ! În doi ani ne scoatem toţi banii ! Ce importanţă are dacă ceea ce numiţi un teren pierdut ne va aduce un divident enorm ! Veţi vedea mulţimea cînd clientela noastră nu va mai fi sugrumată în strada Neuve-Saint-Augustin şi cînd va

putea să se năpustească în voie pe o stradă largă, bună pentru şase trăsuri deodată.

— Fără îndoială, răspunse baronul rîzînd. Dar dumneata eşti un poet în felul dumitale, ţi-o repet. Domnii aceia socot că ar fi primejdios să-ţi lărgim afacerile. Vor să fie prudenţi pentru dumneata.

— Cum, prudenţi ? Nu înţeleg ! Cifrele nu sînt oare aci, nu arată ele progresul constant al vînzării noastre ? La început cu un capital de cinci sute de mii de franci realizam afaceri de două milioane. Acest capital a rulat de patru ori. Apoi a crescut la patru milioane ; rulat de zece ori într-un singur an, a produs o cifră de afaceri de patruzeci de milioane. În fine, după creşteri succesive, am constatat cu prilejul ultimului inventar că cifra de afaceri atinge azi totalul de optzeci de milioane ; capitalul care n-a mai fost mărit, căci e numai de şase milioane, a trecut de douăsprezece ori în mărfurile care se află în raioanele noastre.

Mouret ridica glasul, lovind cu degetele mîinii drepte palma stîngă, secerînd milioanele ca şi cum ar fi spart alune. Baronul îl întrerupse.

— Ştiu, ştiu. Dar nădăjduieşti să urci mereu astfel ?

— De ce nu ? răspunse cu naivitate Mouret. Nu există nici un motiv să se oprească. Capitalul poate rula de cincisprezece ori, lucru pe care l-am prevăzut de mult. În unele raioane, va rula chiar de douăzeci şi cinci şi de treizeci de ori... Şi apoi... apoi vom mai găsi un mijloc să-l facem să treacă şi mai mult.

— Înseamnă că pînă la urmă ai să înghiţi toţi banii din Paris, aşa cum ai înghiţi un pahar cu apă, nu ?

— Fără îndoială. Oare Parisul nu e al femeilor, şi femeile nu sînt ale noastre ?

Baronul îi puse amîndouă mîinile pe umăr, şi-l privi cu un aer părintesc.

— Haide ! eşti un băiat drăguţ, ţin la dumneata. Nimeni nu-ţi poate rezista. Vom studia serios ideea şi sper să-i conving. Pînă în prezent, nu putem decît să ne lăudăm cu dumneata. Dividentele uimesc Bursa. Probabil că ai dreptate, e mai bine să investim banii în maşinăria dumitale, decît să riscăm această concurenţă a „Grant-Hôtel"-ului, care pare a fi nesigură.

Înfrigurarea lui Mouret se potoli, îi mulţumi baronului, dar fără obişnuitul lui entuziasm, şi acesta îl văzu întorcînd ochii către uşa camerei vecine, cuprins de o nelinişte pe care încerca s-o ascundă. Vallagnosc se apropia, dîndu-şi seama că nu mai discutau afaceri. Rămase în picioare lîngă ei şi-l auzi pe baron care murmura cu tonul ştrengăresc al vechiului om de viaţă.

— Ascultă, cred că „ele" se răzbună.

— Care ele ? întrebă Mouret stingherit.

— Femeile... S-au plictisit să-ţi tot aparţină, şi acum le aparţii dumneata. Ce vrei, dragul meu, aşa se întoarce roata.

Glumea, era la curent cu aventurile zgomotoase ale tînărului. Casa cumpărată acelei femei de culise, sumele enorme cheltuite cu femei adunate de prin cabinetele particulare ale localurilor îl înveseleau ca un fel de scuză pentru propriile sale nebunii de odinioară. Vechea lui experienţă îl amuza.

— Nu înţeleg ce vreţi să spuneţi, replică Mouret.

— Lasă că înţelegi dumneata foarte bine ! Ele au totdeauna ultimul cuvînt. Iată de ce mă gîndeam : Nu e posibil, se laudă, nu e el atît de tare cum spune ! Şi iată-te ! Stoarce tot de la femeie, exploateaz-o ca pe o mină de cărbuni, pentru că la urmă o să te expoateze ea, o să te sugrume ! Fereşte-te, fiindcă îţi va suge mai mult sînge şi bani decît i-ai supt dumneata vreodată.

Rîdea mai cu poftă, acum ; lîngă el, Vallagnosc rînjea fără a scoate un cuvînt.

— Doamne !... Trebuie să gustăm din toate, mărturisi pînă la urmă Mouret, cu o veselie prefăcută. Banul n-are nici un haz dacă nu-l cheltuieşti.

— În privinţa asta sînt de acord cu dumneata, spuse baronul. Petrece, dragul meu. Nu sînt eu acela care să-ţi facă morală şi nici să tremure pentru interesele importante pe care noi ţi le-am încredinţat. Omul care a cunoscut nebuniile tinereţii are după aceea capul liber ; şi apoi, nu-i neplăcut să te ruinezi cînd eşti în stare să-ţi refaci averea. Dar dacă banul nu înseamnă nimic, sînt unele suferinţe care...

Se opri, rîsul îi deveni trist, vechi suferinţe îi reveneau în minte în pofida ironiei şi scepticismului său. Urmărise duelul dintre Henriette şi Mouret ca un spectator pe care bătăliile inimii altora îl mai pasionau ; simţea că sosise criza, ghicise drama, fiind la curent cu această Denise pe care o zărise în anticameră.

— O ! în ceea ce priveşte suferinţa, ea nu intră în specialitatea mea, răspunse Mouret pe un ton de bravadă. Este destul de frumos să plăteşti...

Baronul îl privi cîteva secunde în tăcere. Fără să stăruie, adăugă încet :

— Nu te face mai rău decît eşti. Vei da altceva decît bani. Da, vei da ceva din carnea dumitale, prietene.

Dar se întrerupse pentru a întreba glumind.

— Nu e aşa, domnule de Vallagnosc ? Se mai întîmplă...

— Aşa se spune, domnule baron, răspunse cu simplitate acesta din urmă.

Tocmai în clipa aceea uşa camerei se deschise. Mouret avu o uşoară tresărire. Cei trei bărbaţi se întoar-

seră. Era doamna Desforges care, cu un aer foarte vesel, lungindu-şi numai gîtul, strigă :

— Domnule Mouret ! Domnule Mouret !

Apoi cînd îl zări :

— O ! domnilor, îmi îngăduiţi, vi-l răpesc pe domnul Mouret numai pentru cîteva minute. Cel puţin atîta, dacă mi-a vîndut un mantou oribil, să vie să vadă ce-i de făcut. Fata asta e o toantă care n-are habar de nimic... Haide, te aştept.

Mouret şovăi, înfrînt, dîndu-se înapoi în faţa scenei pe care o prevedea. Dar fu nevoit să se supună. Baronul îi spuse pe un ton părintesc şi ironic totodată :

— Du-te, du-te, dragul meu ! Doamna are nevoie de dumneata !

Mouret o urmă. Uşa se închise şi i se păru că aude în urma lui rîsul batjocoritor al lui Vallagnosc, înăbuşit de pereţi, de draperii. De altfel, curajul îl părăsise. De cînd Henriette părăsise salonul şi o ştia pe Denise în casa aceea, pe mîini geloase, era chinuit de teamă, de o surexcitare nervoasă care-l făcea să ciulească urechile, să tresară ca la auzul unui plîns îndepărtat. Ce putea născoci această femeie pentru a o tortura ? Şi întreaga lui dragoste, acea dragoste care îl mai uluia încă, se îndrepta către tînăra fată ca un fel de sprijin, ca o mîngîiere. Nu mai iubise niciodată astfel, cu acea vrajă puternică a suferinţei. Iubirile sale de om prea ocupat, chiar şi Henriette, atît de distinsă, atît de frumoasă, şi a cărei subjugare îi măgulea vanitatea, nu erau altceva decît o trecere de vreme, plăcută uneori, un calcul în care nu căuta decît o plăcere folositoare. Pleca liniştit de la iubitele sale şi mergea să se culce fericit de libertatea lui de burlac, fără păreri de rău, nici griji sentimentale. Pe cînd acum, inima îi era plină de nelinişte, viaţa nu-i mai aparţinea şi nici somnul nu-l mai cuprindea în patul mare, singuratic. Denise pusese stăpînire pe el. Chiar şi în clipa aceasta nu

exista decît ea şi socotea că e bine să fie acolo, pentru a o ocroti, urmînd-o pe cealaltă de teama unor scene supărătoare.

Străbătură întîi camera de culcare, tăcută şi goală. Apoi doamna Desforges împinse o uşă şi trecu în camera cealaltă, unde Mouret intră în urma ei. Era o încăpere destul de vastă, tapetată cu mătase roşie, mobilată cu o toaletă de marmură şi un dulap triplu cu oglinzi mari. Întrucît fereastra dădea în curte şi se lăsase întunericul, se aprinseră două becuri de gaz, ale căror braţe nichelate străjuiau în stînga şi în dreapta dulapului.

— Haide, spuse Henriette, poate că va merge mai bine !

Intrînd, Mouret o găsi pe Denise stînd dreaptă, în mijlocul luminii aceleia vii. Era foarte palidă, îmbrăcată modest într-o jachetă de caşmir şi cu o pălărie neagră, ţinea pe braţ mantoul cumpărat la „Paradis". Cînd îl zări pe Mouret, mîinile-i tremurară uşor.

— Vreau să judece şi domnul, reluă Henriette. Ajută-mă, domnişoară.

Şi Denise, apropiindu-se, fu nevoită să-i pună din nou mantoul. La prima probă îi pusese ace cu gămălie la umeri, care nu veneau bine. Henriette se întorcea, se studia în oglindă.

— Ei, este posibil ? Spune sincer.

— Într-adevăr, doamnă, e nereuşit, spuse Mouret pentru a tăia scurt disputa. E foarte simplu, domnişoara vă va lua măsură şi vă vom face unul nou.

— Nu, îl vreau pe ăsta ! am nevoie de el imediat, spuse Henriette repede, dar mă strînge peste piept şi face o cută între umeri.

Apoi, cu o voce tăioasă :

— Dacă te uiţi la mine, domnişoară, nu vei izbuti să repari greşeala. Caută, găseşte ceva ! E treaba dumitale !

Denise reîncepu să înfigă acele cu gămălie, fără a rosti un cuvînt. Aceasta dură multă vreme, căci trebuia să treacă de la un umăr la altul ; fu nevoită să se plece o clipă, să îngenuncheze aproape pentru ca să tragă partea din faţă a mantoului. Deasupra ei, doamna Desforges se lăsa servită cu chipul aspru al unei stăpîne greu de mulţumit. Fericită de-a o înjosi pînă la munca unei slujnice, dădea ordine scurte, urmărind pe chipul lui Mouret cele mai neînsemnate semne de enervare.

— Pune un ac aici ! A ! nu acolo, aici, lîngă manşetă. Dar nu pricepi ? Nu e bine !... Iată, din nou apare cuta. Şi fii cu băgare de seamă... Acum mă înţepi !

Mouret încercă zadarnic, în două rînduri, să intervină, pentru a pune capăt acestei scene. Inima lui tresărea văzîndu-şi iubita atît de umilită. Şi o iubea mai mult pe Denise, cu o duioşie emoţionată pentru tăcerea demnă pe care o păstra. Chiar dacă îi mai tremurau mîinile văzîndu-se tratată astfel în faţa lui, accepta neajunsurile meseriei cu resemnarea demnă a unei fete curajoase. Cînd înţelese că nu se va trăda, doamna Desforges căută altceva ; începu să-i zîmbească lui Mouret, ca să se vadă cît de intime sînt legăturile dintre ei. Şi fiindcă acele se terminaseră, spuse :

— Te rog, dragul meu, caută în cutia de fildeş de pe toaletă... Cum ? cutia e goală ? Fii drăguţ şi vezi pe căminul din cameră; ştii, acolo în colţul de lîngă oglindă.

Ţinea cu orice preţ să arate că e ca la el acasă, ca un bărbat care a dormit acolo şi ştie unde se ţin pieptenii şi periile. Cînd îi aduse cîteva ace, le apucă, unul cîte unul, silindu-l să stea în picioare lîngă dînsa, privindu-l şi vorbindu-i în şoaptă :

— Cred că nu sînt cocoşată. Dă-mi mîna, pipăie-mi umerii, fă-mi plăcerea. Sînt eu aşa de strîmbă ?

Denise ridicase încetişor ochii, şi mai palidă decît fusese. Începu să prindă iar acele, în tăcere. Mouret nu-i vedea decît părul blond şi des, strîns înt-un coc pe ceafa delicată ; după fiorul care-o străbătea înţelegea sfîrşeala şi ruşinea de pe chipul fetei. Acum îl va respinge din nou, trimiţîndu-l la această femeie care nu-şi ascundea legătura nici în faţa străinilor. Şi toată brutalitatea i se strînse în pumni, îi venea s-o bată pe Henriette. Cum s-o facă să tacă ? Cum să înţeleagă Denise că o adoră, că numai dînsa există pentru el, că este gata să-i jertfească toate iubirile sale de o zi ? Nici o prostituată n-ar fi afişat intimităţile echivoce ca această burgheză. Îşi retrase mîna şi repetă :

— N-are nici un rost să vă încăpăţînaţi, doamnă ! fiindcă eu însumi găsesc că acest mantou e nereuşit.

Unul din becurile de gaz şuiera, în aerul înăbuşitor şi jilav al încăperii nu se mai auzea decît suflul acesta arzător. Oglinzile dulapului aruncau peste tapetele de mătase roşie fîşii mari de lumină vie, pe care jucau umbrele celor două femei. Un flacon cu verbină uitat neastupat răspîndea un parfum nedefinit şi vag, ca al buchetelor ce se veştejesc.

— Iată, doamnă, tot ce pot face, spuse în sfîrşit Denise, ridicîndu-se.

Se simţea sfîrşită. Îşi impunsese degetele de două ori, orbită şi cu ochii tulburi. Să fi făcut oare şi el parte din complot ? O adusese oare acolo pentru a se răzbuna de refuzul ei şi pentru a-i arăta că alte femei îl iubesc ? Gîndul ăsta o îngheţa, nu-şi amintea să fi avut vreodată mai multă nevoie de curaj, nici chiar în clipele îngrozitoare ale vieţii ei cînd îi lipsise pînă şi pîinea. N-ar fi fost încă nimic să fie astfel umilită, dar

să-l vadă aproape la braţul alteia, ca şi cum ea nici n-ar fi fost acolo !

Henriette se privi în oglindă şi din nou izbucni în cuvinte grele :

— Nu e o glumă, domnişoară. Îmi vine mai prost decît înainte. Priveşte cum se încreţeşte pe piept. Parcă aş fi o doică.

Atunci Denise, exasperată, rosti şi ea un cuvînt supărător :

— Doamna e cam voinică... Nu putem face nimic pentru ca doamna să fie mai puţin grasă !

— Grasă ? grasă ? repetă Henriette care pălise la rîndul ei. Acum mai eşti şi obraznică, domnişoară. Într-adevăr, te sfătuiesc să le judeci pe altele.

Amîndouă, faţă în faţă, se priveau tremurînd. Acum nu mai exista nici doamna, nici fata de magazin. Nu mai erau decît două femei devenite egale prin rivalitatea lor. Una din ele îşi scosese violent mantoul pentru a-l azvîrli pe un scaun, pe cînd cealaltă aruncă la întîmplare pe toaletă cele cîteva ace care-i mai rămăseseră în mînă.

— Ceea ce mă miră, reluă Henriette, este că domnul Mouret tolerează asemenea insolenţă !... Credeam, domnule, că eşti ceva mai pretenţios cu personalul dumitale.

Denise, care îşi regăsise calmul şi curajul, răspunse domol :

— Dacă domnul Mouret mă păstrează, înseamnă că n-are ce să-mi reproşeze. Dar sînt gata să vă cer scuze, dacă doreşte dînsul, doamnă.

Mouret asculta încremenit cearta celor două femei şi nu găsea nici un cuvînt pentru a-i pune capăt. Avea oroare de aceste explicaţii între femei, a căror asprime rănea veşnica lui nevoie de eleganţă. Henriette voia să-i smulgă un cuvînt care s-o învinuiască pe fată, şi fiindcă tăcea, nehotărît, îl biciui cu o ultimă insultă :

— E foarte bine, domnule, dacă sînt nevoită să suport în casa mea insolenţele metreselor dumitale... A unei fete culese de pe gîrlă !

Două lacrimi mari ţîşniră din ochii Denisei. Le reţinuse multă vreme, dar întreaga ei fiinţă se prăbuşi sub povara acestei insulte. Cînd o văzu plîngînd astfel, fără a răspunde prin violenţă, cu o demnitate mută şi deznădăjduită, Mouret nu mai şovăi, inima lui se îndreptă către ea cu o imensă duioşie. Îi luă mîinile într-ale sale şi îngînă :

— Pleacă repede, copila mea, şi caută să uiţi casa asta !

Henriette îi privea cuprinsă de uimire şi sufocată de furie.

— Stai, continuă el, împăturind cu mîna lui mantoul, du înapoi această haină. Doamna va cumpăra altul, în altă parte. Şi nu mai plînge, te rog... Ştii bine cîtă stimă am pentru dumneata.

O întovărăşi pînă la uşă, pe care o închise în urma ei.

Ea nu scoase nici un cuvînt ; o flacără trandafirie îi împurpură obrajii, pe cînd ochii i se umplură de noi lacrimi, de astă dată de o gingaşă duioşie.

Henriette, care se înăbuşea, îşi scosese batista şi-şi zdrobea buzele, apăsîndu-le. Îi fuseseră răsturnate toate socotelile, căzuse ea însăşi în cursa pe care o pregătise. Îşi reproşa că împinsese lucrurile prea departe, chinuită de gelozie. Să fie părăsită pentru o asemenea creatură ! Să se vadă dispreţuită în faţa ei ! Orgoliul ei suferea mai mult decît dragostea ei.

— Aşadar, asta e fata pe care o iubeşti ? întrebă pe un ton penibil cînd rămaseră singuri.

Mouret nu răspunse imediat, se plimba de la fereastră la uşă, încercînd să-şi stăpînească emoţia violentă. În cele din urmă se opri şi, foarte politicos, cu

un glas pe care încerca să-l facă rece, spuse simplu :

— Da, doamnă.

Becul de gaz şuiera mereu în atmosfera îmbîcsită a camerei. Acum, în faţa oglinzii nu mai jucau umbre, încăperea părea goală, căzută într-o tristeţe grea. Henriette se lăsă pe un scaun, răsucindu-şi batista între degetele fierbinţi, repetînd printre hohote de plîns :

— Doamne ! cît sînt de nenorocită !

Mouret o privi cîteva clipe, nemişcat, apoi, liniştit, plecă. Rămasă singură, Henriette plîngea în tăcere, în faţa acelor risipite pe toaletă şi pe parchet.

Cînd intră în micul salon, Mouret nu-l mai găsi decît pe Vallagnosc ; baronul se întorsese printre doamnele din salonul cel mare. Fiindcă se simţea sfîrşit, se aşeză în fundul camerei, pe o canapea ; văzîndu-l astfel, prietenul său se aşeză cu milă în faţa lui pentru a-l feri de privirile curioase. Se uitară întîi unul la altul fără a schimba un cuvînt. Apoi, Vallagnosc, care în sine făcea haz de tulburarea lui Mouret, îl întreba cu glasul lui ironic :

— Te distrezi ?

Mouret nu păru a înţelege imediat ; dar după ce îşi aminti de vechile lui discuţii asupra prostiei sterpe şi a chinului inutil din viaţă, răspunse :

— Da, desigur, n-am trăit niciodată mai intens... Da, dragul meu, nu-ţi bate joc, cele mai scurte clipe sînt acelea în care mori de suferinţă !

Coborî vocea şi urmă mai vesel printre lacrimile care încă nu se uscaseră :

— Văd că ştii totul. Da, amîndouă laolaltă s-au pornit să-mi sfîşie inima. Dar, vezi tu, e încă bine, aproape tot atît de bine ca şi cum m-ar mîngîia, rănile pe care le fac... Sînt frînt, nu mai pot ; n-are nici o importanţă, dar tu n-ai să crezi niciodată cît de mult iubesc viaţa. O ! Pînă la urmă o voi avea pe această copilă care nu mă vrea !

Vallagnosc spuse simplu :

— Ei, şi după aceea ?

— După aceea ?... O voi avea ! Asta nu-i destul ? Şi tu te crezi tare fiindcă refuzi să fii prost şi să suferi ! Nu eşti decît un păcălit şi nimic mai mult ! Încearcă să doreşti o femeie şi după aceea să fie a ta : o clipă răscumpără toate mizeriile prin care ai trecut.

Dar Vallagnosc îşi exagera pesimismul. La ce bun să munceşti atîta, dacă banul nu-ţi poate da totul ? Ce ar mai fi tras el obloanele şi s-ar fi întins jos fără să mai mişte un deget în ziua în care şi-ar fi dat seama că toate milioanele nu-ţi ajută nici măcar să-ţi cumperi femeia dorită !

Ascultîndu-l, Mouret devenea grav, apoi se porni iar cu violenţă, credea în atotputernicia voinţei sale.

— O vreau şi-o voi avea ! Şi dacă îmi scapă, vei vedea atunci ce voi pune la cale pentru a mă vindeca. Va fi totuşi minunat... Tu nu cunoşti limbajul acesta, dragul meu ; altminteri ai şti că acţiunea cuprinde în ea răsplata. A activa, a crea, a te lupta împotriva faptelor, a le învinge sau a fi învins de ele, în asta constă bucuria şi puterea omului !

— E numai un mijloc de a te înşela pe tine însuţi, murmură celălalt.

— Ei bine, prefer să mă înşel... Dacă este vorba să crăp, mai bine să crăp de pasiune decît de plictiseală !

Rîseră amîndoi, asta le amintea de vechile lor discuţii din liceu. Vallagnosc se complăcu atunci să înşire cu glas moale toată banalitatea lucrurilor. Puneau un fel de fanfaronadă în nemişcarea şi neantul existenţei sale. Da, el se va plictisi a doua zi la minister, după cum se plictisise în ajun, în trei ani îi măriseră salariul cu şase sute de franci, avea acum trei mii şase sute de franci, nici măcar atît cît să poată fuma trabucuri mai ca lumea. Viaţa devenea din ce în ce mai anostă, şi dacă nu te sinucizi e numai din lene, ca să

eviţi o osteneală. Mouret îi pomeni despre căsătoria cu domnişoara de Boves şi el îi răspunse că deşi mătuşa se încăpăţîna să nu moară, chestiunea avea să fie încheiată ; gîndea că părinţii erau de acord, iar el afecta o lipsă totală de voinţă. De ce să vrei ceva sau să nu vrei, cînd lucrurile nu merg niciodată după voia ta ? Îi dădu ca exemplu pe viitorul lui socru, care crezuse că găsise în doamna Guibal, o blondă indolentă, un capriciu de o oră, şi cînd colo doamna îl conducea cu cravaşa, ca pe un cal bătrîn căruia îi sleieşti ultimele forţe. În timp ce lumea îl credea ocupat cu inspecţia armăsarilor de la Saint-Lô, ea îi toca ultimele rezerve într-o căscioară închiriată de el la Versailles.

— El e mai fericit decît tine ! încheie Mouret, ridicîndu-se.

— O ! el, cu siguranţă, declară Vallagnosc. Poate că numai răul mai are oarecare haz.

Mouret îşi revenise. Se gîndea să plece, dar nu voia ca plecarea lui să pară o fugă. De aceea, hotărît să ia o ceaşcă cu ceai, reintră în salonul cel mare împreună cu prietenul său, şi unul şi altul glumind. Baronul Hartmann îl întrebă dacă mantoul vine, în sfîrşit, bine ; Mouret răspunse, fără să se tulbure, că în ceea ce îl priveşte renunţase la el. Urmă o exclamaţie şi, în timp ce doamna Marty se grăbea să-l servească, doamna de Boves învinuia marile magazine că fabrică întotdeauna haine prea strîmte. În fine, se aşeză lîngă Bouthemont, care nu se clintise. Fură uitaţi, şi la întrebările îngrijorate ale acestuia, dornic de a-şi cunoaşte destinul înainte de a ajunge în stradă, Mouret îi aduse la cunoştinţă că domnii din consiliu erau hotărîţi să se lipsească de serviciile lui. Între fiecare frază sorbea cîte o linguriţă de ceai, arătîndu-şi deznădejdea. A ! o ceartă din care abia îşi revenea ; părăsise scos din sărite sala de consiliu. Dar

ce să facă ? nu putea să rupă cu ei din pricina unei simple chestiuni de personal. Foarte palid, Bouthemont se văzu silit să-i mai şi mulţumească.

— Iată un mantou teribil, observă doamna Marty.

Henriette nu mai termină.

Într-adevăr, această absenţă prelungită începea să-i stinghereascâ pe toţi. Dar chiar în clipa aceea, doamna Desforges reapăru.

— Renunţi şi dumneata ? exclamă doamna de Boves.

— Cum asta ?

— Da, domnul Mouret ne-a povestit că nu mai puteai să o scoţi la capăt.

Henriette se arătă foarte mirată.

— Domnul Mouret a glumit. Mantoul îmi va veni de minune.

Părea foarte calmă, surîzătoare. Desigur că îşi dăduse cu apă rece pe ochi, căci pleoapele îi erau proaspete, fără pic de roşeaţă. În timp ce întreaga-i fiinţă se cutremura şi sîngera încă, avu puterea să-şi ascundă chinul sub masca ei de amabilitate mondenă. Îi oferi lui Vallagnosc gustări cu surîsul dintotdeauna. Numai baronul, care o cunoştea bine, observase uşoara contracţie a buzelor ei, focul întunecat din fundul ochilor, pe care nu-l putuse stinge, şi ghici întreaga scenă.

— Doamne ! fiecare cu gustul său, spuse doamna de Boves, acceptînd şi dînsa un sandviş. Cunosc femei care n-ar cumpăra o panglică din altă parte decît de la „Louvre". Altele nu calcă decît la „Bon Marché". E o chestiune de temperatură, desigur.

— „Bon Marché"-ul e foarte provincial, glăsui doamna Marty şi la „Louvre" e atîta înghesuială !

Doamnele căzură din nou asupra marilor magazine. Mouret fu silit să-şi dea părerea, reintră în mijlocul lor şi se prefăcu obiectiv. O firmă excelentă „Bon

Marché"-ul, solidă, respectabilă ; dar „Louvre" avea o clientelă mai selectă.

— În sfîrşit, desigur că dumneata preferi „Paradisul femeilor" spuse zîmbind baronul.

— Da, răspunse liniştit Mouret. La noi clientele sînt iubite.

Toate femeile de faţă fură de părerea lui. Întradevăr, aşa era, se simţeau acolo într-o ambianţă plăcută, mereu măgulite, tratate cu o adoraţie care le impresiona chiar şi pe cele mai caste. Enormul succes al magazinului se datora acestui farmec plin de galanterie.

— Apropo, întrebă Henriette, care voia să pară liniştită, ce faceţi cu protejata mea, domnule Mouret ? Ştiţi, domnişoara de Fontenailles.

Şi întorcîndu-se către doamna Marty :

— O marchiză, draga mea, o biată fată căzută în mizerie.

— Dar, răspunse Mouret, îşi cîştigă cei trei franci pe zi cosînd caiete cu eşantioane şi cred că o voi căsători cu unul din băieţii mei de prăvălie.

— O ! ce grozăvie ! Exclamă doamna de Boves.

Mouret o privi, rostind cu voce calmă :

— De ce, doamnă ? Nu e mai bine pentru dînsa să se mărite cu un băiat cumsecade, un bun muncitor, decît să rişte să fie culeasă de pe trotuar de vreo haimana ?

Vallagnosc vru să intervină cu o glumă :

— Nu mai stăruiţi, doamnă. Vă va spune că toate vechile familii din Franţa ar trebui să se apuce să vîndă pînzeturi.

— Dar, susţinu Mouret, pentru multe din ele ar fi cel puţin un sfîrşit onorabil.

Totul se încheie cu rîsete, paradoxul părea cam tare. El continuă să slăvească ceea ce numea aristocraţia muncii. O uşoară roşeaţă împurpură obrajii

doamnei de Boves care, strîmtorată, era silită să trăiască din expediente ; ceea ce o înnebunea ; pe cînd doamna Marty, dimpotrivă, aprobă, cuprinsă de remuşcări, gîndindu-se la bietul ei soţ. Tocmai atunci servitorul îl introduse pe profesor, care venise s-o ia. Părea şi mai slab, şi mai uscat, din pricina muncii grele ce o ducea, în redingota lui strîmtă şi ponosită. După ce-i mulţumi doamnei Desforges fiindcă vorbise pentru el la minister, aruncă spre Mouret privirea speriată a unui om care întîlneşte răul din pricina căruia va muri. Rămase surprins cînd îl auzi pe acesta adresîndu-i cuvîntul :

— Nu e aşa, domnule, că prin muncă poţi ajunge departe ?

— Munca şi economia, răspunse profesorul, cu o uşoară tresărire a întregii lui fiinţe. Adăugaţi şi economia, domnule...

În timpul acesta, Bouthemont rămăsese nemişcat în fotoliu. Cuvintele lui Mouret îi sunau încă în urechi. În cele din urmă se ridică şi spuse în şoaptă Henriettei :

— Ştiţi că mi-a anunţat concedierea. O ! într-un chip foarte drăguţ. Dar, pe cuvîntul meu, o să-i pară rău. Mi-am găsit numele firmei : „La patru sezoane" şi mă înfig aproape de Operă.

Doamna Desforges îl privi şi ochii i se întunecară.

— Te poţi bizui pe mine. Te voi ajuta. Stai puţin.

Îl atrase pe baronul Hartmann lîngă o fereastră şi, fără să mai aştepte, îl recomandă pe Bouthemont drept un vlăjgan energic care la rîndul său avea să revoluţioneze Parisul, stabilindu-se pe cont propriu. Şi cînd vorbi despre o comanditare pentru noul său protejat, baronul, care nu se mai mira de nimic, nu-şi putu opri un gest de spaimă. Era al patrulea băiat genial pe care i-l încredinţa ; începuse să se simtă caraghios. Dar n-o refuza categoric, ideea de a crea o concu-

renţă „Paradisului femeilor" îi era chiar foarte pe plac; căci în materie bancară mai încercase să creeze astfel de concurenţe, spre a-i descuraja pe ceilalţi. Şi apoi aventura îl amuza. Făgădui să examineze chestiunea.

— Trebuie să stăm de vorbă astă-seară, îi şopti Henriette la ureche lui Bouthemont. Vino neapărat către ora nouă... Baronul e al nostru.

În momentul acela încăperea se umplu de glasuri. Mouret, în picioare în mijlocul doamnelor, îşi regăsise verva. Se apăra cu voioşie împotriva învinuirii de a ruina femeile prin boarfe, se oferi să le demonstreze concret, cu cifre, că, dimpotrivă, le făcea să economisească treizeci la sută la cumpărăturile lor. Baronul Hartmann îl privea din nou, plin de o admiraţie frăţească de fost ştrengar. Aşadar, duelul luase sfîrşit, Henriette fusese înfrîntă, nu era ea femeia care avea să vină. Avu impresia că revede profilul modest al fetei pe care o zărise în anticameră. Sta acolo, răbdătoare, singură, primejdioasă prin blîndeţea firii sale.

XII

Lucrările pentru noua faţadă a magazinului „Paradisul femeilor“ începură în ziua de douăzeci şi cinci septembrie. Baronul Hartmann îşi ţinuse făgăduiala şi, în ultima şedinţă a Creditului Imobiliar, căpătase aprobarea. Mouret îşi vedea, în sfîrşit, visul cu ochii : această faţadă ce urma să se ridice pe strada Zece Decembrie era ca o încununare a norocului său. De aceea, ţinu să se sărbătorească punerea pietrei fundamentale. Organiză o ceremonie, împărţi gratificaţii funcţionarilor, iar seara le oferi vînat şi şampanie. Pe şantier se observă buna lui dispoziţie în gestul victorios cu care sigilă piatra dintr-o lovitură de mistrie. De săptămîni întregi era mereu îngrijorat, neliniştit, stăpînit de o stare nervoasă pe care nu izbutea s-o ascundă ; această izbîndă îi aduse o distracţie, o destindere în suferinţa lui. În după-amiaza aceea părea a-şi fi recăpătat veselia de om sănătos. Dar după cină, cînd străbătu sala de mese pentru a ciocni un pahar de şampanie cu funcţionarii, păru din nou agitat, îngîndurat, cu zîmbete chinuite, cu trăsăturile feţei trase de răul ascuns care-l rodea şi care revenise.

A doua zi, la secţia de confecţii, Claire Prunaire încercă să fie răutăcioasă cu Denise. Observase iubirea sfioasă a lui Colomban şi se gîndi să facă glume pe

socoteala familiei Baudu. Şi pe cînd Marguerite îşi ascuţea creionul, în aşteptarea clientelei, îi zise cu glas tare :

— Ştii, amorezul meu de peste drum, din dugheana aceea întunecată în care nu intră nimeni, începe să-mi pară rău de el.

— Nu e atît de nenorocit pe cît îl crezi, răspunse prompt Marguerite ; se va căsători cu fiica patronului.

— Nu mai spune ! rînji Claire. Atunci ar avea haz să i-l suflu. O să fac şotia asta, pe cuvîntul meu.

Şi continuă, fericită de a o simţi pe Denise revoltată. Aceasta îi ierta orice, dar gîndul că i s-ar putea grăbi sfîrşitul verişoarei sale Geneviève, printr-o asemenea cruzime, o scotea din fire. Se ivise tocmai o clientă, şi cum doamna Aurélie coborîse la subsol, luă conducerea raionului. O chemă pe Claire :

— Domnişoară Prunaire, ai face mai bine să te ocupi de această doamnă, decît să stai de vorbă.

— Dar nu vorbeam.

— Te rog să taci ! Ocupă-te imediat de doamna !

Claire se resemnă, îmblînzită. Cînd Denise săvîrşea un act de autoritate fără să ridice tonul, nu-i putea rezista nimeni. Dobîndise prin însăşi blîndeţea ei o autoritate de netăgăduit. Se plimbă o clipă în tăcere printre domnişoarele care deveniseră dintr-o dată foarte serioase. Marguerite reîncepu să-şi ascută creionul, al cărui vîrf se rupea mereu. Era singura care o aproba pe secundă pentru că-i rezista lui Mouret, dădea din cap şi spunea că e mai bine să ai o purtare corectă, decît să te căieşti de consecinţele unei prostii.

— Te-ai supărat ? se auzi un glas în spatele Denisei.

Era Pauline, care străbătuse raionul. Văzuse întreaga scenă şi vorbea în şoapte, zîmbind :

— Dar trebuie, răspunse Denise, altfel n-aş mai scoate-o la capăt cu oamenii mei !

Lenjereasa dădu din umeri.

— Lasă, vei fi regina noastră, a tuturor, cînd vei voi.

Pauline nu putea încă pricepe refuzul prietenei sale. De pe la sfîrşitul lui august se căsătorise cu Baugé, o adevărată prostie, spunea ea, făcînd haz. Teribilul Bourdoncle o trata acum ca pe-un papuc, ca pe o femeie pierdută pentru negustorie. Îi era teamă ca într-o bună zi să nu fie trimişi amîndoi să se iubească în stradă, căci domnii de la direcţie decretaseră că dragostea e un lucru execrabil, ucigător pentru vînzare. Ajunsese pînă acolo încît se prefăcea a nu-l cunoaşte pe Baugé de cîte ori îl întîlnea prin galerii, căci trăsese de curînd o spaimă. Era cît p-aci să fie surprinsă de bătrînul Jouve, pe cînd stătea de vorbă cu soţul ei după un morman de cîrpe de bucătărie.

— Iată-l, m-a urmărit, adăugă ea după ce-i povesti la iuţeală întîmplarea. Îl vezi cum mă pîndeşte ?

Într-adevăr, ieşea de la dantele, cu cravata lui corectă, albă, cu nasul lui mare, la pîndă după vreo greşală. Dar cînd o zări pe Denise, îşi plecă linguşitor spinarea şi trecu cu un aer amabil.

— Salvată ! murmură Pauline. L-ai făcut s-o înghită, draga mea. Spune-mi, dacă mi s-ar întîmpla vreo nenorocire, ai vorbi pentru mine ? Da, da, nu mai face pe mirata... Se ştie că un cuvînt al dumitale ar putea revoluţiona tot magazinul.

Se grăbi să se înapoieze la raionul ei. Denise roşise, tulburată de aceste aluzii prieteneşti. De altfel era adevărat. Îşi dădea vag seama de puterea ei, după măgulirile cu care era înconjurată. Doamna Aurélie, cînd se reîntoarse şi găsi raionul liniştit şi activ sub supravegherea secundei, îi zîmbi cu prietenie. Îl neglija chiar şi pe Mouret şi amabilitatea ei creştea faţă de o persoană care, într-o bună zi, ar putea să se gîndească la locul de premieră. Denise îşi începea dom-

nia. Singurul care nu se da bătut era Bourdoncle. În războiul surd pe care-l ducea împotriva fetei, era şi o antipatie personală. O disprețuia pentru farmecul şi blîndețea ei. O combătea ca pe o influență nefastă care ar putea pune firma în primejdie în ziua în care Mouret ar capitula. I se părea că însuşirile comerciale ale patronului ar putea să se prăbuşească, în această dragoste stupidă, şi tot ce cîştigaseră prin femei s-ar putea irosi din pricina acestei femei. Pe el, toate îl lăsau rece, avea față de ele disprețul unui om lipsit de patimi, a cărui meserie era să trăiască prin ele şi care îşi pierduse ultimele iluzii văzîndu-le aşa cum erau în josniciile negoțului său. În loc să-l îmbete, izul celor şaptezeci de mii de cliente îi dădea dureri crîncene de cap ; cînd se întorcea acasă, îşi bătea iubitele. Ceea ce îl nelinişte mai cu seamă la această mică vînzătoare, devenită încetul cu încetul atît de primejdioasă, era faptul că nu credea în dezinteresul, în sinceritatea refuzurilor ei. Pentru el, ea juca un rol, cel mai iscusit dintre roluri ; căci dacă i s-ar fi dat din prima zi, fără îndoială că Mouret ar fi uitat-o a doua zi, pe cînd, refuzîndu-l, îi biciuise dorința, aducîndu-l în stare de a săvîrşi orice nebunie. O rafinată, o vicioasă n-ar fi procedat altfel decît această nevinovată. Bourdoncle n-o putea vedea, cu ochii ei senini, cu chipul blînd şi înfățişarea modestă, fără a fi cuprins de o adevărată spaimă, ca şi cum ar fi avut în fața lui o mîncătoare de oameni travestită, taina întunecată a femeii, moartea însăşi cu trăsături de fecioară. În ce fel ar putea el oare dejuca tactica acestei false ingenue ? Nu mai dorea decît să-i pătrundă şiretlicurile, în nădejdea de a le da în vileag. Desigur că va comite vreo greşeală, o va surprinde el o dată cu unul din iubiții ei, şi va fi din nou gonită ; atunci magazinul îşi va regăsi activitatea lui frumoasă de maşină bine condusă.

— Veghează, domnule Jouve, repeta Bourdoncle inspectorului Jouve. Te voi răsplăti eu.

Dar Jouve nu se arătă de loc vigilent, căci cunoştea femeile şi se gîndea să treacă de partea acestei copile, care putea fi suverana, stăpîna zilei de mîine. Deşi nu mai îndrăznea să se atingă de ea, o găsea al dracului de frumoasă. Odinioară, colonelul său se omorîse pentru o fetişcană ca asta, cu o figură neînsemnată, dar delicată şi modestă, care cu o singură privire întorcea pe dos inimile bărbaţilor.

— Veghez, veghez ! răspunse el, dar pe cuvîntul meu de onoare, nu descopăr nimic.

Totuşi, circulau tot felul de poveşti, un curent de bîrfeli dezgustătoare se ascundea sub măgulirile şi respectul pe care Denise îl simţea crescînd în jurul ei. Tot magazinul povestea că îl avusese întîi pe Hutin ca amant ; nimeni n-ar fi putut jura că legătura continuă, dar exista bănuiala că se mai văd din cînd în cînd. Se culca şi cu Deloche ; se întîlneau mereu prin colţurile cele mai întunecate şi vorbeau ore întregi. Un adevărat scandal !

— Aşadar, nimic cu primul vînzător de la mătăsuri, nimic cu tînărul de la dantele ? repeta Bourdoncle.

— Nu, domnule, deocamdată nimic, afirma inspectorul.

Bourdoncle nădăjduia mai ales că o va prinde pe Denise cu Deloche. Într-o dimineaţă îi văzuse cu ochii lui rîzînd împreună în subsol. Deocamdată o trata de la egal la egal, n-o mai dispreţuia, căci o socotea destul de tare spre a-l doborî chiar pe el, în ciuda celor zece ani de serviciu, dacă ar pierde partida.

— Îţi atrag atenţia asupra tînărului de la dantele, încheia Bourdoncle de fiecare dată. Sînt mereu împreună. Dacă îi prinzi cheamă-mă şi restul îl iau asupra mea.

În timpul acesta Mouret trăia într-o tulburare înspăimîntătoare. Era oare cu putinţă ? Această copilă să-l chinuiască atîta ? O revedea aşa cum venise la „Paradisul femeilor", cu ghetele ei grosolane, cu rochia ei strîmtă, neagră, cu aerul ei sălbatec. Se bîlbîia şi toţi rîdeau de ea. El însuşi o găsise în primul moment urîtă. Urîtă ! Şi acum pentru o singură privire de-a ei ar fi îngenuncheat. N-o mai vedea decît într-un nimb, şi fusese cea din urmă în magazin, bruftuită, batjocura tuturor, tratată de el ca un fel de animal ciudat. Luni întregi urmărise să vadă cum evoluează această fată, îl distrase experienţa aceasta, fără să-şi dea seama că îşi pune inima în joc. Ea creştea încetul cu încetul, devenea primejdioasă. Poate că o iubea din prima clipă, chiar din momentul în care credea că n-are decît un sentiment de milă pentru dînsa. Şi totuşi nu se simţise al ei decît în seara plimbării pe sub castanii din Tuileries. Viaţa lui începuse de atunci, auzea rîsetele unui grup de fetiţe, clipocitul îndepărtat al unei fîntîni, în timp ce, în umbra plină de o boare călduţă, Denise mergea alături de el, tăcută. Pe urmă nu mai ştia, fierbinţeala lui creştea din oră în oră, se dăruise cu tot sîngele, cu toată fiinţa lui. O copilă ca ea, este oare cu putinţă ? Acum, cînd trecea pe lîngă el, foşnetul uşor al rochiei ei i se părea atît de puternic, încît simţea că se clatină.

Se revoltase multă vreme, se indignase adesea, căutînd să scape de această obsesie stupidă. Ce-avea ea oare să-l poată lega astfel ? N-o văzuse aproape desculţă ? Nu fusese primită aproape de milă ? Cel puţin dacă ar fi fost vorba de una din acele făpturi minunate care atrag mulţimea ! dar această fetişcană, în definitiv o nimica toată ; avea una din acele figuri comune despre care nu se spune nimic. Şi nu era, desigur, nici prea deşteaptă , îşi amintea de începuturile ei mediocre ca vînzătoare. Dar, după fiecare dintre

accesele de revoltă, se producea în el o revenire a pasiunii, ceva ca o teroare sfîntă de a-şi fi pîngărit idolul. Denise avea în ea tot ce e mai bun în femeie : curaj, voioşie, simplicitate ; şi din blîndeţea ei izvora un farmec, o dîră de parfum pătrunzător. Nu puteai să n-o bagi în seamă, să treci pe lîngă dînsa ca pe lîngă o femeie oarecare ; curînd, acest farmec opera ca o putere lentă, ascunsă, de neînvins ; îi aparţineai pentru totdeauna dacă binevoia să zîmbească. Atunci totul zîmbea pe chipul ei alb, ochii ei de azur, obrajii şi bărbia cu gropiţă, în timp ce părul ei greu şi blond părea că se luminează de o frumuseţe regească şi cuceritoare. Se declara înfrînt, era tot atît de deşteaptă pe cît era de frumoasă, inteligenţa îi izvora din tot ce avea mai bun în fiinţa ei. Pe cînd celelalte vînzătoare ale lui n-aveau decît o educaţie superficială, lustrul care dispare al fetelor declasate, ea îşi păstra savoarea originii sale fără eleganţe false. Cele mai ingenioase idei comerciale năşteau din practica meseriei sub fruntea îngustă, ale cărei linii pure însemnau voinţă şi dragoste pentru ordine. Şi-ar fi împreunat mîinile să-şi ceară iertare pentru că o defăimase în clipele sale de revoltă.

Dar de ce i se refuza cu atîta încăpăţînare ? O rugase de nenumărate ori, mărindu-şi ofertele, făgăduindu-i bani mulţi. Apoi, îşi zise că poate este ambiţioasă, şi-i făgăduise că o va numi premieră de îndată ce va avea un raion vacant. Şi ea refuzase, totuşi ; refuza mereu ! Era pentru el o mare nedumerire, o luptă în care dorinţa lui creştea. Cazul îi părea imposibil, copila aceasta va sfîrşi prin a ceda, căci el considerase întotdeauna cuminţenia unei femei ca un lucru relativ. Nu mai avea altă ţintă, totul dispărea în nevoia de a o ţine, în sfîrşit, lîngă el ; dorea s-o aşeze pe genunchii lui, s-o sărute pe buze ; şi la gîndul acesta sîngele îi zvîcnea în vine şi tremura tulburat de neputinţa lui.

De aci înainte, zilele i se scurgeau în aceeaşi obsesie dureroasă. Imaginea Denisei se redeştepta o dată cu el. O visase toată noaptea, îl urma în faţa mesei de lucru din biroul lui unde semna poliţe şi mandate, de la orele nouă pînă la orele zece. Îşi îndeplinea munca automat, o simţea mereu prezentă, spunînd mereu „nu", cu aerul ei liniştit. La ora zece începea consiliul, un adevărat consiliu de miniştri, o adunare a celor doisprezece cointeresaţi ai firmei, pe care trebuia s-o prezideze ; se discutau chestiunile de ordin interior, se examinau cumpărăturile, se stabilea aranjarea mărfurilor în vitrine ; şi ea era tot acolo, îi auzea glasul blînd şi, printre cifre, îi zărea surîsul luminos chiar în situaţiile financiare cele mai complicate. După consiliu, îl întovărăşea, făcînd împreună cu el inspecţia zilnică a raioanelor, apoi se întorcea după-amiaza în biroul direcţiei, rămînea lîngă fotoliul lui de la ora două la patru, în timp ce primea o mulţime de oameni : fabricanţi din toată Franţa, mari industriaşi, bancheri, inventatori, un du-te-vino neîncetat al bogăţiei şi al inteligenţei, un dans înnebunitor al milioanelor, discuţii rapide în care se puneau la cale cele mai importante afaceri de pe piaţa Parisului. Dacă uita de ea o clipă, pe cînd hotăra ruina sau prosperitatea vreunei industrii, o regăsea în picioare, într-un avînt al inimii sale ; glasul i se stingea, se întreba la ce bun această avere, dacă ea nu-l voia. În sfîrşit, cînd sunau orele cinci, trebuia să semneze corespondenţa, munca automată a mîinii sale reîncepea, în timp ce ea se ridica mai stăpînă în imaginaţia lui, cuprinzîndu-l în întregime pentru a fi numai al ei, în orele arzătoare şi singuratice ale nopţii. În ziua următoare lucrurile se petreceau la fel, aceleaşi zile atît de active, atît de pline de o muncă uriaşă pe care umbra fugitivă a unei copile era în stare s-o răvăşească stîrnindu-i neliniştea care o stîrnea.

Îşi simţea şi mai mult nefericirea în timpul inspecţiei cotidiene a magazinului. Să fi fost în stare a clădi această maşină uriaşă, să domneşti peste o lume ca aceasta şi să simţi că te sfîrşeşti de durere numai pentru că o fetişcană nu te vrea! Mouret se dispreţuia, îşi tîra fierbinţeala şi ruşinea chinului său. Erau zile cînd se simţea dezgustat de puterea lui, îi era greaţă străbătînd de la un capăt la celălalt galeriile. Altă dată ar fi vrut să-şi întindă imperiul, să-l facă atît de mare, încît ea să se predea din admiraţie, din teamă.

Mai întîi se oprea jos, la subsol, în faţa planului înclinat. Se afla acolo pe strada Neuve-Saint-Augustin ; dar fuseseră nevoiţi să-l lărgească ; avea acum o albie ca de rîu unde se rostogolea valul mărfurilor cu zgomotul puternic al unor ape năvalnice ; erau sosiri din întreaga lume, şiruri de camioane venite de la toate gările, o descărcare fără răgaz, lunecări de lăzi şi baloturi acolo, sub pămînt, înghiţite de nesăţioasa firmă. Privea cum se scurge acest torent spre el, gîndind că el este unul din stăpînii averii publice, că ţine în mîinile lui soarta industriei franceze, dar totuşi nu poate cumpăra sărutul uneia dintre vînzătoarele sale.

Trecea apoi la serviciul de primire, care ocupa în momentul acela o parte a subsolurilor din marginea străzii Monsigny. Douăzeci de mese se întindeau în lumina palidă a ferestruicilor, un popor de funcţionari se îmbrîncea, golind lăzile, verificînd mărfurile, însemnîndu-le cu cifre cunoscute ; se auzea fără încetare zornăitul vecin al planului înclinat, care acoperea glasurile. Şefii de raion îl opreau pentru a rezolva unele dificultăţi, pentru a confirma ordinele. Acest fund de pivniţă se umplea de luciul cald al satenurilor, de albul pînzeturilor şi de o bogată revărsare în care blănurile se amestecau cu dantelele, cu articolele de Paris, cu draperiile orientale. Păşea încet

printre aceste bogății aruncate în dezordine, îngrămădite laolaltă, în stare brută. Sus, ele aveau să strălucească în vitrine, să pornească galopul banilor, pe cît de repede urcate pe atît de repede vîndute, în valul furtunos al vînzării care zguduia clădirea. Se gîndea că-i oferise mătăsuri, catifele și tot ce ar fi dorit, și oricît, din aceste vrafuri enorme și că le refuzase cu o ușoară mișcare a capului ei blond.

Apoi cobora la celălalt capăt al subsolurilor, pentru a arunca o privire la serviciul de expediții. Acolo se întindeau interminabile coridoare luminate cu gaz, în dreapta și în stînga, rezervele, despărțite prin șipci, păreau niște dughene subterane, un întreg cartier comercial, mercerie, albituri, mănușărie, mărunțișuri, zăcea în umbră. Ceva mai departe se afla unul din cele trei calorifere, iar și mai departe, un post de pompieri păzea contorul central, închis în cușca sa metalică. Către ieșire se găseau mesele de triaj încărcate de pe acum cu grămezi de pachete, cartoane și cutii, pe care coșuri mari le coborau fără încetare ; Campion, șeful serviciului, îl informa asupra muncii cotidiene, pe cînd cei douăzeci de oameni aflați sub ordinele sale distribuiau pachetele în compartimentele care purtau fiecare numele unui cartier din Paris, și de unde băieții de serviciu le urcau apoi în trăsurile înșirate de-a lungul trotuarului. Se auzeau apeluri, se strigau nume de străzi, se făceau recomandații, o larmă, o agitație de pachebot pe punctul de a ridica ancora. Și el rămînea o clipă nemișcat, privea revărsarea mărfurilor pe care le văzuse umplînd depozitul la extremitatea opusă a subsolurilor : uriașul curent se oprea aci, apoi, după ce depunea grămezi de aur în fundul caselor de bani, ieșea în stradă. Ochii i se tulburau, această mișcare colosală nu mai avea importanță, nu-l mai obseda decît ideea unei călătorii,

dorința de a pleca în țări îndepărtate, de a părăsi totul dacă ea se va încăpățîna să spună nu.

Urca din nou, continuîndu-și inspecția, vorbind și agitîndu-se și mai mult, fără a putea să-și schimbe gîndurile. La etajul doi vizită serviciul de expediții, căutînd ceartă, îl exaspera mașina care mergea perfect și pe care o reglase el însuși. Serviciul acesta căpăta din zi în zi o importanță și mai mare: necesita acum două sute de funcționari, dintre care unii deschideau, citeau, clasau scrisorile venite din provincie sau din străinătate, în timp ce alții orînduiau în rafturi mărfurile cerute de semnatarii scrisorilor. Și numărul scrisorilor creștea atît de mult, încît nu le mai numărau; le cîntăreau și ajungeau la o sută de livre pe zi. El străbătea febril cele trei săli, punîndu-i întrebări lui Levasseur, șeful serviciului, cu privire la greutatea corespondenței: optzeci de livre, uneori nouăzeci, lunea, o sută. Cifra urca mereu. Ar fi trebuit să fie încîntat, dar el rămînea scuturat de fiori în larma pe care o făcea echipa de expeditori bătînd lăzile în cuie. În zadar colinda casa: ideea lui fixă rămînea țintuită acolo între ochi, și pe măsură ce puterea lui se desfășura, pe măsură ce mecanismul serviciilor și armata personalului îi defilau pe dinainte, simțea și mai adînc durerea neputinții sale. Era o afluență de oameni din toată Europa, era nevoie de o trăsură specială de poștă pentru aducerea corespondenței și ea spunea nu, mereu nu.

Coborî, vizita casieria centrală, unde patru casieri străjuiau cele două uriașe case de bani, pe unde trecuseră cu un an în urmă optzeci și opt de milioane. Arunca o privire la biroul de verificare a facturilor, unde lucrau douăzeci și cinci de funcționari, aleși dintre cei mai serioși. Intra în biroul de defalcare, un serviciu de treizeci și cinci de tineri, debutanții contabilității, însărcinați cu controlul notelor de debit și

cu calcularea procentajului vînzătorilor. Revenea la casieria centrală, se enerva văzînd casele de bani, călca peste aceste milioane a căror inutilitate îl înnebunea. Şi ea spunea nu, mereu nu !

Acest „nu" răsuna prin toate raioanele, prin galeriile de vînzare, prin săli şi prin tot magazinul ! Urca de la mătăsuri la postavuri, de la rufărie la dantele ; urca etajele, se oprea pe punţile mobile, îşi prelungea inspecţia cu o maniacă şi dureroasă amănunţime. Magazinul se mărise peste măsură, mai înfiinţase un raion şi încă unul, şi el guverna tot acest nou domeniu. Îşi întinsese stăpînirea şi asupra acestei industrii, ultima cucerire, şi totuşi era nu, mereu nu. Azi, funcţionarii lui ar fi putut popula un orăşel : erau o mie cinci sute de vînzători, o mie de alţi funcţionari de toate felurile, dintre care patruzeci de inspectori şi şaptezeci de casieri ; numai în bucătărie erau treizeci şi doi de oameni, la publicitate, zece funcţionari, trei sute cincizeci de băieţi de prăvălie în livrele, şi douăzeci şi patru de pompieri. Iar în grajduri, grajduri regale, instalate pe strada Monsigny, în faţa magazinelor, se aflau o sută patruzeci şi cinci de cai, cu atelaje de un lux devenit de mult celebru. Din cele patru trăsuri care odinioară revoluţionaseră negustorimea cartierului, pe vremea cînd magazinul nu ocupa încă decît colţul pieţei Gaillon, se făcuseră acum şaizeci şi două : trăsurele împinse cu braţul, trăsuri cu un singur cal, camioane grele cu cîte doi cai. Ele străbăteau fără încetare Parisul, conduse corect de vizitii îmbrăcaţi în negru, care plimbau prin oraş firma de aur şi purpură a „Paradisului femeilor". Treceau chiar dincolo de fortificaţii, umblau pe la periferie ; le vedeai pe drumurile desfundate din Bicêtre, de-a lungul Marnei, pînă sub umbrele pădurii Saint-Germain ; cîteodată, din fundul unei alei însorite, pustii, într-o tăcere desăvîrşită, ţîşnea cîte una în

trapul cailor superbi, aruncînd în mijlocul liniştei misterioase a naturii reclama violentă a panourilor lăcuite. Visa să le împrăştie şi mai departe, prin regiunile vecine, ar fi dorit să le audă străbătînd toate şoselele Franţei, de la o graniţă la alta. Dar acum nici nu mai cobora să-şi vadă caii pe care-i adora. La ce bun această cucerire a lumii dacă era nu, mereu nu!

Seara, cînd sosea în faţa casei de bani a lui Lhomme, mai privea, în virtutea obişnuinţii, cifra încasărilor însemnată pe un carton pe care casierul îl împlînta într-un cîrlig de fier, alături; rareori cifra scădea sub o sută de mii de franci, urca uneori pînă la opt sau nouă sute de mii de franci, în zilele de mare expoziţie; dar această cifră nu mai răsuna în urechile lui ca o goarnă, îi părea rău că o privise şi pleca, ducînd cu el o amărăciune nouă, ura şi dispreţul faţă de bani.

Şi suferinţele lui Mouret aveau să mai crească. Devenise gelos. Într-o dimineaţă, în biroul său, înainte de consiliu, Bourdoncle îndrăzni să-i spună că această fetişcană de la confecţii îşi bătea joc de el.

— Cum asta? întrebă el, îngălbenind.

— Ei da, are amanţi chiar şi aici.

Mouret avu puterea să zîmbească.

— Nu mă gîndesc la ea, dragul meu. Poţi să vorbeşti... Cine sînt amanţii ei?

— Se zice că Hutin şi încă un vînzător de la dantele, Deloche, băiatul acela deşirat şi prostănac. Nu afirm nimic, nu i-am văzut, dar se zice că s-ar vedea cît de colo...

Urmă o clipă de tăcere. Pentru a-şi ascunde tremurul mîinilor, Mouret se prefăcu că îşi aranjează hîrtiile de pe birou. În cele din urmă zise fără să ridice capul:

— Ar trebui dovezi, caută să-mi aduci dovezi. O! în ceea ce mă priveşte, îţi repet, nu-mi pasă, căci, la

urma urmelor, mă şi plictiseşte. Dar nu putem tolera asemenea lucruri la noi.

Bourdoncle răspunse doar atît :

— Fii pe pace, vei avea în curînd şi dovezi. Am eu grijă !

De-aci încolo, Mouret îşi pierdu cu totul liniştea. Nu mai avu tăria să revină asupra acestei discuţii şi trăia în aşteptarea unei catastrofe care avea să-i zdrobească inima. Neliniştea aceasta făcea din el un om îngrozitor, tot magazinul tremura înaintea lui. Nu mai căuta să se ascundă după Bourdoncle, dădea el însuşi pedepsele, dintr-o nevoie nebună de rîcă. Se uşura abuzînd de puterea lui, de această putere care nu era bună la nimic, care nu era în stare să-i satisfacă unica lui dorinţă. Fiecare din inspecţiile sale devenea un masacru. Nu-l mai vedeai apărînd fără ca un fior de panică să treacă de la o tejghea la alta. Tocmai începea sezonul mort, de iarnă ; Mouret pustii raioanele mărind numărul victimelor şi aruncînd totul în stradă. Primul său gînd fusese să-i gonească pe Hutin şi pe Deloche ; apoi îi veni în minte că dacă nu-i va păstra nu va afla niciodată nimic ! Şi pentru aceşti doi, plătiră ceilalţi, tot personalul se clătina. Seara, cînd se afla singur, îşi simţea ochii plini de lacrimi.

Într-una din zile se dezlănţui o adevărată teroare. Un inspector avusese impresia că mănuşarul Mignot fura. Fete cu înfăţişări ciudate dădeau mereu tîrcoale tejghelei sale ; una din ele fusese prinsă cu şoldurile şi pieptul căptuşite cu şaizeci de perechi de mănuşi. Din clipa aceea se organiză o supraveghere severă şi inspectorul îl prinse pe Mignot în flagrant delict : încurajase manoperile unei fete înalte, blonde, fostă vînzătoare la magazinul „Louvre“, decăzută acum, şi care practica prostituţia. Manevra era simplă : fata se prefăcea că încearcă nişte mănuşi, dosea cîteva perechi şi apoi era condusă la casă, unde plătea una

singură. Mouret se afla acolo. De obicei prefera să nu se amestece în acest soi de aventuri, care erau frecvente, căci în ciuda bunei funcţionări a maşinii, o mare dezordine domnea în unele raioane ale „Paradisului femeilor", şi nu trecea săptămînă în care să nu fie concediat cîte un funcţionar pentru furt. Direcţia prefera să păstreze cea mai mare discreţie în jurul acestor furturi, considerînd inutil amestecul poliţiei, ceea ce ar fi dat în vileag una din plăgile fatale ale marilor bazaruri. Numai că în ziua aceea Mouret simţea nevoia să se mînie şi îl trată cu violenţă pe frumosul Mignot, care era palid, descompus şi tremura de frică.

— Ar trebui să chem un sergent de stradă, strigă el în mijlocul celorlalţi vînzători. Dar răspunde odată, care este femeia ? Îţi jur că trimit imediat să cheme comisarul dacă nu spui adevărul.

Femeia fu adusă de două vînzătoare care o dezbrăcau. Mignot bîlbîi :

— N-o cunosc, domnule. Ea a venit...

— Nu minţi ! îl întrerupse Mouret din ce în ce mai violent. Şi nu-i nimeni care să ne înştiinţeze. Sîntem aici ca în codrul Bondy, furaţi, jefuiţi, prădaţi ! De acum încolo ar trebui să nu mai iasă nimeni fără a i se cerceta buzunarele !

Se auziră murmure. Cele trei sau patru cliente care voiau să cumpere mănuşi rămaseră speriate.

— Tăcere ! strigă el furios, sau evacuez magazinul !

Bourdoncle veni în grabă, neliniştit la gîndul unui scandal. Şopti cîteva cuvinte la urechea lui Mouret, întîmplarea căpăta o gravitate neobişnuită şi fu hotărît ca Mignot să fie condus în biroul inspectorilor, o încăpere aflată la parter, lîngă poarta Gaillon. Femeia era acolo, îşi punea liniştită corsetul. Îl numise pe Albert Lhomme. Interogat din nou, Mignot

își pierdu capul, începu să plîngă ; nu el era vinovatul, ci Albert, care îi trimitea iubitele lui. La început se mulțumise numai să le facă anumite înlesniri, cînd aveau solduri ; apoi, cînd femeile începeau să fure, era prea compromis să mai îndrăznească a anunța direcția. Cu prilejul acesta se află despre o serie de furturi extraordinare : mărfuri luate de aceste femei, care le ascundeau pe sub jupoane, în cabinele luxoase instalate lîngă bufet, la adăpostul plantelor exotice ; cumpărături pe care cîte un vînzător omitea să le treacă pe la casă, în timp ce conducea vreo clientă, și ale căror beneficii le împărțea cu casierul ; erau chiar „restituirile false", articole anunțate ca întoarse, pentru a încasa apoi banii restituiți în mod fictiv ; fără a mai socoti furtul clasic, pachetele scoase seara pe sub redingotă, sau înfășurate în jurul taliei, cîteodată chiar agățate de-a lungul coapselor. Datorită lui Mignot, și probabil și a altor vînzători, pe care refuzaseră să-i numească, se făceau de paisprezece luni la casa lui Albert afaceri suspecte, o risipă nerușinată, pe niște sume al căror total nu s-a putut afla niciodată.

Vestea se răspîndise la toate raioanele. Conștiințele neliniștite tremurau, cinstea cea mai desăvîrșită se temea de o curățenie generală. Îl văzuseră pe Albert dispărînd în biroul inspectorilor. Pe urmă trecuse Lhomme, care abia respira, avînd tot sîngele în obraji, ca în pragul apoplexiei. Apoi fusese chemată chiar și doamna Aurélie ; și ea, cu capul sus, în ciuda rușinii, dar cu chipul ei puhav alb ca o mască de ceară. Explicația ținu multă vreme, totuși nimeni nu află niciodată amănuntele : se povestea că premiera de la confecții își pălmuise fiul făcîndu-l să vadă stele verzi, că bătrînul și cinstitul lui tată plîngea, în timp ce patronul, împotriva obiceiurilor lui iertătoare, înjura ca un căruțaș, ținînd neapărat să-i dea

pe vinovaţi pe mîna justiţiei. Totuşi scandalul fu muşamalizat. Doar Mignot fu concediat pe loc. Albert n-a dispărut decît după două zile ; probabil că mama sa obţinuse — pentru a nu dezonora familia — să nu fie executat imediat. Dar vîntul de panică a continuat să sufle cîteva zile în şir, căci după aceastâ scenă Mouret se plimbase de la un capăt la celălalt al magazinelor, cu priviri cumplite, secerînd pe acei care îndrăzneau numai să-şi ridice ochii.

— Ce faci acolo, domnule, prinzi muşte ? Treci la casă !

În sfîrşit, într-o bună zi urgia căzu chiar pe capul lui Hutin. Favier, care fusese numit secund, îl torpila de mult pentru a-i lua locul. Practicase eterna tactică cu rapoarte viclene către direcţie, folosirea oricărei împrejurări pentru a scoate în evidenţă greşelile şefului de raion. Deci, într-o dimineaţă, pe cînd Mouret trecea pe lîngă raionul de mătăsuri, se opri mirat văzîndu-l pe Favier cum modifică etichetele unui întreg sold de catifea neagră.

— De ce cobori preţurile ? întrebă el. Cine ţi-a poruncit ?

Secundul, care făcea un mare tămbălău în jurul acestei operaţiuni pentru a-l agăţa pe director, şi care prevăzuse scena, răspunse cu un aer nevinovat :

— Dar Hutin mi-a spus ! domnule director !

— Domnul Hutin ! Şi unde-i domnul Hutin ?

Apoi, cînd acesta se întoarse de la recepţionare, chemat de un vînzător, avu loc o explicaţie violentă.

Cum ! cobora preţurile cu de la sine putere ! Hutin păru foarte mirat. Vorbise despre această scădere cu Favier, dar fără a-i da vreun ordin precis. Întrebat, acesta din urmă avu aerul mîhnit al subalternului care se vede în situaţia de a-şi contrazice superiorul. Totuşi, acceptă să ia asupra lui greşeala, dacă era

cazul, să-l scoată pe Hutin din încurcătură. De dată aceasta lucrurile se înveninară :

— M-auzi, domnule Hutin, strigă Mouret, n-am îngăduit niciodată aceste tentative de independenţă... Aici, numai eu hotărăsc preţul !

Apoi continuă cu o voce aspră şi cu intenţii jignitoare, care-i mirară pe vînzători, căci de obicei aceste discuţii aveau loc mai deoparte ; cazul putea, într-adevăr, să provină dintr-o simplă neînţelegere. Se simţea la el nevoia de a-şi satisface o ură tăinuită. În sfîrşit, îl avea acum în mînă pe acest Hutin care trecea drept amantul Denisei. Avea deci să se mai uşureze puţin, să-l facă să simtă crunt că el e stăpînul ! Şi exageră faptele, încheind cu insinuarea că scăderea preţurilor ascundea unele intenţii necinstite.

— Domnule, aveam de gînd, se scuza Hutin, să vă supun această scădere... Era necesară, ştiţi şi dumneavoastră, catifelele acestea n-au prins.

Mouret vru să i-o taie scurt printr-o ultimă asprime :

— Bine, domnule, vom examina chestiunea... Dar să nu se mai repete, dacă ţii la casa aceasta.

Îi întoarse apoi spatele. Hutin, furios, zăpăcit, neavîndu-l decît pe Favier pentru a-şi vărsa focul, jură că-i va azvîrli acestei brute demisia în obraz. Apoi nu mai vorbi de plecare, ci căută să răscolească toate acuzaţiile odioase de care se vorbea printre vînzători împotriva şefilor. Şi Favier, satisfăcut, se apăra făcîndu-i mari demonstraţii de simpatie. El trebuia să răspundă, nu-i aşa ? Şi apoi cine s-ar fi aşteptat la atîta tămbălău pentru o prostie ? Ce-i căşunase de la o vreme patronului ? Devenise atît de nesuferit !

— O ! Ce i s-a căşunat se ştie, răspunse Hutin. Ce vină am eu dacă tîrîtura aia de la confecţii îl joacă pe degete ?... Ascultă-mă, dragul meu, lovitura vine de acolo. Ştie că m-am culcat cu ea şi asta nu-i e pe

plac. Sau ea manevrează să mă zboare afară, pentru că o stingheresc. Pe cuvîntul meu, dacă îmi cade vreodată în labă, o să-i fac una să mă ţină minte !

Două zile mai tîrziu, pe cînd Hutin se urcase la atelierul de confecţii, sus, sub acoperiş, pentru a recomanda el însuşi o lucrătoare, avu o uşoară tresărire zărindu-i la capătul unui coridor pe Denise şi pe Deloche, aplecaţi pe marginea unei ferestre deschise. Păreau atît de cufundaţi într-o discuţie intimă, încît nu întorseseră capul. Ideea de a-i da în vileag îi veni deodată, cînd îşi dădu seama că Deloche plînge. Se retrase fără zgomot, şi, întîlnindu-i pe scară pe Bourdoncle şi pe Jouve, le spuse că unul din stingătoarele de incendii se defectase ; în felul acesta aveau să urce şi să dea peste cei doi. Întîi îi descoperi Bourdoncle. Se opri în loc şi-l trimise pe Jouve să-l aducă pe director, în timp ce el va rămîne acolo. Inspectorul fu nevoit să asculte, deşi nu dorea de loc să se compromită într-o asemenea chestiune.

Era un colţ pierdut al vastei lumi, unde se agita tot poporul din „Paradisul femeilor". Se ajungea acolo pe scări şi coridoare complicate. Atelierele ocupau podurile ; era un şir de săli joase şi mansardate, care primeau lumină prin ochiuri mari tăiate în tablă ; n-aveau altă mobilă decît nişte mese lungi şi cîteva sobe masive de fontă. Lucrau acolo, laolaltă, lenjerese, dantelărese, tapiţeri, croitorese, care trăiau atît vara cît şi iarna într-o căldură înăbuşitoare, în mirosul caracteristic meseriei ; trebuia s-o iei pe toată aripa clădirii, s-o apuci la stînga, după atelierul de croitorie, şi să urci încă cinci trepte pentru a ajunge la acest colţ ascuns al coridorului. Rarele cliente pe care vreun vînzător le aducea aici pentru o comandă se opreau puţin să răsufle, obosite, speriate, cu senzaţia de a se fi învîrtit în loc timp de cîteva

ore şi de a se afla la sute de leghe depărtare de trotuar.

Denise îl întîlnise de multe ori acolo pe Deloche, care o aştepta. În calitate de secundă, avea sarcina de-a ţine legătura raionului cu atelierul, unde nu se lucrau, de altfel, decît modelele şi reparaţiile. Urcase acolo pentru a da diverse ordine. El o pîndea, născocea cîte un pretext şi se lua după dînsa ; apoi simula mirarea cînd o întîlnea la uşa croitoreselor. Ea rîdea, ca şi cum ar fi acceptat într-un fel aceste întîlniri puse la cale. Coridorul se afla de-a lungul rezervorului, un cub enorm de tablă care conţinea şaizeci de mii de litri de apă ; pe acoperiş se mai afla unul de aceeaşi mărime, la care ajungeai printr-o scară de fier. O clipă, Deloche stătea de vorbă, cu un umăr proptit de rezervor, în nevoia permanentă de a-şi odihni trupul deşirat, doborît de oboseală. Apa din rezervor cînta, scotea sunete misterioase, iar tabla păstra mereu vibraţia ei muzicală. Cu toată tăcerea adîncă ce domnea acolo, Denise se tot întorcea îngrijorată, i se tot părea că vede o umbră proiectată pe zidurile goale, vopsite în galben-deschis. Dar fereastra îi atrăgea, se aplecau peste pervaz, pierzîndu-se în discuţii vioaie, în amintirile fără de sfîrşit ale copilăriei. Dedesubtul lor se întindea imensul vitraj al galeriei centrale, un lac de sticlă străjuit de acoperişurile îndepărtate ca de nişte creste stîncoase. Şi nu se vedea dincolo de el decît cerul care reflecta în apa adormită a geamurilor zborul norilor şi albastrul limpede al azurului.

În ziua aceea, Deloche vorbea tocmai de Valognes.

— Aveam şase ani, mama mă ducea cu o căruţă în piaţa orăşelului. Ştii că sînt treisprezece kilometri şi trebuia să plecăm din Briquebec la ora cinci... E foarte frumos pe la noi. Cunoşti locul ?

— Da, da, răspunse domol Denise, cu privirea dusă. Am fost o dată acolo, dar eram tare mică. Drumuri cu iarbă verde în dreapta şi-n stînga, nu-i aşa ? Şi ici-colo, oile slobode, două cîte două, tîrînd după ele frînghia care le împiedica la mers...

Tăcu, apoi reluă vorba cu un zîmbet vag :

— La noi sînt drumuri drepte, lungi de cîteva leghe între copaci care dau umbră... şi păşuni înconjurate de uluci mai înalte decît mine, unde pasc caii şi vacile... Şi mai avem un rîuleţ cu apa foarte rece, printre tufişuri, într-un loc pe care-l ştiu bine...

— Ca şi la noi ! Ca şi la noi ! exclamă încîntat Deloche. Nu există decît iarbă, fiecare îşi străjuieşte petecul de pămînt cu măcieşi şi ulmi, te simţi la tine acasă, totul este verde, de un verde pe care nu-l au la Paris !... Doamne ! cît m-am mai jucat pe drumeagul acela din stînga, care cobora de la moară !

Şi glasurile le tremurau, rămîneau cu ochii pierduţi pe lacul însorit al geamurilor. Din această apă închipuită, un miraj se ridica pentru ei, zăreau păşuni nesfîrşite, Cotentin-ul jilăvit de suflarea oceanului, scăldat într-o boare luminoasă, care topea orizontul într-un cenuşiu delicat de acuarelă. Jos, sub colosala schelărie de fier, în holul mătăsurilor, sfîrîia vînzarea, trepidaţia maşinii în plin mers ; tot magazinul vibra de tropăitul mulţimii, de graba vînzătorilor, de viaţa celor treizeci de mii de oameni care se înghesuiau acolo ; iar ei, duşi de visul lor, auzind această adîncă şi surdă larmă care cutremura acoperişurile, aveau impresia că aud briza mării trecînd prin ierburi şi scuturînd copacii înalţi.

— Doamne ! domnişoară Denise, murmură Deloche, de ce nu eşti mai drăguţă cu mine ? Eu te iubesc atîta !

Ochii i se umplură de lacrimi, şi cum Denise încercă să-l întrerupă cu un gest, el continuă :

— Nu, te rog lasă-mă să-ţi spun încă o dată... Noi ne-am înţelege atît de bine !... Ai întotdeauna ce vorbi cînd eşti din acelaşi ţinut.

Simţi că se înăbuşe. Ea îi spuse cu blîndeţe :

— Nu eşti cuminte, mi-ai făgăduit că nu-mi vei mai vorbi despre asta... E un lucru imposibil. Am multă prietenie pentru dumneata, fiindcă eşti un băiat de treabă, dar vreau să rămîn liberă.

— Da, da, ştiu, reluă el cu glasul frînt, nu mă iubeşti. O, poţi să mi-o spui, înţeleg, eu n-am nimic pentru a mă face iubit... Eu n-am avut în viaţa mea decît un singur moment bun, seara cînd te-am întîlnit la Joinville. Îţi aminteşti ? O clipă, sub copacii aceia, unde era atît de întuneric, am crezut că braţul dumitale tremura, am fost atît de prost să-mi închipui...

Dar ea îi tăie din nou vorba. Urechea ei fină auzise paşii lui Bourdoncle şi ai lui Jouve la capătul coridorului.

— Ascultă, umblă cineva.

— Nu, răspunse el, împiedicînd-o să părăsească fereastra. Zgomotul e de la rezervor ; de acolo ies totdeauna sunete extraordinare, s-ar crede că cineva e înăuntru.

Îşi continuă lamentările sfioase, şi în acelaşi timp duioase. Ea nu-l mai asculta, cuprinsă de visare în această legănare a dragostei, plimbîndu-şi privirea pe acoperişurile „Paradisului femeilor". În dreapta şi în stînga galeriei cu geamuri, alte galerii, alte holuri luceau în soare, sub mansardele cu ferestre aliniate simetric, ca de cazarmă. Peste tot schelete metalice, scări, punţi care îşi profilau dantelăriile pe albastrul cerului ; în timp ce din coşul bucătăriilor ieşea un fum gros ca de fabrică, iar marele rezervor pătrat, susţinut de nişte piloni de fontă, lua o înfăţişare stra-

nie de construcţie barbară, înălţată acolo de trufia unui om. În depărtare se auzea vuietul Parisului.

Cînd Denise reveni din acele spaţii, din desfăşurarea „Paradisului“ unde îi rătăceau gîndurile însingurate, văzu că Deloche îi luase mîna; chipul său era atît de tulburat, încît ea nu şi-o retrase.

— Iartă-mă, murmură el. Acum s-a terminat, aş fi prea nefericit dacă m-ai pedepsi, lipsindu-mă de prietenia dumitale. Îţi jur că am vrut să-ţi spun altceva. Am făcut tot posibilul să înţeleg situaţia şi să fiu cuminte...

Lacrimile îi curgeau din nou, încercă să-şi stăpînească glasul.

— Căci îmi cunosc soarta... Ştiu că roata norocului nu se poate întoarce acum. Bătut acolo; bătut la Paris, bătut peste tot. De patru ani sînt aici şi am rămas codaşul raionului... De aceea, am vrut să-ţi spun să nu fii mîhnită din pricina mea. N-o să te mai plictisesc. Încearcă să fii fericită şi să iubeşti pe un altul; da, aceasta mi-ar face plăcere. Dacă vei fi fericită, voi fi şi eu fericit, va fi singura mea bucurie.

Nu mai avea putere să continue. Pentru a pecetlui această făgăduială, îşi apropie buzele de mîna fetei, pe care o sărută cu un umil sărut de sclav. Foarte mişcată, Denise spuse pe un ton de duioşie frăţească, care ascundea compătimire :

— Bietul meu băiat !

Dar tresăriră amîndoi şi întoarseră capul. Mouret se afla în faţa lor.

Jouve îl căuta pe director prin magazin de zece minute. El se afla pe şantierele noii faţade din strada Zece Decembrie, unde îşi petrecea zilnic ore întregi, încercînd să se intereseze de aceste lucrări, la care visase atîta amar de vreme. Era refugiul său împotriva chinurilor lui, în mijlocul zidarilor care propteau stîlpii de piatră cioplită pentru colţuri şi a lă-

cătuşilor care potriveau fiarele imenselor schelete. De pe acum faţada, răsărită din pămînt, indica marele portal de la intrare, spaţiile primului etaj, dezvoltarea unui palat aflat încă în stare de proiect. Se urca pe scări, discuta cu arhitectul despre ornamentaţia care trebuia să fie ceva cu totul inedit, încăleca fierăria şi cărămizile, cobora pînă în beciuri; şi uruitul maşinii cu abur, tic-tacul macaralelor, loviturile ciocanelor, vuietul poporului de lucrători, care se ridica prin această cuşcă imensă împrejmuită cu scînduri, izbutea să-l ameţească o clipă. Ieşea de acolo alb de ghips, negru de pilitură de fier, cu picioarele stropite de apa robinetelor, dar atît de puţin vindecat de chinul său, încît neliniştea îl cuprindea din nou şi îi lovea şi mai tare inima, cu cît larma şantierului se stingea în urma lui. Tocmai în ziua aceea îşi recăpătase, oarecum, buna dispoziţie, privind cu mult interes un album cu desene de mozaicuri şi de sculpturi emailate care aveau să împodobească frizele, cînd Jouve venise cu sufletul la gură să-l caute. Era foarte necăjit că-şi murdărise redingota printre aceste materiale. Mouret îi strigase mai întîi că poate să mai aştepte; dar un cuvînt al inspectorului îl făcu să-l urmeze imediat, cuprins în întregime de o mare nelinişte. Acum nu mai exista nimic, faţada se prăbuşea înainte de a fi ridicată: la ce bun această izbîndă a trufiei sale, dacă numai numele unei femei, rostit în şoaptă, îl chinuia în felul acesta!

Sus, Bourdoncle şi Jouve socotiră că era mai prudent să dispară. Deloche o luase la fugă. Numai Denise rămase în faţa lui Mouret, mai palidă decît de obicei, dar cu o privire sinceră ridicată spre el.

— Binevoiţi a mă urma, domnişoară! îi spuse el cu glas aspru.

Fata îl urmă. Coborîră două etaje, străbătură raionul de mobile şi de covoare, fără a scoate o vorbă.

Cînd ajunse în fața biroului său, Mouret deschise larg ușa.

— Intră, domnișoară !

Apoi închise ușa și merse pînă la masa lui de lucru. Noul birou al directorului era mai luxos decît cel vechi, o draperie de catifea verde înlocuise ripsul, o bibliotecă încrustată în fildeș ocupa unul din pereți ; dar pe pereți nu se vedea altceva decît tot portretul doamnei Hédouin, o femeie tînără, cu un chip frumos, senin, care surîdea din rama ei de aur.

— Domnișoară, zise el, în sfîrșit, încercînd să păstreze o severitate rece, sînt unele lucruri pe care nu le putem îngădui... aici bunele moravuri sînt de rigoare...

Se opri o clipă, își căuta cuvintele care să ascundă furia ce i se urca din străfunduri. Ia te uită ! Îl iubea pe acest băiețandru, pe acest vînzător nenorocit, batjocura raionului său ! îl preferase pe cel mai umil, pe cel mai neîndemînatic dintre toți, în locul lui, al stăpînului ! căci doar îi văzuse cu ochii lui lăsîndu-și mîna în voie, iar el acoperindu-i-o cu sărutări !

— Am fost foarte bun cu dumneata, domnișoară, continuă el făcînd o sforțare supremă. Nu mă așteptam nicidecum să fiu răsplătit în felul acesta.

De cînd intrase pe ușă, privirile Denisei fuseseră atrase de portretul doamnei Hédouin : și în ciuda marei sale tulburări, căzu pe gînduri. De cîte ori intra la direcție, ochii ei se încrucișau cu acei ai doamnei pictate. Îi era puțin teamă de ea, dar o simțea foarte bună. De data aceasta, afla acolo ocrotire.

— Într-adevăr, domnule, răspunse ea cu glas domol, am făcut greșeala de a mă opri să stau de vorbă, și vă cer iertare pentru această greșeală... Tînărul este din aceeași regiune cu mine.

— Am să-l dau afară ! strigă Mouret, şi întreaga-i suferinţă răsună în acest strigăt furios.

Zdruncinat, părăsi rolul de director care moralizează o vînzătoare vinovată de o încălcare a regulamentului şi dădu drumul unor cuvinte violente. Nu-i era ruşine, o fată tînără ca dînsa să accepte curtea unui om ca acela ! Şi îi aduse învinuiri groaznice ; îi vorbi despre Hutin şi despre alţii cu asemenea cuvinte, încît Denise nu se mai putea apăra. Dar avea să facă o curăţenie generală, o să-i dea pe toţi afară cu picioare în spate. Urmîndu-l pe Jouve, se gîndise să aibă cu Denise o explicaţie serioasă, şi, cînd colo, explicaţia degenerase într-o scenă de gelozie.

— Da, amanţii dumitale ! Mi se vorbea despre aceasta, dar eram destul de prost să mă îndoiesc. Numai eu ! Numai eu !

Denise, gîtuită, zăpăcită, asculta aceste reproşuri groaznice. La început nu pricepuse. Doamne ! O credea deci o femeie decăzută ? La un cuvînt mai tare, se îndreptă tăcută spre uşă. Mouret făcu un gest s-o oprească

— Lăsaţi, domnule, eu plec. Dacă sînteţi convins de ceea ce spuneţi, nu vreau să mai rămîn o clipă în casa aceasta !

Dar Mouret se repezi spre uşă.

— Dar, apără-te cel puţin !... Spune ceva !

Rămase nemişcată, închisă într-o tăcere de gheaţă. El îi punea mii de întrebări cu o spaimă crescîndă ; şi demnitatea tăcută a acestei fecioare părea încă o dată calculul savant al unei femei cu experienţă în tactica pasiunilor. N-ar fi putut juca un joc mai abil care să-l arunce la picioarele ei, chinuit de îndoială, dornic de a se lăsa convins.

— Să vedem, zici că este din aceeaşi regiune cu dumneata... Poate că v-aţi mai întîlnit acolo... Jură-mi că nu s-a petrecut nimic între voi...

Atunci, fiindcă se încăpăţîna în tăcerea ei şi voia mereu să deschidă uşa şi să plece, el îşi pierdu cu desăvîrşire capul şi avu o explozie de durere nebună.

— Doamne! Te iubesc! Te iubesc!... De ce îţi place să mă chinuieşti atît? Vezi doar că nimic nu mai există pentru mine, că oamenii de care îţi vorbesc nu mă interesează decît prin dumneata, că numai dumneata însemni ceva pentru mine în lumea aceasta!... Te credeam geloasă şi ţi-am sacrificat plăcerile mele. Ţi s-a spus că am iubite; ei bine, nu mai am pe nimeni, abia dacă mai ies din casă. Nu te-am preferat pe dumneata acelei doamne? N-am rupt toate legăturile pentru a-ţi aparţine numai dumitale? Mai aştept încă un cuvînt de mulţumire, puţină recunoştinţă. Şi dacă te temi că mă voi întoarce la dînsa, poţi fi liniştită: se răzbună ajutînd pe unul din foştii mei subalterni să întemeieze o firmă rivală. Trebuie să-ţi cad în genunchi pentru a-ţi mişca inima?

Iată, aici ajunsese! El, care nu îngăduia nici cea mai mică greşeală din partea vînzătoarelor sale, care le arunca în stradă pentru cel mai neînsemnat capriciu, se găsea în situaţia de-a implora pe una din ele să nu plece, să nu-l lase singur în nenorocirea lui. Acum păzea uşa, o împiedica să iasă, era gata s-o ierte, să se lase orbit, dacă ar fi binevoit măcar să-l mintă. Şi spunea adevărul, îl dezgustaseră femeile culese prin culisele micilor teatre şi prin localurile de noapte; n-o mai vedea pe Claire, nu mai pusese piciorul pe la doamna Desforges, unde domnea acum Bouthemont, în aşteptarea deschiderii noilor magazine „La patru sezoane", care umpleau ziarele cu reclamele lor.

— Spune, trebuie să mă aşez în genunchi? repeta el, cu gîtlejul sugrumat de lacrimi abia reţinute.

Îl opri cu un gest al mîinii, nici ea nu mai putea să-şi ascundă tulburarea, mişcată de suferinţa lui pătimaşă.

— Faceţi rău că vă necăjiţi atîta, domnule, răspunse ea în cele din urmă. Vă jur că toate aceste lucruri urîte sînt simple născociri. Acest biet băiat pe care l-aţi văzut adineauri este tot atît de nevinovat ca şi mine.

Şi ochii ei senini, plini de sinceritate, îl priveau drept în faţă.

— Bine, te cred, murmură Mouret, nu voi concedia pe nici unul din camarazii dumitale, fiindcă i-ai luat pe toţi sub ocrotirea dumitale... Dar atunci, dacă nu iubeşti pe nimeni, de ce mă respingi ?

O stinghereală, o pudoare îngrijorată o cuprinse dintr-o dată.

— Iubeşti pe altcineva, nu-i aşa ? reluă el cu vocea tremurîndă. O ! poţi să mi-o spui, nu am nici un drept să mă amestec în sentimentele dumitale... Spune-mi, iubeşti pe cineva ?

Denise roşi, sufletul îi era pe buze, simţea că nu-l mai poate minţi, cu emoţia care o trăda, cu dezgustul ei faţă de minciună şi care lăsa să i se citească adevărul în ochi.

— Da, sfîrşi prin a mărturisi cu glasul slab. Vă rog, domnule, lăsaţi-mă, mă chinuiţi.

Acum suferea şi ea. Nu era de ajuns că trebuie să se apere împotriva lui ? Va trebui oare să se apere şi împotriva ei, să lupte cu valurile de duioşie care îi zdrobeau tot curajul ? Cînd îi vorbea astfel, cînd îl vedea atît de emoţionat, de cutremurat, nu mai ştia de ce i se împotriveşte ; şi nu găsi răspuns decît mai tîrziu, în adîncul firii sale de fată sănătoasă — mîndria şi raţiunea care o ţineau dîrză în încăpăţînarea ei de fecioară. Dintr-un instinct al fericirii, din nevoia de a duce o viaţă liniştită se încăpăţîna, şi nicidecum

din virtute. Ar fi căzut bucuroasă în braţele acestu bărbat, cu trupul înfrînt, cu inima cucerită, dacă n-a fi resimţit o revoltă, un dezgust aproape, în faţa dă ruirii integrale a fiinţei sale, azvîrlită în necunoscut doua zi. Amantul o umplea de teamă, de acea team nebună pe care o simte femeia la apropierea mascu lului.

Mouret avu un gest de amară descurajare. Nu în ţelegea nimic. Se întoarse la biroul său, răsfoi nişt hîrtii, pe care apoi le lăsă, şi zise :

— Nu te mai reţin, domnişoară, nu te pot ţine îm potriva voinţei dumitale.

— Dar eu nu vreau să plec, răspunse Denise surî zînd. Dacă mă credeţi cinstită, rămîn... Femeil cinstite trebuie totdeauna crezute, domnule. Mai sîn multe femei cinstite, credeţi-mă.

Fără să vrea, Denise ridică ochii către portretu doamnei Hédouin, această femeie atît de frumoasă ş de cuminte, al cărei sînge se spune că poartă noro firmei. Mouret urmări privirea fetei şi tresări ; avu im presia că soţia lui moartă pronunţa fraza, o frază a ei pe care o recunoştea. Şi fu pentru el ca o reînviere căci găsea la Denise bunul simţ, echilibrul aceleia p care o pierduse, pînă şi glasul ei blînd, fără cuvint de prisos. Rămase impresionat, dar şi mai trist.

— Ştii bine că-ţi aparţin, spuse ca încheiere Mouret. Fă din mine ce vrei.

Denise îşi recăpătă vioiciunea :

— Bine, domnule. Părerea unei femei, oricît de ne-însemnată, e întotdeauna folositoare şi e bine s-o asculţi atunci cînd are un pic de înţelepciune... Nu voi face din dumneavoastră decît un om cumsecade, puteţi fi sigur, dacă vă veţi pune soarta în mîinile mele.

Glumea, cu aerul ei simplu, care avea atîta farmec. Mouret, la rîndul său, avu un uşor zîmbet palid şi o întovărăşi pînă la uşă, ca pe o doamnă.

A doua zi, Denise a fost numită premieră. Direcţia dublase raionul, înfiinţînd o nouă secţie la raionul de rochii şi costume, creat special pentru ea, un raion de costume pentru copii, care fu instalat lîngă acela al confecţiilor. De cînd fusese concediat fiul ei, doamna Aurélie tremura, deoarece simţea că şefii o privesc cu răceală şi vedea cum creşte din zi în zi puterea tinerei fete. Nu o vor sacrifica oare pentru dînsa, invocînd un pretext oarecare ? Masca ei de imperator, burduşită de grăsime, părea slăbită de ruşinea care pătase reputaţia dinastiei Lhomme. Acum pleca la braţul soţului ei în fiecare seară, apropiaţi şi uniţi prin nenorocirea ce-i lovise, înţelegînd că tot răul se datora dezordinii din menajul lor ; iar bietul om, mai amărît decît dînsa în teama lui bolnăvicioasă de a nu fi el însuşi bănuit de furt, număra de două ori încasările, cu glas tare, făcînd adevărate minuni cu braţul lui ciuntit. Cînd o văzu pe Denise trecută premieră la costumele pentru copii, fu atît de fericită, încît începu să-i arate făţiş sentimentele cele mai calde. Era foarte frumos din partea ei că nu-i luase locul. O copleşea cu prietenia, o trata ca pe o egală, se ducea adesea să stea de vorbă cu dînsa la raionul vecin, ceremonios, ca o regină-mamă care face vizită unei regine tinere.

De altminteri, Denise ajunsese acum la cea mai înaltă treaptă. Numirea ei ca premieră doborîse şi ultimile rezistenţe din juru-i. Şi dacă se mai trăncănea puţin prin unghere, cu acea mîncărime de limbă care bîntuie printre oamenii care trăiesc laolaltă, toţi se plecau în faţa ei respectuos, pînă la pămînt. Marguerite, devenită secundă la confecţii, nu mai înceta cu laudele. Pînă şi Claire plecase cu respect capul în faţa acestei situaţii, la care ea nu izbutise să ajungă. Dar izbînda ei era mai desăvîrşită faţă de bărbaţi, faţă de Jouve, care nu-i mai vorbea decît încovoindu-şi spinarea, faţă de Hutin, îngrijorat, simţind că i se clatină

situaţia, în sfîrşit, faţă de Bourdoncle, redus la neputinţă. Cînd o văzu ieşind surîzătoare din biroul direcţiei şi, a doua zi, pe Mouret cerînd consiliului înfiinţarea unui nou raion, se plecă, învins de sfînta teroare a femeii. Cedase întotdeauna în faţa farmecului lui Mouret, îl recunoştea ca pe stăpînul său, în ciuda scăpărilor sale şi a dragostelor nesăbuite. De data aceasta, femeia se dovedise mai tare şi aştepta să fie tîrît şi el în acest dezastru.

Dar izbînda Denisei era tihnită, încîntătoare. Mişcată de aceste dovezi de stimă, nu voia să vadă în succesul ei final decît simpatie pentru suferinţele începutului şi a curajului ei nedezminţit. Aşa încît primea cu o bucurie zîmbitoare cele mai mici dovezi de prietenie, ceea ce o făcea, într-adevăr, iubită de unii ; era blîndă şi îndatoritoare, gata mereu să-şi dăruiască inima.

Nu arăta un profund dezgust decît faţă de Claire, fiindcă auzise că această fată se distrase, aşa cum spusese cîndva, să-l primească într-o seară la dînsa pe Colomban ; iar acum, copleşit de patima lui satisfăcută, lipsea nopţile de-acasă, pe cînd nefericita şi trista Geneviève era pe patul morţii. La „Paradisul femeilor" se făcea mare haz de povestea lor.

Dar durerea aceasta, singura pe care o avea în afară, nu-i schimba firea liniştită. Trebuia s-o vezi la raionul ei, în mijlocul poporului său de copii de toate vîrstele. Iubea nespus de mult copiii, şi nu i s-ar fi putut găsi un loc mai nimerit. Cîteodată întîlneai acolo vreo cincizeci de fetiţe şi tot atîţia băieţaşi, un întreg pension zgomotos, cuprins de primele dorinţe de cochetărie. Mamele îşi pierdeau capul. Denise, împăciuitoare, surîdea, îşi înşira mica clientelă pe scaune, şi cînd prin grămadă se afla vreo mititică cu bujori în obraji, cu o mutrişoară drăguţă, ţinea s-o servească ea însăşi, îi aducea rochiţa, o încerca pe umerii gră-

suţi, cu o grijă drăgăstoasă de soră mai mare. Se auzeau răsunînd rîsete cristaline, strigăte de uimire se ridicau printre glasurile aspre ale mamelor. Uneori, o fetiţă de nouă sau zece ani, pe cale de a deveni domnişoară, cu un paltonaş de stofă pe umeri, îl examina în faţa oglinzii, se învîrtea, preocupată, cu ochii strălucitori de dorinţa de a place. Şi tejghelele se umpleau cu rochiţe din pînze trandafirii sau albastre pentru copii de la un an pînă la cinci ani, de costume marinăreşti din zefir, de fustiţe plisate şi bluze împodobite cu aplicaţii de percal, de costume Ludovic al XV-lea, de mantouri, jachete, un amestec de veşminte strîmte, ţepene în graţia lor copilărească, ceva asemănător vestiarului unui roi de păpuşi mari, ieşite din dulapuri şi pornite pe jaf. Denise avea totdeauna în fundul buzunarelor cîteva dulciuri pentru a potoli plînsul vreunui ţînc disperat că nu i se luase nişte pantalonaşi roşii, trăia acolo printre cei mici ca în familia ei, întinerită de această nevinovăţie şi prospeţime mereu reînnoită în preajma ei.

Acum i se întîmpla să aibă lungi convorbiri prieteneşti cu Mouret. Cînd era nevoită să se ducă la direcţie pentru a primi ordine sau a da informaţii, el o reţinea spre a discuta cu dînsa, căci îi plăcea s-o asculte vorbind. Încerca ceea ce numea ea în glumă „să facă din el un om cumsecade". În capul ei înţelept şi isteţ de normandă, se năşteau tot felul de proiecte, acele idei despre noul comerţ pe care îndrăznise să le intuiască încă de pe cînd era la Robineau şi de care pomenise în acea seară frumoasă cînd se plimbaseră în grădina Tuileries. Denise nu putuse să se ocupe de ceva, să vadă înfăptuindu-se o muncă, fără a simţi nevoia de a pune ordine, de a-i îmbunătăţi mecanismul. Astfel, de cînd intrase la „Paradisul femeilor" se gîndea mereu la situaţia precară a funcţionarilor; concedierile fără motiv o indignau,

considerîndu-le nedrepte, vătămătoare atît personalului, cît şi direcţiei. Suferinţele îndurate la început o mai dureau încă, o milă adîncă îi sfîşia inima de cîte ori întîlnea în raioane o nouă venită, cu picioarele chinuite, cu pleoapele umflate de lacrimi, tîrîndu-şi sărăcia sub rochia ei de mătase în mijlocul persecuţiilor înăcrite ale celor mai vechi. Această viaţă de cîine bătut le înrăia pe cele mai bune; şi pe dinaintea ochilor ei trecea un convoi mohorît de femei, doborîte toate de greul meseriei încă înainte de patruzeci de ani, murind de ftizie sau de anemie, ca urmare a oboselii sau a lipsei de aer, altele căzînd în ghearele prostituţiei, iar cele mai fericite căsătorindu-se şi îngropîndu-se în fundul unei mici dughene de provincie. Era oare uman, era drept acest consum îngrozitor de oameni pe care îl făceau an de an marile magazine? Şi Denise vorbea în favoarea rotiţelor acestei maşini nu din motive sentimentale, ci cu argumente menite a servi înseşi interesele patronilor. Dacă vrei o maşină solidă, întrebuinţează fier bun ; dacă fierul se rupe sau îl rupi, se produce o stagnare a lucrului, cheltuieli repetate de repunere în activitate, deci, o întreagă pierdere de forţe. Se însufleţea uneori văzînd imensul bazar ideal, acel falanster al comerţului, unde fiecare îşi va avea partea exactă de beneficii, după merite, şi viaţa de mîine asigurată în baza unui contract. Cînd o vedea însufleţindu-se, Mouret se înveselea. O învinuia de socialism, punînd-o în încurcătură, cînd îi arăta unele dificultăţi de executare ; căci ea îi vorbea cu simplicitatea unui suflet sincer, cu o încredere curajoasă în viitor ori de cîte ori îi arăta o lacună în planul ei sentimental. Totuşi, Mouret rămînea impresionat şi atras de acest glas tînăr care se înfiora încă la amintirea suferinţelor îndurate, atît de convingător cînd îi indica unele reforme menite să întărească firma ;

o asculta glumind. Soarta vînzătorilor se îmbunătăţise încetul cu încetul, sistemul concedierilor în masă fusese înlocuit prin concedii acordate în timpul sezonului mort ; în sfîrşit, se studia înfiinţarea unei case de ajutor reciproc, menită a pune pe funcţionari la adăpostul şomajurilor forţate şi a le asigura o pensie. Acesta era embrionul vastelor societăţi muncitoreşti din veacul al XX-lea.

De altminteri, Denise nu se mărginea numai la alinarea rănilor vii din pricina cărora sîngerase şi ea : îi sugera lui Mouret idei delicate, feminine, care încîntau clientela. Îl făcu fericit şi pe Lhomme, sprijinind un proiect pe care acesta îl nutrea de mult, şi anume, înfiinţarea unei orchestre, ai cărei executanţi să fie aleşi din rîndul personalului întreprinderii. Trei luni mai tîrziu, Lhomme avea o sută douăzeci de muzicanţi sub conducerea lui, visul vieţii sale era înfăptuit. Şi într-o zi avu loc în magazin o mare sărbătoare, un concert urmat de bal, pentru a prezenta orchestra magazinului „Paradisul femeilor" clientelei şi întregii lumi. Ziarele se ocupară de eveniment, şi însuşi Bourdoncle, impresionat de aceste inovaţii, fu silit să se încline în faţa reclamei enorme. Apoi se organiză o sală de jocuri pentru vînzători, cu două biliarde, mese de trictrac şi de şah. Se înfiinţară cursuri serale de engleză şi germană, cursuri de gramatică, aritmetică şi geografie, şi, mai mult, se deschise un curs de călărie şi scrimă. Se creă o bibliotecă, zece mii de volume fură puse la dispoziţia salariaţilor. Şi se mai adăuga un medic permanent, care dădea consultaţii gratuite ; apoi băi, bufete, un salon de coafură. Toată viaţa se petrecea acolo, se găsea totul fără a mai ieşi din magazin : cultură, hrană, pat şi îmbrăcăminte. „Paradisul femeilor" împlinea totul, plăceri şi nevoi în mijlocul imensului Paris ui-

mit de clocotul acestei cetăţi a muncii, care creştea vînjos peste gunoiul vechilor străzi scoase, în sfîrşit, la soare.

În jurul Denisei se creă un nou curent de păreri. Şi pentru că Bourdoncle, înfrînt, repeta cu disperare prietenilor săi că ar fi dat mult ca să o poată culca el însuşi în patul lui Mouret, se trase concluzia că fata nu cedase şi că atotputernicia ei rezultă din acest refuz. Din clipa aceea deveni populară. Nimeni nu contesta îmbunătăţirile ce i se datorau, toţi o admirau pentru puterea voinţei sale. Iată cel puţin una care pusese piciorul în prag, ştiind să scoată de la patron altceva decît făgăduieli şi care îi răzbuna pe toţi. Sosise aceea care făcuse să fie puţin respectaţi şi bieţii oameni ! Cînd străbătea raioanele, cu capul ei fin şi încăpăţînat, cu aerul ei duios, dar de neînvins, vînzătorii îi zîmbeau, erau mîndri de ea, ar fi vrut s-o arate mulţimii. Fericită, Denise era pătrunsă de această simpatie care creştea. Era oare cu putinţă, Doamne ? Parcă se vedea şi acum cum venise speriată, în rochia ei ponosită, pierdută în angrenajul acestei maşini îngrozitoare ; multă vreme avusese senzaţia de a nu fi nimic, un grăunte între pietrele de moară care zdrobesc o lume, şi acum ea era sufletul acestei lumi, numai ea avea importanţă, un singur cuvînt al ei putea să grăbească sau să încetinească colosul, doborît la picioarele ei micuţe. Nu dorise nici o clipă acest lucru, se prezentase fără nici un calcul, numai cu farmecul blîndeţei sale. Autoritatea aceasta îi trezea uneori o mirare îngrijorată : de ce oare ascultau toţi de ea ? nu era frumoasă şi nici nu făcea vreun rău. Apoi zîmbea cu conştiinţa împăcată, căci nu avea altceva decît bunătate şi înţelepciune, iar dragostea de adevăr şi de dreptate era toată puterea ei.

Una din bucuriile influenței ce o exercita Denise fu aceea de a o ajuta pe Pauline. Era însărcinată și tremura să nu-și piardă slujba, căci, în două săptămîni, două vînzătoare fuseseră obligate să plece fiindcă erau în a șaptea lună. Direcția nu îngăduia aceste accidente. Maternitatea era interzisă, fiind considerată incomodă și indecentă. La rigoare se îngăduia o căsătorie, dar copiii erau cu desăvîrșire interziși. Desigur, Pauline avea un soț care lucra în aceeași întreprindere ; totuși, îi era frică, era nedorită la raion, și, spre a evita o concediere posibilă, își strîngea pe cît putea mijlocul, hotărîtă să-și ascundă sarcina atît cît va fi cu putință. Una din cele două vînzătoare concediate născuse un copil mort din cauză că-și strînsese prea mult mijlocul, și chiar viața ei era în primejdie. Bourdoncle îi vedea tenul pătat și-i găsea mersul îngreuiat, penibil. Într-o dimineață se afla lîngă ea la raionul de trusouri, cînd unul din băieții de prăvălie, care ridica un pachet, o lovi atît de tare, încît fata duse amîndouă mîinile la pîntece, scoțînd un strigăt. Pe loc o luă cu el, o făcu să mărturisească, apoi supuse imediat chestiunea concedierii în consiliu, sub pretext că are nevoie de aer curat, la țară ; întîmplarea cu lovitura s-ar putea afla, și efectul asupra clientelor ar fi dezastruos dacă ar avorta, așa cum se întîmplase în anul trecut cu o vînzătoare de la raionul de lenjerie pentru copii. Mouret, care nu asistase la acel consiliu, nu-și putu da avizul decît seara. Denise avusese însă timpul să intervie, iar el îi închise lui Bourdoncle gura, invocînd tocmai interesul magazinului. Voia oare să asmută asupra lor mamele sau să jignească tinerele lăuze care făceau parte din clientelă ? Se luă deci oficial hotărîrea ca orice vînzătoare însărcinată să fie dată în îngrijirea unei moașe speciale,

îndată ce prezența ei în magazin ar putea jigni bunele moravuri.

A doua zi, cînd Denise urcă la infirmerie s-o vadă pe Pauline care era nevoită să stea culcată în urma loviturii primite, aceasta o sărută cu căldură pe obraji :

— Cît ești de drăguță, Denise ! Dacă nu erai dumneata m-ar fi dat afară. Și nu fii îngrijorată, doctorul spune că nu va fi nimic.

Baugé, care scăpase de la raion, se afla de partea cealaltă a patului. Bolborosea tot felul de cuvinte de mulțumire, puțin stingherit în fața Denisei, pe care o trata acum ca pe o persoană „ajunsă" și dintr-o clasă superioară. A ! dacă ar mai auzi el mîrșăvii pe socoteala ei, cum le-ar mai închide pliscul celor invidioși ! Dar Pauline îl trimise înapoi la lucru, dînd din umeri prietenos :

— Ascultă, lasă-ne să mai stăm de vorbă. Bietul meu băiat drag, nu spui decît prostii !...

Infirmeria era o încăpere lungă și luminoasă, unde se înșirau la rînd douăsprezece paturi cu perdelele albe. Acolo erau îngrijiți funcționarii găzduiți în magazin, cînd nu-și exprimau dorința de a pleca la familiile lor. Dar în ziua aceea numai Pauline se afla acolo, culcată lîngă una din ferestrele largi ce se deschidea spre strada Neuve-Saint-Augustin. Și destăinuirile, cuvintele duioase, abia șoptite, veniră de la sine în această atmosferă domoală, parfumată cu un vag miros de levănțică.

— El totuși îți face pe plac. Cît ești de aspră și cît îl faci să sufere ! Hai, lămurește-mă... de vreme ce am îndrăznit să ating acest subiect. Îl urăști ?

Ținea mîna Denisei așezată pe pat, cu cotul rezemat de sulul de la căpătîi. Cuprinsă de o emoție subită, cu obrajii îmbujorați, ea avu un moment de slăbiciune la această întrebare directă, neașteptată,

şi taina îi scăpă de pe buze. Îşi ascunse capul în pernă şi murmură :

— Îl iubesc !

Pauline rămase înmărmurită.

— Cum ? îl iubeşti ? Atunci e simplu de tot : spune da.

Cu obrazul tot ascuns, dădu energic din cap şi răspunse nu. Şi spunea nu, tocmai fiindcă îl iubea, fără să explice de ce. Era ridicol, într-adevăr, simţea astfel şi nu putea să se schimbe. Mirarea prietenei ei fu şi mai mare. În cele din urmă o întrebă :

— Atunci toate astea sînt numai pentru a-l face să te ia în căsătorie ?

Tînăra fată se ridică deodată. Era foarte tulburată.

— El ? să mă ia în căsătorie pe mine ? O ! Nu ! O ! Îţi jur că nu m-am gîndit la asemenea lucru niciodată. Nu ! niciodată n-a intrat în capul meu un astfel de calcul şi ştii că urăsc minciuna.

— Doamne, draga mea, reluă Pauline, dar dacă ai fi avut această intenţie, n-ai fi putut proceda mai bine... Totuşi, va trebui să se sfîrşească odată, şi numai prin căsătorie, de vreme ce nu vrei să admiţi altfel ! Şi ascultă, trebuie să te previn că toată lumea gîndeşte la fel : toţi cred că-l ţii în şah numai pentru a-l conduce în faţa domnului primar ! Doamne ! ce femeie ciudată eşti !

Apoi fu silită s-o îmbrăţişeze pe Denise care plîngea cu capul în pernă, repetînd că pînă la urmă va părăsi magazinul, fiindcă se spuneau pe socoteala ei tot felul de poveşti care pur şi simplu nici nu-i treceau prin cap. Fără îndoială, cînd un bărbat iubeşte o femeie, trebuie să o ia de soţie. Dar dînsa nu cerea nimic, nu calcula nimic, cerea doar să fie lăsată să trăiască liniştită, cu necazurile şi bucuriile ei. Da, va pleca.

În momentul acela, Mouret străbătea magazinele de jos. Voia să se mai distreze examinînd încă o dată lucrările. Trecuseră cîteva luni şi faţada îşi înălţa acum liniile ei monumentale în spatele imensei cămăşi de scînduri care o ferea de ochii publicului. O întreagă armată de decoratori îşi începea munca : specialişti în marmură, în faianţă, mozaicari ; se poleia grupul central deasupra porţii, iar pe socluri se durau piedestalele pe care aveau să se ridice statuile oraşelor industriale ale Franţei. De dimineaţa pînă seara, de-a lungul străzii Zece Decembrie, deschisă de puţină vreme, staţionau o mulţime de gură-cască, cu faţa în sus, fără să vadă nimic, preocupaţi de minunile ce se povesteau despre această faţadă a cărei inaugurare avea să revoluţioneze Parisul. Şi aici, pe acest şantier plin de activitate, în mijlocul artiştilor ce se ocupau de realizarea visului său început de zidari, Mouret simţise mai amarnic decît oricînd zădărnicia averii sale. Gîndul la Denise îi sfredeli deodată pieptul ; acest gînd îl străpungea ca o arsură, ca junghiul unei boli fără leac. Fugi de acolo, fără a rosti un cuvînt de satisfacţie, de teamă să nu i se vadă lacrimile, dezgustat de izbîndă. Faţada care se înălţase, în sfîrşit, îi părea mică, asemenea unui zid de nisip ridicat de copii, şi chiar dacă s-ar fi prelungit de la un cartier la celălalt al oraşului, dacă s-ar fi înălţat pînă la stele, tot n-ar fi putut să-i umple golul din suflet, pe care numai un „da" rostit de o copilă i l-ar fi putut umple.

Cînd intră în biroul său, simţi că suspinele reţinute atîta vreme îl înăbuşeau. Ce voia ea oare de la dînsul ? nu mai îndrăznea să-i ofere bani, ideea vagă a unei căsătorii mijea în mijlocul revoltei sale de văduv tînăr. Şi din enervarea neputinţei sale ţîşniră lacrimile. Era nefericit.

XIII

Intr-o dimineaţă de noiembrie, pe cînd Denise dădea raionului său cele dintîi dispoziţii, servitoarea lui Baudu veni să-i spună că domnişoara Geneviève a petrecut o noapte foarte proastă şi că dorea să-şi vadă imediat verişoara. De cîtva timp, tînăra fată slăbea mereu şi cu două zile înainte fusese silită să rămînă în pat.

— Spune-i că voi coborî imediat, răspunse Denise nespus de îngrijorată.

Ultima lovitură care grăbea sfîrşitul Genevièvei era dispariţia bruscă a lui Colomban. Mai întîi luat în rîs de Claire, plecase într-o noapte de-acasă ; apoi, cuprins de nebunia pasiunii care pune stăpînire pe caracterele ascunse şi înfrînate, el deveni cîinele credicios al acestei femei, şi, într-o luni dimineaţa, nu se mai înapoie acasă ; se mulţumise să trimită o scrisoare de adio patronului său, întocmită cu fraze alese, de om în pragul sinuciderii. Poate că în acest avînt fatal al pasiunii lui s-ar mai fi putut descoperi calculul şiret al unui om încîntat de a renunţa la o căsătorie dezastruoasă ; magazinului de stofe îi mergea tot atît de prost cît şi viitoarei lui soţii, era momentul să termine

cu amîndouă printr-un gest de nebunie. Şi toată lum[ea] vorbea de el ca de o victimă fatală a dragostei.

Cînd sosi la „Vechiul Elbeuf“, Denise o găsi [pe] doamna Baudu singură. Stătea nemişcată la casă, [cu] figura ei albă, suptă de anemie, păzind tăcerea şi gol[ul] din magazin. Nu mai erau vînzători, servitoarea şt[er]gea praful de pe rafturi şi era vorba să fie şi ea î[n]locuită de o femeie cu ziua. Din plafon se lăsa un fr[ig] pătrunzător ; treceau ore întregi fără ca vreo clien[tă] să tulbure golul, iar mărfurile pe care nu le mai vî[n]tura nimeni erau din ce în ce mai năpădite de um[e]zeală.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă îngrijorată Denise. G[e]neviève e în primejdie ?

Doamna Baudu nu răspunse imediat. Ochii i s[e] umplură de lacrimi, apoi bolborosi :

— Nu ştiu nimic, nu mi se spune nimic. Dar s-[a] sfîrşit... S-a sfîrşit !...

Şi ochii ei înecaţi în lacrimi făcură înconjurul du[u]ghenii întunecate, ca şi cum ar fi simţit că se prăpădeşte deodată şi fiica şi prăvălia. Cei şaptezeci de mii de franci, realizaţi din vînzarea proprietăţi de la Rambouillet, se topiseră în mai puţin de doi ani în prăpastia pe care o crease concurenţa. Pentru a lupta împotriva „Paradisului“, care vindea acum stofe bărbăteşti, catifele pentru haine de vînătoare şi postav de livrele, Baudu făcuse sacrificii considerabile. În sfîrşit, fusese definitiv zdrobit sub avalanşa de moltoane şi flanele ale rivalului său, un sortiment cum nu se mai văzuse pe piaţă. Încetul cu încetul, datoria crescuse ; se hotărîse, ca o ultimă resursă, să ipotecheze vechiul imobil de pe strada Michodière, unde bătrînul Finet, strămoşul, înfiinţase firma. Acum nu mai era decît o chestiune de zile, distrugerea se desăvîrşea, pînă şi tavanele aveau să se prăbuşească, să se prefacă în

pulbere, ca o construcţie prăpădită, zburată de vînt.

— Tatăl este sus, continuă doamna Baudu cu glasul stins. Stăm aici cîte două ore fiecare. Trebuie să rămînă cineva de pază, din simplă precauţie, căci în realitate...

Termină fraza cu un gest. Ar fi tras obloanele dacă nu i-ar fi oprit vechea lor mîndrie comercială care-i ţinea în picioare de ochii cartierului.

— Atunci urc şi eu, mătuşă, spuse Denise, a cărei inimă se strîngea în faţa disperării resemnate de care păreau cuprinse pînă şi stofele din magazin.

— Da, urcă, urcă iute, fata mea... Te aşteaptă. Te-a chemat toată noaptea. Vrea să-ţi spună ceva.

Dar tocmai în momentul acela, coborî Baudu. Boala de ficat îi înverzise chipul, şi aşa destul de galben, cu ochii străbătuţi de vinişoare sîngerii. Umbla cu aceiaşi paşi vătuiţi cu care părăsise camera şi şopti ca şi cum fata ar fi putut să-l audă de sus :

— Doarme.

Apoi se aşeză pe un scaun, frînt de oboseală. Îşi şterse fruntea cu un gest automat, gîfîind ca un om după o muncă grea. Urmă o clipă de tăcere. În cele din urmă îi spuse Denisei :

— Ai s-o vezi numaidecît. Cînd doarme, ni se pare că s-a vindecat.

Se făcu din nou tăcere. Tatăl şi mama se priveau faţă în faţă. Apoi, cu jumătate de glas îşi rumegară suferinţa, fără a numi pe cineva, fără a se adresa cuiva.

— Cu cuţitul la gît, n-aş fi crezut niciodată !... Era ultimul, l-am crescut ca pe fiul meu. Dacă ar fi venit cineva să-mi spună : „O să ţi-l ia şi pe el, îl vei vedea dîndu-se peste cap“ aş fi răspuns : „Atunci înseamnă că nu mai există un Dumnezeu !“ Şi, iată, s-a dat peste cap... A ! nenorocitul, cunoştea atît de bine adevăratul negoţ, era la curent cu toate ideile mele ! Să facă

una ca asta pentru o stricată, pentru un manechin care se lăfăie în vitrina caselor suspecte... Nu vezi tu ? începi să nu mai înțelegi ce se petrece în mintea oamenilor !

Clătina din cap, cu ochii plecați spre lespezile umede, tocite de atîtea generații de cliente.

— Vrei să știi, urmă el cu o voce și mai joasă, sînt momente cînd mă cred cel mai vinovat în nenorocirea noastră. Da, eu sînt de vină că biata noastră fiică stă acolo sus pradă febrei. N-ar fi trebuit oare să-i căsătoresc imediat, fără să mă las tîrît de orgoliul meu stupid, de încăpățînarea mea de a nu le lăsa o firmă mai puțin înfloritoare ? Acum l-ar fi avut pe acel pe care îl iubește și poate că tinerețea lor ar fi săvîrșit aici minunea pe care n-am știut să o realizez eu... Da, sînt un bătrîn nebun, n-am înțeles nimic, nu credeam că se poate îmbolnăvi cineva pentru asemenea lucruri... Într-adevăr ! acest băiat era extraordinar : avea talent de vînzător și era om cinstit, cu purtări corecte, cu ordine în toate cele, în sfîrșit, ucenicul meu...

Își ridicase capul, apărîndu-și ideile în acest vînzător care îl trădase. Denise nu mai putu să-l audă învinuindu-se și-i povesti totul, cuprinsă de durerea de a-l vedea umilindu-se, cu ochii plini de lacrimi, pe el, care domnea altădată aci ca stăpîn certăreț și absolut.

— Te rog, unchiule, nu-i găsi scuze. N-a iubit-o pe Geneviève niciodată, și dacă ai fi grăbit căsătoria, ar fi fugit și mai curînd. I-am vorbit chiar eu ; știa foarte bine că biata mea verișoară suferă din pricina lui și vedeți că asta nu l-a împiedicat să plece... Întreab-o pe mătușa.

Doamna Baudu confirmă spusele Denisei cu un semn din cap. Postăvarul deveni și mai palid, și lacrimile îi întunecară privirea. Bolborosi :

— Trebuie să fi avut asta în sînge, tatăl său a murit vara trecută din pricină că alerga prea mult după femei stricate.

Şi fără voie, ochii lui făcură ocolul tuturor colţurilor întunecate, trecînd de la tejghelele goale la sertarele pline, apoi se fixară asupra soţiei sale, care şedea ţeapănă la casă, în aşteptarea inutilă a clientelei dispărute.

— Atunci s-a sfîrşit cu noi ! Ne-am ucis comerţul şi acum una din ticăloasele lor ne omoară şi fiica.

Şi nimeni nu mai vorbi. Uruitul trăsurilor care zguduiau din cînd în cînd lespezile sfîrşea ca o muzică funebră de tobe în aerul încremenit, înăbuşit sub plafonul scund. Şi în mijlocul acestei tristeţi mohorîte a vechii prăvălii ce agoniza se auzeau nişte lovituri surde venind de undeva din casă. Geneviève se trezise şi bătea în podele cu un baston pe care-l avea lîngă dînsa.

— Să urcăm repede, spuse Baudu tresărind şi ridicîndu-se. Caută să rîzi, nu trebuie să ştie.

Urcînd scara, îşi freca şi el cu putere ochii, pentru a şterge orice urmă de lacrimi. Cînd deschise uşa de la primul etaj, se auzi o voce slabă, o voce înnebunită de durere strigînd :

— O ! Nu vreau să fiu singură !... Nu mă lăsaţi singură !... Mi-e teamă să stau singură...

Apoi, cînd o zări pe Denise, se linişti, avu un zîmbet de bucurie :

— Iată-te ! Cît de mult te-am aşteptat. Te aştept încă de ieri. Credeam că m-ai părăsit şi dumneata.

Cîtă jale ! Camera tinerei fete dădea în curte, o cameră mică, în care cădea o lumină lividă. La început, părinţii o culcaseră pe bolnavă în odaia lor, care dădea în stradă ; dar vederea „Paradisului femeilor“, pe care îl avea în faţa ochilor, o tulburase şi fură siliţi s-o

readucă în odaia ei. Acum sta întinsă pe pat şi era atît de slabă, încît nici n-ai fi bănuit că există forma unui trup sub cuvertura care o acoperea. Braţele ei firave, mistuite de puternica febră a ftizicilor, căpătaseră o mişcare continuă de spaimă şi inconştienţă, pe cînd părul ei negru, greu, devenise parcă şi mai des şi devora cu viaţa lui lacomă sărmanul ei chip, o dată cu care se stingea degenerescenţa unei întregi familii crescute în umbra acestei pivniţe a vechiului comerţ parizian.

Denise o privea şi inima i se frîngea de milă. Nu vorbea de teamă să n-o podidească plînsul. În cele din urmă murmură :

— Am venit numaidecît... Aş putea fi de vreun folos ? M-ai chemat... Vrei să rămîn ?

Cu răsuflarea tăiată, cu mîinile rătăcind printre cutele cuverturii, Geneviève n-o slăbea din ochi.

— Nu, mulţumesc, n-am nevoie de nimic, voiam numai să te îmbrăţişez.

Ochii i se umplură de lacrimi. Denise se aplecă, o sărută repede pe faţă şi se înfioră simţind pe buze fierbinţeala obrajilor ei scofîlciţi. Dar bolnava o prinsese în braţe, o strînse într-o îmbrăţişare disperată, apoi îşi îndreptă privirile către tatăl ei.

— Vrei să rămîn ? repetă Denise. Poate că ai nevoie de ceva ?

— Nu, nu !

Geneviève îşi întorcea mereu privirea spre tatăl ei care rămăsese în picioare, cu aerul năuc, cu graiul sugrumat. În cele din urmă înţelese, şi se retrase fără a rosti un cuvînt ; i se auzeau doar paşii coborînd greoi treptele.

— Spune-mi, este cu femeia aceea ? întrebă îndată bolnava, luînd-o de mînă şi silind-o să se aşeze pe

marginea patului. Da, am vrut să te văd, numai dumneata poţi să-mi spui... Trăiesc împreună, nu-i aşa ?

Luată pe neaşteptate cu asemenea întrebări, Denise se bîlbîi şi fu nevoită să mărturisească adevărul, zvonurile care circulau prin magazin. Plictisită de acest băiat care-i căzuse pe cap, Claire i-a şi închis uşa în nas ; şi Colomban, disperat, o urmărea peste tot, încercînd printr-o umilinţă de cîine bătut să obţină din cînd în cînd o întîlnire cu ea. Se spunea că va intra la magazinul „Louvre".

— Dar dacă îl iubeşti atît de mult, se mai poate întoarce la dumneata, continuă ea pentru a o amăgi pe muribundă cu această ultimă nădejde. Haide, vindecă-te repede şi el îşi va recunoaşte greşelile, te va lua de soţie.

Geneviève o întrerupse. O ascultase tremurînd din toată fiinţa ei firavă, cu o patimă mută, care o făcuse să se ridice în capul oaselor. Dar recăzu imediat.

— Nu, lasă, ştiu bine că s-a sfîrşit. Nu spun nimic, pentru că-l aud pe tata plîngînd şi nu vreau s-o îmbolnăvesc mai rău pe mama, dar eu mă duc, şi dacă te-am chemat în noaptea asta, a fost de teamă că nu voi mai apuca ziua de mîine. Doamne ! şi cînd te gîndeşti că nici măcar nu este fericit !

Denise protestă, spunîndu-i că starea ei nu este atît de gravă, dar Geneviève îi tăie pentru a doua oară vorba şi se descoperi cu un gest candid de fecioară care nu mai are nimic de ascuns în faţa morţii. Dezvelită pînă la brîu, murmură :

— Priveşte-mă ! Nu s-a sfîrşit ?

Denise părăsi tremurînd marginea patului, ca şi cum s-ar fi temut să nu distrugă cu o singură răsuflare bietu-i trup. Era sfîrşitul. Un trup de logodnică mistuit de aşteptare şi care se întorcea acum la vîrsta copilăriei. Geneviève se acoperi cu mişcări încete, şi repetă :

— După cum vezi, nu mai sînt o femeie... Ar fi urît să-l mai doresc...

Tăcură amîndouă. Se priveau fără a mai găsi un cuvînt de spus. Tot Geneviève fu aceea care rupse tăcerea :

— Haide, nu mai sta aici, ai treburile dumitale, şi îţi mulţumesc. Eram chinuită de nevoia de a şti adevărul ; acum sînt liniştită, şi, dacă îl vezi cumva, spune-i că l-am iertat... Adio, buna mea Denise. Sărută-mă din toată inima, e pentru ultima oară.

Fata o sărută protestînd :

— Nu, nu ! nu te necăji. Ai nevoie de îngrijire şi nimic mai mult.

Dar bolnava dădu din cap cu îndărătnicie. Zîmbea. Era sigură, şi, pe cînd verişoara ei se îndrepta spre uşă, mai zise :

— O clipă, bate cu bastonul ăsta să vie tata... Mi-e prea frică să rămîn singură.

Apoi, cînd Baudu urcă în camera aceea tristă, unde îşi petrecea tot timpul pe un scaun lîngă pat, Geneviève îşi luă un aer vesel şi-i strigă Denisei :

— Ascultă, nu veni mîine ! n-are nici un rost. Te aştept însă duminică ! vei rămîne toată după-amiaza cu mine.

A doua zi, în zori, la orele şase, Geneviève îşi dădu duhul după patru ore de horcăituri îngrozitoare. Înmormîntarea căzu într-o sîmbătă, pe o vreme întunecată, sub un cer ca de funingine care apăsa asupra oraşului înfrigurat. „Vechiul Elbeuf", pavoazat cu postav alb, lumina strada ca o pată albă, şi lumînările care ardeau în ceaţă păreau nişte stele pierdute în amurg. Cîteva coroniţe de mărgele şi un buchet mare de trandafiri albi acopereau sicriul. Un sicriu îngust ca de fetiţă, aşezat pe aleea întunecoasă din faţa casei, la marginea trotuarului, atît de aproape de şanţ, încît

trăsurile stropiseră draperiile albe. Tot vechiul cartier mustea de umezeală şi răspîndea mirosul lui de pivniţă mucegăită în mijlocul îmbulzelii necontenite a trecătorilor, pe pavajul noroios.

Denise venise de la orele nouă să stea alături de mătuşa ei. Dar cînd convoiul fu gata de plecare, aceasta nu mai plîngea, ochii i se uscaseră de lacrimi ; o rugă să meargă după moartă şi să vegheze asupra unchiului, a cărui deznădejde mută şi durere tîmpă îngrijorau familia. Găsi strada plină de lume. Micii negustori ai cartierului ţineau să-i arate lui Baudu toată simpatia lor ; dar mai era în aceasta şi o manifestare împotriva „Paradisului femeilor", pe care îl învinovăţeau de lunga agonie a Genevièvei. Erau acolo toate victimele „monstrului" : Bédoré şi sora lui, negustorii de mărunţişuri din strada Gaillon, fraţii Vanpouille, blănarii, negustorul de jucării Deslignières, Piot şi Rivoire, negustorii de mobile ; chiar domnişoara Tatin, lenjereasa, şi mănuşarul Quinette, desfiinţaţi de multă vreme de faliment, socotiseră ca o datorie să fie de faţă, venind unul din cartierul Batignolles, celălalt din cartierul Bastiliei, unde fuseseră nevoiţi să se angajeze la alţii. În aşteptarea dricului, care întîrzia dintr-o greşeală, lumea aceasta în negru tropăia prin noroi şi ridica priviri pline de ură către „Paradisul femeilor", ale cărui vitrine luminoase, cu raioane sclipitoare şi vesele, li se păreau o insultă faţă de firma „Vechiul Elbeuf", care întuneca cu doliul ei cealaltă parte a străzii. Cîteva capete de funcţionari curioşi se arătau îndărătul geamurilor largi, dar colosul îşi păstra indiferenţa lui de maşină pornită cu maximum de viteză, nepăsătoare în faţa victimelor pe care le făcuse în drumul ei.

Denise îl căută din ochi pe fratele ei Jean. Îl zări, în sfîrşit, în faţa dughenei lui Bourras, unde îl ajunse, recomandîndu-i să meargă lîngă unchiul său şi să-l

susţină dacă observă că umblă mai greu. De cîteva săptămîni, Jean era foarte grav, părea chinuit de ceva. În ziua aceea, cu trupul strîns într-o redingotă neagră, ajuns bărbat care cîştiga douăzeci de franci pe zi, părea atît de demn şi de trist, încît o izbi pe sora lui, care nu bănuise niciodată că îşi iubise atît de mult verişoara. Pentru a-l cruţa pe Pépé de tristeţi inutile, Denise îl lăsase la doamna Gras, cu gîndul de a-l aduce după-amiază să-şi îmbrăţişeze unchiul şi mătuşa.

Dar dricul tot nu venea ; Denise privea întristată cum ard lumînările, cînd deodată tresări auzind în spatele ei un glas cunoscut. Era Bourras. Îl chemase printr-un semn pe un vînzător de castane instalat într-o gheretă îngustă pe celălalt trotuar, lipită de prăvălia unui cîrciumar, şi îi şoptise :

— Ascultă, Vigouroux, fă-mi un serviciu. Uite, scot clanţa... Dacă vine cineva, spune-i să revie. Dar asta să nu te deranjeze ; nu va veni, desigur, nimeni.

Apoi rămase în picioare pe marginea trotuarului, aşteptînd, ca şi ceilalţi. Stingherită, Denise aruncă o privire asupra prăvăliei pe care o părăsea : nu se mai vedeau în vitrină decît cîteva umbrele prăfuite şi nişte bastoane înnegrite de gaz aruncate jalnic de-a valma. Înfrumuseţările făcute, vopseaua de un verde-deschis, oglinzile, firma aurită, totul se năruia, se murdărea, înfăţişînd acea îmbătrînire pretimpurie, rapidă şi tristă a luxului fals, aruncat peste ruine. Şi totuşi, chiar dacă crăpăturile ieşiseră din nou la iveală, dacă petele de umezeală răsăriseră de sub aurării, casa se ţinea încă în picioare, îndărătnică, înfiptă în coasta „Paradisului femeilor", ca un neg indecent care, deşi uscat şi putred, refuză să dispară.

— Ah ! mizerabilii, mîrîi Bourras, nu vor să o lase nici măcar să fie dusă !

Dricul, care sosise, în sfîrşit, fusese împiedicat de o trăsură a „Paradisului", ale cărei panouri lustruite

zburau, azvîrlind prin negură strălucirea lor de astru, în trapul grăbit al celor doi cai superbi. Şi bătrînul negustor de umbrele aruncă spre Denise o privire oblică, aprinsă, sub tufişul des al sprîncenelor zburlite.

Cortegiul porni încet, orbecăind prin băltoace în tăcerea birjelor şi omnibuselor oprite brusc. Cînd sicriul acoperit cu un văl alb străbătu piaţa Gaillon, privirile întunecate ale celor din cortegiu se mai opriră o dată asupra vitrinelor marelui magazin, unde numai două vînzătoare alergaseră să se uite, fericite de acest spectacol. Baudu urma dricul cu paşi grei, maşinali. Refuzase, cu un semn, braţul lui Jean, care mergea alături de el. Apoi, la capătul convoiului veneau trei trăsuri în doliu. Pe cînd tăiau strada Neuve-des-Petits-Champs, Robineau, foarte palid şi îmbătrînit, se alătură în grabă cortegiului.

La Saint-Roch, aşteptau foarte multe femei ; micile negustorese ale cartierului, care se feriseră de învălmăşeala din casa mortuară. Manifestarea lua înfăţişarea unei răzmeriţe ; şi după slujbă, cînd convoiul porni din nou, toţi bărbaţii îl urmară pe jos, deşi era drum lung din strada Saint-Honoré pînă la cimitirul Montmartre. O luară în sus, pe strada Saint-Roch, şi mai trecură o dată prin faţa „Paradisului femeilor". Era ca o obsesie plimbarea acestui sărman trup de fată în jurul marelui magazin, asemenea celor dintîi victime căzute sub gloanţe în timpul revoluţiei. La intrare, fluturau în vînt moltoane roşii ca nişte drapele. O desfăşurare de covoare se revărsa în stradă, într-o înflorire sîngerie de trandafiri şi de bujori învolţi.

Denise se urcase într-o trăsură, frămîntată, cuprinsă de îndoieli mistuitoare, cu inima strivită de atîta mîhnire încît nu mai avea puterea să umble pe jos. Se mai făcu o oprire în strada Zece Decembrie, în faţa schelelor faţadei celei noi, care împiedicau mereu circulaţia. Şi fata îl văzu pe bătrînul Bourras rămas în urmă,

tîrîndu-şi piciorul aproape de roţile trăsurii în care se afla numai ea. Nu va ajunge niciodată la cimitir. Ridică fruntea, o privi, apoi urcă în trăsură.

— Din pricina blestemaţilor mei de genunchi, scrîşni el. Nu te da înapoi !... Crezi că pe dumneata te urăşte lumea ?

Îl simţea prietenos şi furios, ca odinioară. Bombănea, spunea că diavolul de Baudu e solid, nu glumă, dacă poate merge pe jos după atîtea lovituri. Convoiul îşi reluase mersul la pas. Denise îl vedea pe unchiul Baudu cum se încăpăţînează să meargă după dric, cu pasul său greoi ce părea că dictează mersul surd şi penibil al cortegiului. Se retrase în colţul trăsurii, ascultînd cuvintele fără sfîrşit ale bătrînului negustor de umbrele, în ritmul legănat, lung şi trist al vehiculului.

— Spune şi tu, dacă poliţia n-ar trebui să elibereze drumurile publice. De mai bine de optsprezece luni ne împiedică trecerea cu faţada lor, unde mai zilele trecute a fost ucis iar un om. Mă rog, n-are nici o importanţă ! Cînd or să vrea, de-aci încolo, să se mai întindă, vor trebui să arunce punţi peste străzi... Se zice că sînteţi acolo vreo două mii şapte sute de funcţionari şi că cifra de afaceri va atinge anul acesta o sută de milioane... O sută de milioane ! Doamne ! O sută de milioane !

Denise n-avea nimic de răspuns. Convoiul intra tocmai pe strada Chaussée d'Antin, unde îl întîrzie o aglomerare de trăsuri. Bourras continua, cu privirea pierdută, ca şi cum ar fi visat treaz. Tot nu pricepea în ce consta izbînda „Paradisului femeilor", mărturisea însă înfrîngerea vechiului comerţ.

— Bietul Robineau e pierdut, are o figură de om care se îneacă... Nici Bédoré, nici fraţii Vanpouille nu se mai ţin pe picioare, au, ca mine, ţurloaiele frînte. Deslignières va crăpa de apoplexie, Piot şi Rivoire s-au îmbolnăvit de gălbinare. A ! ce mutre avem cu toţii !

frumos convoi de schelete în urma bietei copile ! Trebuie să fie nostim pentru cei ce privesc acest şir de faliţi... De altminteri se pare că o să continue curăţenia... Mizerabilii fac şi raioane de flori, de pălării, de parfumerie, de cizmărie, şi mai ştiu eu de ce ? Grognet, cel cu parfumurile de pe strada Grammont, poate să se şi mute, şi n-aş mai da nici zece franci pe toată cizmăria Naud, de pe strada d'Antin. Holera bîntuie pînă în strada Sainte-Anne, unde Lacassagne vinde pene şi flori şi unde doamna Chadeuil, ale cărei pălării sînt atît de cunoscute, va fi măturată pînă-n doi ani... După aceştia, vor urma alţii şi mereu alţii ! Tot comerţul cartierului se va duce de rîpă. Cînd stămbarii încep să vîndă săpun şi galoşi, de ce n-ar avea şi ambiţia să vîndă cartofi prăjiţi ? Pămîntul se sminteşte, pe cuvîntul meu !

Dricul străbătea în momentul acela piaţa Trinité ; şi, din colţul trăsurii întunecate, de unde asculta văicărelile neîncetate ale bătrînului negustor şi urmărea mersul legănat al convoiului, Denise văzu ieşind din „Chaussée d'Antin" dricul. Urca panta străzii Blanche. În spatele unchiului cu mersul lui orb şi mut de vită rănită, i se părea că aude tropăitul unei turme duse la tăiere, toată prăbuşirea dughenelor unui cartier, micul comerţ tîrîndu-şi ruina cu un zgomot ud de gheată veche prin noroiul negru al Parisului. Dar Bourras vorbea cu vocea mai coborîtă, încetinită parcă de urcuşul greu de pe strada Blanche.

— Eu mi-am încheiat socotelile... Dar îl mai am încă la mînă şi nu-l las. A pierdut şi în apel. A ! m-a costat, nu glumă : aproape doi ani de proces, şi notarii, şi avocaţii ! N-are importanţă, nu va trece sub dugheana mea, judecătorii au hotărît că astfel de lucrări

n-au caracterul unei reparații motivate. Cînd te gîndești că avea de gînd să creeze dedesubt un salon de lumini pentru a analiza culoarea stofelor la lumina gazului, o încăpere subterană care ar fi legat bumbăcăria de postăvărie ! Şi nu-i mai trece furia, nu poate să înghită ca un bătrîn dărîmat ca mine să-i stea în cale, cînd toată lumea îngenunche în fața banilor săi... Niciodată ! nu vreau, e lesne de înțeles. S-ar putea să rămîn de căruță. De cînd mă lupt cu portăreii, știu prea bine că banditul vrea să-mi răscumpere polițele — desigur, cu intenția de a-mi face vreun pocinog. Nu e nimic, el spune da, eu spun nu, și voi spune totdeauna nu, fir-ar al dracului, chiar cînd voi fi bătut între patru scînduri ca mititica asta care se duce colo.

Cînd ajunse în bulevardul Clichy, trăsura începu să meargă mai repede ; se auzea gîfîitul mulțimii, graba inconștientă a convoiului dornic de a sfîrși. Ceea ce nu spunea Bourras era mizeria neagră în care căzuse, pierzîndu-și mințile în necazurile mărunte de mic negustor care se afundă și se încăpățînează să mai reziste sub ploaia de polițe protestate. Denise, care îi cunoștea situația, rupse, în sfîrșit, tăcerea, murmurînd cu voce rugătoare :

— Nu mai fi atît de rău, domnule Bourras ! Lasă-mă pe mine să aranjez lucrurile.

Dar el o întrerupse cu un gest violent :

— Taci din gură, asta nu privește pe nimeni. Ești o fetiță bună... Știu că nu-i faci de loc viața plăcută acestui om care credea că ești de vînzare, ca și casa mea. Dar, ce ai zice dacă te-aș sfătui să spui și dumneata da ? M-ai trimite la culcare... Ei bine, dacă eu spun nu, nu-ți băga nasul în treaba asta.

Şi trăsura oprindu-se în fața cimitirului, el coborî împreună cu fata. Cavoul familiei Baudu se afla pe prima alee, la stînga, și în cîteva minute ceremonia se

termină. Jean dădu în lături pe unchiul Baudu care privea pierdut groapa căscată. Coada convoiului se împrăştia printre mormintele vecine, chipurile negustorilor cu sîngele subţiat trăind în fundul dughenelor nesănătoase căpătaseră o urîţenie bolnăvicioasă sub cerul de culoarea noroiului. Cînd sicriul alunecă încetişor, obrajii pătaţi de acnee păliră, nasurile subţiate de anemie se lăsară în jos, şi pleoapele îngălbenite, chinuite de socoteli, se întoarseră.

Denise rămăsese lîngă Bourras care-i spuse :

— Ar trebui să intrăm cu toţii în groapă. O dată cu mititica asta se înmormîntează cartierul... O, mă înţelegi, vechiul comerţ poate să meargă după aceşti trandafiri albi ce se aruncă în mormînt cu dînsa.

Denise se întoarse în trăsura îndoliată împreună cu unchiul şi fratele ei. Ziua aceasta fu pentru ea de o tristeţe sfîşietoare. Începu să o îngrijoreze paloarea lui Jean ; dar cînd înţelese că este vorba de o nouă poveste cu femei, încercă să-i închidă gura, deschizîndu-şi punga ; dar el refuză, dînd din cap ; de data aceasta era ceva serios, nepoata unui cofetar bogat care nu voia să primească nici măcar un buchet de violete. În după-amiaza aceea Denise se duse să-l ia pe Pépé, şi doamna Gras îi spuse că băiatul se făcuse prea mare ca să-l mai poată ţine în gazdă. O nouă grijă. Va trebui să-i găsească o şcoală, să-l îndepărteze poate. Cînd îl duse pe băiat să-şi sărute unchiul şi mătuşa, îşi simţi inima sfîşiată de jale pentru „Vechiul Elbeuf". Obloanele erau trase, amîndoi şedeau în fundul sălii, uitînd să aprindă gazul, cu tot întunericul acestei zile de iarnă. Nu mai erau decît ei doi, faţă în faţă, în casa golită, în ruină ; şi moartea fetei adîncea şi mai mult bezna. Sub prăbuşirea aceasta, unchiul umbla în jurul mesei, fără să se poată opri, cu acelaşi pas orb şi mut cu care urmase convoiul ; iar mătuşa nu mai spunea nici ea nimic, prăbuşită pe un

scaun, cu faţa albă ca a unei rănite al cărei sînge se scurge picătură cu picătură. N-a plîns nici cînd Pépé i-a sărutat zgomotos obrajii reci. Pe Denise o înecau lacrimile.

Tocmai în seara aceea, Mouret o chemă să discute cu ea despre o nouă îmbrăcăminte pentru copii, pe care vroia s-o lanseze, un amestec de zuav şi de scoţian. Tremurînd de milă şi de revoltă în faţa atîtor suferinţi, Denise nu se mai putu abţine ; îndrăzni să-i vorbească mai întîi de Bourras, de acest biet om căzut la pămînt pe cale să fie strivit. Auzind însă de numele umbrelarului, Mouret se înfurie. „Bătrînul smintit", cum îi spunea el, îi amăra viaţa, îi strica bucuria victoriei cu încăpăţînarea lui idioată de a nu-i ceda casa, acea cocioabă oribilă al cărei aspect întuneca frumuseţea „Paradisului femeilor", singurul colţişor al vastului cuartal care scăpase necucerit. Afacerea aceasta devenea pentru el un vis urît ; oricine, în afară de Denise, ar fi vorbit în favoarea lui Bourras, ar fi riscat să fie dat afară, atît de mult îl chinuia pe Mouret nevoia aproape bolnavă de a culca cocioaba la pămînt cu o lovitură de picior. Dar, în sfîrşit, ce ar fi vrut să facă ? Putea să lase în coasta „Paradisului" această grămadă de dărîmături ? Trebuia să dispară cu orice preţ, magazinul avea nevoie de loc ! Cu atît mai rău pentru bătrînul nebun ! Îi aminti de ofertele sale, ajunsese pînă la o sută de mii de franci. Nu era oare o sumă impunătoare ? Nu se tocmea, dădea preţul care i se cerea, dar cel puţin să aibă puţină înţelegere, să-l lase să-şi ducă opera la bun sfîrşit ! Se amesteca oare cineva să oprească locomotivele de cale ferată în mersul lor ? Denise îl asculta cu ochii plecaţi, negăsind alte argumente decît acelea de ordin sentimental. Era atît de bătrîn ! de ce nu vrea să aştepte moartea lui ? un faliment i-ar grăbi sfîrşitul !

Atunci Mouret declară că nu mai poate opri mersul lucrurilor. Bourdoncle se ocupa de această chestiune, deoarece consiliul hotărîse să se termine odată. Denise nu mai avu nimic de adăugat, în ciuda milei ce o copleşea dureros.

După o tăcere penibilă, Mouret fu cel dintîi care-i vorbi despre familia Baudu. Începu prin a deplînge moartea ficei lor. Erau oameni foarte cumsecade, foarte oneşti, asupra cărora se abătuse nenorocul. Apoi îşi reluă argumentele : în realitate, ei îşi pricinuiseră singuri nenorocirea, nu trebuiau să se încăpăţîneze astfel în baraca putredă a vechiului comerţ ; n-ar fi de mirare ca ea să se prăbuşească peste ei. Îi prevenise de douăzeci de ori ; să-şi aducă aminte, o trimisese chiar el la unchiul ei să-l înştiinţeze de un dezastru fatal dacă mai întîrzie în aceste vechituri ridicole. Şi catastrofa venise, nimeni pe lume nu o mai putea opri. Nu i se putea cere cu bună-credinţă să se ruineze pentru a cruţa cartierul. De altfel, dacă ar fi avut nebunia de a închide „Paradisul“, un alt mare magazin s-ar fi ivit de la sine, alături, căci ideea venea din toate părţile, izbînda cetăţilor muncitoreşti şi industriale era semănată şi purtată de vîrtejul veacului, care lovea în edificiul prăbuşit al timpurilor apuse. Încetul cu încetul, Mouret se încălzea, găsea o emoţie elocventă pentru a se apăra împotriva urii stîrnite de victimele sale involuntare, împotriva urletului dughenelor muribunde care creştea în preajma lui. Nimeni nu-şi păstrează morţii, trebuie pînă la urmă să-i înmormînteze ; şi cu un gest zvîrli la pămînt, mătură şi aruncă în groapa comună cadavrul anticului negoţ, ale cărui rămăşiţe putrede, rău mirositoare, făceau de ocară străzile însorite ale noului Paris. Nu, nu, nu avea nici o remuşcare, nu făcea decît opera veacului său şi ea ştia acest lucru, ea care iubea viaţa, care avea patima afacerilor mari, încheiate la lumina publicităţii.

Nemaiavînd ce să spună, Denise îl ascultă multă vreme, apoi se retrase cu sufletul plin de tulburare.

Nu dormi de loc în noaptea aceea. Insomnia şi visele rele o făceau să se răsucească sub plapumă. Se visa copil, în fundul grădinii lor din Valognes, şi izbucnea în lacrimi văzînd cum pitulicele înghit păianjenii, care, la rîndul lor, înghit muştele. Era oare adevărată această nevoie a morţii care îngraşă lumea, această luptă pentru viaţa care creează alte fiinţe din măcelul eternelor distrugeri ? Apoi se revedea în faţa mormîntului unde fusese coborîtă Geneviève, îşi zărea unchiul şi mătuşa singuri în fundul sufrageriei întunecate. În tăcerea adîncă, un zgomot surd de prăbuşire trecea prin atmosfera moartă : era casa lui Bourras care se prăvălea, măcinată de ape mari. Liniştea revenea mai sinistră şi apoi răbufnea o nouă prăbuşire, pe urmă alta, şi alta : firma Robineau, firma Bédoré şi sora, firma Vanpouille, trosneau şi se dărîmau fiecare pe rînd, micul comerţ al cartierului Saint-Roch dispărea ca sub un tîrnăcop nevăzut, cu zgomotul brusc al căruţelor care se descarcă. Atunci o mîhnire imensă o trezi deodată. Doamne ! Cîţi oameni chinuiţi ! familii întregi care plîng, bătrîni aruncaţi în stradă, toate dramele cutremurătoare ale ruinei ! Şi ea nu putea salva pe nimeni, îşi dădea seama că aşa e bine, că acest gunoi de mizerii va îngrăşa Parisul sănătos de mîine. Către ziuă se linişti, o mare tristeţe resemnată îi ţinea ochii deschişi, îndreptaţi spre fereastra ale cărei geamuri se luminau. Da, era partea sîngelui ; nu există revoluţie fără martiri, mersul înainte nu se poate face decît călcînd peste cadavre. Teama de-a constata că are un suflet hain, de a contribui la uciderea aproapelui ei, se transforma într-o milă neputincioasă în faţa acestor rele fără leac care sînt însăşi naşterea dureroasă a fiecărei generaţii. Căuta toate alinările posibile, se gîndi mult timp, în generozitatea ei, la măsu-

rile ce s-ar putea lua pentru a-şi scăpa măcar rudele de năruirea finală.

Acum Mouret i se arătă în faţa ochilor cu chipul lui pătimaş, cu ochi mîngîietori. Desigur, nu-i va refuza nimic, era convinsă că le va da toate despăgubirile cuvenite. Şi gîndul ei rătăcea, încerca să-şi facă o părere dreaptă despre el. Îi cunoştea viaţa, nu era străină de iubirile lui interesate, de permanenta lui exploatare a femeii, de iubitele alese pentru a-şi croi drumul şi de legătura lui cu doamna Desforges, cu unicul scop de a-l cunoaşte pe baronul Hartmann, precum şi de toate celelalte, de Clairele ocazionale, de plăcerile cumpărate, plătite şi apoi aruncate din nou în stradă. Dar toate aceste începuturi de aventurier al dragostei, pe socoteala cărora tot magazinul făcea haz, pînă la urmă se pierdeau în faţa sclipirilor de geniu ale acestui om, în vraja izbînzilor sale. Era un cuceritor. Dar ceea ce nu i-ar fi putut ierta niciodată era minciuna lui de odinioară, răceala lui de amant care se ascundea sub comedia galantă a atenţiilor sale. Dar nu-i mai purta pică astăzi, cînd suferea pentru dînsa. Această suferinţă îl ridica în ochii ei. Cînd îl vedea chinuit, ispăşind atît de greu dispreţul său faţă de femeie, i se părea că-şi răscumpărase toate greşelile.

Chiar în dimineaţa aceea, Denise obţinu de la Mouret compensaţiile pe care dînsa le va socoti cuvenite în ziua cînd Baudu şi bătrînul Bourras vor ceda. Săptămînile treceau. Denise se ducea să-şi vadă unchiul aproape în fiecare după-amiază, repezindu-se pentru cîteva minute, ca să înveselească o clipă, cu rîsul şi curajul ei de fată cumsecade, dugheana întunecată. O îngrijora însă mătuşa, care, de la moartea fiicei sale, rămăsese într-o stare de încremenire. Era lividă, părea că viaţa o părăseşte încetul cu încetul, clipă cu clipă. Cînd i se punea vreo întrebare, răspundea cu un aer mirat că nu suferă, că era pur şi simplu cuprinsă de o

stare de somnolenţă. Lumea din cartier dădea din cap : biata doamnă nu va mai duce multă vreme dorul după fiica ei...

Într-o zi, pe cînd Denise ieşea de la soţii Baudu, auzi un strigăt îngrozitor la cotitura pieţei Gaillon. Mulţimea se repezise, sufla un vînt de panică, acel vînt de teamă şi de milă care aţîţă deodată strada. Un omnibus cu caroseria de culoare închisă, una din acele maşini care făceau cursa între Bastilia şi Batignolles, trecuse cu roţile peste trupul unui bărbat, la ieşirea din capătul străzii Neuve-Saint-Augustin, în faţa fîntînii. În picioare, pe capră, vizitiul furios încerca să oprească cei doi cai negri care se cabrau ; înjura de zor şi rostea cuvinte grele.

— Drace ! Drace ! Fii atent, omule ! Uf ! Stîngaci afurisit !

Acum omnibusul se oprise. Mulţimea îl înconjura pe rănit, un sergent de stradă se afla acolo din întîmplare. Vizitiul lua ca martori pe călătorii de pe imperială, care se ridicaseră şi se aplecau să vadă sîngele, în timp ce el, cu gesturi de revoltă, cu glasul sugrumat de o mînie crescîndă, povestea cum se petrecuseră faptele :

— Nici nu vă puteţi da seama... Cine mi l-a scos în faţă şi pe ăsta ? Sta acolo, ca la el acasă. Eu strigam, şi el, vedeţi-l, se vîră sub roţi !

Un lucrător, un zugrav, care venise în grabă cu bidineaua în mînă de la o casă vecină, strigă cu glasul ascuţit, în mijlocul larmei :

— Nu-ţi face inimă rea ! L-am văzut eu cînd s-a azvîrlit sub roţi, ce mai vorbă ! A luat-o razna cu capul înainte ! Încă unul care s-a săturat de viaţă, s-ar zice.

Se ridicară şi alte glasuri, toţi erau convinşi că se aflau în faţa unei încercări de sinucidere, iar sergentul de stradă încheie un proces-verbal. Cîteva doamne,

foarte palide, coborîră în grabă, fără a-şi mai întoarce privirile, puternic impresionate de groaznica zguduire a omnibusului care trecuse moale peste trupul unui om. Denise se apropie, atrasă de mila care o făcea să ia parte la toate accidentele : cîini striviţi, cai căzuţi în stradă, tinichigii lunecînd de pe acoperişuri. Jos, pe caldarîm, îl recunoscu pe nenorocitul acela leşinat, cu redingota mînjită de noroi.

— E domnul Robineau ! strigă ea, mirată şi îndurerată.

Sergentul de stradă îi puse imediat întrebări. Ea îi dădu numele, profesia şi adresa. Datorită energiei vizitiului, omnibusul frînase în aşa fel încît numai picioarele lui Robineau fuseseră prinse sub roţi. Erau însă temeri să nu fie zdrobite amîndouă. Patru bărbaţi binevoitori îl transportară pe rănit la un farmacist de pe strada Gaillon, în timp ce omnibusul îşi reluă agale mersul.

— Fir-ar dracul al dracului ! zise vizitiul plesnindu-şi caii cu o lovitură de bici, mi-am stricat bunătate de zi !

Denise îl urmase pe Robineau la farmacie. În aşteptarea unui medic, imposibil de găsit, farmacistul declară că nu există nici o primejdie imediată şi că este mai bine ca rănitul să fie transportat la domiciliul său, căci locuieşte pe aproape. Un om se duse la circumscripţia de poliţie să ceară o targă. Denise avu gîndul cel bun de a se duce înainte s-o pregătească pe doamna Robineau pentru groaznica lovitură ce avea s-o primească. Izbuti însă cu greu să-şi croiască un drum pînă-n stradă, din pricina mulţimii care se îmbulzea în faţa uşii. Acea mulţime dornică de senzaţii macabre sporea din minut în minut ; copii, femei se înălţau în vîrful picioarelor, suportau îmbrînceli brutale, şi fiecare nou venit născocea accidentul în felul

său : în momentul acela era vorba de un soț pe care amantul soției sale îl aruncase pe fereastră.

Pe strada Neuve-des-Petits-Champs, Denise o zări de departe pe doamna Robineau în ușa magazinului de mătăsuri. Acesta era un pretext bun pentru a se opri. Stătu un moment de vorbă, căutînd ceva nimerit pentru a-i îndulci groaznica veste. Magazinul vădea dezordinea și descurajarea luptelor pentru un comerț care se stingea. Era deznodămîntul prevăzut în marea bătălie dintre cele două mătăsuri rivale : mătasea *Paris-Bonheur* strivise concurența în urma unei noi scăderi de cinci centime, și nu se vindea decît cu patru franci și nouăzeci și cinci. În felul acesta mătasea lui Gaujean își găsise Waterloo-ul. De două luni Robineau trăia din expediente, ducînd o viață infernală pentru a evita declararea falimentului.

— L-am zărit pe soțul dumitale trecînd prin piața Gaillon, murmură Denise, care, în sfîrșit, intrase în prăvălie.

Doamna Robineau, cuprinsă de o vagă neliniște, își îndrepta mereu ochii spre stradă ; răspunse agitată :

— Adineauri, nu este așa ? Îl aștept, ar fi trebuit să fie de mult acasă. Azi-dimineață a venit domnul Gaujean și au ieșit împreună.

Era tot fermecătoare, delicată și vioaie ; dar o sarcină înaintată îi da o stare de oboseală, părea mai speriată, mai dezorientată decît oricînd în afacerile pe care firea ei sensibilă nu le înțelegea și care mergeau prost. După cum repeta adesea : ce nevoie avem de toate astea ? n-ar fi mai bine să trăim liniștiți într-o locuință mică, mîncînd pîine goală ?

— Draga mea copilă, adăugă ea cu un zîmbet întristat, dumitale nu-ți putem ascunde nimic... Treburile nu merg, bietul meu bărbat nu mai închide ochii. Chiar azi, acest Gaujean l-a necăjit în legătură cu

poliţele întîrziate... Simţeam că mor de grijă singură aici.

Se întoarse spre uşă, cînd Denise o opri. De departe auzise parcă zvonul mulţimii. Îşi dădu seama că se aduce targa, zări valul curioşilor care nu părăsiseră accidentatul. Atunci, gîtuită de emoţie, fără să găsească cuvintele de alinare pe care ar fi vrut să i le spună, Denise fu silită să vorbească :

— Nu fi îngrijorată, nu e nici o primejdie imediată... Da, l-am văzut pe domnul Robineau, i s-a întîmplat o nenorocire... Îl aduc aici, nu fi îngrijorată, te rog.

Femeia o asculta, albă la faţă, fără să înţeleagă limpede despre ce este vorba. Strada se umpluse de lume, trăsurile se opriseră, birjarii înjurau cît puteau. Oamenii depuseră targa în faţa magazinului, pentru a putea deschide cele două uşi cu geamuri.

— E un accident, continuă Denise, hotărîtă să ascundă încercarea lui de sinucidere. Se afla pe trotuar, a vrut să traverseze şi a alunecat sub roţile omnibusului. O ! numai picioarele. Se caută un medic. Nu fi îngrijorată.

Un fior puternic zgudui trupul doamnei Robineau. Scoase două-trei strigăte nearticulate, apoi nu mai vorbi, se prăbuşi lîngă targă şi dădu cu mîini tremurînde pînzele în lături. Oamenii care îl aduseseră aşteptau acum în faţa casei să-l ducă din nou, după ce vor găsi, în sfîrşit, un medic. Nimeni nu îndrăznea să se atingă de Robineau, care îşi revenise şi ale cărui dureri deveneau îngrozitoare la cea mai mică mişcare. Cînd îşi văzu soţia, două lacrimi mari i se prelinseră pe obraji. Îl săruta şi plîngea uitîndu-se la el cu privirea ei fixă. În stradă, îmbulzeala continua, oamenii se îngrămădeau ca la un spectacol, cu ochi strălucitori ; cîteva lucrătoare ieşite dintr-un atelier erau gata să spargă geamurile vitrinelor pentru a vedea mai

bine. Ca să scape de această febră a curiozității și socotind că nu era cuviincios să lase magazinul deschis, Denise avu ideea să coboare oblonul. Întoarse manivela. Se produse un zgomot tînguitor. Perdeaua de metal coborî încetișor, căzînd ca o cortină grea, într-o tragedie, peste deznodămîntul actului cinci. Și cînd închise ușa în urma ei, o zări pe doamna Robineau strîngîndu-și mereu soțul în brațe, înnebunită de durere, în lumina slabă a amurgului ce se strecura prin cele două stele decupate în tabla oblonului. Prăvălia ruinată părea să alunece în neant, doar cele două stele mai luminau această catastrofă brutală și rapidă a străzii pariziene. În cele din urmă, doamna Robineau își recăpătă graiul.

— Vai, dragul meu ! Vai, dragul meu !... Vai, dragul meu !

Nu găsea alte cuvinte, iar el, simțind că se înăbușe, îi mărturisi adevărul într-o criză de remușcare văzînd-o astfel îngenuncheată, cu pîntecul aproape strivit de marginea tărgii. Cînd sta nemișcat, nu mai simțea decît plumbul arzător al picioarelor.

— Iartă-mă, draga mea, trebuie să fi fost nebun... Cînd mi-a spus avocatul, în fața lui Gaujean, că mîine se vor pune sigiliile, mi s-a părut că văd flăcări, ca și cînd zidurile ar fi luat foc... Și apoi... nu-mi mai aduc aminte ; coboram pe strada Michodière, mi se părea că oamenii de la „Paradis“ își băteau joc de mine și acest monstru de magazin mă strivea. Atunci cînd omnibusul a cotit, m-am gîndit la Lhomme și la brațul său și m-am aruncat sub roți.

Doamna Robineau se lăsă încetișor pe parchet, îngrozită de oroarea acestor destăinuiri. Doamne ! a vrut să moară ! Apucă mîna Denisei, care se aplecase spre ea, adînc mișcată. Rănitul, pe care emoția îl epuizase, își pierdu din nou cunoștința. Și medicul acela care nu mai venea ! Doi oameni cutreieraseră

tot cartierul, portarul casei pornise şi el în căutarea lui.

— Nu fi îngrijorată, repeta Denise întruna, plîngînd şi ea.

Atunci doamna Robineau, aşezată pe jos, cu capul la înălţimea târgii în care zăcea soţul ei, cu obrazul lipit de ea, îşi uşură inima :

— O ! dacă ţi-aş povesti... Din pricina mea a vrut să moară. Îmi spunea tot timpul : te-am furat, erau banii tăi. Visa şi noaptea acei şaizeci de mii de franci şi se trezea lac de sudoare, repetînd că este un incapabil. Cînd nu mai ai cap, nu trebuie să rişti averea altora... Ştii că a fost întotdeauna un om nervos, cu sufletul chinuit. Îşi imagina lucruri care mă îngrozeau, mă şi vedea pe stradă cerşind în zdrenţe, pe mine, pe care mă iubea atîta şi dorea să mă vadă bogată, fericită.

Dar cînd întoarse capul îl văzu că sta cu ochii deschişi ; continuă cu glas tremurător :

— O ! Scumpul meu, de ce ai făcut asta ? Mă credeai atît de rea ? Dar puţin îmi pasă că sîntem ruinaţi, numai să fim împreună, nu vom fi nenorociţi... Lasă-l să ia tot. Să mergem undeva unde să nu mai auzim de ei. Vei munci totuşi şi vei vedea cît ne vom simţi de bine.

Fruntea îi căzu lîngă obrazul palid al soţului ei, acum tăceau amîndoi, cuprinşi de duioşie şi de spaimă. Urmă o clipă de tăcere, prăvălia părea că doarme, încremenită în amurgul palid care o scălda ; în timp ce în spatele oblonului subţire de metal se auzea larma oraşului, viaţa trepidantă a zilei, cu zgomotul trăsurilor şi îmbulzeala trecătorilor de pe trotuare. În sfîrşit, Denise, care alerga mereu să arunce o privire prin uşiţa ce dădea în coridorul casei, reveni strigînd :

— Medicul !

Portarul introduse în încăpere un bărbat tînăr, cu ochi foarte vioi, care preferă să examineze pe loc bolnavul, înainte de-a fi aşezat în pat. Numai un picior, piciorul stîng, avea o fractură deasupra gleznei. Fractura era uşoară, orice complicaţie părea a fi exclusă. Şi se pregăteau să transporte targa în camera din fund, cînd îşi făcu apariţia Gaujean. Venise să-i comunice rezultatul ultimului demers, care, de altfel, n-avusese succes : sentinţa de declarare în stare de faliment era definitivă.

— Dar ce e ? întrebă el, ce s-a întîmplat ?

Denise îl puse la curent. Atunci se opri, stingherit. Robineau îi spuse cu glasul slăbit :

— Nu-ţi port pică, deşi tot ce s-a întîmplat e puţin şi din vina dumitale !

— Doamne, dragul meu, răspunse Gaujean, trebuia să avem umeri mai solizi decît ai noştri... Să ştii că nici mie nu-mi merge mult mai bine decît dumitale.

Oamenii ridicară targa. Rănitul mai avu puterea să spună :

— Nu, nu, nici umerii cei mai solizi n-ar fi putut rezista... Înţeleg prea bine ca bătrînii încăpăţînaţi, ca Bourras şi Baudu, să moară pe baricadă, dar noi, care sîntem tineri, care acceptăm noul mers al lucrurilor !... Nu vezi, Gaujean ? Este sfîrşitul unei lumi.

Rănitul fu purtat pe sus în cameră. Doamna Robineau o sărută pe Denise bucuroasă că a scăpat, în sfîrşit, de frămîntările afacerilor. Şi cînd se retrase împreună cu Denise, Gaujean îi mărturisi că acest nenorocit de Robineau are dreptate. Era stupid să lupţi împotriva „Paradisului femeilor". El, personal, s-ar simţi pierdut dacă nu i-ar reintra în graţii lui Mouret. Făcuse chiar în ajun o intervenţie secretă pe lîngă Hutin, care tocmai urma să plece la Lyon. Era disperat şi încerca s-o cîştige pe Denise, fiind, desigur, la curent cu influenţa ei asupra patronului.

— Pe legea mea, repeta el, mă las de industrie! M-aş face de rîs dacă m-aş ruina luptînd în interesul altora, pe cînd şmecherii se întrec care mai de care pentru a fabrica marfă cît mai ieftină... Doamne! Îmi amintesc cum spuneai dumneata altădată, industria trebuie să meargă în pas cu progresul printr-o organizare mai bună şi prin metode noi. Totul se poate aranja, e de ajuns ca publicul să fie mulţumit.

Denise zîmbea. Răspunse:

— Duceţi-vă şi-i spuneţi acest lucru domnului Mouret. Vizita dumneavoastră îi va face plăcere, nu e omul care să vă poarte pică, mai cu seamă dacă îi oferiţi un beneficiu măcar de o centimă la metru.

În ianuarie îşi dădu şi doamna Baudu duhul. Era o după-amiază însorită. De cincisprezece zile nu mai coborîse în prăvălie, păzită acum de o femeie cu ziua. Şedea în mijlocul patului, rezemată între perne. Pe chipul ei palid nu mai trăiau decît ochii pe care îi întorcea cu îndărătnicie către „Paradisul femeilor", printre perdelele subţiri din faţă. Baudu, care suferea şi el din pricina acestei obsesii, din pricina acestei priviri fixe şi disperate, încerca cîteodată să tragă perdelele. Dar ea îl oprea cu un gest rugător, încăpăţînîndu-se să-l vadă pînă la ultima suflare. Acum monstrul îi luase tot: firma, fiica, ea însăşi dispărea încetul cu încetul, împreună cu magazinul „Vechiul Elbeuf", pierzîndu-şi viaţa pe măsură ce îşi pierduse clientela. În ziua cînd acesta începu să gîfîie, îşi pierdu şi ea răsuflarea. Cînd simţi că moare, mai avu puterea să-i ceară lui Baudu să deschidă cele două ferestre. Era o vreme plăcută, o rază de soare vesel aurea „Paradisul femeilor", în timp ce încăperea vechii locuinţe era cufundată în întuneric. Doamna Baudu avea privirile fixe, pline de viziunea acestui monument triumfal, de geamurile acelea în dosul cărora treceau în galop milioane. Încet, ochii i se cufundară în beznă şi cînd se

stinseră în moarte rămaseră tot deschişi, îndreptaţi în aceeaşi direcţie, cu lacrimile îngheţate în colţul lor.

Tot micul comerţ ruinat al cartierului defilă încă o dată în convoi. Fraţii Vanpouille, cu faţa suptă din pricina scadenţei din decembrie, plătită printr-o supremă sforţare care nu s-ar mai putea repeta, Bédoré şi sora, care se sprijinea în baston, chinuită de griji atît de mari, încît boala ei de stomac i se agravase. Deslignières avusese un atac, Piot şi Rivoire umblau tăcuţi, cu capetele plecate, ca nişte oameni sfîrşiţi. Şi nimeni nu îndrăznea să întrebe despre cei dispăruţi. Quinette, doamna Tatin şi alţii, care se prăbuşeau zi de zi, se rostogoleau, luaţi de valul dezastrelor, fără a mai vorbi de Robineau care zăcea în pat cu piciorul fracturat. Dar îşi mai arătau, oarecum interesaţi, pe noii negustori loviţi de molimă : parfumierul Grognet, doamna Chadeuil, modista, florarul Lacassagne şi cizmarul Naud, care mai stăteau în picioare, dar cuprinşi de îngrijorarea crizei ce avea să-i măture şi pe dînşii. În spatele dricului, Baudu mergea cu acelaşi pas de vită lovită cu care îşi însoţise fiica, în timp ce în prima trăsură îndoliată se zăreau ochii scînteietori ai lui Bourras, sub tufişul sprîncenelor şi al părului său alb ca zăpada.

Denise avusese mari supărări şi era frîntă de oboseală. Fusese nevoită să-l interneze în şcoală pe Pépé, iar Jean o punea mereu pe drumuri ; era atît de îndrăgostit de nepoata cofetarului, încît o rugase pe soră-sa s-o ceară în căsătorie. În cele din urmă, moartea mătuşii şi acest şir de catastrofe o copleşiseră. Mouret se oferi din nou s-o ajute : tot ce va face ea pentru unchiul Baudu şi pentru ceilalţi va fi bine făcut. Într-o dimineaţă, cînd află că Bourras avea să fie aruncat în stradă şi că Baudu avea să-şi închidă magazinul, avu o întrevedere cu el. Ieşi în oraş în după-amiaza aceea, în nădejdea de a-i ajuta cel puţin pe aceştia.

În strada Michodière îl văzu pe Bourras în picioare, pe trotuarul din faţa casei lui, din care fusese evacuat în ajun, în urma unei chichiţe pe care-o născocise avocatul : acum Mouret avea în mîini poliţele negustorului de umbrele, şi astfel obţinute cu uşurinţă declararea lui în stare de faliment, apoi, la vînzarea făcută de sindic, cumpărase, cu cinci sute de franci, şi dreptul la contractul de închiriere ; aşa încît încăpăţînatul bătrîn fu nevoit să dea pe cinci sute de franci ceea ce refuzase să cedeze pentru o sută de mii ! De altfel, arhitectul care sosise cu echipa lui de dărîmare fusese nevoit să ceară sprijinul comisarului de poliţie pentru a-l scoate din casă. Mărfurile fuseseră vîndute, camerele golite, dar el se încăpăţîna să rămînă în ungherul unde dormea şi din care nimeni nu cuteza să-l gonească, dintr-un sentiment de milă. Totuşi, dărîmarea începuse deasupra capului său ; se atacase acoperişul, ardeziile putrezite, tavanul se năruia, zidurile cădeau, dar el continua să stea acolo sub cherestelele despuiate de învelişul lor, în mijlocul dărîmăturilor. În sfîrşit, la sosirea poliţiei plecă. Dar chiar de-a doua zi de dimineaţă se înfiinţă din nou pe trotuarul din faţa magazinului, după ce-şi petrecuse noaptea într-o cameră mobilată, din vecinătate.

— Domnule Bourras, îi vorbi, cu glasul blînd, Denise.

Dar el n-o auzea, ochii săi ca flacăra urmăreau pe cei care dărîmau faţada dughenei. Acum, prin ferestrele goale se vedea interiorul, camerele mizerabile, scara întunecoasă, unde de două sute de ani nu pătrunsese o rază de soare.

— A, dumneata eşti, răspunse el cînd o recunoscu. Ce spui, ce ispravă fac tîlharii ăştia !

Dar ea nu mai îndrăznea să vorbească, impresionată de jalnica tristeţe a cocioabei, neputînd să-şi mai desprindă ochii de la pietrele mucegăite care cădeau.

Sus, în colţul plafonului din camera unde locuise, vedea încă numele în litere negre şi tremurate : Ernestine, scris cu mucul unei luminări. Şi amintirea zilelor de mizerie îi revenea în minte, plină de duioşie pentru toate durerile. Pentru a doborî dintr-o singură lovitură o parte a zidăriei, lucrătorii avură ideea să atace baza cocioabei care se clătina.

— De-ar putea să-i zdrobească pe toţi ! murmură Bourras cu o voce sălbatică.

Se auzi o trosnitură puternică. Speriaţi, lucrătorii fugiră în stradă. Prăbuşindu-se, zidăria zdruncina şi lua după dînsa toată ruina. Desigur, cocioaba nu mai putea rezista, lovită şi zguduită din toate părţile : o singură lovitură fusese de ajuns pentru a o despica de sus şi pînă jos. A fost o surpare jalnică, căderea unei case de chirpici, umezită de ploi. Nici un zid nu mai rămăsese în picioare, pe jos nu se mai vedea decît o grămadă de dărîmături, gunoiul unui trecut căzut într-o clipă.

— Doamne ! strigă bătrînul, ca şi cum lovitura i-ar fi răsunat în măruntaie.

Rămase uluit, n-ar fi crezut niciodată că totul se putea sfîrşi atît de repede ; şi privea spărtura deschisă în coasta „Paradisului femeilor", descotorosit, în sfîrşit, de negul care o necinstea. Era un ţînţar strivit, ultima izbîndă asupra încăpăţînării celor nespus de mici, toată insula cotropită şi cucerită. Nişte trecători adunaţi într-un grup zgomotos vorbeau tare cu muncitorii, mîniaţi împotriva acestor cocioabe, bune numai pentru a ucide trecătorii.

— Domnule Bourras, repetă Denise, încercînd să-l ia deoparte. Să ştii că nu vei fi părăsit. Vor avea grijă de toate.

El îşi reveni.

— N-am nevoie ! Ei te-au trimis, nu-i aşa ? Ei bine, spune-le că tata Bourras mai poate să muncească

şi că va găsi de lucru unde va voi. Ar fi, într-adevăr, prea comod să-ţi faci pomană cu oamenii pe care-i ucizi.

Atunci Denise îl rugă :

— Primeşte, te rog, nu mă lăsa să sufăr atît.

Dar Bourras îşi scutura pletele.

— Nu, nu ! s-a sfîrşit, bună seara ! Fii fericită dumneata, care eşti tînără, dar lasă-i pe bătrîni să plece cu ideile lor.

Aruncă o ultimă privire asupra grămezii de dărîmături, apoi plecă încet, cu paşi greoi. Denise îl urmări din spate prin îmbulzeala de pe trotuar. Îl văzu cotind colţul pieţei Gaillon şi cu asta totul se sfîrşi.

Fata rămase o clipă nemişcată, cu ochii pierduţi, apoi intră la unchiul ei. Postăvarul sta singur în prăvălia întunecoasă cu firma „Vechiul Elbeuf". Femeia cu ziua nu venea decît dimineaţa şi seara, pentru a găti cîte ceva de mîncare şi pentru a-l ajuta să ridice şi să coboare obloanele. Baudu îşi petrecea orele în această singurătate, deseori fără a fi tulburat de nimeni întreaga zi. Era înspăimîntat şi nu mai găsea mărfurile atunci cînd mai venea cîte o clientă. Şi acolo, în tăcere, în lumina slabă a zilei, umbla mereu cu acel pas greu de la înmormîntările sale, pradă unei nevoi bolnăvicioase, unor adevărate crize de mers forţat, ca şi cum ar fi vrut să-şi legene şi să-şi adoarmă durerea ce se cuibărise în el.

— Te simţi mai bine, unchiule ? întrebă Denise.

El nu se opri decît o clipă, apoi porni din nou, mergînd de la casă spre un colţ întunecat.

— Da, da, foarte bine. Mulţumesc.

Denise căuta în mintea ei un cuvînt de mîngîiere, o vorbă bună, dar nu găsea.

— Ai auzit zgomotul ? Casa a căzut la pămînt.

— Ia te uită ! aşa e ! murmură el cu un aer mirat.

Da, pesemne că asta a fost, casa... Am simţit pămîntul cutremurîndu-se ; dar azi-dimineaţă, văzînd oameni pe acoperiş, am închis uşa.

Avu un gest vag, pentru a spune că aceste lucruri nu-l mai interesau. De cîte ori revenea în faţa casei, privea bancheta goală, acea banchetă de catifea uzată, unde soţia şi fiica lui îşi făcuseră veacul. Apoi, cînd tropăitul lui neîncetat îl ducea în celălalt capăt al încăperii, privea rafturile înecate în întuneric, unde continuau să mucegăiască vreo cîteva bucăţi de postav. Casa era văduvită. Cei dragi plecaseră, comerţul lui era sortit unui sfîrşit ruşinos, iar el îşi plimba inima moartă şi orgoliul înfrînt în mijlocul acestor catastrofe. Ridică ochii către plafonul înnegrit şi ascultă liniştea din bezna micii sufragerii, colţul familial unde pînă şi aerul închis îi fusese odinioară atît de drag. Nici o suflare nu se mai auzea în casa cea veche, numai pasul lui regulat şi apăsat mai răsuna între pereţii îmbătrîniţi, şi el călca aşa cum ar fi călcat pe mormîntul iubirilor sale.

În cele din urmă, Denise îi vorbi despre scopul vizitei.

— Unchiule dragă, dar nu mai poţi sta aşa ! Trebuie să iei o hotărîre.

Răspunse fără să se oprească din mers.

— Fără îndoială, dar ce vrei să fac ? Am încercat să vînd, n-a venit nimeni. Doamne ! într-o dimineaţă voi închide prăvălia şi voi pleca.

Denise nu se mai temea de un faliment. Creditorii preferaseră să se înţeleagă între ei, căci soarta fusese prea înverşunată cu el. Acum totul fusese plătit, dar unchiul urma să rămînă pur şi simplu în stradă.

— Şi ce vei face după aceea ? murmură ea, căutînd o tranziţie ca să ajungă la oferta pe care nu îndrăznea să i-o formuleze.

— Nu ştiu, răspunse el. Se va găsi cineva să mă adune de pe drumuri.

Îşi schimbase itinerariul, acum umbla de la sufragerie spre vitrine ; şi privea de fiecare dată cu ochii trişti aceste vitrine amărîte, cu rafturile lor uitate. Privirea lui nu se mai ridica spre faţada triumfătoare a „Paradisului femeilor", ale cărei linii arhitecturale se pierdeau în dreapta şi în stînga, spre cele două capete ale străzii. În el se prăbuşise totul. Nu mai avea putere să se supere.

— Ascultă, unchiule, spuse, în sfîrşit, Denise încurcată ; ar fi poate un loc pentru dumneata...

Şi continuă, bîlbîindu-se :

— Da, sînt trimisă să vă ofer un loc de inspector.

— Unde ? întrebă Baudu.

— Doamne, aici în faţă... La noi... Şase mii de franci, o muncă fără prea multă bătaie de cap.

El se opri brusc în faţa ei. Dar în loc să se înfurie, aşa cum se temuse, deveni foarte palid, copleşit de o emoţie dureroasă, de o amară resemnare.

— În faţă, în faţă, bolborosi el de mai multe ori. Tu vrei să intru acolo ?

Aceeaşi emoţie o cuprinse şi pe Denise. Îi trecea prin minte lunga luptă a acestor două prăvălii, înmormîntarea Genevièvei şi a doamnei Baudu, avea dinaintea ochilor magazinul „Vechiul Elbeuf", zguduit, gîtuit, azvîrlit la pămînt de către „Paradisul femeilor". Şi numai la gîndul că unchiul ei ar putea să intre la el şi să se plimbe prin magazin cu cravată albă, sufletul i se umplu de milă şi revoltă.

— Ascultă, Denise, fata mea, este cu putinţă ? spuse el simplu, încrucişîndu-şi bietele lui mîini tremurînde.

— Nu, nu, unchiule ! strigă Denise într-un avînt pornit din toată fiinţa ei bună şi dreaptă. Ar fi rău ! Te implor ! Iartă-mă !

Baudu își reluase mersul și pasul lui zguduia din nou golul sepulcral al casei. Iar cînd Denise îl părăsi, el tot mai umbla, umbla mereu, cu acea mișcare încăpățînată a marilor deznădejdi care se învîrtesc împrejurul lor, fără să găsească vreo ieșire.

În noaptea aceea fata nu fu în stare să doarmă. Își dădea seama de neputința ei. Nu le putea aduce vreo ușurare nici măcar alor săi. Trebuia să asiste pînă la capăt la opera de nebiruit a existenței care răspîndea moarte drept sămînță a vieții. Nu se mai zbătea, accepta această lege a luptei; dar sufletul ei de femeie se umplea de o duioșie frățească și plină de jale la gîndul omenirii în suferință. De ani de zile era prinsă ea însăși în mersul mașinii. Nu sîngerase și ea? nu fusese strivită, gonită, tîrîtă în mocirla injuriilor? Și astăzi se mai înspăimînta cîteodată cînd se simțea aleasă prin logica faptelor. De ce tocmai ea, atît de plăpîndă? De ce mîna ei mică să atîrne atît de greu, în centrul activității monstrului? Și forța care mătura totul o tîra și pe ea, pe ea care trebuia să fie o revanșă? Mouret inventase acest mecanism de strivit lumea, a cărui funcționare brutală o indigna, semănase cartierul cu ruine, despuind pe unii, ucigînd pe alții; și totuși îl iubea pentru măreția operei sale, îl iubea și mai mult la fiecare abuz al puterii lui în ciuda valului de lacrimi care o îneca, văzînd mizeria celor învinși.

XIV

Strada Zece Decembrie, nouă-nouţă cu casele ei albe de culoarea cretei şi cu ultimele schele ale unor clădiri întîrziate, se ivea sub un soare limpede de februarie ; un şir de trăsuri trecea într-un avînt de cuceritor prin ochiul de lumină, care învinsese întunericul şi umezeala vechiului cartier Saint-Roch, iar între strada Michodière şi strada Choiseul era o îmbulzeală ca de răscoală ; o mulţime înfierbîntată de reclamele ce se făcuseră timp de o lună de zile se înghesuia strivindu-se, cu gura căscată, cu ochii pe sus, privind la monumentala faţadă a „Paradisului femeilor", a cărei inaugurare avea loc în lunea aceea, cu prilejul marii expoziţii de albituri.

Era, în vioaia ei prospeţime, ceva ca o vastă demonstraţie de arhitectură policromă, poleită cu aur, care vestea lumii vuietul şi strălucirea comerţului interior, atrăgînd privirile ca o uriaşă vitrină învăpăiată de culorile cele mai vii. La parter, pentru a nu întuneca stofele din vitrine, decoraţia rămînea sobră : o temelie din marmură de un verde-marin ; stîlpii de prin colţuri şi pilaştrii sprijinitori erau acoperiţi cu marmură neagră, a cărei rigiditate era îndulcită icicolo de cornişe aurite ; iar restul, cu geamuri mari, necositorite, în şasiuri de fier, geamuri ce deschideau

perspectiva galeriilor şi a holurilor către lumina străzii. Dar pe măsură ce vitrinele urcau, tonurile strălucitoare se aprindeau. Friza de la parter desfăşura mozaicuri, o ghirlandă nesfîrşită de flori roşii şi albastre, alternînd cu plăci de marmură, pe care erau săpate denumirile mărfurilor, încingeau colosul. Apoi baza primului etaj, din cărămizi emailate ce sprijineau din nou geamurile ferestrelor largi, pînă la friza alcătuită din pajuri aurite reprezentînd stemele oraşelor franceze, cu motive din teracotă, al căror smalţ repeta culorile vii ale bazei. În sfîrşit, sus de tot, friza acoperişului se încingea ca o înflorire aprinsă a întregii faţade, mozaicurile şi faianţele reapăreau în culori mai calde, zincul streşinilor era dantelat şi aurit, adăpostind socluri pe care se înşira un popor întreg de statui reprezentînd marile cetăţi industriale şi manufacturiere ce îşi înălţau spre cer siluetele lor fine. Curioşii se minunau mai ales de poarta centrală, care se înălţa ca un arc de triumf, decorată şi ea cu un şir de mozaicuri, de faianţe, de teracote, avînd deasupra un grup alegoric al cărui aur proaspăt strălucea în soare, reprezentînd Femeia înconjurată de un stol de amoraşi zîmbitori.

Către ora două, un pichet de ordine se ocupă de circulaţia mulţimii şi de staţionarea trăsurilor. Palatul fusese construit şi ridicat ca un templu în cinstea nebuniei risipitoare a modei. Era stăpîn şi îşi arunca umbra peste un cartier întreg. Rana ce-i lăsase în coastă dărîmarea dughenii lui Bourras era atît de bine cicatrizată, încît zadarnic ai fi căutat locul acelui neg vechi care l-ar fi urîţit. Cele patru faţade se întindeau de-a lungul celor patru străzi fără nici un gol în superba lor izolare. Pe celălalt trotuar, magazinul „Vechiul Elbeuf“ fusese închis, zidit ca un mormînt după obloanele care nu se mai ridicau de cînd Baudu intrase într-o casă de bătrîni. Încetul cu încetul, roţile

birjelor le stropeau, afişele le lipeau unele de altele, înecîndu-le cu valul crescînd al publicităţii ca o ultimă lopată de pămînt aruncată peste vechiul comerţ; şi în mijlocul acestei faţade moarte, murdărită de glodul străzii, împestriţată de zdrenţe, zguduită de vuietul parizian se întindea, ca un stindard înfipt într-un imperiu cucerit, un imens afiş galben, proaspăt, anunţînd cu litere de-o şchioapă marea expoziţie a magazinului „Paradisul femeilor". S-ar fi zis că gigantul, după acele extinderi succesive, cuprins de ruşine şi de silă în faţa acestui cartier unde se născuse modest şi pe care îl sugrumase, îi întorcea spatele, lăsînd în urmă noroiul uliţelor înguste, întorcîndu-şi obrazul de parvenit către căile zgomotoase şi însorite ale noului Paris. Acum se îngrăşase, după cum îl înfăţişa gravura reclamelor, asemenea căpcăunului din poveste gata să spargă norii cu umerii săi. Pe primul plan al acestei gravuri se vedeau strada Zece Decembrie, Michodière şi Monsigny care se lărgeau peste măsură ca şi cum ar fi vrut să deschidă drumul clientelei din lumea întreagă. Apoi urmau clădirile, din cale afară de voluminoase, privite în linie dreaptă, cu acoperişurile care treceau peste galeriile acoperite, peste golurile cu pereţi de sticlă prin care se întrezăreau holurile, cu tot nesfîrşitul lor care semăna cu un lac din sticlă şi din zinc, strălucind în soare. De aci încolo, se întindea Parisul, dar un Paris micşorat, înghiţit de monstru: casele din preajmă păreau nişte colibe şi se risipeau într-un fum de hogeacuri nedesluşite; monumentele se topeau parcă: în stînga, două linii pentru catedrala Notre-Dame, în dreapta, un accent circumflex pentru Palatul invalizilor, în fund, Panteonul, ruşinat şi pierdut, cît un bob de linte. Orizontul se prefăcea în pulbere, nu mai era decît un cadru dispreţuit, pînă la înălţimile din Châtillon, pînă la cîmpia întinsă, ale cărei depărtări învăluite în ceaţă aminteau de robie.

Mulţimea crescuse. Nici un magazin nu revoluţionase pînă atunci oraşul printr-o publicitate atît de zgomotoasă. Acum „Paradisul femeilor" cheltuia în fiecare an aproape şase sute mii de franci pe afişe, anunţuri, apeluri de toate felurile; numărul cataloagelor trimise depăşea cifra de patru mii, iar pentru eşantioane se ciopîrţeau stofe în valoare de o sută de mii de franci. Era o invazie perpetuă a zidurilor, a ziarelor, sunînd în urechile publicului ca o monstruoasă trompetă de alamă care trîmbiţa fără încetare în cele patru colţuri ale lumii zvonul marilor vînzări. De aci înainte faţada aceasta, unde se strivea acum mulţimea, avea să fie reclama vie, cu luxul ei bălţat şi aurit de bazar, cu marile vitrine unde era expus întregul poem al veşmintelor femeieşti, cu emblemele sale strălucitoare pictate, gravate, cioplite, de la plăcile de marmură ale parterului şi pînă la foile de tablă rotunjite în arc peste acoperişuri, desfăşurînd aurul banderolelor pe care numele magazinului se lăfăia în litere enorme, profilate pe albastrul cerului. Pentru a sărbători inaugurarea, se adăugaseră trofee, drapele, fiecare etaj era pavoazat cu stindarde şi steme ale principalelor oraşe din Franţa; iar sus de tot fîlfîiau în vînt steagurile popoarelor străine, agăţate pe catarge. În sfîrşit, în partea de jos, expoziţia de albituri căpăta, pe fundalul vitrinelor, o intensitate orbitoare de ton. Nu se vedea nimic altceva decît alb, un trusou complet şi un munte de cearşafuri la stînga, perdele aşezate în formă de capelă şi batiste în piramide, la dreapta, oboseau aproape privirea. Între mărfurile agăţate deasupra uşii, bucăţi de pînză, de bumbac şi de muselină coborau asemenea unor prăbuşiri de lavine. În picioare, gravuri îmbrăcate în nişte foi de carton albăstrui reprezentau o mireasă şi o doamnă în toaletă de bal, amîndouă în mărime naturală, înveşmîntate în stofe adevărate, în dantele şi mătase, zîmbind cu gurile lor

pictate. Gloata de gură-cască se reînnoia mereu, şi în mulţimea uluită se deşteptau dorinţi.

Dar ceea ce aţîţa şi mai mult curiozitatea în jurul „Paradisului femeilor" era o nenorocire de care vorbea tot Parisul. Magazinul „Patru sezoane", marea întreprindere pe care Bouthemont o înfiripase abia de trei săptămîni alături de Operă, luase foc. Ziarele dădeau unele amănunte : se părea că focul se datora unei explozii de gaz, în timpul nopţii ; vînzătoarele îngrozite fugiseră în cămăşi pe stradă, Bouthemont se purtase eroic, căci salvase cinci dintre ele, ducîndu-le în spinare. De altfel, pierderile enorme fuseseră acoperite şi publicul începuse să dea din umeri, socotind că reclama fusese minunată. Dar pentru moment toată atenţia se întorsese către „Paradisul femeilor", intrigată de legendele ce se înfiripau, ocupată pînă la obsesie de aceste bazare a căror faimă luase un loc atît de important în viaţa publică. Mouret ăsta avea toate noroacele ! Parisul îi saluta steaua, venea să-l vadă teafăr, de vreme ce acuma flăcările îşi luaseră sarcina de a-i doborî concurenţa la picioare, şi începuseră de pe acum să-i calculeze cîştigul sezonului, căci valul mulţimii care avea să se îmbulzească la uşa lui crescuse prin închiderea forţată a casei rivale. O clipă, Mouret avusese oarecari temeri, neliniştit de a simţi ridicîndu-se împotriva lui o femeie, pe acea doamnă Desforges, căreia îi datora întrucîtva izbînda lui. Îl enerva, de asemenea, diletantismul financiar al baronului Hartmann care investea capitaluri în ambele afaceri. Îl mai exaspera şi faptul că nu avusese ideea genială pe care o avusese Bouthemont : acest ştrengar fără scrupule adusese preotul bisericii Madeleine, urmat de tot clerul, să-i binecuvînteze magazinele ! Fusese o ceremonie extraordinară, o pompă religioasă care se plimbase de la secţia de mătăsuri la aceea de mănuşi. Dumnezeu căzut printre pantalonaşii şi cor-

setele femeilor ; ceea ce însă nu împiedicase să ardă totul ; dar ceremonia aceasta făcuse mai mult decît mii de anunţuri, atît de impresionantă fusese clientela mondenă. Din clipa aceea, Mouret nu visa decît să-l aibă pe arhiepiscop.

Sunase ora trei la orologiul de deasupra porţii, cînd înghesuiala după-amiezii începu : aproape o sută de mii de cliente se striveau prin galerii şi prin holuri. Afară, trăsurile staţionau de la un capăt la celălalt al străzii Zece Decembrie ; iar dinspre Operă, o altă masă de oameni ocupa fundătura unde urma să fie construit noul bulevard. Birjile de piaţă se amestecau cu cupeurile particulare, vizitiii aşteptau pe lîngă roţi, caii nechezau, scuturîndu-şi scînteierea zăbalelor încinse de soare. Şirurile se refăceau fără încetare în strigătele băieţilor, în imboldirea animalelor, care împingeau fără de voie mulţimea, strîngînd rîndurile, pe cînd alte trăsuri se adăugau mereu celor dinaintea lor. Pietonii alergau grămadă, speriaţi, către locurile de staţionare, iar trotuarele erau negre de lume în perspectiva drumului larg şi drept care dispărea în zare. Şi un vuiet urca printre casele albe, acest val de oameni se rostogolea în răsuflarea largă a Parisului ca o adiere lungă şi duioasă, a cărei uriaşă dezmierdare se făcea simţită.

În faţa unei vitrine, doamna de Boves cu fiica ei Blanche priveau împreună cu doamna Guibal costumele semiconfecţionate expuse.

— Ia te uită la aceste costume de pînză care se vînd la nouăsprezece franci şi şaptezeci şi cinci !

În cartoanele lor pătrate, costumele, legate cu o fundă, erau în aşa fel îndoite, încît să prezinte doar garniturile brodate în albastru-roşu ; în colţul fiecărui carton se afla o gravură care arăta costumul gata confecţionat, purtat de o persoană tînără cu aere de prinţesă.

— Doamne, dar nici nu merită mai mult, răspunse doamna Guibal. Abia cînd le ai în mînă îţi dai seama că nu sînt decît nişte cîrpe.

Deveniseră bune prietene de cînd domnul de Boves stătea ţintuit în fotoliu, reţinut de crizele de gută. Soţia o suporta pe iubită preferînd ca lucrurile să se petreacă la ea acasă, căci prin aceasta cîştiga ceva bani de buzunar, sume de care soţul se lăsa furat, avînd nevoie de îngăduinţa ei.

— Ei bine, să intrăm, zise doamna Guibal. Trebuie să le vedem expoziţia. Mi se pare că ginerele dumitale ţi-a dat întîlnire aici ?

Doamna de Boves nu răspunse, cu privirea pierdută, distrată de şirul trăsurilor care îşi deschideau una cîte una portierele, lăsînd să coboare clientele.

— Da, răspunse în sfîrşit Blanche, cu glasul ei molatec. Paul trebuie să vină să ne ia din sala de lectură pe la orele patru, cînd va ieşi de la minister.

Era căsătorită de o lună şi, după un concediu de trei săptămîni petrecut în sudul Franţei, Vallagnosc revenise la minister. Tînăra femeie era de pe acum planturoasă ca maică-sa, cu pielea buhăită şi parcă mai îngroşată după căsătorie.

— Iat-o pe doamna Desforges ! strigă contesa cu ochii la un cupeu care se oprise.

— O, Doamne ! ce spui ? murmură doamna Guibal. După toate cîte s-au întîmplat ? Mai plînge poate încă după incendiul de la magazinul „Patru sezoane".

Era, într-adevăr, Henriette, care, zărindu-le, înainta către ele cu voioşie, ascunzîndu-şi înfrîngerea sub masca aerelor sale mondene.

— O ! Doamne ! da, am vrut să-mi dau seama. E mai bine să vezi cu proprii tăi ochi cum stau lucrurile, nu-i aşa ?... O ! sîntem tot atît de buni prieteni cu domnul Mouret, deşi se zice că ar fi mînios din

pricina interesului meu pentru acea firmă rivală... Cît despre mine un singur lucru nu-i iert, acela de a fi favorizat căsătoria, ştiţi, a acelui Joseph cu protejata mea, domnişoara de Fontenailles...

— Cum ? s-a şi făcut ? întrerupse doamna de Boves. Ce oroare !

— Da, draga mea, şi numai pentru a pune călcîiul pe noi. Îl cunosc prea bine. A vrut să ne arate că fetele din lumea noastră nu sînt bune decît pentru a se căsători cu băieţii lui de prăvălie.

Doamna Desforges se aprinsese. Rămaseră cîteşipatru pe trotuar în mijlocul înghesuielii de la intrare. Însă, puţin cîte puţin, valul le împinse mai departe. Ele se lăsară purtate de curent. Trecură dincolo de uşă, luate parcă pe sus, fără să-şi dea seama, vorbind mai tare, pentru a se auzi una pe alta. Acum cereau veşti despre doamna Marty. Se spunea că bietul domn Marty, în urma unor violente scene conjugale, fusese lovit de megalomanie : se împărtăşea din plin din comorile pămîntului, golea mine de aur, încărca roabe cu diamante şi nestemate.

— Bietul om ! răspunse doamna Guibal, el cu hainele lui ponosite, cu umilinţa lui de om în goană după un salariu !... Şi femeia ?

— Îşi ruinează acum un unchi, răspunse Henriette, un biet om de treabă care, rămînînd văduv, s-a mutat la dînsa. De altfel, trebuie să fie şi ea pe aici... O vom vedea, cu siguranţă.

Dar surpriza cea mare le opri în loc. Înaintea lor se înfăţişau magazinele — cele mai vaste magazine din lume — cum glăsuiau reclamele. La ora aceea, marea galerie centrală pornea de la un capăt la celălalt, se deschidea spre strada Zece Decembrie şi strada Neuve-Saint-Augustin ; în dreapta şi în stînga, asemenea părţilor laterale ale bisericilor, galeriilor Monsigny şi Michodière, ceva mai înguste, se întindeau

şi ele, neîntrerupte, de-a lungul celor două străzi. Din loc în loc, holurile se lărgeau creind răscruci între schelăriile metalice ale scărilor suspendate şi ale punţilor aeriene. Tot interiorul fusese schimbat, soldurile se aflau pe strada Zece Decembrie, mătasea — la mijloc, mănuşeria ocupa în partea din fund holul Saint-Augustin ; iar cînd îţi ridicai ochii, din noul vestibul principal zăreai raionul aşternuturilor, mutat de la o extremitate la cealaltă a etajului al doilea. Numărul enorm al raioanelor crescuse la cincizeci ; unele, noi, aveau să fie inaugurate în ziua aceea ; şi, în sfîrşit, altele, devenite prea importante, fuseseră pur şi simplu dublate spre a uşura vînzarea ; şi în faţa acestei creşteri necontenite a afacerilor, personalul angajat pentru noul sezon se urcase la trei mii patruzeci şi cinci de funcţionari.

Ceea ce le oprise în loc pe aceste doamne era spectacolul minunat al marii expoziţii de albituri. Mai întîi, în jurul lor, se afla vestibulul, un hol cu oglinzi strălucitoare, pardosit cu mozaicuri, unde tejghelele cu marfă ieftină atrăgeau mulţimea lacomă. Apoi galeriile se cufundau într-un alb strălucitor ca o atmosferă boreală, ca un ţinut al zăpezii, descoperind infinite stepe de hermină, ca o îngrămădire de gheţari ce sclipeau în soare. Regăseai aici albul vitrinelor de afară, ceva mai viu, colosal, aprins de la un capăt la celălalt al enormei nave arzînd cu flacăra albă a unui incendiu nestăvilit. Şi numai alb, toate articolele albe ale fiecărui raion, o risipă de alb, un astru alb a cărui strălucire te orbea, fără să poţi cuprinde amănuntele în mijlocul acestui alb fără seamăn. Dar ochii se deprindeau curînd : la stînga, galeria Monsigny îşi întindea albele promontorii de pînze şi stambe, stîncile albe de cearşafuri, de ştergare şi batiste ; la dreapta, galeria Michodière, cu merceria, bumbăcăria şi lenajurile, expunea, alături de con-

structiile albe ridicate din nasturi de sidef, un mare decor format din şosete albe ; o altă sală, acoperită cu molton alb, era scăldată într-un val de lumină. Focarul de lumină îşi arunca razele mai ales din galeria centrală, unde se aflau panglicile şi fularele, mănuşile şi mătasea. Tejghelele dispăreau sub albul mătăsurilor şi al panglicilor, mănuşilor şi fularelor. În jurul micilor coloane metalice se ridicau în falduri museline albe, înnodate ici-colo cu fulare albe. Scările erau împodobite cu draperii albe. Perdele de pichet şi de bumbac, alternate, lunecau de-a lungul rampelor şi înconjurau holurile pînă la etajul al doilea ; şi această învolburare a albului parcă prindea aripi, se agita şi se pierdea spre culmi ca un zbor de lebede. Apoi albul se lăsa din bolţi ca o ploaie de puf, o masă înzăpezită de fulgi mari : cuverturi albe, plăpumi albe, agăţate, fluturau ca nişte prapuri bisericeşti ; jeturi lungi de dantele parcă stăteau să oprească un zbor de fluturi albi, cu zumzet nemişcat ; din toate părţile fremătau dantele, ca nişte fire de paianjen sub un cer de vară, umplînd aerul cu răsuflarea lor albă. Dar minunea, altarul acestui cult al albului, se afla deasupra raionului de mătase, în holul cel mare : un cort alcătuit din perdele albe, care cobora din vitraj. Muselinurile, voalurile, ghipiurile de artă curgeau în valuri uşoare, în timp ce tulurile brodate, foarte bogate, şi bucăţile de mătase orientală cu lameuri de argint serveau drept fundal acestui decor uriaş, alcov şi tabernacol totodată. Ai fi zis că e un imens pat alb, a cărui maiestate feciorelnică îşi aştepta, ca în legende, prinţesa albă, care avea să vină cîndva, atotputernică, în vălul ei alb de mireasă.

— O ! extraordinar ! repetau doamnele. De necrezut !

Şi nu se mai săturau de această simfonie a albului pe care o executau materialele din întregul magazin.

Pînă acum Mouret nu mai făcuse nimic atît de măreţ, era lovitura de geniu a artei sale de expozant. Sub prăbuşirea acestor alburi, în aparenta dezordine a ţesăturilor căzute ca din întîmplare din rafturile pustiite, exista o frază armonică, albul urmărit şi dezvoltat în toate tonalităţile lui, care năştea, creştea şi se amplifica în orchestraţia complicată a unei fugi de maestru, a cărei sonoritate neconteniță ridică sufletul spre culmi din ce în ce mai înalte. Numai alb, dar niciodată acelaşi alb, ci toate nuanţele de alb, ridicîndu-se una deasupra celeilalte, împotrivindu-se, completîndu-se şi ajungînd pînă la strălucirea luminii. Totul pornea de la albul mat al stambei şi al pînzei, de la tonurile mai închise ale flanelei şi al postavului ; apoi veneau catifeaua, mătasea, satinul, o gamă crescîndă, albul puţin cîte puţin mai aprins, sfîrşind în micile flăcări unduioase ale cutelor, apoi, luîndu-şi zborul prin transparenţa perdelelor, devenea lumină vie cu muselinele, cu ghipiurile, cu dantelele, cu tulurile mai ales, atît de uşoare, încît se pierdeau ca o notă extremă, în timp ce argintul bucăţilor de mătase orientală pornea cu o notă mai ridicată în adîncul uriaşului alcov.

În vremea aceasta magazinele trăiau din plin, lumea asedia ascensoarele, se înghesuia la bufet şi în sala de lectură, un adevărat popor călătorea în mijlocul acestor spaţii acoperite de zăpada albiturilor. Mulţimea aceasta semăna cu o pată neagră, pe care ai fi luat-o drept nişte patinori pe un lac polonez, în luna decembrie. La parter era o hulă întunecată, agitată de un reflux, unde nu se distingeau decît chipurile delicate şi încîntate ale femeilor. Printre deschizăturile schelăriilor metalice, de-a lungul scărilor, pe punţile aeriene, era o ascensiune nesfîrşită de figuri mici, rătăcite parcă printre crestele ninse. O căldură sufocantă de seră contrasta cu înălţimile îngheţate.

Vuietul de glasuri făcea un vacarm enorm, ca de fluviu care-şi rostogoleşte sloiurile. Aurul risipit din belşug pe plafon, geamurile, în care erau săpate ornamente de aur şi trandafirii auriţi, păreau un soare puternic, arzînd peste Alpii marii expoziţii de albituri.

— Haideţi, spuse, în sfîrşit, doamna de Boves, trebuie, totuşi, să înaintăm. Nu putem rămîne aici.

De cînd intrase, inspectorul Jouve, în picioare lîngă uşă, nu o părăsise o clipă din ochi. Cînd se întoarse, privirile lor se încrucişară. Apoi fiindcă îşi reluase mersul, o lăsă să-l întreacă şi o urmări de la distanţă, fără a avea aerul că se mai ocupă de dînsa.

— Ia te uită ! zise doamna Guibal, oprindu-se încă o dată la prima casă, printre îmbrîncelile mulţimii, e o idee drăguţă, aceasta a violetelor !

Era vorba de o nouă primă a „Paradisului" oferită cumpărătoarelor, o idee a lui Mouret, care făcuse vîlvă prin ziare ; mici buchete de violete, aduse cu miile de la Nisa şi oferite clientelor, la cea mai neînsemnată cumpărătură. Lîngă fiecare casă se aflau băieţi de prăvălie în livrele care ofereau prima, sub supravegherea cîte unui inspector. Şi, încetul cu încetul, clientela se trezea împodobită cu flori, tot magazinul era plin de aceste flori de nuntă, toate femeile plimbau cu ele un parfum pătrunzător de floare.

— Da, răspunse cu invidie doamna Desforges, ideea nu e rea !

Dar în clipa cînd voiau să înainteze, auziră doi vînzători care făceau glume pe socoteala violetelor. Unul, slab, rosti :

— Aşadar, se face căsătoria patronului cu premiera de la costume ?

Iar altul, mic şi gras, răspunse că nu se ştie niciodată nimic, dar că florile fuseseră totuşi cumpărate.

— Cum ! zise doamna de Boves, domnul Mouret se căsătoreşte ?

— E prima noutate, răspunse Henriette, care se prefăcea nepăsătoare. De altfel, toţi trebuie să sfîrşească astfel.

Contesa aruncase o privire pătrunzătoare către noua ei prietenă. Acum amîndouă înţelegeau de ce venise doamna Desforges la „Paradisul femeilor“, în ciuda fricţiunilor rupturii. Cedase, fără îndoială, nevoii invincibile de a vedea şi a suferi.

— Eu rămîn cu dumneata, spuse doamna Guibal, a cărei curiozitate fusese brusc trezită. O vom regăsi pe doamna de Boves în salonul de lectură.

— Foarte bine, zise contesa. Eu am treabă la etajul întîi. Vii şi tu, Blanche ?

Şi urcă împreună cu fiică-sa, pe cînd inspectorul Jouve, mereu în urmărirea ei, se îndreptă spre altă scară, pentru a nu-i atrage atenţia. Celelalte două se pierdură în mulţimea compactă de la parter.

Cu toată îmbulzeala vînzării, la toate raioanele nu se vorbea de altceva decît de iubirile patronului. Aventura care de luni de zile îi preocupa pe funcţionari, încîntaţi de lunga rezistenţă opusă de Denise, sfîrşise deodată printr-o criză : se aflase în ajun că fata părăseşte „Paradisul femeilor“, invocînd nevoia de a se odihni, în ciuda tuturor rugăminţilor lui Mouret. Şi pronosticurile se porniră : va pleca ? nu va pleca ? De la raion la raion, se făceau pariuri pe cinci franci, pentru duminica următoare. Cei mai şireţi făceau pariuri pe cîte un dejun, mizînd pe cartea căsătoriei, în cele din urmă ; totuşi alţii, cei care credeau în plecarea ei, nu riscau nici ei banii fără motive bine întemeiate. De bună seamă, domnişoara avea puterea femeii adorate care se refuză ; dar patronul, la rîndul său, avea avantajul averii lui, a unei văduvii fericite, a unei mîndrii pe care o ul-

timă pretenţie o putea exaspera. De altfel, şi unii şi alţii căzuseră de acord că micuţa vînzătoare condusese afacerea cu iscusinţa unei femei rafinate, geniale şi că juca o carte mare punîndu-i în faţă alternativa : „Ia-mă de soţie, sau plec".

Numai Denise nu se gîndea nici pe departe la asemenea lucruri. Nu avusese niciodată vreo pretenţie, nu făcuse nici un calcul. Ceea ce o hotărîse să plece erau tocmai aceste aprecieri asupra purtării sale, care continuau s-o mire. Voise oare ea toate acestea ? se arătase într-adevăr şireată, cochetă, ambiţioasă ? Venise, pur şi simplu, şi era cea dintîi care se mira că poate fi atît de iubită. Şi chiar acum, de ce vedeau oare o tactică îndemînatecă în hotărîrea ei de a părăsi „Paradisul" ? Era un lucru atît de natural ! Ajunsese la o stare nervoasă, la spaime insuportabile, în mijlocul bîrfelilor care luaseră proporţii în magazin şi al obsesiilor arzătoare ale lui Mouret, a luptei ce o ducea cu sine, şi prefera să plece, cuprinsă de teama de a nu ceda într-o zi şi de a regreta apoi toată viaţa. Dacă aceasta constituia o tactică savantă, n-o ştia şi se întreba cu disperare cum să facă pentru a nu da impresia unei fete care aleargă după măritiş. Ideea unei căsătorii o enerva şi mai mult, era hotărîtă să spună iarăşi nu, şi mereu nu, în cazul cînd Mouret ar împinge mai departe această nebunie. Nu trebuia să sufere decît ea. Necesitatea despărţirii îi storcea lacrimi ; dar îşi spunea mereu, stimulată de marele ei curaj, că aşa trebuie, că nu ar mai avea nici odihnă, nici bucurie, dacă ar face altfel.

Cînd îi prezentă demisia, Mouret rămase mut şi împietrit parcă de sforţarea pe care o făcea pentru a se stăpîni. Apoi declară, cu glas sec, că-i acordă opt zile de gîndire, înainte de a o lăsa să săvîrşească asemenea prostie. La împlinirea celor opt zile, cînd Denise aduse din nou vorba despre subiectul acesta,

exprimîndu-şi hotărîrea formală de a pleca imediat după marea vînzare, Mouret îşi păstră aceeaşi atitudine calmă şi încercă să-i vorbească serios : ea n-avea avere şi nicăieri nu se va mai bucura de situaţia pe care o are la el. Avea cumva în vedere o altă slujbă ? Era dispus să-i acorde toate avantajele ce i s-ar fi putut oferi în altă parte. Dar cînd fata îi răspunse că nu căutase un alt loc, că voia mai întîi să se odihnească o lună la Valognes, cu economiile realizate, Mouret o întrebă ce o împiedica să revină apoi la „Paradisul femeilor", dacă numai grija sănătăţii o sileşte să plece.

Denise tăcea mereu, chinuită de acest interogatoriu. Atunci Mouret îşi închipui că pleacă pentru a-şi regăsi vreun iubit, poate chiar un soţ. Nu-i mărturisise oare într-o seară că iubeşte pe cineva ? Din clipa aceea purtase tot timpul înfiptă în inimă, ca pe o lovitură de cuţit, această mărturisire, smulsă într-o clipă de tulburare. Şi deoarece bărbatul acela voia s-o ia de soţie, părăsea acum totul pentru a-l urma ; era singura explicaţie a încăpăţînării ei. Aşadar, se sfîrşise ; mai adăugă, cu o voce rece, că n-o mai reţine, dacă nu poate să-i încredinţeze adevăratul motiv al plecării sale. Această discuţie aspră şi fără mînie o tulbură mai mult decît scena violentă de care se temea.

În timpul ultimei săptămîni pe care Denise trebuia să o mai petreacă la magazin, Mouret îşi păstră paloarea lui rigidă. Cînd străbătea raioanele, se prefăcea că n-o vede ; niciodată nu păruse mai nepăsător, mai absorbit de munca lui, şi prinsorile reîncepură. Numai cei îndrăzneţi mai cutezau să rişte un dejun pe ipoteza căsătoriei. Totuşi, sub această răceală, atît de puţin obişnuită la el, Mouret ascundea o nehotărîre şi o suferinţă îngrozitoare. Furia îi lovea tîmplele, sîngele îi zvîcnea în cap ; vedea roşu ; se gîndea s-o cuprindă pe Denise într-o îmbrăţişare şi

s-o ţie aşa, înăbuşindu-i strigătele. Apoi încerca să judece, căută mijloace practice spre a o împiedica să iasă pe uşă ; dar se lovea mereu de neputinţa lui, spumegînd la gîndul că nici forţa, nici banii lui nu foloseau la nimic. O idee încolţise totuşi în capul lui, în noianul proiectelor amintite ce-l obsedau, şi cu toată revolta sa, se impunea, încetul cu încetul. După moartea doamnei Hédouin, jurase că nu se va mai căsători. Norocul dintîi i-l adusese o femeie, acum hotărîse să tragă foloase de pe urma tuturor femeilor. Devenise, la el, ca şi la Bourdoncle, o superstiţie, după care directorul unui magazin de noutăţi trebuie să fie burlac dacă vrea să-şi păstreze stăpînirea de mascul asupra dorinţelor nemăsurate ale gloatei de cliente : o femeie intrată în viaţa lui ar schimba atmosfera, le-ar goni pe celelalte, aducînd cu sine parfumul ei. Şi el rezista în faţa logicii puternice a faptelor, prefera să moară decît să cedeze, cuprins de o mînie subită împotriva Denisei, simţind pe drept cuvînt că ea este revanşa şi mîniat de teama de a nu cădea înfrînt peste milioanele sale, strivit de eternul feminin, în ziua cînd ar lua-o de soţie. Apoi, încet, redevenea laş, îşi analiza repulsiile sale : de ce să tremure ? Denise era atît de blîndă, de înţeleaptă, încît putea să se dea pe mîna ei fără teamă. De douăzeci de ori pe oră lupta reîncepea în toată fiinţa lui răvăşită. Mîndria îi răscolea rana, îşi pierdea din echilibrul său cînd se gîndea că şi după acest ultim act de supunere Denise ar putea să răspundă nu, mereu nu, dacă iubea pe altcineva. În dimineaţa marii vînzări nu luase încă nici o hotărîre şi Denise urma să plece a doua zi.

Către orele trei, cînd, conform obiceiului, Bourdoncle intră în biroul lui Mouret, îl găsi cu coatele pe masă, acoperindu-şi ochii cu mîinile, şi atît de preocupat, încît fu nevoit să-l atingă pe umăr. Îşi

ridică fața plină de lacrimi, cei doi se priviră, mîinile lor se strînseră, şi aceşti doi oameni care duseseră împreună atîtea bătălii comerciale se îmbrățişară brusc. De altminteri, de o lună încoace atitudinea lui Bourdoncle se schimbase complet : se pleca în fața Denisei şi în taină îl îndemna pe patron la căsătorie. Era, fără îndoială, o manevră pentru a nu fi înlăturat de o ființă pe care acum o recunoştea ca fiind superioară. Dar s-ar fi putut afla în această schimbare şi trezirea unei vechi ambiții, nădejdea temerară, din ce în ce mai mare, de a-l torpila pe Mouret, în fața căruia îşi plecase atîta amar de vreme spinarea. Aceasta plutea în toată atmosfera magazinului, în neîncetata bătălie pentru existență, în măcelul permanent care stimula vînzarea în jurul lui. Era tîrît de jocul acestei maşinării, îmboldit de poftele celorlalți, de lăcomia care-i dobora pe cei slabi şi-i azvîrlea în ghearele celor tari. Numai un fel de teamă religioasă, religia norocului, îl împiedicase pînă atunci să-i dea şi el lovitura. Acum patronul redevenea copil, aluneca pe panta acestei căsătorii imbecile prin care avea să-şi ucidă singur norocul, să-şi strice vraja cu care stăpînea clientela. De ce ar da înapoi, cînd i-ar fi atît de uşor să pună mîna pe succesiunea acestui om sfîrşit, căzut în brațele unei femei. De aceea, strîngea acum mîinile şefului său, cu emoția unui rămas bun, cu mila unei vechi camaraderii, repetînd :

— Haide ! puțin curaj, ce dracu... Ia-o de soție şi să se termine odată !

Dar lui Mouret îi fu ruşine de această clipă de slăbiciune. Se ridică, protestă :

— Nu, nu, ar fi prea stupid !... Vino să dăm o raită prin magazin. Merge bine, nu-i aşa ? Cred că ziua de azi va fi minunată.

Ieşiră împreună şi începură inspecția de după-amiază în raioanele încărcate de lume. Bourdoncle

îi arunca priviri piezişe, neliniştit de această ultimă energie, îi studia gura, dornic de a-i surprinde cele mai mici cute de durere.

Într-adevăr, vînzarea îşi azvîrlea flăcările, încinsă de focul iadului, cutremurînd magazinele cu o zguduitură de transatlantic pornit în viteză maximă. La raionul Denisei se îmbulzea o grămadă de mame, trăgînd după ele şiruri de fetiţe şi băieţaşi, înecaţi în vraful hăinuţelor încercate. Raionul îşi scosese la iveală toate articolele de culoare albă şi era şi acolo, ca pretutindeni de altfel, un dezmăţ al albului, cu care s-ar fi putut îmbrăca un roi întreg de amoraşi friguroşi : paltoane de postav alb, rochii de pichet, de nansuc, de caşmir alb, şi toate costumele, de la cel de marinar şi pînă la acela de zuav, albe. În mijloc, pentru necesitatea decorului, cu toate că nu era încă anotimpul, se afla un raft de costume pentru prima împărtăşanie, rochia şi voalul de muselină albe, pantofii de satin alb — o întreagă înflorire, care fusese aşezată acolo ca un buchet enorm de inocentă şi încîntătoare candoare. Doamna Bourdelais, cu cei trei copii ai ei, Madeleine, Edouard, Lucien, înşiraţi în ordinea înălţimii, se supărase pe acesta din urmă pentru că se zbătea, în timp ce Denise se străduia să-i încerce hăinuţa de muselin de lînă.

— Dar stai liniştit odată ! îi strigă ea. Domnişoară, nu crezi că-i puţin cam strîmtă ?

Şi cu ochi de femeie care nu se lasă înşelată, studia stofa, croiala, controla pe dos cusăturile.

— Nu, e tocmai bună, adăugă ea. E o poveste întreagă îmbrăcatul acestor mititei... Şi acum, aş avea nevoie de un mantou pentru domnişoara asta mare.

Denise trebuia să se ocupe şi ea de vînzare, raionul fiind luat cu asalt. Şi în timp ce căuta mantoul cerut, scoase un uşor strigăt de mirare.

— Cum ! tu ! ce s-a întîmplat ?

În fața ei se afla Jean, cu un pachet în brațe. Se căsătorise de opt zile și soția lui, o micuță brună, cu obrajii încîntători și plini de neliniște, făcuse o lungă vizită la „Paradisul femeilor“ pentru niște cumpărături. Tinerii căsătoriți aveau s-o întovărășească pe Denise la Valognes : o adevărată călătorie de nuntă, o lună de vacanță printre amintirile de odinioară.

— Închipuiește-ți, răspunse el, Thérèse a uitat o mulțime de lucruri. Sînt lucruri de cumpărat, altele de schimbat și fiindcă era grăbită m-a trimis cu acest pachet... o să-ți explic.

Dar Denise îl întrerupse, zărindu-l pe Pépé.

— Ia te uită ! Îl văd și pe Pépé ! Dar școala ?

— Crede-mă, zise Jean, după cina de duminică, n-am mai avut curajul să-l duc la școală. Se va înapoia diseară. Bietul copil e destul de trist la gîndul că va rămîne închis la școală, pe cînd noi ne vom plimba acolo.

În ciuda suferințelor sale, Denise zîmbea. O încredință pe doamna Bourdelais unei subalterne și se întoarse la ei într-un colț al raionului care, din fericire, se golea. Mititeii, după cum îi numea încă, erau acum niște vlăjgani în toată puterea cuvîntului. La doisprezece ani, Pépé o depășea în înălțime, fiind de pe acum mai voinic decît dînsa, dar tot tăcut și dornic de dezmierdări, în tunica lui de licean ; pe cînd Jean, foarte spătos, era mai înalt decît Denise, cu aceeași frumusețe feminină, cu părul lui blond, răvășit după moda muncitorilor artiști. Denise, care rămăsese subțirică, și nu mai mare decît o ciocîrlie, după cum spunea ea, păstrase o autoritate plină de grijă maternă, îi îngrijea ca pe niște copii, îi încheia redingota lui Jean ca să nu aibă un aer de ștrengar, cerceta dacă Pépé are o batistă curată. Cînd văzu ochii plînși ai băiatului, îl dăscăli cu blîndețe.

— Fii cuminte, drăguţule. E cu neputinţă să-ţi întrerupi studiile. Te voi lua cu mine în timpul vacanţelor... Ai poftă de ceva ? Sau preferi să-ţi dau cîţiva bani ?

Apoi se întoarse către celălalt.

— Şi tu eşti de vină, dragul meu, îi împuiezi capul, îl faci să creadă că o să petrecem cine ştie cum acolo ! Încercaţi să fiţi mai cu scaun la cap.

Îi dăduse celui mare patru mii de franci, jumătate din economiile ei, pentru a-şi putea înjgheba gospodăria. Cel mic o costa destul cu liceul, toţi banii ei se duceau şi acum numai pe ei, ca şi înainte. Erau amîndoi singurul ei scop în viaţă, muncea pentru ei şi jura că nu se va mărita niciodată.

— Iată, reluă Jean, mai întîi e în acest pachet paltonul havan pe care Thérèse...

Dar se opri deodată, şi, întorcîndu-se să vadă ce anume îl stingherise, Denise îl zări în spatele lor pe Mouret. O privea de cîtva timp, cum îşi făcea datoria ei de mamă, între cei doi vlăjgani, certîndu-i şi îmbrăţişîndu-i, sucindu-i ca pe nişte prunci, pe care îi înfeşi. Bourdoncle rămăsese ceva mai departe, urmărind cu interes vînzarea ; dar fără să piardă din ochi această scenă.

— Sînt fraţii dumitale, nu-i aşa ? întrebă Mouret după o scurtă tăcere.

Avea o atitudine rigidă şi acelaşi glas rece cu care îi vorbea de la o vreme. Denise făcea şi ea o sforţare pentru a rămîne rece. Surîsul îi dispăru, răspunse :

— Da, domnule. Pe cel mare l-am căsătorit şi soţia lui mi-l trimite pentru nişte cumpărături.

Mouret continua să-i privească pe toţi trei. În cele din urmă spuse :

— Cel mai tînăr a crescut foarte mult. Îl recunosc, l-am văzut într-o seară în grădina Tuileries cu dumneata.

Şi glasul lui care scăzuse avu un uşor tremur.

Pentru a-şi ascunde emoţia, Denise se aplecă sub pretext că aranjează centironul lui Pépé. Cei doi fraţi îi zîmbeau patronului surorii lor, roşii la faţă.

— Îţi seamănă, mai spuse el.

— O, nu, exclamă fata, sînt mai frumoşi decît mine!

O clipă păru a le compara chipurile. Dar era la capătul puterilor. Cît îi iubea! Mai făcu vreo cîţiva paşi, apoi se întoarse să-i şoptească la ureche:

— După închidere, urcă pînă la mine în birou. Vreau să-ţi vorbesc înainte de plecare.

Apoi se îndepărtă, şi-şi reluă inspecţia. În sufletul lui reîncepu lupta, căci această întîlnire pe care o fixase îl enerva acum. Cărui imbold cedase, văzînd-o cu fraţii ei? Era o nebunie de vreme ce nu mai avea puterea să-şi stăpînească voinţa. În sfîrşit, se va mărgini să-i spună un cuvînt de rămas bun. Bourdoncle, care venise după dînsul, părea mai puţin neliniştit, deşi continua să-l observe, aruncîndu-i priviri piezişe.

În timpul acesta, Denise se întoarse la doamna Bourdelais.

— Acest mantou vine bine?

— Da, da, foarte bine. Dar pentru astăzi e de ajuns, făpturile astea mici te ruinează, nu altceva!

Scăpînd de clientă, Denise putu să asculte explicaţiile lui Jean, apoi îl întovărăşi de-a lungul raioanelor unde băiatul n-ar fi ştiut cum să se descurce. Era mai întîi paltonul havan, pe care Thérèse, după ce se mai gîndise puţin, voia să-l schimbe pentru unul de postav alb, aceeaşi măsură şi cu aceeaşi croială. Luînd deci pachetul, se duse la confecţiuni, urmată de fraţii ei.

Raionul expusese îmbrăcămintea de culoare deschisă, jachete şi mantile de vară, din mătase uşoară, din lenajuri fantezi. Dar vînzarea se făcea în altă parte, clientele erau împrăştiate. Mai toate vînzătoarele erau noi. Claire dispăruse de o lună, răpită — după unii — de soţul unei cliente, iar — după alţii — căzută în desfrîu. Cît despre Marguerite, se întorsese la Grenoble, unde o aştepta vărul ei, pentru a lua conducerea unui mic magazin. Numai doamna Aurélie rămăsese acolo imuabilă, în armura rotundă a rochiei de mătase, cu masca ei imperială care păstra o patină gălbuie de marmură veche. Purtarea incorectă a fiului ei, Albert, o zdruncinase, şi s-ar fi retras bucuroasă la ţară, dacă această haimana n-ar fi făcut goluri enorme în economiile familiei ; iar dinţii lui ascuţiţi ameninţau să înghită, bucată cu bucată, chiar şi proprietatea din Rigolles. Era ca un fel de revanşă a căminului trădat, de pe cînd mama îşi organiza micile sindrofii între femei, iar tatăl, la rîndul lui, cînta mai departe din corn. Bourdoncle o privea pe doamna Aurélie cu un aer nemulţumit, socotind-o lipsită de tact pentru că nu ieşea la pensie : prea bătrînă pentru a mai fi vînzătoare ! Clopotul acesta de alarmă avea să sune în curînd, surpînd temelia dinastiei Lhomme.

— Ia te uită, dumneata eşti, îi spuse ea Denisei, cu o amabilitate exagerată. Vrei să schimbăm paltonul acesta, nu e aşa ? Imediat ! A ! iată-i şi pe fraţii dumitale. Dar au devenit adevăraţi bărbaţi !

În ciuda mîndriei sale, doamna Aurélie s-ar fi lăsat în genunchi să-i facă temenele. Ca şi în celelalte raioane, nu se vorbea la confecţii decît despre plecarea Denisei, premiera era aproape bolnavă din pricina asta, căci spera în protecţia fostei sale subalterne. Coborî glasul :

— Se zice că ne părăseşti. Dar nu e cu putinţă !

— Ba da, răspunse fata.

Marguerite asculta. De cînd îi fusese fixată căsătoria, își plimba figura de lapte acru cu o silă și mai mare de tot și toate. Se apropie și spuse :

— Ai dreptate. Înainte de orice, trebuie să-ți păstrezi stima de tine însăți, nu-i așa ? Eu îți spun la revedere, draga mea !

Sosiseră tocmai cîteva cliente și doamna Aurélie o rugă pe un ton aspru să aibă grijă de vînzare ; apoi, fiindcă Denise luase paltonul spre a face ea însăși „restituirea", premiera protestă și chemă o auxiliară. Era una din inovațiile pe care fata i-o propusese lui Mouret : femei de serviciu care duceau și aduceau pachetele, ceea ce ușura munca vînzătoarelor.

— Întovărășește-o pe domnișoara, spuse premiera, încredințîndu-i paltonul.

Și apoi, întorcîndu-se către Denise :

— Te rog, mai gîndește-te... Sîntem cu toții îndurerați de plecarea dumitale.

Jean și Pépé, care așteptau surîzători în mijlocul valului covîrșitor de femei, își urmară din nou sora. Acum se îndreptau spre raionul de trusouri, pentru a mai lua șase cămăși, la fel cu jumătatea de duzină pe care Thérèse o cumpărase sîmbăta trecută. Dar la raionul de rufărie, unde era expoziția de albituri, te sufocai și era foarte greu să înaintezi.

Mai întîi, la raionul de corsete se produsese o mică revoluție, care atrăsese lumea. Doamna Boutarel, picată din Sud cu soțul și fiica ei, cutreierase toată dimineața galeriile în căutarea unui trusou pentru fiica ei, pe care o mărita. Ceruse și părerea tatălui, dar nu mai ajungea să aleagă ceva. În sfîrșit, familia poposise la raionul de rufărie, și în timp ce domnișoara era absorbită de examinarea unui pantalonaș de damă, mama dispăruse, fiindcă-i venise pofta să-și cumpere un corset. Domnul Boutarel, un bărbat gras și sanguin, își lăsase fata singură, plecînd, cam speriat, în căutarea

soţiei sale. O regăsi într-un salon de probă, unde fu rugat politicos să ia loc. Aceste saloane erau în realitate ca nişte celule strîmte, închise cu geamuri mate, unde bărbaţii, chiar soţi fiind, nu puteau intra, dintr-un exces de decenţă a direcţiei. Vînzătoarele ieşeau şi intrau acolo repede, lăsînd de fiecare dată să se întrevadă, în bătaia rapidă a uşii, viziunea unor doamne în cămaşă sau jupon, cu pieptul dezgolit, cu braţele goale, unele grase, cu pielea albă, sau altele slabe, cu trupul de culoarea fildeşului vechi. Un şir de bărbaţi şedeau pe scaune aşteptînd plictisiţi. Dar domnul de Boutarel, cînd înţelese despre ce era vorba, se supărase foc, strigînd că o vrea pe nevasta lui, că voia să ştie ce i se întîmplă acolo şi n-o va lăsa să se dezbrace fără el. În zadar încercaseră să-l liniştească : avea aerul să creadă că acolo înăuntru se petreceau lucruri nepermise. Doamna Boutarel fu nevoită să apară în uşă, în timp ce lumea discuta şi rîdea.

Denise putu trece însoţită de fraţii ei. Toată rufăria intimă a femeii, care de obicei se ascunde, era expusă aici într-un şir de săli împărţite în diverse raioane. Corsetele şi turnurile ocupau o tejghea, corsetele cusute, corsetele cu talie lungă, corsetele cuirase, mai cu seamă corsetele de mătase albă împodobite cu culori, pentru care se făcuse în ziua aceea o expoziţie specială, o armată de manechine fără cap şi fără picioare, numai trunchiuri aliniate, cu gîturi de păpuşi turtite sub mătase, de o lubricitate tulburătoare de infirme ; şi, aproape de tot, pe alte bastoane, turnurile elastice din coamă de cal şi din imitaţie de dantelă, prelungeau aceste cozi de mătură cu nişte crupe enorme şi arcuite, al căror profil părea de o caricaturală necuviinţă. După aceea începeau dedesubturile galante, care umpleau vastele încăperi, ca şi cînd un grup de fete frumoase s-ar fi dezbrăcat din raion în în raion, pînă la satenul suplu al pielei lor. Aici, ar-

ticolele de lenjerie fină, manşetele şi cravatele albe, broboadele şi gulerele albe, o infinită varietate de nimicuri uşoare, o spumă albă care ieşea din cartoane, învolburată ca o zăpadă. Acolo, camizoluri, mici corsaje, rochii de dimineaţă, capoate de pînză, de nansuc, de dantele, lungi veşminte albe, largi şi subţiri, în care parcă simţeai prelungirea unor dimineţi plăcute, leneşe, după o noapte de dragoste. Şi rufăria intimă apărea, căzînd una cîte una ; jupoane albe de toate lungimile, juponul care acoperă doar genunchiul şi juponul cu trenă care mătură podelele, o mare în flux de jupoane în care se îneacă aproape picioarele ; pantalonaşi din percal, din pînză, din pichet, sau pantaloni albi, largi, în care şoldurile unui bărbat ar putea dansa ; în sfîrşit, cămăşile încheiate cu nasturi, pentru noapte, decoltate, pentru zi, ţinute numai de simpli epoleţi, din stambă obişnuită, din pînză de Irlanda, din batist, ultimul voal alb care alunecă de pe piept de-a lungul şoldurilor. Era la raionul de trusouri o dezbrăcare indiscretă a femeii, cercetată şi văzută de aproape, de la burgheza cu rufărie simplă, netedă, pînă la doamna bogată înfofolită în dantele, un alcov deschis publicului, al cărui lux ascuns, pliseurile, broderiile, dantelele de valansienă alunecau ca într-o adevărată orgie sexuală, pe măsură ce se revărsa mai mult în fantezii costisitoare. Femeia se îmbrăca, unda albă a acestui val de lenjerie intra înapoi în misterul înfiorat al fustelor sale, cu cămaşa care pornea ţeapănă din mîinile croitoresei, cu pantalonaşul rece, păstrînd cutele cartonului în care a stat împăturit, şi toate aceste percaluri şi pînze subţiri, inerte, împrăştiate pe tejghele, în vrafuri aruncate, aveau să învie prin viaţa trupurilor calde şi parfumate de izul iubirii, un nor alb devenit sfînt, a cărui fîlfîire oricît de mică, fulgerul roz al unei genunchi abia întrezărit prin albul rufăriei, putea răs-

coli lumea. Urma apoi o sală, raionul rufăriei noilor-născuţi, unde de la albul voluptos al femeii treceai la albul candid al copilului : cîtă nevinovăţie, cîtă bucurie, iubita care se trezeşte mamă ; aici se găseau pieptăraşe de pichet pluşat, scufiţe de flanelă, cămăşi şi boneţele de mărimea unor jucării, rochiţe pentru botez şi mănţăluţe îmblănite din caşmir, puful alb al puiului, aidoma unei ploi fine de fulgi albi.

— Ştii, sînt şi cămăşi cu creţuri, spuse Jean, pe care aceste lenjuri, această sumedenie de nimicuri în care se înfundase, îl încînta.

Cînd ajunseră la raionul de trusouri, Pauline veni în grabă, zărind-o pe Denise. Şi înainte de a o întreba ce voia, îi vorbi în şoaptă, foarte emoţionată de zvonurile ce se auzeau prin magazin. La raionul ei, două vînzătoare se certaseră, una din ele susţinînd, cealaltă negînd plecarea ei.

— Rămîi la noi, îmi pun capul ! Ce mă fac eu fără dumneata ?

Şi fiindcă Denise îi răspunse că pleacă a doua zi, îi răspunse agitată :

— Nu, nu, dumneata o crezi, dar eu ştiu contrariul. Şi deoarece acum am un copil, va trebui să mă numeşti secundă. Baugé ţine neapărat la această numire.

Pauline surîdea cu un aer foarte convins. Apoi îi dădu cele şase cămăşi, şi fiindcă Jean spusese că merg cu toţii să mai cumpere nişte batiste, chemă o auxiliară să le ducă paltonul şi cămăşile pe care le lăsaseră la confecţii. Fata care se prezentă era domnişoara de Fontenailles, măritată recent cu Joseph. Obţinuse acest post de femeie de serviciu printr-o favoare specială, şi purta o bluză mare, neagră, cu un monogram din lînă galbenă pe umăr.

— Urmeaz-o pe domnişoara, spuse Pauline.

Apoi întorcîndu-se şi coborînd din nou glasul :

— Ei, ce zici, Denise ? Ne-am înţeles ? sînt secundă ?

Denise îi făgădui rîzînd, pentru a glumi la rîndul ei. Şi coborî cu Pépé şi Jean, întovărăşiţi cîteşitrei de auxiliară. Nimeriră la parter, la raionul de lenajuri, un colţ de galerie acoperit în întregime cu molton şi flanelă albe. Liénard, pe care tatăl său îl rechema zadarnic la Angers, stătea de vorbă cu frumosul Mignot, devenit curtier, şi care îndrăznise cu obrăznicia lui caracteristică să revină la „Paradisul femeilor". Vorbeau fără îndoială de Denise, căci amîndoi tăcură cînd se apropie ea, şi se grăbiră s-o salute respectuos. De altfel, pe măsură ce trecea de-a lungul raioanelor, vînzătorii se înclinau emoţionaţi, nesiguri de ce va fi ea mîine. Se şoptea, o ghiceau victorioasă ; prinsorile căpătară un nou imbold şi oamenii riscau cîte o sticlă de vin d'Argenteuil cu peşte prăjit. Denise intrase în galeria albiturilor şi se îndrepta spre batiste, aflate la celălalt capăt. Albiturile se înşirau mereu : bumbacul alb, madipolonul, satenurile, pichetul, stămburile ; apoi aţica, nansucul, muselina, tarlatanul ; urmau pînzeturile în teancuri enorme, alcătuite din bucăţi alternate ce semănau cu nişte cuburi de piatră şlefuită, pînzeturile durabile, cele fine, de toate lărgimile, albe sau naturale, de in curat, albit pe iarbă verde ; apoi toate acestea reîncepeau, raioanele se succedau pentru orice fel de albituri, pentru rufăria de casă, pentru feţele de masă, prosoapele de bucătărie, o întreagă pădurice de alb, cearşafuri, feţe de pernă, nenumărate modele de ştergare, şorţuri şi cîrpe de bucătărie. Şi saluturile continuau, toţi se dădeau la o parte în drumul ei. Baugé venise în goană la raionul de pînzeturi şi îi zîmbea, ca şi cînd ar fi fost zîna magazinului. După ce străbătu raionul aşternuturilor, o sală împodobită cu stindarde albe, intră la secţia batistelor, a cărei pavoazare ingenioasă înnebunea mulţimea :

peste tot nu vedeai decît coloane albe, piramide albe, castele albe, o arhitectură complicată, construită exclusiv din batiste de in, de Cambrai, din pînză de Irlanda, din mătase chinezească, cu monograme, brodate de mînă, împodobite cu dantele şi tivite cu ajur sau ţesute cu vignete, un întreg oraş construit din cărămizi albe de-o infinită varietate, apărînd ca un miraj sub un cer oriental, incandescent.

— Ai spus că ai vrea o duzină ? îl întrebă Denise pe fratele ei. Din Cholet, nu-i aşa ?

— Da, aşa cred, la fel cu acestea, răspunse el, arătînd o batistă din pachet.

Jean şi Pépé n-o părăsiră o clipă, strîngîndu-se mereu în jurul fustelor ei ca atunci cînd debarcaseră la Paris, frînţi de oboseala drumului. Magazinele acestea vaste, unde Denise se simţea ca la ea acasă, îi tulburară, se aciuiau la umbra ei, se puneau sub ocrotirea mămichii lor, printr-o revenire instinctivă la copilărie. Toţi îi urmăreau cu ochii ; zîmbeau, văzîndu-i pe aceşti doi vlăjgani ţinîndu-se de fata subţirică şi gravă ; Jean, bărbos şi intimidat, Pépé, pierdut în tunica lui de licean, toţi trei la fel de blonzi, de un blond care-i făcea pe vînzători să şoptească de la un capăt la celălalt al tejghelelor :

— Sînt fraţii ei ! Sînt fraţii ei !

Dar pe cînd Denise era în căutarea unui vînzător, o nouă întîlnire avu loc. Mouret şi Bourdoncle intraseră în galerie ; pe cînd cel dintîi se opri iar în faţa fetei, de altminteri fără a-i adresa cuvîntul, doamna Desforges şi doamna Guibal trecură pe dinaintea lor. Henriette îşi reţinu o tresărire a întregii ei fiinţe. Îl privi pe Mouret, o privi pe Denise. O priviseră şi ei, acesta a fost deznodămîntul, fără un cuvînt, sfîrşitul obişnuit al marilor drame sufleteşti, o privire schimbată în înghesuiala unei mulţimi. Mouret se îndepărtase, iar Denise dispăruse în fundul raioanelor, îm-

preună cu fraţii ei, mereu în căutarea unui vînzător liber. Atunci Henriette, recunoscînd-o pe domnişoara de Fontenailles în auxiliara care ducea pachetele, cu monograma galbenă pe umăr, cu masca îngroşată şi pămîntie, de slugă, se răzbună, spunînd aproape cu glas tare doamnei Guibal :

— Ai văzut ce a făcut din această nenorocită ? Nu este oare dureros ? o marchiză ! Şi o sileşte să urmeze ca un cîine fiinţele culese de pe stradă !

Apoi încercă să se liniştească, adăugînd cu un aer care se voia nepăsător :

— Hai să mergem la raionul lor de mătăsuri.

Raionul de mătăsuri se înfăţişa ca o mare încăpere a dragostei, drapată în alb, dintr-un capriciu de îndrăgostită, cu goliciunea de zăpadă dornică să se ia la întrecere cu albul. Toate palorile lăptoase ale unui trup adorat se găseau acolo, începînd cu catifeaua şoldurilor pînă la mătasea fină a coapselor şi la satinul lucios al sînilor. Între coloane erau întinse bucăţi mari de catifea, mătăsuri şi satinuri se profilau pe acest fundal alb spumos, în draperii dintr-un alb de metal şi de porţelan ; şi mai erau încă, formînd arcuri, grămezi de mătase şi siciliane cu firul gros, fularuri şi surauri uşoare, care porneau de la albul greoi al unei blonde norvegiene, pînă la albul transparent, însorit, al unei roşcate din Italia sau din Spania.

Favier măsură tocmai nişte fular alb pentru „frumoasa doamnă", acea blondă elegantă, veche clientă a magazinului pe care vînzătorii o numeau astfel. Venea aici de ani de zile şi nu se ştia nimic despre dînsa, nici despre viaţa ei, nu i se cunoştea adresa, nici măcar numele. Nimeni, de altfel, nu căuta să afle ceva, deşi toţi, la fiecare dintre apariţiile ei, îşi permiteau unele ipoteze, doar aşa, de dragul de a vorbi. Slăbise, se îngrăşase, dormise prost, se culcase tîrziu în ajun ; şi fiecare amănunt, oricît de mic din existenţa

ei necunoscută, evenimente din afară, drame casnice, aveau în felul acesta o repercusiune îndelung comentată. În ziua aceea părea foarte veselă. Aşa încît Favier, cînd se întoarse de la casă, unde o întovărăşise, îi comunică lui Hutin observaţiile sale.

— Poate că se remărită.

— E, deci, văduvă ? întrebă celălalt.

— Nu ştiu... Adu-ţi aminte că a fost în doliu. Sau poate o fi cîştigat ceva bani la bursă.

Urmă un moment de tăcere, apoi continuă :

— Mă rog, o priveşte... Unde am ajunge dacă ne-am tutui cu toate femeile care vin aici ?

Totuşi, Hutin căzuse pe gînduri. Avusese în ajun o explicaţie neplăcută cu direcţia şi se simţea condamnat. Era convins că după marea vînzare va fi concediat. Situaţia lui devenise de multă vreme şubredă ; la ultimul inventar i se reproşase de-a fi rămas sub cifra de afaceri dinainte fixată ; şi mai presus de toate, creşterea neîncetată a poftelor îl mînca şi pe el, ca această luptă surdă a raionului care îl împingea afară din zguduirea maşinii însăşi. Se auzea lucrătura ascunsă a lui Favier, un zgomot de fălci înăbuşit. Acesta căpătase făgăduiala de-a fi numit prim. Hutin, care cunoştea aceste maşinaţiuni, în loc să-l pălmuiască pe vechiul lui camarad, îl admira. Un om atît de rece, cu aer supus, de care se servise odinioară pentru a-i torpila pe Robineau şi pe Bouthemont ! era o surpriză care-i impunea în acelaşi timp respect.

— Apropo, reluă el vorba, ştii că rămîne. Patronul a fost văzut făcîndu-i cu ochiul. Voi fi iar în pagubă cu o sticlă de şampanie !

Bineînţeles că era vorba de Denise. De la o tejghea la alta, bîrfelile bîntuiau mai aprig prin valul din ce în ce mai mare al clientelor. O adevărată revoluţie domnea mai cu seamă la raionul mătăsurilor, unde prinsorile ajunseseră la cifre mari.

— Drace ! îi scăpă deodată lui Hutin, trezit ca dintr-un vis. Dar prost am mai fost că nu m-am culcat cu ea ! Gîndeşte-te ce situaţie aş fi avut astăzi !

Apoi roşi de această mărturisire cînd îl văzu pe Favier rîzînd. Se prefăcu şi el că rîde, apoi adăugă, pentru a mai drege cele spuse, că ea îl „lucrase“ la direcţie. Simţind nevoia de a fi violent, sfîrşi prin a-i repezi pe vînzătorii intraţi în debandadă din pricina afluenţei clientelei. Dar deodată începu să zîmbească : o zărise pe doamna Desforges, însoţită de doamna Guibal, străbătînd raionul cu pas liniştit.

— Astăzi nu vă trebuie nimica, doamnă ?

— Nu, mulţumesc, răspunse Henriette. După cum vezi, mă plimb, am venit numai din simplă curiozitate.

După ce îi tăie calea, coborî glasul. Un plan îi încolţise în minte. O măguli şi critică magazinul, se săturase de el, prefera să plece decît să asiste la o asemenea zăpăceală, spunea. Ea îl asculta fericită. Şi crezînd că-l răpeşte „Paradisului femeilor“, îi oferi un angajament la Bouthemont, în calitate de prim-funcţionar la secţia de mătăsuri, în clipa cînd magazinul „Patru sezoane“ va fi refăcut. Afacerea fu încheiată, vorbeau în şoaptă, în timp ce doamna Guibal cerceta vitrinele.

— Îmi permiteţi să vă ofer un buchet de violete, reluă Hutin cu glas tare, arătînd pe masă trei sau patru buchete-prime, pe care şi le procurase de la o casă, pentru cadouri personale.

— A ! Nu ! vai de mine ! exclamă Henriette, dîndu-se înapoi cu o mişcare bruscă. Nu vreau să fiu nuntaşă !

Se înţeleseră şi se despărţiră rîzînd, cu priviri pline de tîlc.

Cum doamna Desforges o căuta pe doamna Guibal, scoase o exclamaţie zărind-o împreună cu doamna

Marty. Aceasta se afla de două ore în magazin împreună cu fiica ei Valentine, cuprinsă iar de acea frenezie a cheltuielilor din care ieşea înfrîntă şi ruşinată. Străbătuse raionul de mobile, pe care o expoziţie de paturi şi dulapuri albe, lăcuite, îl transformase într-o vastă cameră de fecioară, unde panglicile şi şalurile înălţau colonade albe acoperite cu pînză ; trecuse pe la mercerie şi ceaprazerie, unde ciucurii albi încadrau ingenioase podoabe alcătuite cu migală din cartoane de nasturi şi pachete de ace, apoi pe la bumbăcărie, unde lumea se îmbulzea anul acesta pentru a admira un motiv decorativ imens, numele strălucitor al „Paradisului femeilor" compus din litere înalte de trei metri, executate din şosete albe pe un fond de şosete roşii. Dar doamna Marty era entuziasmată mai cu seamă de noile raioane ; nu se putea deschide un raion fără ca ea să nu-l inaugureze : se repezea şi cumpăra. Petrecuse o oră la raionul de mode, instalat într-un salon nou de la primul etaj, punîndu-i pe vînzători să golească dulapurile ; luase pălăriile de pe suporturile de palisandru ce se aflau pe cele două mese albe, încercaseră, şi ea, şi fiica ei, tot felul de pălării albe, bonete şi toce, de asemenea albe. Apoi coborîse la încălţăminte, în dosul raionului de cravate, la o secţie deschisă chiar în ziua aceea, unde cotrobăise prin toate tejghelele, cuprinsă de o dorinţă bolnavă în faţa papucilor de mătase albă, împodobiţi cu fulgi de lebădă, a pantofilor şi ghetelor de satin alb, cu tocuri înalte Louis XV.

— O ! draga mea, bolborosea ea, nici nu-ţi poţi da seama ! Au un asortiment extraordinar de bonete. Am ales una pentru mine şi alta pentru fiica mea... Şi pantofii, ce zici Valentine ?

— E de necrezut ! adăugă fata, cu o îndrăzneală de femeie. Se găsesc nişte cizmuliţe cu douăzeci de franci şi cincizeci perechea, ah ! ce cizmuliţe !

Un vînzător le urma, împingînd eternul scaun, pe care se îngrămădiseră de pe acum o mulţime de articole.

— Ce mai face domnul Marty ? întrebă doamna Desforges.

— Binişor, aşa cred, răspunse doamna Marty, speriată de această bruscă întrebare, care, în frenezia cheltuielilor ei, părea pusă cu răutate. E tot acolo ; unchiul meu urma să se ducă să-l vadă azi-dimineaţă...

Dar se întrerupse cu o exclamaţie plină de extaz :

— Ia te uită ! nu sînt adorabile ?

Făcuseră cîţiva paşi şi se aflau în faţa noului raion de pene şi flori, instalat în galeria centrală, între raionul de mătăsuri şi acela de mănuşi. În lumina vie a vitrajului văzură o înflorire imensă, o jerbă albă, groasă şi înaltă cît un stejar. Ţăruşi tot din flori o susţineau ; erau acolo violete, lăcrămioare, zambile, margarete, tot albul delicat al răzoarelor. Apoi urmau buchete de trandafiri albi, fragezi, ca o carnaţie albă de femeie, bujori albi voluminoşi, stropiţi uşor cu carmin, crizanteme albe cu un firicel de galben printre petale. Şi florile urcau mereu : crini mari, crenguţe de meri primăvăratici, buchete de liliac parfumat, o desfăşurare continuă peste care se învolburau, la înălţimea primului etaj, mănunchiuri de pene de struţ, de pene albe, ca însăşi suflarea bătută de vînt a acestei revărsări de flori albe. Într-un colţ se vedeau garnituri şi coroane albe din flori de lămîiţă. Erau şi flori metalice, ciulini de argint, spice de argint. Prin frunzişuri şi în corole, în mijlocul acestor museline, mătăsuri şi catifele, unde picăturile de gumă semănau cu picăturile de rouă, zburau păsări exotice pentru pălării,

Tangarele de purpură cu coada neagră şi Septicolorele cu pîntecul de culoarea curcubeului.

— Voi cumpăra o creangă de măr, exclamă doamna Marty. Este minunată, nu-i aşa ? Şi păsărica asta, ia priveşte, Valentine ! O ! nu pot să n-o iau !

Dar doamna Guibal se plictisea să tot stea pe loc în trepidarea mulţimii. Pînă la urmă, spuse :

— Ei bine, te lăsăm cu cumpărăturile dumitale. Noi urcăm la celelalte etaje.

— Dar, aşteptaţi-mă ! strigă ea. Vin şi eu. E acolo o parfumerie. Trebuie să merg şi la parfumerie.

Acest raion, înfiinţat în ajun, se afla lîngă sala de lectură. Pentru a evita aglomeraţia de pe scări, doamna Desforges era de părere să ia ascensorul, dar fură nevoite să renunţe, căci în faţa cabinei era coadă mare. Ajunseră, în sfîrşit, trecînd prin faţa bufetului public, unde îngrămădeala era atît de mare, încît un inspector se văzu silit să înfrîneze pofta mulţimii, nemaiîngăduind accesul lacomei clientele decît în grupuri mici. Încă de la bufet se simţea vecinătatea raionului de parfumuri după mirosul pătrunzător al săculeţelor de arome care înmiresmau galeria. Se da o luptă aprigă pentru săpunul „Paradis“, specialitatea casei. În vitrine şi pe poliţe se înşirau borcanele cu creme şi paste, cutiile cu pudră şi farduri, flacoanele cu uleiuri şi apă de toaletă, iar periile fine, pieptenii, foarfecile şi flacoanele de buzunar ocupau un dulap special. Vînzătorii se siliseră să decoreze rafturile cu borcănaşe de porţelan alb, cu flacoane de sticlă albă. Ceea ce încînta mai mult ochii era o fîntînă de argint în mijloc, cu o păstoriţă, în picioare pe un maldăr de flori, şi de unde curgea neîncetat un firicel de apă de violete, cu un sunet muzical în bazinul de metal. Un parfum îmbătător se răspîndea împrejur, doamnele îşi muiau în treacăt batistele.

— Acum, spuse doamna Marty, după ce își îndesase sacul cu paste de dinți și articole de cosmetică, gata ! sînt a dumneavoastră ! Să mergem s-o regăsim pe doamna de Boves.

Dar pe coridorul marii scări principale, Japonia o reținu iar. Raionul acesta se mărise din ziua cînd Mouret, pentru a se amuza, încercase să înființeze în acest loc o masă cu cîteva bibelouri obișnuite, fără să prevadă el însuși enormul succes ce va urma. Puține raioane avuseseră debuturi atît de modeste, și acum deborda de bronzuri, de fildeșuri vechi, de obiecte din lac, care prezentau anual o cifră de afaceri de un milion cinci sute de mii de franci. Răscolise Extremul Orient, unde voiajorii lui răvășeau pentru el palatele și templele. De altfel, raioanele noi creșteau mereu ; în decembrie fuseseră înființate alte două, pentru a umple golurile sezonului mort al iernii ; mai luaseră ființă un raion de cărți și altul cu jucării pentru copii, care, desigur, aveau să se dezvolte și ele, măturînd și alte negoțuri vecine. Patru ani îi fuseseră de ajuns Japoniei pentru a atrage toată clientela artistică a Parisului.

De data asta chiar și doamna Desforges, în ciuda pizmei care o făcuse să jure că nu va cumpăra nimic, capitulă în fața unui fildeș de o fermecătoare delicatețã.

— Trimiteți-mi-l, spuse ea, în grabă, unei case vecine. Costă nouăzeci de franci, nu-i așa ?

Și văzîndu-le pe doamna Marty și pe fiica ei preocupate de alegerea unor porțelanuri de prost gust, zise, luînd-o cu dînsa pe doamna Guibal :

— Ne vom regăsi în salonul de lectură. Simt, într-adevăr, nevoia să mă așez puțin.

Dar în salonul de lectură fură silite să stea în picioare. Toate scaunele din jurul mesei mari, acoperite cu ziare, erau ocupate. Bărbați voluminoși citeau, răs-

turnați pe scaune, expunîndu-și pîntecele fără a avea amabilitatea de a le ceda locul. Cîteva doamne scriau, cu capul băgat în hîrtia de scris, ascunzînd-o aproape sub florile care le împodobeau pălăriile. De altfel, doamna de Boves nu se afla acolo, iar Henriette începuse să-și piardă răbdarea, cînd îl văzu pe Vallagnosc, care, de asemenea, își căuta soția și soacra. Salută și spuse :

— Sînt, cu siguranță, la dantele. E imposibil să le smulgi de-acolo... Mă duc să văd.

Și, înainte de a se îndepărta, avu amabilitatea de a le procura două scaune.

Îmbulzeala la dantele creștea din clipă în clipă. Marea expoziție de albituri triumfa acolo în albul cel mai delicat și mai scump. Era ispita cea mai puternică, șocul de nebunie al dorințelor care le scotea din minți pe toate femeile. Raionul fusese transformat într-o capelă albă. Tuluri și ghipiuri cădeau de sus și alcătuiau un cer alb, unul din acele văluri de nourași a cărui rețea fină făcea să pălească pînă și soarele dimineții. În jurul coloanelor coborau volane de tul malin și de valansienă, fuste albe de dansatoare, desfășurate într-un fior alb pînă la pămînt. Apoi, din toate părțile, pe toate tejghelele, albul ningea ca o adiere ușoară, spaniolele[1] blonde, aeriene ca o răsuflare, aplicațiile de Bruxelles cu flori mari peste împletiturile fine. Dantelele cu acul și dantelele de Veneția cu desene mai greoaie, dantelele de Alençon, dantelele de Bruges de o bogăție regală, aproape religioasă. Se părea că zeul pînzeturilor își durase acolo albul său altar.

După ce se plimbase mult timp cu fiica ei, vagabondînd de-a lungul tejghelelor, simțind o nevoie sen-

---

[1] Un fel de eșarfe, numite astfel pentru că acoperă capul femeilor spaniole.

zuală de a-şi cufunda mîinile în ţesăturile fine, doamna de Boves se hotărîse să-i ceară lui Deloche nişte dantelă de Alençon. Băiatul îi servise întîi o imitaţie de dantelă ; dar ea voia neapărat să vadă dantela de Alençon veritabilă şi nu se mulţumea cu garnituri mici a trei sute de franci metrul ; ceruse volane pînă la o mie de franci, batiste şi evantaie a şapte şi opt sute de franci. În scurt timp, tejgheaua fu acoperită de o avere. Într-un colţ al raionului, inspectorul Jouve, care n-o slăbise pe doamna de Boves, în ciuda aparentei sale hoinăreli, şedea nemişcat în mijlocul îmbulzelii, cu un aer indiferent, dar cu ochii mereu asupra ei.

— Aveţi cumva pelerine din dantelă croşetată ? îl întrebă contesa pe Deloche. Arată-mi, te rog.

Vînzătorul, pe care îl ţinea de douăzeci de minute, nu îndrăznea să-i reziste, atît părea de distinsă cu înfăţişarea şi vocea ei de prinţesă. Avu, totuşi, o clipă de şovăire, căci li se spusese vînzătorilor să nu îngrămădească astfel dantelele preţioase ; de altfel, i se furaseră, săptămîna trecută, zece metri de tul malin. Dar femeia aceasta îl tulbura într-atît, încît cedă, părăsind o clipă vraful de dantele de Alençon, pentru a lua din spatele lui, dintr-un sertar, pelerinele cerute.

— Ia te uită, mamă, spuse Blanche, care cotrobăise alături într-o cutie plină cu dantele de valansienă mici, la preţuri scăzute, am putea lua din astea pentru perne.

Doamna de Boves nu răspunse. Atunci fata, întorcîndu-şi faţa moliie, îşi văzu mama în clipa în care, cu mîinile îngropate în dantele, strecura nişte volane de Alençon în mîneca mantoului. Nu păru de loc surprinsă, ci înaintă pentru a o masca printr-o mişcare instinctivă, cînd Jouve apăru brusc în faţa lor. Se

apleca, murmurînd cu un glas politicos la urechea contesei :

— Doamnă, vă rog să binevoiţi a mă urma.

Contesa avu un scurt moment de revoltă :

— Dar pentru ce, domnule ?

— Binevoiţi a mă urma ! repetă inspectorul, fără a ridica tonul.

Cu chipul crispat de spaimă, aruncă o privire rapidă în jurul ei. Apoi se resemnă, reluîndu-şi înfăţişarea semeaţă şi mergînd alături de dînsul ca o regină care binevoieşte a se lăsa în grija unui aghiotant. Nici una din clientele îngrămădite acolo nu observase nimic. Deloche, care se întorsese cu pelerinele în faţa tejghelei, privi în urma lor cu gura căscată. Cum ? şi ea ! această doamnă atît de nobilă ! ar trebui toate căutate ! Blanche, care fusese lăsată liberă, o urmări de departe pe mama ei, lividă, întîrziind printre clientele ce se înghesuiau, luptînd între datoria ei de a nu o părăsi şi între teama de a nu fi reţinută o dată cu dînsa. O văzu intrînd în biroul lui Bourdoncle şi se mulţumi să se învîrtească prin faţa uşii.

Bourdoncle, de care Mouret căutase să scape, se afla colo. De obicei, el se pronunţa asupra acestor furturi comise de persoane onorabile. De mult timp Jouve, care o pîndea, îi împărtăşise bănuielile sale ; de aceea n-a fost de loc mirat cînd inspectorul îl puse, cu un singur cuvînt, la curent ; de altfel, cazuri atît de extraordinare îi treceau zilnic prin faţa ochilor, încît socotea că femeia este în stare de orice cînd o cuprinde nebunia boarfelor. Dar, cunoscînd legăturile mondene ale directorului cu hoaţa, se arătă foarte politicos.

— Doamnă, noi iertăm aceste momente de slăbiciune. Vă rog, însă, să vă daţi seama unde v-ar fi putut duce un asemenea moment de uitare de sine,

dacă altă persoană v-ar fi văzut strecurînd aceste dantele...

Dar ea îl întrerupse cu indignare. Ea, hoaţă ? dar drept cine o lua ? Ea, contesa de Boves, iar soţul ei, inspector general al hergheliilor, primit la curte.

— Ştiu, ştiu, doamnă, răspunse liniştit Bourdoncle. Am onoarea să vă cunosc. Dar, mai întîi, vă rog să binevoiţi a restitui dantelele pe care le aveţi asupra dumneavoastră...

Dar ea protestă din nou, nemailăsîndu-l să scoată un singur cuvînt, cuprinsă de violenţă, uzînd pînă şi de lacrimile unei doamne din lumea mare ultragiată. Oricine în locul lui s-ar fi lăsat intimidat, temîndu-se de vreo eroare de neiertat, căci îl ameninţa cu darea în judecată, pentru a se răzbuna de insulta adusă.

— Luaţi seama, domnule ! Soţul meu va merge pînă la ministru.

— Aşadar, nu sînteţi mai cuminte decît celelalte, vorbi Bourdoncle, pierzîndu-şi răbdarea. Veţi fi percheziţionată, dacă trebuie.

Dar ea nu-şi pierdu firea, spuse cu superba ei siguranţă :

— Foarte bine, controlaţi-mă... dar vă asigur că magazinul dumneavoastră va fi compromis...

Jouve se duse să cheme două vînzătoare de la secţia de corsete. Cînd se întoarse, îl anunţă pe Bourdoncle că fiica acestei doamne, rămasă liberă, se afla în faţa uşii, şi îl întrebă dacă trebuie să o aducă şi pe dînsa, deşi n-o văzuse furînd nimic. Interesatul, corect, hotărî, în numele moralei, să nu fie adusă, pentru a nu o sili pe mamă să roşească în faţa fiicei sale. Cei doi bărbaţi se retraseră într-o cameră vecină, pe cînd vînzătoarele o cercetară pe contesă, scoţîndu-i rochia, pentru a-i controla pieptul şi şoldurile. Afară de volanele de Alençon — doisprezece

metri a o mie de franci — ascunse în fundul unei mîneci, ele mai descoperiră, turtite şi calde, încă o batistă, o cravată, un evantai, în total, marfă în valoare de aproximativ paisprezece mii de franci! Doamna de Boves fura în felul acesta de un an de zile, cuprinsă de o pornire irezistibilă, nebună. Crizele se agravau, creşteau, ajungeau ca o voluptate necesară existenţei sale, alungînd orice raţionamente dictate de prudenţă ; această voluptate o pasionă cu atît mai mult cu cît îşi risca, sub ochii mulţimii, numele, mîndria şi înalta situaţie a soţului ei. Şi acum, cînd acesta o lăsa să-i golească sertarele, contesa fura cu buzunarele pline de bani, furînd pentru a fura, aşa cum iubeşti pentru a iubi, biciuit de dorinţă, în nebunia nevrozei pricinuită de lăcomia nesatisfăcută a luxului, trezită brutal de ispita marilor magazine.

— Mi-aţi întins o cursă! strigă ea cînd îi văzu intrînd pe Bourdoncle şi pe Jouve. Aceste dantele mi-au fost băgate fără să-mi dau seama. Jur în faţa lui Dumnezeu!

Acum plîngea cu lacrimi de furie, prăbuşită pe un scaun, răsuflînd greu în rochia ei prost încheiată. Bourdoncle concedie vînzătoarele, apoi spuse cu un aer liniştit :

— Dorim din toată inima, doamnă, să dăm uitării acest incident neplăcut, din consideraţie pentru familia dumneavoastră. Dar, înainte, va trebui să semnaţi o declaraţie concepută astfel : Am furat dantele din magazinul „Paradisul femeilor", apoi amănunte asupra dantelelor, data şi ziua... De altfel, vă vom restitui hîrtia în momentul cînd ne veţi aduce două mii de franci pentru săracii noştri.

Doamna de Boves se ridică şi exclamă cuprinsă de o nouă revoltă :

— Nu voi semna niciodată asemenea hîrtie, prefer să mor.

— Nu veţi muri, doamnă, dar vă previn că voi fi silit să trimit după comisarul de poliţie !

Atunci avu loc o scenă îngrozitoare. Contesa îl înjură, bîiguia că e o laşitate din partea unor bărbaţi să tortureze în felul acesta o femeie. Frumuseţea ei de junonă, trupul ei mare şi maiestuos se topeau într-o dezlănţuire ca de precupeaţă. Apoi încercă să-i înduioşeze, îi rugă în numele mamelor care i-a adus pe lume, zicea că se va tîrî la picioarele lor. Dar fiindcă rămîneau insensibili, cu inima împietrită de atîtea experienţe, îşi reluă locul pe scaun, şi scrise cu mînă tremurîndă. Peniţa scîrţîia, cuvintele „Am furat", apăsate cu furie, erau gata să rupă hîrtia, pe cînd repeta cu glas sugrumat :

— Iată, domnule, iată, domnule !... Cedez în faţa forţei...

Bourdoncle luă hîrtia, o împături tacticos, o puse într-un sertar şi spuse :

— După cum vedeţi, se află în tovărăşie bună. Multe din aceste doamne, după ce afirmă că preferă să moară decît să semneze, neglijează să mai vină pentru a-şi reclama bileţelele de amor... În sfîrşit, ţin această hîrtie la dispoziţia dumneavoastră, veţi aprecia singură dacă valorează două mii de franci, sau nu.

Termină cu încheiatul rochiei şi îşi regăsi aroganţa, de vreme ce plătise.

— Pot să plec ? întrebă ea scurt.

Bourdoncle era acum ocupat cu altceva. În urma raportului lui Jouve, hotărîse să-l concedieze pe Deloche : acest vînzător prea era prost, se lăsa mereu furat, niciodată nu va izbuti să aibă vreo autoritate asupra clientelor. Doamna de Boves repetă întrebarea, şi cum o concedie, cu un semn afirmativ, îi învălui pe amîndoi într-o privire de ucigaş. În valul de cuvinte grosolane care-i veneau pe buze, şi

pe care și le reținu, scoase doar un strigăt melodramatic :

— Mizerabililor ! și le trînti ușa.

În timpul acesta, Blanche nu se depărtase din fața ușii biroului. Neștiind ce se petrece înăuntru, plecările și venirile lui Jouve și ale celor două vînzătoare o tulburaseră din cale afară, evocîndu-i Curtea cu juri, jandarmii, închisoarea. Dar rămase deodată cu gura căscată. Vallagnosc se afla în fața ei, acest soț de o lună, a cărui tutuire o stînjenea încă, îi punea întrebări, mirîndu-se de încurcătura ei:

— Unde ți-e mama ? V-ați rătăcit una de alta ? Haide, răspunde-mi, începi să mă neliniștești !

Nu-i venea pe buze nici o minciună care să fi putut sta în picioare. În deznădejdea ei spuse tot, cu glasul scăzut :

— Mama, mama... A furat...

Cum ! Furat ! În cele din urmă înțelese. Obrajii buhăiți ai soției sale, masca aceea palidă, răvășită de spaimă, îl îngrozi.

— Da, niște dantele, așa, în mînecă, continuă să bolborosească Blanche.

— Așadar ai văzut-o, o priveai ? murmură el, și gîndul de a o ști complice îl înghețã.

Se văzură nevoiți să tacă, cîțiva clienți și începuseră să se întoarcă. O șovăială plină de zbucium îl ținu o clipă nemișcat pe Vallagnosc. Ce să facă ? Se hotărîse să intre la Bourdoncle, cînd îl zări pe Mouret străbătînd galeria. Îi porunci nevestei sale să-l aștepte și apucă brațul vechiului său prieten, informîndu-l în fraze întretăiate despre cele petrecute. Acesta îl dusese în grabă în biroul său, unde îl liniști în ceea ce privește urmările. Îi spuse că nu era nevoie să intervină, explicîndu-i modul cum vor evolua lucrurile, fără a părea cîtuși de puțin mirat de

acest furt, ca şi cum l-ar fi prevăzut de multă vreme. Dar Vallagnosc, care nu se mai temea de o arestare imediată, nu acceptă întîmplarea cu aceeaşi linişte senină. Se lăsase în fundul unui fotoliu, şi acum, cînd judeca limpede, se pierdea în văicăreli asupra soartei lui. Era oare cu putinţă ? Intrase într-o familie de hoaţe ? O căsătorie stupidă făcută la repezeală pentru a-i face plăcere tatălui ! Surprins de această violenţă de copil bolnăvicios, Mouret îl privea cum plînge, şi îşi amintea de felul cum afecta pesimismul. Nu-l auzise oare susţinînd, de nenumărate ori, neantul final al vieţii, în care numai răul avea oarecare haz ? De aceea, şi pentru a-l distra puţin, găsi de cuviinţă să-i propovăduiască indiferenţa, pe un ton de prietenoasă glumă. Dar Vallagnosc se supără; hotărît, nu-şi mai putea regăsi filozofia compromisă, toată educaţia lui burgheză respingea cu o virtuoasă indignare purtarea soacrei sale. Din clipa în care experienţa cădea cu brutalitate peste el, la cea mai mică atingere cu mizeria umană, de care îşi bătuse joc odinioară, lăudărosul sceptic se prăbuşea şi sîngera. Era groaznic, onoarea neamului său era tîrîtă în noroi ; i se părea că lumea se năruie în jurul lui.

— Haide, haide, linişteşte-te, încheie Mouret, cuprins de milă. Nu-ţi voi mai spune, ca altădată, că totul se întîmplă şi că nimic nu se întîmplă, fiindcă nu te-ar putea linişti în clipa de faţă. Dar cred că ar trebui să te duci să-i oferi braţul doamnei de Boves, ceea ce ar fi mai înţelept decît să faci scandal... Ce dracu ! tocmai tu care propăvăduiai calmul dispreţuitor faţă de ticăloşia universală !

— Ai dreptate ! exclamă cu naivitate Vallagnosc, dar numai atunci cînd li se întîmplă altora !

Se ridică, totuşi, şi urmă sfatul fostului său coleg. Se întoarseră amîndoi în galerie tocmai cînd doamna de Boves ieşea de la Bourdoncle. Ea primi cu ma-

iestate brațul ginerelui său, și, cum Mouret o salută cu un aer cavaleresc și respectuos, o auzi spunînd :

— Mi-au cerut scuze ! Aceste erori sînt, într-adevăr, foarte regretabile !

Blanche îi ajunsese din urmă și mergea în urma lor. Apoi se pierdură, treptat, prin mulțime.

Rămas singur, Mouret străbătu gînditor magazinul. Această scenă, care îl sustrăsese de la zbuciumul ce-l chinuia, îi mărea acum înfierbîntarea, determinîndu-l la lupta supremă. O asociație vagă de idei contradictorii îi frămînta mintea : furtul acestei nenorocite, această ultimă nebunie a clientelei cucerite, doborîte la picioarele ispititorului, îi evoca imaginea mîndră, răzbunătoare a Denisei, al cărei călcîi victorios îl simțea apăsîndu-i grumajii. Se opri sus în capul scării principale, privi mult timp imensul hol unde se îmbulzea poporul său de femei.

Se făcuse ora șase, afară lumina scădea, se retrăgea din galeriile acoperite care începuseră să se întunece ; umbra se întindea în fundul holurilor cuprinse, încetul cu încetul, de beznă. Și, în ziua nestinsă încă, se aprindeau, una cîte una, lămpile electrice, ale căror globuri de un alb-opac luceau ca niște astre puternice pînă în cele mai îndepărtate unghiuri ale magazinului. Era o lumină albă, orbitoare, răspîndită ca o reverberație de astru decolorat și care ucidea amurgul. Iar cînd toate lămpile se aprinseră se produse un murmur de încîntare, căci expoziția de albituri căpăta astfel o splendoare feerică, de apoteoză, în lumina cea nouă. S-ar fi zis că această orgie a albului ardea și ea, devenea lumină. Cîntarea albului își lua zborul în albul-aprins al unei aurori. O sclipire albă țîșnea din pînzele și bumbacurile galeriei Monsigny, aidoma cu fîșia vie care limpezește dintîi cerul spre răsărit, pe cînd, de-a lungul galeriei Michodière, merceria și ceaprazeria, articolele pariziene și panglicile aruncau

luminile unor ţărmuri îndepărtate prin fulgerul alb al nasturilor de sidef, al bronzurilor argintate şi al perlelor. Dar în holul principal mai domnea cîntarea albului învăpăiat, clocotul muselinei albe în jurul coloanelor, aţica şi pichetul care împodobeau scările, plăpumile albe agăţate ca nişte stindarde, ghipiurile şi dantelele zburînd prin aer deschideau un firmament de vis, o spărtură spre albul nefiresc al unui paradis care serba nunta unei regine necunoscute. Cortul mătăsurilor din hol părea un imens alcov, cu perdelele sale albe, cu voalurile albe, cu tuluri albe, a căror strălucire apăra de priviri alba nuditate a miresei. Nu mai exista decît această orbire, un alb luminos în care toate tonurile de alb se topeau, un praf de stele care cădea ca o ninsoare în lumina albă.

Mouret îşi privea mereu poporul de femei în mijlocul acestor văpăi. Umbrele negre se profilau pe fondurile palide. Lungi vîrtejuri învolburau mulţimea, frigurile acestei zile de mare vînzare treceau ca o ameţeală, rostogolind valul dezordonat al oamenilor. Lumea începuse să plece, stofele răscolite zăceau pe tejghele, aurul suna la case, iar clientela, despuiată, violentată, se depărta pe jumătate înfrîntă, cu voluptatea satisfăcută şi cu ruşinea înăbuşită a unei dorinţi împlinite într-o cameră de hotel suspect. Şi el era acela care o ţinea astfel, cu desăvîrşire în voia lui, prin îngrămădirea neîncetată de mărfuri, prin reducerea preţurilor, prin restituirea cumpărăturilor, prin purtarea lui de om galant şi prin reclama pe care o făcea. Le cucerise pînă şi pe mame, domnea asupra tuturor cu brutalitatea unui despot, al cărui capriciu sărăcea gospodăriile. Creaţia sa aducea o religie nouă, bisericile părăsite, încetul cu încetul, de o credinţă şovăielnică erau înlocuite cu bazarul său. Femeia venea să-şi petreacă la el orele goale, orele înfrigurate şi

neliniştite trăite odinioară în atmosfera capelelor ; cheltuială necesară de patimă nervoasă, luptă renăscută a unui zeu împotriva soţului, un cult veşnic reînnoit al trupului, în divina frumuseţe de noutate. Dacă ar fi închis porţile magazinului, în stradă ar fi fost răzmeriţă, s-ar fi ridicat strigătul pătimaş al credincioaselor lipsite de altar şi de duhovnic. În nevoia lor de lux, care crescuse uluitor de zece ani încoace, le vedeai încă, în ciuda orei tîrzii, încăpăţînate pe uriaşa schelărie metalică, pe scările suspendate şi pe punţile mobile. Doamna Marty şi fiica ei, atrase din ce în ce mai mult, rătăceau prin raionul de mobile. Reţinută de copiii ei, doamna Bourdelais nu izbutea să părăsească articolele pariziene. Urma apoi toată banda ; doamna de Boves, tot la braţul lui Vallagnosc, urmată de Blanche, oprindu-se la fiecare raion, îndrăznind să mai privească stofele, cu aerul ei trufaş. Dar din această aglomerare de cliente, din această mare de corsaje sub care clocotea viaţa, palpitînd de dorinţi, înflorite toate cu buchete de violete ca pentru nunta populară a vreunui suveran, nu mai deosebeai în cele din urmă decît corsajul neînflorit al doamnei Desforges, care, împreună cu doamna Guibal, se oprise la raionul de mănuşi. În ciuda geloziei şi urei, cumpărase şi dînsa ; Mouret se simţi încă o dată stăpîn, le ţinea pe toate la picioarele lui, sub orbitoarea strălucire a becurilor electrice, ca pe o turmă de pe urma căreia îşi dobîndise averea.

Cu pas maşinal, porni de-a lungul galeriilor atît de absorbit, încît se lăsa dus de mulţime. Cînd îşi ridică o clipă capul, îşi dădu seama că se află în noul raion de mode, ale cărui ferestre dădeau către strada Zece Decembrie. Se mai opri şi acolo, îşi lipi fruntea de geam şi privi cum iese lumea. Asfinţitul îngălbenea acoperişurile caselor albe, cerul albastru al acestei zile frumoase pălea, răcorit de o adiere puternică ; şi în

amurgul care îneca strada, lămpile electrice ale „Paradisului femeilor" aruncau sclipiri de stele aprinse la orizont. Către Operă și Bursă, se întindea triplul șir al trăsurilor nemișcate, pierdute în umbră, și numai harnașamentele mai păstrau reflexe de lumină puternică, fulgerul vreunui felinar, sau scînteia unei zăbale argintii. În fiecare clipă se auzea chemarea băieților în livrea, înainta o birjă, un cupeu se desprindea, luînd o clientă, depărtîndu-se în pas sonor. Acum șirurile descreșteau, șase trăsuri porneau una lîngă alta, de la un cap la altul, în zgomotul ușilor trîntite, al pocniturilor de bici, al uruitului pietonilor care se strecurau printre roți. Era ca o lărgire continuă, o răspîndire a clientelei, purtată spre cele patru puncte ale cetății, golind magazinele cu urletul asurzitor al unui stăvilar. În timp ce trăsurile magazinului, marile litere de aur ale firmei, stindardele înălțate pînă la cer străluceau în lumina apusului incendiar, atît de colosale în această lumină oblică, încît aminteau monstrul reclamelor, falansterul ale cărui aripi, mereu înmulțite, înghițeau cartierele pînă la cea mai îndepărtată periferie. Și sufletul împrăștiat al Parisului, cu răsuflarea uriașă și blîndă, adormea în seninătatea serii, alergînd în lungi și dulci dezmierdări peste ultimele trăsuri care zburau pe străzile golite, încetul cu încetul, de mulțime, și căzute în întunericul nopții.

Cu privirile pierdute, Mouret simțea trecînd prin sufletul său ceva măreț. Și în acest fior al triumfului care-i cutremura ființa, în fața acestui Paris devorat și al femeii cucerite, încercă o slăbiciune subită, o scădere a voinții, răpus și el de o putere superioară. Simțea o nevoie ilogică de a fi înfrînt în plină izbîndă, non-sensul unui războinic învins de capriciul unei copile a doua zi după victorie. El, care se zbătea de luni de zile, care încă în dimineața aceea își jurase să-și înăbușe patima, ceda dintr-o dată, cuprins de amețeala

culmilor pe care le atinsese, fericit de a săvîrşi ceea ce credea că este o nebunie. Hotărîrea lui, atît de rapidă, căpătase, dintr-o clipă într-alta, o asemenea putere, încît nu mai vedea nimic altceva util şi necesar în lumea asta.

În seara aceea, după ultima cină a personalului, Mouret aştepta în biroul lui. Tremura ca un tînăr care îşi joacă norocul pe o carte. Nu putea sta locului, se îndrepta mereu spre uşă, trăgea cu urechea la zgomotele magazinului, unde vînzătorii rînduiau rafturile, cufundaţi în mărfurile prăvălite. La fiecare zgomot de paşi, inima îi bătea mai tare. Deodată fu cuprins de emoţie şi se repezi spre uşă, căci auzise în depărtare un murmur surd care creştea.

Era mersul greoi al lui Lhomme care aducea încasările. În ziua aceea cîntărea atît de greu, era atît de multă aramă şi argint în numerarul încasat, încît omul venea întovărăşit de doi băieţi. În spatele lui erau Joseph şi unul din colegii lui, încovoiaţi sub greutatea sacilor, nişte saci enormi, duşi în spinare ca nişte saci cu var. El era în frunte, purtînd biletele de bancă şi aurul, un ghiozdan umflat, plin cu bancnote, două săculeţe atîrnate de gît, a căror greutate îl trăgea spre dreapta, în partea braţului amputat. Venea din fundul magazinelor, încet, năduşind şi răsuflînd din greu, printre vînzătorii emoţionaţi. Secţia de mănuşi şi cea de mătase se oferiseră să-l uşureze de povară iar raionul de postavuri şi cel al lînii îi doreau să se împiedice, răspîndind aurul în toate colţurile. Mai fusese nevoit să urce şi o scară, să treacă peste o punte aeriană, să urce din nou, făcînd înconjurul schelăriei metalice, unde ochii celor de la raioanele de albituri, de bumbăcărie, de mercerie, urmăreau, privind prosteşte, în extaz, această avere care călătorea prin văzduh. La primul etaj, raioanele de confecţii, de parfumuri, de

dantele, de şaluri se dăduseră la o parte, cu sfinţenie, ca şi cum ar fi trecut însuşi bunul Dumnezeu. Zgomotul creştea din ce în ce, devenea mugetul unui popor care salută viţelul de aur.

Mouret deschise uşa. Lhomme apăru, urmat de cele două ajutoare care se clătinau ; şi, cu sufletul la gură, mai avu puterea să strige :

— Un milion două sute patruzeci şi nouă de franci nouăzeci şi cinci de centime !

În sfîrşit, era un milion, milionul adunat de Mouret într-o singură zi, cifră pe care o visase de mult ! Dar el avu un gest de mînie şi zise cu nerăbdare, cu aerul decepţionat al unui om deranjat în aşteptarea lui :

— Un milion ? Ei bine, pune-l acolo.

Lhomme ştia că patronului îi plăcea să vadă pe biroul său încasările importante înainte de a le pune în casa de bani. Milionul acoperi biroul, răvăşi hîrtiile şi era cît p-aci să răstoarne călimara. Aurul, argintul şi arama, curgînd din saci, găurind săculeţele, alcătuiau o grămadă voluminoasă, grămada reţetei brute, aşa cum ieşise din mîinile clienţilor, caldă încă şi vie.

Şi pe cînd casierul se retrăgea mîhnit de indiferenţa patronului, sosi Bourdoncle care strigă voios :

— Ei, de data asta, îl avem ! A fost atins milionul !

Dar observă preocuparea febrilă a lui Mouret, înţelese şi se opri. În priviri îi strălucea o bucurie. După o scurtă pauză spuse :

— În sfîrşit, te-ai hotărît, nu-i aşa ? Doamne, nu pot decît să te aprob.

Dar Mouret se înfipse deodată în faţa lui şi-i strigă cu glasul lui teribil, din zilele de mare criză :

— Ascultă, amice, eşti prea vesel... Crezi, desigur, că sînt un om sfîrşit şi îţi ascuţi dinţii... Să nu fii prea sigur de dumneata ! Eu nu mă las înghiţit !

Descumpănit de atacul zdravăn al acestui diavol care ghicea totul, Bourdoncle se bîlbîi :

— Nu ştiu ce vrei să spui ! Glumeşti ? Eu care am atîta admiraţie pentru dumneata !

— Nu minţi, strigă din nou Mouret cu mai multă violenţă. Ascultă-mă, prea am fost proşti să credem în superstiţia că o să ne poarte ghinion căsătoria ! Oare căsătoria nu este sănătatea necesară, forţa şi însăşi orînduiala vieţii ? Ei bine, da, dragul meu, o iau în căsătorie şi vă dau pe toţi afară dacă veţi crîcni ! Da, aşa va fi. Vei trece şi dumneata pe la casă, Bourdoncle, la fel ca oricare altul.

Şi îl concedie cu un gest. Bourdoncle se simţi condamnat, măturat de această victorie a femeii. Şi pe cînd ieşea, o văzu pe Denise, care tocmai intra. Se înclină adînc într-un salut, cu totul pierdut.

— În sfîrşit, dumneata eşti ! i se adresă cu glasul blînd Mouret.

Denise era palidă, emoţionată. Avusese o ultimă mîhnire, Deloche o înştiinţase că fusese concediat ; şi cu toate că încercase să-l reţie, oferindu-se să intervină pentru el, se încăpăţînase s-o refuze, voia să dispară : la ce bun să mai rămînă ? De ce să stingherească prin prezenţa lui nişte oameni fericiţi ? Denise îşi luă rămas bun de la Deloche, impresionată de lacrimile lui. Nu căuta oare şi dînsa uitarea ? Totul avea să ia sfîrşit acum. Nu cerea puterilor ei slăbite decît curajul de a se despărţi. Peste cîteva minute, dacă va fi destul de curajoasă pentru a-şi zdrobi inima, va putea să plece singură, să plîngă departe de aici.

— Doreaţi să mă vedeţi, domnule, spuse Denise, cu aerul ei liniştit. De altfel, aş fi venit oricum să vă mulţumesc pentru bunătatea dumneavoastră.

Zărise milionul pe birou, şi aceşti bani care se lăfăiau acolo o jigneau. Deasupra ei, ca şi cum ar fi pri-

vit scena, se afla portretul doamnei Hédouin în ramă de aur, cu veşnicul surîs al buzelor pictate.

— Persişti, deci, în hotărîrea de-a ne părăsi ? întrebă Mouret cu tremur în glas.

— Da, domnule, trebuie !

Atunci îi luă mîinile, spunîndu-i într-o izbucnire de duioşie, după îndelungata răceală pe care şi-o impusese :

— Şi dacă te-aş lua în căsătorie, Denise, tot ai pleca ?

Dar ea îşi retrase mîinile, zbătîndu-se în prada unei mari suferinţe.

— O ! tăceţi, vă rog, domnule Mouret ! De ce să mă mîhniţi şi mai mult ! nu pot ! nu pot ! Dumnezeu mi-e martor că plecam tocmai pentru a evita o asemenea nenorocire.

Şi continua să se apere cu fraze întretăiate : Nu suferise oare destul de pe urma bîrfelilor din magazin ? Voia şi dînsul s-o facă să treacă în ochii celorlalţi drept o ticăloasă ? Nu, nu, va avea putere, îl va împiedica să facă o asemenea neghiobie.

El o ascultă chinuit, repetînd pătimaş :

— Vreau... Vreau ! Nu înţelegi ?

— Nu ! E imposibil... Şi fraţii mei ? Am jurat să nu mă mărit. Nu vă pot aduce doi copii, nu este aşa ?

— Ei vor fi şi fraţii mei. Spune da, Denise !

— O, nu, lăsaţi-mă ! De ce mă chinuiţi ?

Mouret simţea că îşi pierde cunoştinţa, acest ultim obstacol îl înnebunea. Cum ? şi cu preţul ăsta tot refuza ? Din depărtare răzbătea larma celor trei mii de funcţionari care frămîntau regeasca lui bogăţie. Şi acest milion stupid care se afla aici ! Suferea de prezenţa lui ca de o ironie. L-ar fi aruncat bucuros în stradă.

— Atunci, pleacă ! strigă Mouret, izbucnind într-un hohot de plîns. Du-te la acela pe care îl iubeşti. Asta e motivul, nu e aşa ? Mi-ai spus de mult, trebuia să înţeleg şi să nu te mai chinuiesc zadarnic.

Denise rămase înmărmurită în faţa acestei disperări violente. Simţea că inima îi sparge pieptul. Şi atunci, cu o impetuozitate copilărească se aruncă de gîtul lui, plîngînd şi bolborosind :

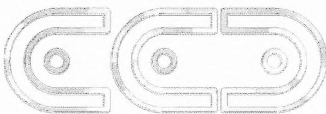
— O ! domnule Mouret, dar pe dumneata te iubesc !

O ultimă rumoare se mai auzi de la „Paradisul femeilor" ca o bucurie îndepărtată a unei mulţimi.

Portretul doamnei Hédouin zîmbea mereu cu buzele pictate. Mouret căzu pe biroul său, peste milionul pe care nu-l mai avea. Nu-i mai dădea drumul Denisei, pe care o strîngea cu patimă la piept, spunîndu-i că acum poate să plece o lună la Valognes, pentru a închide gura lumii. Apoi, va veni s-o ia chiar el de acolo, aducînd-o înapoi la braţul lui, atotputernică.

Sfîrşit

Scanare și prelucrare digitală

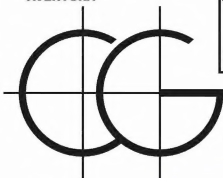
de

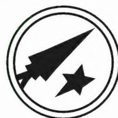

Anonim

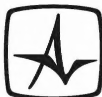

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

